

ПРИДНІПРОВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ БУДІВНИЦТВА ТА
АРХІТЕКТУРИ

Економічний простір

Збірник наукових праць
(www.eprostir.dp.ua)

№ 140

Дніпро
ПДАБА
2018

УДК 336
ББК 65.01
Е 45

Друкується відповідно рішення Вченої Ради
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.
(Протокол №4 від 26.12.2018 р.)

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації 279/3
видано Міністерством юстиції України 17.05.07р.

Науковий збірник «Економічний простір» включено до спеціалізованого
Переліку ВАК України з економіки (Наказ МОНУ №1081 від 29.09.2014р.)

Збірник включений до міжнародних наукометричних баз даних

INDEX COPERNICUS – з жовтня 2012р. :

<http://journals.indexcopernicus.com/+,p3843.3.html>

GOOGLE SCHOLAR – з червня 2016 р.:

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=sLRr06MAAAAJ&hl=ru>

Головний редактор:

доктор економічних наук, професор Орловська Юлія Валеріївна.

Редакційна колегія:

д.т.н, заслужений діяч науки

і техніки України Большаков В.І.,

д.е.н. Божанова В.Ю.,

д.е.н. Вакульчик О.М.,

д.е.н. Верхоглядова Н.І.,

д.е.н. Дубницький В.І.,

д.е.н. Задоя А.О.,

д.е.н. Залунін В.Ф.,

д.е.н. Іванов С.В.,

д.е.н. Коломицева О.В.,

д.е.н. Тараненко І.В.,

д.е.н. Поповиченко І.В.,

д.е.н. Стукало Н.В.,

д.е.н. Уманець Т.В.,

д.е.н. Чимшит С.І.,

д.е.н. Чужиков В.І.,

д.е.н. Шейнфілде М.

ISSN 2224-6282

ISSNe 2224-6290

Е 45 Економічний простір: Збірник наукових праць. – №140. –
Дніпро: ПДАБА, 2018. – 234с.

В збірнику розглядаються сучасні проблеми просторових економічних систем, сталого екологозбережувачого розвитку економіки, інноваційних процесів макро і мікрорівня, кластерних форм організації бізнесу, ресурсозбереження, фінансових та інвестиційних аспектів економічного зростання, ефективності регуляційних дій органів державного управління та місцевого самоврядування.

Окремої уваги в збірнику набувають питання підвищення якості освітянських функцій вищих навчальних закладів, ролі освіти в постіндустріальному суспільстві.

Для студентів, аспірантів, науковців, викладачів, представників органів державного управління та місцевого самоврядування.

УДК 336

ББК 65.01

© ПДАБА, оформлення, 2018

ЗМІСТ

**МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ
ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ**

<i>Дятлова Ю. В., к.е.н.</i> БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР В УМОВАХ КОНКУРЕНЦІЇ З ІНОЗЕМНИМ КАПІТАЛОМ: СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ДОСВІДУ КРАЇН І ТЕНДЕНЦІЇ.....	5
---	---

**ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

<i>Васильєва Т. А., д.е.н., Бойко А. О., к.е.н., Кіріл'єва А.В.</i> ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ЛІЗИНГОВИХ ПОСЛУГ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ.....	14
<i>Добрик Л.О., к.е.н.</i> ІМПЕРАТИВИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ФОРМУВАННІ ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ.....	27
<i>Дрогомирецька Л. Ф.</i> СУТНІСТЬ І РОЛЬ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНСЬКІЙ СУЧАСНОСТІ.....	41
<i>Захарченко Н. В., к.э.н., Лакиза Е. Р., Наумовская М. Ю.</i> СОЦІАЛЬНА ЗАЩИТА В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ.....	52

**ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЙНО – БУДІВЕЛЬНА
ДІЯЛЬНІСТЬ**

<i>Кочин Т. М.</i> КОРПОРАТИВНІ СКАНДАЛИ ЯК НАСЛІДОК НИЗЬКОЇ ЯКОСТІ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ТА ПЕРЕДУМОВА ТРАНСФОРМАЦІЇ АУДИТУ.....	66
<i>Кошинець М. І., к.е.н.</i> УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ОБЛІКУ БЕЗСПІРНОГО СПИСАННЯ КОШТІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ.....	85
<i>Левицька С. О., д.е.н., Луцька Н. І., к.е.н.</i> АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЛАНУВАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	95

**ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО –
КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС**

<i>Євтушенко Н. О., к.е.н.</i> ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ВНУТРІШНЬОЇ КОНСАЛТИНГОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПІДПРИЄМСТВ: МАРКЕТИНГОВИЙ АСПЕКТ.....	107
<i>Кобзар Н. І., к.е.н., Лаухіна Л. М., к.т.н., Скачедуб С. А.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ.....	120

<i>Ковальчук В. В.</i> МЕХАНІЗМ ВІДОБРАЖЕННЯ НА РАХУНКАХ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З ПРИЙМАННЯ ТА ПЕРЕДАЧІ ОБ'ЄКТУ КОНЦЕСІЇ.....	132
<i>Чумак О. В., к.е.н., Нагорна І. В.</i> ЕМЕРДЖЕНТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ В УПРАВЛІННІ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА.....	145

СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА

<i>Довгаль О. А., д.е.н., Панова І. О.</i> ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СВІТОВОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	158
<i>Замула І. В. д.е.н., Сироїд Н. П.</i> МЕТОДИКА ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ОПЕРАЦІЙ З ГМО ТА ВИТРАТ НА ЕКОЛОГІЧНУ ЯКІСТЬ ПРОДУКЦІЇ.....	168
<i>Орловський Є. С., к.е.н.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО БУДІВНИЦТВА ЯК ЧИННИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	182
<i>Pimonenko T., PhD in Economics, Lyulyov O. PhD in Economics, Liulova L.</i> MARKETING INSTRUMENTS TO PROMOTE GREEN INVESTMENT: DECLINING GREENWASHING.....	204

ЕКОНОМІКО – МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ І МОДЕЛІ

<i>Степанов Д. С.</i> МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЇХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ.....	214
--	-----

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

УДК 336.71:338.24

БАНКІВСЬКИЙ СЕКТОР В УМОВАХ КОНКУРЕНЦІЇ З ІНОЗЕМНИМ КАПІТАЛОМ: СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ДОСВІДУ КРАЇН І ТЕНДЕНЦІЇ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.5.325

Дятлова Ю. В., к.е.н.

Донецький державний університет управління, м. Маріуполь

У статті систематизовано досвід країн світу щодо проблеми впливу іноземного капіталу на банківський сектор в докризовій, кризовій і після кризовій економіці. Визначено загальносвітові тенденції за сукупністю показників частки чисельності іноземних банків і їх активів. Показано, що в докризовий період спостерігалось збільшення чисельності іноземних банків в національних банківських системах по всьому світу, а відносний рівень чисельності іноземних банків набагато вище відносного рівня їх частки в активах. Криза негативно вплинула на процеси інтернаціоналізації. Виявлено особливості для країн з полярно протилежними позиціями, економічно розвинених країн, нових членів ЄС. Акцентовано увагу на тенденціях в банківському секторі пострадянських держав у взаємозв'язку з умовами конкуренції. У пострадянських державах показники присутності іноземних банків у більшості перевищують загальносвітові показники. Встановлено значний вплив іноземного капіталу в банківському секторі Вірменії, Грузії, Естонії, Латвії, Литви. В Україні під впливом кризи і військово-політичних дій рівень показників іноземного капіталу має тенденцію до зниження.

Ключові слова: банківський сектор; іноземний капітал; загальносвітові тенденції; особливості по групах країн; конкуренція в умовах доступу іноземних банків

UDC 336.71:338.24

BANKING SECTOR IN THE CONDITIONS OF COMPETITION WITH FOREIGN CAPITAL: SYSTEMATIZATION OF COUNTRY EXPERIENCE AND TRENDS

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.5.325

Diatlova Yu., PhD in Economics

Donetsk State University of Management, Mariupol

The experience of the world countries concerning the effect of foreign capital on the banking sector in the pre-crisis, crisis and post-crisis economy has been systematized in the article. The global trends in aggregate indicators of the proportion of the number of foreign banks and their assets have been identified. It was shown that in the pre - crisis

period, an increase in the number of foreign banks in national banking systems throughout the world was observed, and the relative level of the number of foreign banks was much higher than the relative level of their share in assets. The crisis has had a negative impact on the processes of internationalization. The features for countries with polar counter-position, economically developed countries, new EU members have been determined. Attention is focused on trends in the banking sector of the post-Soviet states in conjunction with the conditions of competition. In the post-Soviet states, the indicators of the presence of foreign banks are in most cases exceeding the global figures. The significant impact of foreign capital in the banking sector of Armenia, Georgia, Estonia, Latvia, and Lithuania has been established. In Ukraine, under the impact of the crisis and military-political actions, the level of indicators of foreign capital is reduced.

Keywords: banking sector; foreign capital; global trends; features by country groups; competition in conditions of access to foreign banks

Актуальність проблеми. В умовах глобалізації, як основної тенденції світового господарства, економіки багатьох країн характеризуються високим ступенем відкритості і доступу до внутрішніх ринків. Банківський сектор економіки, з одного боку, є найбільш інтегрованим в глобалізовану світову фінансову систему, а з іншого – саме його розвиток є пріоритетним з точки зору забезпечення фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання різних галузей і сфер, впливу на соціально-економічні процеси в державі. Тому вкрай актуальним є вивчення впливу іноземного капіталу на розвиток і конкуренцію національного банківського сектору.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. У наукових працях західних економістів-теоретиків, зокрема таких як Т. Левітт [1], С. Чава та А. Пурнанандам [2] та інших, викладені підходи до проблем, пов'язаних з міжнародною діяльністю банків, їх інтернаціоналізацією та інтеграцією з точки зору можливостей розвинених країн і негативного впливу філій на материнську компанію в період кризи.

Дослідження Міжнародного валютного фонду (2012 р.) [3] і Світового банку (2017-2018 рр.) [4] націлені на компаративний аналіз міжнародної банківської діяльності по країнам, групам країн, регіонам і в світі загалом, тенденцій присутності іноземного капіталу. Для країн з транзитивною економікою важливими є, перш за все, питання впливу іноземного капіталу на конкуренцію в банківському секторі та його розвиток. Тому ці питання досліджуються у працях вчених з України, Білорусії, Росії, зокрема таких як О. Дзюблюк [5], Н. Наливайко [6], А. Михайлов [7] та інших. Однак

проблема розвитку національного банківського сектора в зв'язку з присутністю іноземного капіталу з огляду на її значення вивчена ще недостатньо. Досвід країн за даним питанням є корисним з метою можливості його використання на основі систематизації і встановлення сучасних тенденцій.

Мета статті – систематизувати досвід і визначити сучасні тенденції щодо впливу іноземного капіталу на банківський сектор приймаючої країни.

Виклад основного матеріалу. Дослідження Міжнародного валютного фонду охопило банківські системи 137 країн. Основні показники – це, по-перше, частка іноземних банків у загальній їх чисельності в країні (1995-2009 рр.); по-друге – частка іноземного капіталу в загальному обсязі активів банківського сектора країни (2004-2009 рр.) [3]. Отримані дані свідчать, що до 2009 р. спостерігалось збільшення чисельності іноземних банків в національних банківських системах по всьому світу (їх частка в загальній чисельності банків збільшилася в 1,5 рази порівняно з 1995 р).

Найбільш динамічно чисельність іноземних банків зростає в регіонах Близького Сходу й Північної Африки (в два рази) і особливо Східної Європи і Середньої Азії (в 4,7 рази). Останній включає держави пострадянського простору, а також Болгарію, Румунію, Туреччину і держави колишньої Югославії. Найменший приріст чисельності іноземних банків спостерігався в країнах Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) і в інших економічно розвинених країнах, а також у Східній Азії й Океанії.

У 2009 р. найбільш висока питома вага іноземних банків була в регіоні Африки (на південь від Сахари), там їх чисельність перевищила кількість національних банків. Друге, третє і четверте місця за цим показником посіли три групи країн: Латинська Америка, економічно розвинені держави крім країн ОЕСР, Східна Європа і Середня Азія (понад 2/5). Найменше значення показника мав регіон Південної Азії.

Тенденції за показником частки іноземних банків у банківських активах за 2004-2009 рр. наступні. В цілому по світу значення показника збільшилося (в 1,2 рази), при цьому за всіма групами країн, за винятком трьох: в регіоні Східної Азії й Океанії він залишився без зміни, а в регіоні Латинської Америки та в групі економічно розвинених країн за межами ОЕСР – зменшився. Відзначено значні відмінності у величині показника:

в Східній Азії й Океанії він склав 3%, а в групі економічно розвинених країн за межами ОЕСР – 43%.

Зіставлення використовуваних для аналізу двох показників дозволяє зробити висновок, що відносний рівень чисельності іноземних банків набагато вище відносного рівня їх частки в активах: в цілому по світу в 2009 р. перший показник дорівнював 35%, а другий – 13% (табл. 1).

Таблиця 1. – Показники присутності іноземних банків у банківському секторі пострадянських країн

Країна	Частка іноземних банків ¹ у загальній їх кількості, %					Частка іноземних банків ² в активах, %				
	2005	2006	2007	2008	2009	2005	2006	2007	2008	2009
Азербайджан	10	10	15	16	16	1	1	3	2	3
Білорусь	45	45	53	55	55	14	12	19	19	18
Вірменія	54	69	69	73	80	46	58	65	70	79
Грузія	33	55	58	67	67	32	66	66	66	64
Естонія	71	71	71	71	71	99	98	97	99	99
Казахстан	36	36	39	39	39	24	5	13	15	17
Киргизстан	63	63	57	57	57	91	-	-	-	-
Латвія	45	50	57	62	62	58	64	65	66	66
Литва	67	67	70	70	70	92	92	92	93	92
Молдова	38	38	44	44	44	30	31	38	45	49
Російська Федерація	15	16	17	19	19	7	10	11	13	12
Україна	28	34	37	43	45	28	42	46	58	-
Узбекистан	18	18	24	24	24	-	-	-	-	-
Загалом у світі	31	32	34	35	35	12	13	14	13	13

¹Іноземний банк – це банківська установа, понад 50% акцій якої належить іноземному капіталу.

Джерело: розроблено авторами за [3, с. 30-33]

Цей факт можна пояснити двома причинами. По-перше, багато країн відкривають доступ іноземним банкам формально, проводячи при цьому політику протекціонізму (за рахунок підтримки великих і надвеликих державних банків). По-друге, тим, що надання кредитів іноземними банками (наприклад, філією транснаціонального банку), що діють в інтересах своїх материнських структур, в статистиці приймаючої країни як банківські операції на внутрішньому ринку не враховуються, що спотворює результати.

Присутність іноземних банків у країнах світу в 2009 р. характеризувалася полярно протилежними тенденціями: в одних країнах іноземні банки за чисельністю і за активами склали 100% або близьку до цього величину (так, не було національних банків в таких країнах, як Буркіна-Фасо, Мадагаскар, Замбія, Мозамбік, Барбадос). Більше 90% банківських активів були іноземними в таких країнах, як Сенегал, Сальвадор, Ямайка, Гонконг, Люксембург, Литва, Естонія, Боснія-

Герцеговина, Албанія. Під іноземним контролем в діапазоні 80-90% активів перебував банківський сектор Уганди, Свaziленду, Румунії, Чехії, Словаччини, а в діапазоні 70-80% – Нової Зеландії, Мексики, Танзанії, Конго, Вірменії, Болгарії, Македонії, Сербії та Чорногорії.

Повну відсутність іноземного капіталу в активах банків зареєстровано на Кубі і в Ірані. Мінімальну кількість банків відзначено в двох країнах з групи ОЕСР – Японії та Швеції (іноземні банки становили в обох країнах по 1% від загальної чисельності банків).

Достатньо відрізняється показник участі іноземних банків в активах банківського сектору по країнам групи G20: в Японії, як уже відзначено, він практично нульовий, у Канаді, Франції та Італії – дорівнює 5-6%, а в трьох провідних країнах G7 він є більшим, а саме в США – 18%, Великій Британії – 15%, Німеччині – 12%.

У колишніх соціалістичних країнах Східної Європи рівень участі іноземних банків в активах більше 50%. Найбільш високим є рівень в Албанії (94%), Боснії і Герцеговині (93%), Хорватії (91%), Чехії (86%), Румунії (85%); найменшим – в Угорщині (64%) і Польщі (68%).

У пострадянських державах показники присутності іноземних банків протягом 2005-2009 років поступово зростають і у більшості перевищують загальносвітові показники (табл. 1). Так, найбільші частки іноземних банків у загальній їх кількості в банківському секторі (більше 60%) відзначено у Вірменії, Грузії, Естонії, Латвії, Литві, найменші (до 25%) – в Азербайджані, Російській Федерації, Узбекистані. За часткою іноземних банків в активах тенденції аналогічні. Найбільш високий рівень показника (більше 90%) в Естонії, Литві. Значною є частка у Вірменії, Грузії, Україні. Найбільш низькі рівні – в Азербайджані та Російської Федерації (менші за загальносвітові).

Дані в звіті МВФ (2012 р.) характеризують банківський сектор передкризового, кризового і початок посткризового періодів. Однак тенденції чітко вказують на факт значного впливу іноземного капіталу на розвиток національних банківських секторів через переважно високий рівень їхньої участі в активах колишніх соціалістичних і пострадянських держав.

У відповідності до більш пізніх досліджень Світового банку з глобального фінансового розвитку (2017-2018 рр.) [4], у цілому ситуація в світі, по групах країн і окремим державам радикально не змінилася (табл. 2).

Таблиця 2. – Показники присутності іноземних банків у банківських секторах країн у 2014 році

Країна	Частка іноземних банків в активах, %	Частка іноземних банків у загальній їх кількості, %	Кількість країн, що приймають національні банки
Держави пострадянського простору			
Азербайджан	4	14	0
Білорусь	31	65	1
Вірменія	85	80	0
Грузія	64	77	2
Естонія	97	75	1
Казахстан	13	33	5
Киргизстан	79	83	0
Латвія	58	55	2
Литва	91	75	1
Молдова	27	50	0
Російська Федерація	8	17	24
Україна	28	39	
Узбекистан	6	20	1
Держави – нові члени ЄС			
Болгарія	62	65	2
Польща	76	76	2
Чехія	85	62	2
Хорватія	90	52	1
Румунія	79	82	1
Розвинуті країни			
Велика Британія	14	58	55
Італія	6	12	26
Франція	5	4	46
США	11	31	62
Японія	1	2	18

Джерело: розроблено авторами за: [4, с. 138-141]

У групі економічно розвинених країн Японія продовжує політику протекціонізму – частки іноземних банків мінімальні за обома показниками, проте їх в загальній кількості чисельності стало більше. У банківському секторі Італії та Франції частка іноземного капіталу в активах залишилася на колишньому рівні, незначно знизився показник по Великій Британії (з 15% в 2009 р. до 14% в 2014 р.), але більшою мірою – по США (з 18% до 11%). Очевидно, саме криза 2008 р., враховуючи її передумови, призвела до відтоку іноземного капіталу. Більш вагомим може бути обґрунтування з урахуванням можливих змін положень, прийнятих Федеральним банком США.

Слід зазначити, що в економічно розвинених країнах частка іноземних банків у загальній кількості банків набагато більше, ніж їх частка в активах. Так, в США частка іноземних банків у загальній кількості дорівнює 31% (у 2009 році – 32%), тобто практично кожне третя банківська установа – іноземного походження, але частка їх капіталу

майже в 3 рази менша. Ще більше розрізняються показники по банківському сектору Великої Британії. Там іноземні банківські установи складають 58% (у 2009 році – 57%) при їх частці в капіталі в 14%, тобто в 4 рази меншій. По Швейцарії показники розрізняються в 5 разів, по Австралії – майже в 20, у її банківській системі іноземні банки контролюють 2% активів при частці в 38% за кількістю установ. Це вказує на той факт, що конкурентні позиції іноземного капіталу слабші, ніж банків приймаючої країни.

У державах – нових членах ЄС політика лібералізації щодо доступу до ринку банківських послуг призвела до значного зростання конкуренції, а з огляду на зростаючу потребу в активах, національні банки погано утримують конкурентні позиції (значення обох показників більше 60%). Аналогічна ситуація і в країнах пострадянського простору, що вступили до ЄС: активи банківського сектора Естонії і Литви – це на 90% і більше іноземний капітал. Значним є показник і по банківському сектору Латвії.

З пострадянських держав залишився значним вплив іноземного капіталу в банківському секторі Вірменії, Грузії, Киргизстану. Туркменістан і Таджикистан в дослідження не включені. Зросла частка іноземного капіталу в банківських активах Білорусії (з 18% до 31%). А ось в Україні, в зв'язку з воєнно-політичною ситуацією, частка активів іноземних банків стала менше в 2 рази. При цьому з переходом на міжнародні стандарти значно зменшилася кількість банків, в основному за рахунок вітчизняних.

За даними Світового банку, в банківському секторі Російської Федерації частка активів іноземного походження знизилася (з 12% в 2009 р. до 8% в 2014 р.). Тим часом, згідно з даними Федерального банку Росії, на кінець 2015 р. ця частка склала 12,5%. Крім того, частка активів нерезидентів за всіма кредитними організаціям протягом декількох останніх років була на рівні 25%, а в 2015 р – нижче 20%. З урахуванням збільшення квоти щодо участі іноземного капіталу до 50% від сукупного статутного капіталу кредитних організацій [8], іноземні інвестори квоту не вибрали в повному обсязі.

Значний інтерес викликає показник кількості країн, які приймають національні банки. Цей показник є значним в банківському секторі економічно розвинених країн, разом з тим мінімальний як для країн – нових членів ЄС, так і держав пострадянського простору (банки в 1-2 країнах). Більш активну участь в інтернаціоналізації приймає

банківський сектор Казахстану (банки в 5 країнах). Найбільш значним є показник по банківському сектору Росії (банки в 24 країнах).

Висновки. Таким чином, дані щодо участі іноземного капіталу в банківському секторі країн світу свідчать, що загальносвітовою тенденцією є збільшення часток як банків нерезидентів, так і їх активів. Присутність іноземних банків в країнах має полярно протилежні тенденції: в одних країнах частки іноземних банків за кількістю і за активами становлять 100% або близьку до цього значення величину, в інших – відсутність іноземного капіталу (наприклад, в Японії). Більшість країн мають значення обох показників від 5% до 70-90%. В економічно розвинених країнах відносна кількість іноземних банків набагато більше їх частки в активах, а значення показників свідчать про конкурентні переваги банків з вітчизняним капіталом. У колишніх соціалістичних країнах Східної Європи, нових членах ЄС, частка кількості іноземних банків та участі їх в активах – більше 50%, що свідчить про більш високі конкурентні позиції іноземного капіталу.

З пострадянських держав значним є вплив іноземного капіталу в банківському секторі Вірменії, Грузії, Киргизстану. У Білорусії частка капіталу нерезидентів в банківських активах зросла (в 1,7 рази з 2009 р. по 2014 р), в Україні – знизилася (в 2 рази) і істотно зменшилася кількість банків, в основному за рахунок вітчизняних. По банківському сектору Росії показники мають менші значення, ніж по Білорусії і Україні, але слід врахувати, що збільшення квоти для нерезидентного капіталу повинно бути релевантним конкурентним позиціям вітчизняних банків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Levitt T. The Globalization of Markets. *Harvard Business Review*. 1983. 61 (May/June). Pp. 92-102.
2. Chava S., Purnanandam A. The Effect of Banking Crisis on Bank-Dependent Borrowers. *Journal of Financial Economics*. 2011. Vol. 99. Pp. 116-135.
3. Claessens S., Horen N. Foreign banks: trends, impact and financial stability. *IMF Working Paper* WP/12/10 (January 2012). URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp1210.pdf>.
4. Bankers without Borders. Global Financial Development Report 2017/2018. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/28482/978146481148.pdf>.
5. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів: монографія / За ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. Тернопіль: «Вектор», 2012. 462 с.

6. Наливайко Н. Н. Иностраный капитал в банковской системе республики Беларусь. URL: http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/14034/2/Nalivayko_N_N_Ust_rost_2012_S_75-77_ocr.pdf.
7. Михайлов А. В. Иностраный капитал в банковском секторе Российской Федерации. Причины, становление и последствия. Московский экономический журнал. 2018. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/inostrannyi-kapital-v-bankovskom-sektore-rossiyskoy-federatsii-prichiny-stanovlenie-i-posledstviya>.
8. О внесении изменений в статьи 16 и 18 Федерального закона «О банках и банковской деятельности» № 372 от 14.12.2015 г. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/40286>.

REFERENCES:

1. Levitt, T. (1983). The Globalization of Markets. Harvard Business Review, 61 (May/June), 92-102.
2. Chava, S., & Purnanandam, A. (2011). The Effect of Banking Crisis on Bank-Dependent Borrowers. Journal of Financial Economics, 99, 116-135.
3. Claessens, S., & Horen, N. (2012). Foreign banks: trends, impact and financial stability. IMF Working Paper WP/12/10 (January). Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp1210.pdf>.
4. Bankers without Borders. Global Financial Development Report 2017/2018. Retrieved from: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/28482/9781464811487.pdf>.
5. Dziubliuk, O.V. (Eds.). (2012). Bankivska systema Ukrainy: stanovlennia i rozvytok v umovakh hlobalizatsii ekonomichnykh protsesiv [Banking system of Ukraine: formation and development in the conditions of globalization of economic processes]. Ternopil: Vector [in Ukrainian].
6. Nalivayko, N.N. (2012). Inostranyi kapital v bankovskoi sisteme respubliki Belarus [Foreign capital in the banking system of the Republic of Belarus]. Retrieved from http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/14034/2/Nalivayko_N_N_Ust_rost_2012_S_75-77_ocr.pdf [in Russian].
7. Mikhailov, A.V. (2018). Inostranyi kapital v bankovskom sektore Rossiiskoi Federatsii. Prichiny stanovlenie i posledstviia [Foreign capital in the banking sector of the Russian Federation. Causes, formation and consequences]. Moskovskii ekonomicheskii zhurnal – Moscow economic journal. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/inostrannyi-kapital-v-bankovskom-sektore-rossiyskoy-federatsii-prichiny-stanovlenie-i-posledstviya> [in Russian].
8. О внесении изменений в стати 16 и 18 Federalnogo zakona O bankakh i bankovskoi deiatelnosti 372 ot 14.12.2015 g. [On Amendments to Articles 16 and 18 of the Federal Law “On Banks and Banking Activities” No. 372 of December 14, 2015]. Retrieved from <http://kremlin.ru/acts/bank/40286> [in Russian].

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК: 336.774.3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ЛІЗИНГОВИХ ПОСЛУГ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.14.326

Васильєва Т. А., д.е.н.,
Бойко А. О., к.е.н.,
Кіріл'єва А.В.

Сумський державний університет

Стаття присвячена аналізу розвитку вітчизняного ринку лізингових послуг та встановленню чинників, які на нього впливають. Визначені сучасні тенденції взаємодії суб'єктів ринку фінансових послуг України та встановлено, який вплив трансформація фінансових відносин здійснює на обсяг лізингових операцій. Виявлено, що у реаліях сьогодення для підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання необхідністю є використання як традиційних, так і нетрадиційних методів оновлення матеріально-технічної бази та основних фондів підприємств. Встановлено, що саме лізинг виступає такими орендними відносинами, що дозволяють підвищити ефективність використання основних фондів, шляхом об'єднання всіх елементів кредитних, інвестиційних та зовнішньо-торгівельних операцій. Формалізовано основні показники розподілу вартості чинних договорів фінансового лізингу за видами економічної діяльності протягом 2010- 2018 рр. Виділено галузі з найбільш привабливим прогнозом розвитку лізингових послуг в Україні. Досліджені ризики, що притаманні ринку лізингових послуг в Україні та ідентифіковані перспективи його розвитку у разі мінімізації даних ризиків.

Ключові слова: лізинг; ринок лізингових послуг; фінансові відносини; інвестиції; договір фінансового лізингу

UDC: 336.774.3

PROSPECTS OF DOMESTIC LEASING SERVICES MARKET DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATION OF FINANCIAL RELATIONSHIPS IN UKRAINE

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.14.326

Vasilyeva T., Dr of Econ. Sc.,
Boiko A., Ph.D in Economics,
Kirilieva A.

Sumy State University

The article is devoted to the analysis of the development of the domestic market of leasing services and the determination of the factors affecting it. The modern tendencies

of the interaction of the subjects of the financial services market in Ukraine have been identified and the impact of the transformation of financial relations on the volume of leasing operations has been determined. It has been revealed that in today's realities for the purpose of improving the efficiency of business entities it is necessary to use both traditional and non-traditional methods of updating the material and technical base and fixed assets of enterprises. It is determined that it is leasing that acts as such lease relations, which allows to increase the efficiency of the use of fixed assets by combining all elements of credit, investment, and foreign trade operations. The main indicators of the distribution of the value of valid financial leasing agreements by the types of economic activity during 2010-2018 are formalized. The branches with the most attractive forecast of leasing services development in Ukraine are distinguished. The risks inherent in the leasing services market in Ukraine are investigated and the prospects for its development are identified in case of minimization of these risks.

Keywords: leasing; leasing services market; financial relations; investments; financial leasing agreements

Актуальність проблеми. Останні п'ять років фінансова система України значно змінилась. Трансформація діяльності фінансових посередників та поведінки клієнтів фінансових установ відбулась в наслідок впливу значної кількості ендогенних та екзогенних чинників. Так, до даних факторів впливу можна віднести: втрату численної кількості фінансових установ, які розташовувались на території Автономної Республіки Крим та Донецької і Луганської областей; націоналізацію Приват банку; втрату довіри населення до банків та інших фінансових установ; інтенсифікацію інтернет обслуговування клієнтів фінансових посередників, а також інші фактори. Крім того, в Україні прослідковується загальна політична та економічна кризи, які призводять до нестачі у суб'єктів господарювання власних джерел для необхідного оновлення й формування інноваційно-технологічних засобів, труднощі в отриманні інвестиційно-кредитних коштів та відсутність привабливого інвестиційного клімату на підприємствах.

Таким чином, традиційні проблеми суб'єктів господарювання виникають вже в нових умовах господарювання та розвитку фінансової системи, а також взаємовідносин між учасниками фінансових відносин. Тобто, якщо декілька років тому, підприємства мали змогу акумулювати інвестиційні ресурси за рахунок банківських ресурсів, державної підтримки або додаткових вкладень інвесторів, то в процесі трансформації фінансових відносин в Україні необхідно відновлювати пошук альтернативних фінансових інструментів.

В даних умовах, ринок лізингових послуг набуває змістовно іншого значення. Так, ринок лізингових послуг може виступати дієвим інструментом для нагромадження основного капіталу і відтворювального процесу виробничо-економічного потенціалу підприємств вітчизняної економіки. Нагромадження в такий спосіб капітальних активів формує володіння додатковою продуктивною силою основного капіталу підприємства, формуючи потенціал його стабільного функціонування і передумови економічного зростання.

Саме тому, актуальність статті полягає в тому, що на сьогодні в Україні дуже гостро постає питання вчасного технологічного розвитку підприємств з метою їх стабільної роботи і, як результат, покращення сталого розвитку країни шляхом правомірного використання новітнього обладнання та інших активів, придбаних у лізинг.

Аналіз останніх наукових досліджень. Теоретичні й практичні аспекти розвитку лізингу в Україні розглядають такі вітчизняні науковці, як Внукова Н. [2], Малік М. [8], Міщенко В. [9], Науменкова С. [10], Саблук Р. [22] та інші. Теоретичні основи фінансового лізингу досліджували Урусова З. [25], Галахова В. [23], Смірнова О. [3]. Переваги фінансового лізингу порівняно з іншими джерелами фінансування вивчав Бакалець Р. [1]. В свою чергу, Зайцев В., Парашенко Х., Гудзь О. визначили перспективи розвитку ринку лізингу в Україні [6]. В той же час, зважаючи на трансформацію фінансових відносин, напливність часу, та розвиток нових тенденцій, постає питання доцільності використання лізингових послуг як альтернативного джерела інвестування та дієвого інструменту активізації інвестиційних процесів в умовах постійних змін.

Мета роботи полягає у виявленні перспектив розвитку вітчизняного ринку лізингових послуг в контексті трансформації фінансових відносин в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Недосконала система залучення інвестицій у фінансовий сектор національної економіки України і, як результат, недостатня кількість фінансових ресурсів, потребує визначення певних напрямків розвитку ринку фінансових послуг. Потреба підприємств у реальній та ефективній фінансовій допомозі викликає попит до послуг небанківських кредитних установ таких як лізингові компанії, кредитні спілки та факторингові

компанії. В сучасних умовах економічної діяльності лізинг як фінансова послуга є одним із факторів зростання конкурентоспроможності підприємств, покращення якості послуг, підвищення ефективності виробництва за рахунок придбання нового устаткування. Частка ринку лізингових послуг в Україні знаходиться на відносно стабільному рівні в останні роки за рахунок того, що лізинг виступає інструментом ефективного та необхідного оновлення основних засобів і технологій підприємств [4, 5].

На основі детального розгляду теоретичних засад механізму лізингу, необхідно звернути увагу на його функції. Саме функції лізингу зумовлюють перспективи розвитку вітчизняного ринку лізингових послуг в контексті трансформацій фінансових відносин. Основними функціями лізингу є: виробнича, яка передбачає оперативне розв'язання проблем технічного переоснащення виробництва, забезпечуючи доступ підприємства до нової техніки й технологій; фінансова, завдяки якій можна надавати основні фонди у користування на умовах кредиту, а також використовувати податкові та амортизаційні пільги; збутова, яка має на меті стимулювати просування продукції й сприяти освоєнню нових сегментів ринку.

Лізинг для України поняття не нове, проте, з мінімальним рівнем розповсюдження та обсягом реклами. В Україні основними проблемами розвитку лізингу на державному рівні є відсутність програми його розвитку, недосконалість законодавства та необізнаність населення і підприємців.

Дослідження особливостей розвитку лізингу на корпоративному рівні в Україні показало, що загальноєвропейські тенденції зменшення обсягів лізингу, зростання ціни лізингових послуг і пошук нових фінансових інструментів мають місце й у вітчизняній економічній системі. Одночасно в Україні до специфічних проблем лізингових компаній необхідно віднести: різке зростання заборгованості, яка перевищила термін; закритість доступу до відносно дешевих фінансових ресурсів через встановлення нормативів кредитування в іноземній валюті; складність вилучення предметів лізингу в недобросовісних клієнтів; активізація шахрайства; відмова страхових компаній від виплат тощо.

Проте сучасна специфіка фінансових відносин в Україні, змушує суб'єктів господарювання різних сфер діяльності долучатись до

використання послуг лізингу. Протягом останніх років лізингові підприємства, які змогли зберегти та продовжити свою фінансову діяльність, стають успішними установами, які надають лізингові послуги за більш вибагливих вимог до майбутніх лізингоотримувачів, поглиблюючи при цьому співпрацю з дилерами та постачальниками.

Оцінюючи перспективу розвитку лізингових послуг, проаналізуємо показники ринку лізингових послуг за період з 2010 по 2018 рр. (табл. 1).

Таблиця 1. – Вартість договорів фінансового лізингу в Україні за галузями, 2010-2018 рр., млн. грн

Назва галузі	Рік								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Будівництво	2520,4	2255,4	2077,9	1869	1975,6	1531,2	928,3	1049,5	1205,3
Добувна промисловість	345,9	302,8	1051,8	1520,6	992,3	1746,9	1645	167,1	213,1
Легка промисловість	81,7	88,2	70,3	134,1	129,3	43,1	26,7	8,3	154,5
Машинобудування	148,1	705	210,7	219,9	273,4	326,5	292,3	262,7	21,3
Металургія	336,6	113,8	132,4	43,6	220	121,5	82,1	476	899,1
Сільське господарство	3966,2	4779	7905,5	9416,3	11233,1	6636,4	5654	5503,4	4008,1
Сфера послуг	1526,4	2076,3	2000,9	1350,2	1194,6	984,6	1206,4	1349,2	786,3
Транспорт	18123,3	19285,6	24128,4	48158,6	36642,1	8252,8	7886,4	7220,4	4974,4
Харчова промисловість	415,9	352,7	430	517,3	906,6	534,1	428	303,3	700,7
Хімічна промисловість	87,7	86,6	83,8	70,7	72,1	271,2	127	117,6	70,2
Інші	3177,9	3568,8	3453,2	3827,5	4933,5	5792,2	4811,8	6231,6	4273,9
Всього	30730,1	33614,2	41544,9	67127,8	58572,6	26240,5	23088	22689,1	17306,9

Джерело: складено на основі: [7, 12, 13, 14, 15, 16]

На основі даних наведених в таблиці 1, справедливо зазначити про покращення становлення на ринку лізингових послуг у зв'язку із розширенням видів економічної діяльності де застосовується механізм лізингу. Так, у першому півріччі 2018 року обсяг операцій на ринку фінансового лізингу збільшився, оскільки у першому півріччі 2018 року, в рамках програми очищення даного ринку відбулась ліквідація 18 ненадійних лізингодавців. Це призвело до надання послуг вищої якості та збільшення рівня концентрації на ринку. Одночасно на ринку з'являється все більше і більше нових фінансових установ, що надають лізингові послуги (за даний період зареєстровано 20 компаній). За півроку 2018 року лізингодавцями (335 фінансовими компаніями і 106 юридичними особами) було укладено 4134 договори фінансового лізингу на загальну суму 11,1 млрд грн, що на 93% більше, ніж за аналогічний

період минулого року. В результаті, загальна кількість надання лізингових послуг збільшилась на 15,6%, що дорівнює 26,5 млрд грн.

Таким чином, зазначимо, що провідними галузями, які користуються лізинговими послугами є:

– транспорт, вартість договорів становить 7 054,0 млн. грн., (станом на 30.09.2017 –7 413,7 млн. грн., тобто зменшення на 4,9% (359,7 млн. грн.);

– сільське господарство, вартість договорів становить 6 116,1 млн. грн. (станом на 30.09.2017 –6 474,4 млн. грн., тобто зменшення на 5,5% (358,3 млн. грн.);

– сфера послуг, вартість договорів становить 1 511,5 млн. грн. (станом на 30.09.2017 –1 206,3 млн. грн., тобто зростання на 25,3% (305,2 млн. грн.);

– харчова промисловість, вартість договорів становить 1 467,1 млн. грн. (станом на 30.09.2017 –338,7 млн. грн., тобто зростання на 1 128,4% (333,2 млн. грн.)).

Формалізацію даних тенденцій зображено на рисунках 1 та 2.

Розглянуті галузі мають найбільшу позитивну тенденцію за період 2010-2018 рр. серед інших видів економічної діяльності з точки зору залучення лізингових послуг, що дозволяє їх виділити, як тригери подальшого розвитку ринку лізингових послуг в Україні.

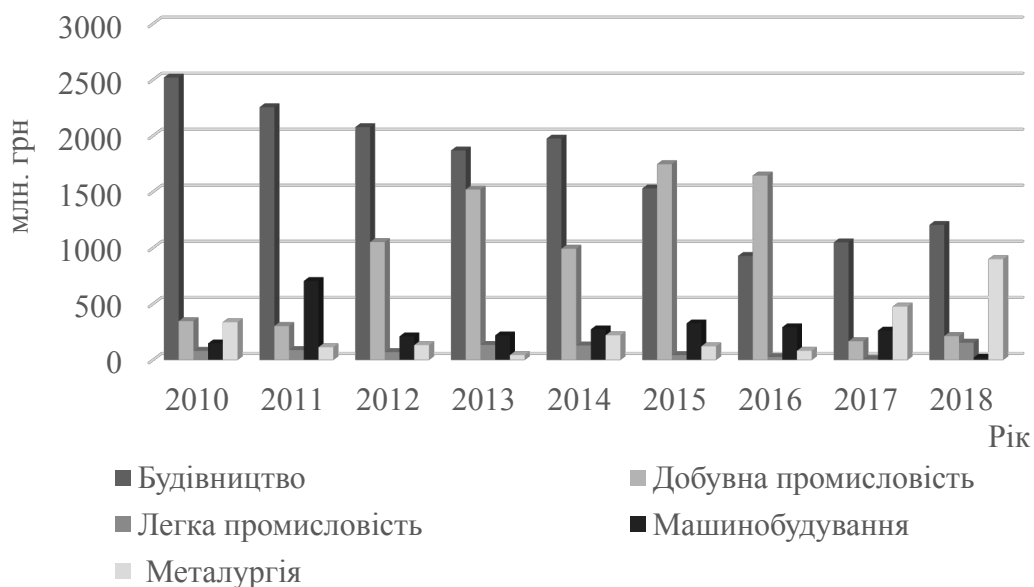

Рис. 1. Розподіл вартості чинних договорів фінансового лізингу за галузями, 2010-2018 рр., млн. грн

Джерело: складено на основі: [7, 12, 13, 14, 15, 16]

Рис. 2. Розподіл вартості чинних договорів фінансового лізингу за галузями, 2010-2018 рр., млн. грн

Джерело: складено на основі: [7, 12, 13, 14, 15, 16].

Узагальнюючи аналітичний огляд ринку лізингових послуг в Україні, зауважимо, що основним споживачем фінансового лізингу є корпоративний сектор, на який припадає 62% договорів і 78% обсягу вартості лізингового майна.

В майбутньому підвищення активності ринку лізингових послуг можна очікувати за рахунок аграрної промисловості та транспорту, які останнім часом демонструють стійкі тенденції до зростання та, відповідно, потребують додаткові інвестиційні ресурси. Паралельно з цим, необхідно зазначити, що подальший розвиток ринку лізингових послуг буде характеризуватись закріпленням позицій за лідерами ринку та розширення їх сфери впливу.

Таким чином, проведемо графічну формалізацію наявних переваг, ризиків та перспектив майбутнього розвитку вітчизняного ринку лізингових послуг в контексті трансформацій фінансових відносин в Україні (рис.3).

Сформована схема відображає наявний стан діяльності лізингодавців та ризиків, які виникають під час надання та отримання лізингових послуг, подолання яких дає змогу прогнозувати подальше зростання вітчизняного ринку лізингових послуг в найближчій час (1-2 роки), тобто, перспективи та напрямки удосконалення. В результаті, можна зазначити, що розвиток лізингових послуг дозволить розширити асортимент лізингових програм, продуктів та послуг, забезпечуючи

додаткові позитивні умови для активного залучення іноземних інвестицій. Саме це вирішить питання про нездатність багатьох підприємств України проводити реконструкцію та модернізацію виробництва за допомогою лізингу.

Рис.3. Аналіз напрямів розвитку ринку лізингових послуг в контексті трансформації фінансових відносин в Україні

Джерело: складено автором

Отже, можливо спрогнозувати два шляхи розвитку ринку лізингових послуг в Україні. Перший – несприятливий, а саме втрата ринком лізингових послуг значної кількості суб'єктів, надання послуг тільки пов'язаним компаніям та подальша стагнація лізингодавців. Другий – сприятливий, який допускає високий рівень доходу на українському ринку лізингових послуг за рахунок розширення фінансової

спроможності суб'єктів господарювання та реалізації державних програм розвитку лізингу.

Висновки. На сучасному етапі розвитку економіки України, яка відбувається під впливом значної кількості внутрішніх та зовнішніх шоків, дуже важливим постає питання про джерела інвестування та надання фінансової допомоги. Дієвим інструментом у системі ефективної діяльності підприємства є лізингові послуги. Ринок лізингу в Україні активно відновлюється після різкого зменшення кількості лізингових угод на 42% у 2015 році. На початку 2017 року кількість нових укладених договорів збільшилася в 2,2 рази, а обсяг усіх договорів сягнув 12,8 млрд грн станом на 1 січня 2018 року. Дане зростання обумовлено появою на ринку потужних лізингових компаній зі значним портфелем наявних послуг та виваженою маркетинговою політикою.

Україна знаходиться в умовах, не сприятливих для повноцінного розвитку лізингу. Це обумовлено сучасним станом законодавчої бази, низьким рівнем обізнаності підприємців про шляхи удосконалення та підвищення діяльності підприємства за допомогою застосування лізингу, а також відсутність податкових стимулів. Не дивлячись на це, є тенденція до розвитку вітчизняного ринку лізингових послуг в контексті трансформації фінансових відносин в Україні, за рахунок якісних та висококваліфікованих лізингових установ.

Згідно з проаналізованими даними, на українському ринку найбільше користуються лізингом дві галузі - транспортна та сільське господарство. Також існують такі галузі в економіці України, які мають великий потенціал для проникнення лізингу, а саме: ІТ, аграрний сектор, медицина (медичне обладнання), дорожнє будівництво, логістика, нерухомість, інфраструктура, переробка відходів, альтернативна та відновлювальна енергетика. Для швидкого розвитку лізингового бізнесу слід розробляти та здійснювати систему організаційно-економічних заходів щодо стимулювання та державної підтримки лізингу в Україні. Це дозволить ефективно використовувати можливості підприємства та залучати зовнішні ресурси для покращення діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бакалець Р. І. Переваги придбання основних засобів за схемою фінансового лізингу. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vldfa/2010_18/Bakalets.pdf
2. Внукова Н. Н. Сучасний стан економіко-правового регулювання фінансового лізингу в Україні. Лізинг в Україні. 2005. № 3. С. 8–10.

3. Гудзь О.Є. Сучасний вимір становлення та перспектив розвитку лізингових послуг в аграрній сфері. URL: http://agrofin.com.ua/files/gudz_17.pdf
4. Завора Т.М. Перспективні напрями оновлення основних засобів підприємства у системі підвищення його конкурентоспроможності / Т.М. Завора, О.І. Григоришина. Наука і економіка. 2013. № 4 (32). Т. 1. С. 68 – 74.
5. Завора Т.М. Теоретико-методичні засади ефективності використання основних засобів підприємства / Т.М. Завора, О.І. Григоришина. Сталий розвиток економіки. 2014. №2 (24). С. 52 – 57.
6. Зайцев В.О. Проблеми розвитку ринку лізингу в Україні та його поточний стан. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/29750>.
7. Інформація про стан і розвиток фінансових компаній та лізингодавців. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-finansovykh-kompanii-lizynhodavtsiv-ta-lombardiv-Ukrainy.html>
8. Малік М.Й. Вплив соціального капіталу на організацію діяльності сільськогосподарських підприємств / Малік М.Й., Валентинов В.Л., Мацибора Т.В. Економіка АПК. 2005. № 5. С. 105-112
9. Міщенко В. І. Основи лізингу: навч. посіб.; сер. «Бібліотека банкіра» / В. І. Міщенко, О. С. Луб'яницький, Н. Г. Слав'янська. Київ : Знання, 1997. 138 с.
10. Науменкова, С. В. Фінансова інклюзивність та проблеми забезпечення доступу населення до базових фінансових послуг в Україні. Вісник Національного банку України, 2014, 11, 31–37
11. Переваги та недоліки лізингу. URL: http://www.rusnauka.com/21_NIEK_2007/Economics/24656.doc.htm
12. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2010 рік. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/fk_2010.pdf
13. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2011 рік. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/fk_2011.pdf
14. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2012 рік. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/fk_2012-1.pdf
15. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2013 рік. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/FK_IV%D0%BA%D0%B22013.pdf
16. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2014 рік. URL: <https://www.nfp.gov.ua/files/sector/FK%202014.pdf>
17. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2015 рік. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/FK_2015.pdf

18. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2016 рік. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/OsnPokazn/FK_4%20%D0%BA%D0%B2_2016.pdf
19. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2017 рік. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/OsnPokazn/FK_4%20%D0%BA%D0%B2_2017.pdf
20. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2018 рік. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/FK_III%20kv_2018.pdf
21. Проекти Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). URL: <https://gurt.org.ua/donors/USAID/>
22. Саблук Р. П. Теоретичні аспекти лізингових відносин. Економіка АПК. 2000. № 11. С. 49–57.
23. Смірнова О.О. Особливості лізингового бізнесу в Україні. URL: <http://www.sworld.com.ua/konfer38/77.pdf>.
24. Тенденції розвитку лізингового механізму. URL: [file:///C:/Users/Asus/Downloads/ecan_2013_12\(1\)_73.pdf](file:///C:/Users/Asus/Downloads/ecan_2013_12(1)_73.pdf)
25. Урусова З.П. Особливості вітчизняної практики проведення лізингових операцій у сучасному економічному просторі. URL: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Vest_Ek7-3-2010-PDF/145-149.pdf

REFERENCES:

1. Bakalets R. I. (2010). *Perevahy prydbannya osnovnykh zasobiv za skhemoju finansovoho lizynhu [Benefits of acquisition of fixed assets under the scheme of financial leasing]*. Retrieved from: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vldfa/2010_18/ [in Ukrainian].
2. Vnukova N. N. (2005). Suchasnyy stan ekonomiko-pravovoho rehulyuvannya finansovoho lizynhu v Ukrayini [Modern state of economic-legal regulation of financial leasing in Ukraine]. *Lizynh v Ukrayini – Leasing in Ukraine*, 3, 8–10 [in Ukrainian].
3. Hudz O. Ye. (n.d.). *Suchasnyy vymir stanovlennya ta perspektyv rozvytku lizynhovyykh posluh v ahrarniy sferi [Modern dimension of formation and prospects of development of leasing services in agrarian sphere]*. Retrieved from: http://agrofin.com.ua/files/gudz_17.pdf [in Ukrainian].
4. Zavora T. M., Hryhoryshyna O. I. (2013). Perspektivni napryamy onovlennya osnovnykh zasobiv pidpryyemstva u systemi pidvyshchennya yoho konkurentospromozhnosti [Perspective directions of renewal of fixed assets of the enterprise in the system of increasing its competitiveness]. *Nauka i ekonomika – Science and Economics*, 4 (32). V. 1, 68 – 74 [in Ukrainian].
5. Zavora T. M., Hryhoryshyna O. I. (2014). Teoretyko-metodychni zasady efektyvnosti vykorystannya osnovnykh zasobiv pidpryyemstva [Theoretical and methodical principles

- of the efficiency of using fixed assets of the enterprise]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable development of the economy*, 2 (24), 52 – 57 [in Ukrainian].
6. Zaytsev V. O. (n.d.). *Problemy rozvytku rynku lizynhu v Ukrayini ta yoho potochyny stan [Problems of the development of the leasing market in Ukraine and its current state]*. Retrieved from: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/29750> [in Ukrainian].
 7. (n.d.). *Informatsiya pro stan i rozvytok finansovykh kompaniy ta lizynhodavtsiv [Information on the status and development of financial companies and lessors]*. Retrieved from: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytok-finansovykh-kompanii-lizynhodavtsiv-ta-lombardiv-Ukrainy.html> [in Ukrainian].
 8. Malik M. Y., Valentynov V. L., Matsybora T. V. (2005). Vplyv sotsial'noho kapitalu na orhanizatsiyu diyal'nosti sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv [Influence of social capital on organization of activity of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 5, 105-112 [in Ukrainian].
 9. Mishchenko V. I., Lubyanytskyi O. S., Slavyanska N. H. (1997). *Osnovy lizynhu [Fundamentals of Leasing]*. Kyiv : Znannya [in Ukrainian].
 10. Naumenkova S. V. (2014). Finansova inklyuzyvnist' ta problemy zabezpechennya dostupu naseleण्या do bazovykh finansovykh posluh v Ukrayini [Financial inclusiveness and problems of ensuring access of the population to basic financial services in Ukraine]. *Visnyk Natsional'noho banku Ukrayiny – Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 11, 31–37 [in Ukrainian].
 11. (2007). *Perevahy ta nedoliky lizynhu [The advantages and disadvantages of leasing]*. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/21_NIEK_2007/Economics/24656.doc.htm [in Ukrainian].
 12. (2010). *Pidsumky diyal'nosti finansovykh kompaniy, lombardiv ta yurydychnykh osib (lizynhodavtsiv) za 2010 rik [Results of activity of financial companies, pawnshops and legal entities (lessors) for 2010]*. Retrieved from: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/fk_2010.pdf [in Ukrainian].
 13. (2011). *Pidsumky diyal'nosti finansovykh kompaniy, lombardiv ta yurydychnykh osib (lizynhodavtsiv) za 2011 rik [Results of activity of financial companies, pawnshops and legal entities (lessors) for 2011]*. Retrieved from: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/fk_2011.pdf [in Ukrainian].
 14. (2012). *Pidsumky diyal'nosti finansovykh kompaniy, lombardiv ta yurydychnykh osib (lizynhodavtsiv) za 2012 rik [Results of activity of financial companies, pawnshops and legal entities (lessors) for 2012]*. Retrieved from: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/fk_2012-1.pdf [in Ukrainian].
 15. (2013). *Pidsumky diyal'nosti finansovykh kompaniy, lombardiv ta yurydychnykh osib (lizynhodavtsiv) za 2013 rik [Summary of activity of financial companies, pawnshops and legal entities (lessors) for 2013]*. Retrieved from: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/FK_IV%D0%BA%D0%B22013.pdf [in Ukrainian].

16. (2014). *Pidsumky diyal'nosti finansovykh kompaniy, lombardiv ta yurydychnykh osib (lizynhodavtsiv) za 2014 rik* [Summary of activities of financial companies, pawnshops and legal entities (lessors) for 2014]. Retrieved from: <https://www.nfp.gov.ua/files/sector/FK%202014.pdf> [in Ukrainian].
17. (2015). *Pidsumky diyal'nosti finansovykh kompaniy, lombardiv ta yurydychnykh osib (lizynhodavtsiv) za 2015 rik* [Results of activity of financial companies, pawnshops and legal entities (lessors) for 2015]. Retrieved from: https://www.nfp.gov.ua/files/FK_2015.pdf [in Ukrainian].
18. (2016). *Pidsumky diyal'nosti finansovykh kompaniy, lombardiv ta yurydychnykh osib (lizynhodavtsiv) za 2016 rik* [Results of activity of financial companies, pawnshops and legal entities (lessors) for 2016]. Retrieved from: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/OsnPokazn/FK_4%20%D0%BA%D0%B2_2016.pdf [in Ukrainian].
19. (2017). *Pidsumky diyal'nosti finansovykh kompaniy, lombardiv ta yurydychnykh osib (lizynhodavtsiv) za 2017 rik* [Results of activity of financial companies, pawnshops and legal entities (lessors) for 2017]. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/OsnPokazn/FK_4%20%D0%BA%D0%B2_2017.pdf [in Ukrainian].
20. (2018). *Pidsumky diyal'nosti finansovykh kompaniy, lombardiv ta yurydychnykh osib (lizynhodavtsiv) za 2018 rik* [Results of activity of financial companies, pawnshops and legal entities (lessors) for 2018]. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/FK/FK_III%20kv_2018.pdf [in Ukrainian].
21. (n.d.). Proekty Ahent-stva SSHA z mizhnarodnoho rozvytku (USAID) [Projects of the United States Agency for International Development (USAID)]. Retrieved from: <https://gurt.org.ua/donors/USAID/> [in Ukrainian].
22. Sabluk R. P. (2000). Teoretychni aspekty lizynhovoykh vidnosyn [Theoretical Aspects of Leasing Relations]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 11, 49–57 [in Ukrainian].
23. Smirnova O. O. (n.d.). *Osoblyvosti lizynhovoho biznesu v Ukrayini* [Features of leasing business in Ukraine]. Retrieved from: http://www.sworld.com.ua/konfer_38/77.pdf [in Ukrainian].
24. (2013). *Tendentsiyi rozvytku lizynhovoho mekhanizmu* [Trends in the development of the leasing mechanism]. Retrieved from: [file:///C:/Users/Asus/Downloads/ecan_2013_12\(1\)_73.pdf](file:///C:/Users/Asus/Downloads/ecan_2013_12(1)_73.pdf) [in Ukrainian].
25. Urusova Z. P. (2010). *Osoblyvosti vitchyznyanoi praktyky provedennya lizynhovoykh operatsiy u suchasnomu ekonomichnomu prostori* [Features of the domestic practice of leasing operations in the modern economic space]. Retrieved from: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Vest_Ek7-3-2010-PDF/145-149.pdf [in Ukrainian].

УДК 351:332.1

ІМПЕРАТИВИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ФОРМУВАННІ ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.27.327

Добрик Л.О., к.е.н.*Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту ім. ак. В. Лазаряна*

Надано до розгляду особливості регіонального розвитку у процесі формування потенціалу держави, які представлено сукупністю взаємообумовлених та взаємопов'язаних ознак майбутніх змін. Досліджено змістовні характеристики понять «держава» й «регіон» та проаналізовано їх особливості з урахуванням науково-теоретичного підґрунтя. Розкрито роль держави та регіонів в національній економіці за науковими підходами. Обґрунтовано необхідність дослідження імперативів регіонального розвитку у процесі формування потенціалів держави та її регіонів в інституційній системі національної економіки, які з однієї сторони, ґрунтуються на економічній системі прав власності, а з іншої, - на соціальній основі. Запропоновано імперативи регіонального розвитку потенціалу держави, виявлено їхній зв'язок один з одним та встановлено домінуючість економічного імперативу по відношенню до інших. Систематизовано погляди на склад і роль імперативів регіонального розвитку, висвітлено зв'язок імперативів між собою та чітку домінуючість економічного імперативу по відношенню до інших. Представлено ядро-сферичну модель характеру відносин імперативів регіонального розвитку у формуванні потенціалу держави.

Ключові слова: імператив; потенціал; держава; регіон; регіональний розвиток; потенціал держави; потенціал регіону

UDC 351:332.1

IMPERATIVES OF REGIONAL DEVELOPMENT IN FORMATION OF THE POTENTIAL OF THE STATE

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.27.327

Dobryk L., PhD in Economics*Dnipropetrovsk national university of railway transport named after academician V. Lazaryan*

The peculiarities of regional development in the process of formation of the state's potential, presented by a set of mutually related and interrelated signs of future changes, are presented. The content characteristics of the concepts "state" and "region" have been investigated and their features have been analyzed taking into account the scientific and theoretical basis. The role of the state and regions in the national economy in terms of scientific approaches is revealed. The necessity of researching the imperatives of regional development in the process of formation of the potential of the state and its regions in the institutional system of the national economy, which, on the one hand, is based on the economic system of property rights, and on the other, on the social basis, is substantiated. The imperatives of regional development of the potential of the state are offered, their connection with each other is revealed and the dominance of the economic imperative with respect to others is

established. The views on the composition and role of the imperatives of regional development are systematized, and the connection between the imperatives and the clear dominance of the economic imperative in relation to others is highlighted. The nuclear-spherical model of the nature of the relations of the imperatives of regional development in the formation of the state's potential is presented.

Keywords: imperative; potential; state; region; regional development; potential of the state; potential of the region

Актуальність проблеми . Формування потенціалів держави та регіонів в інституціональній системі національної економіки, викликає постійні дискусійні питання, що підтверджує рівень їх актуальності. Стан розвитку національної економіки в умовах регульованих соціально-економічних процесів створює таке ринкове середовище, в якому економічні суб'єкти проводять власну діяльність у межах однакових для всіх «правил гри». Держава, яка керує майже всіма сферами економічної діяльності, показує, що головним у формуванні концепту потенціалів як на державному так і регіональному рівні, є соціально-економічний потенціал, структура якого знаходиться під впливом постійних змін. Тому проблематика дослідження імперативів регіонального розвитку у формуванні потенціалу держави набуває особливого теоретичного та практичного значення для національної економіки України.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблеми держави, її ролі у розвитку національного господарства, економічного потенціалу розвитку економічних систем ґрунтовно досліджувались у працях закордонних та вітчизняних вчених: О.Амоши, О. Алімова, І.Бистрякова, Я.Верменич [37], В. Геєця, Дж.Гэлбрейта [5], О.Демидюка [9], Дж.Кейнса [9], Дж.Коммонса [7], Л. Наливайка [4], Д.Норта [11], А.Олейника [12], О.Петришина [1], В.Рєбкало [20], Л.Шкляра, Р.Шая [3] та ін. Серед відомих вчених, які займаються питаннями вивчення особливостей функціонування та розвитку регіонів, формування та розвитку їхнього потенціалу, слід зазначити таких як: З. Варналій [26], Н. Верхоглядова [28], П. Бубенко [17], Б. Данилишин, В. Воротін, Я. Жаліла [25], С. Тульчинська [11], Р.Хоменець [12], В. Керецман [13], І. Кизим, А.Кубах [27], О. Крайник, Ф. Кожурин, С. Максименко [21], Н.Некрасов [16], С. Романюк [23], А.Тищенко, Ю. Орловська, В.Шилов [29], Е. Щепанський [31] та ін. Незважаючи на численні дослідження ролі держави та регіонів в системі національної економіки, умов розвитку їхнього потенціалу, потребують подальшого

дослідження питання, пов'язані з дослідженням імперативів регіонального розвитку у формуванні потенціалу держави.

Мета статті - дослідження імперативів регіонального розвитку у формуванні потенціалу держави, виявлення взаємозв'язку між вагомими імперативами та розробка характерних відносин, які складаються під час реалізації економічного імперативу регіону, у вигляді моделі.

Викладення основного матеріалу дослідження. Соціально-економічний потенціал держави та регіонів відіграє особливу роль в інституційній системі національної економіки, де держава розглядається як суб'єкт управління, який забезпечує формування та ефективне функціонування всіх регіонів держави відповідно до рівнів системи. Величина економічного потенціалу характеризує рівень розвитку продуктивних сил регіону, ступінь капіталізації підприємств у регіоні, що визначає конкурентоспроможність країни. У той же час, регіони країни, відповідно до специфіки розміщення продуктивних сил, наявних виробничих ресурсів, природних умов розвивають ту економічну діяльність, яка забезпечує стабільні конкурентні позиції на державному ринку країни. Об'єднання цих зусиль має бути спрямоване на мінімізацію негативних впливів та максимізацію корисності від поглиблення економічної інтеграції.

Розглянемо особливості регіонального розвитку у формуванні потенціалу держави, теоретичним підґрунтям яких є змістовна характеристика дефініцій «держава» та «регіон» в інституційній системі сучасної національної економіки.

Держава в ринковій економіці розглядається науковцями передусім як орган управління соціумом, «концентрована та організована сила суспільства», функціональне призначення якої полягає в тому, щоб бути головним інструментом, за допомогою якого суспільство набуває здатності вирішувати свої актуальні проблеми [1, с. 146]. Дане визначення О.В. Петришина акцентує увагу на соціальному потенціалі держави. Цей погляд є достатньо поширеним у інформаційному просторі, де поняття «держава» трактується як універсальна політична форма організації правління, що характеризується суверенною владою, політичним та публічним характером, реалізацією своїх повноважень на певній території через систему спеціально створених органів та організацій, за допомогою яких здійснюється політичне, економічне та ідеологічне управління

суспільством та керівництво загально-суспільними правами [2]. Сутнісна характеристика держави вченими О. Скаун, Р. Я. Шай, Л. М. Бостан, С. К. Бостан, Л. Р. Наливайко розглядається як спосіб буття, становлення, мета та засоби, державна правосвідомість [3, с.376; 4]. Зважаючи на особливості сучасного державотворення цими вченими була проведена деталізація розуміння змістовної характеристики «держава» в рамках наступних підходів :

I. Національний підхід, за яким держава визначається як суб'єкт закріплення національного суверенітету та проявляється як засіб: виокремлення народу як нації, забезпечення його інтересів; закріплення та охорони національного суверенітету за допомогою права інтересів нації; забезпечення можливостей для розвитку національних меншин; закріплення прав національних меншин, відображення національних особливостей різних народів та націй.

II. Загальносоціальний підхід, за яким держава характеризується як суб'єкт реалізації функцій з управління суспільством відповідно до законодавчого закріплення та реального забезпечення прав людини відповідно до міжнародних стандартів, що проявляється як засіб: забезпечення рівності правового статусу суб'єктів суспільних відносин; знаходження соціального компромісу; створення ефективного законодавства (що відповідає наявному в суспільстві рівню справедливості, яка не визнається вищою цінністю, ніж право, а право не суперечить принципіві справедливості); гарантування соціальної безпеки та механізмів реалізації соціальних благ; надання допомоги малозабезпеченим громадянам.

III. Гносеологічний підхід до сутності держави характеризує державу як юридичну категорію, що: має певні ознаки; характеризується функціональним призначенням; захищає індивідів один від одного та від зовнішніх впливів; здійснює регулювання суспільних відносин за допомогою напрацьованого механізму; створює та забезпечує життєво необхідні умови для функціонування суспільства; визначається як носій суверенітету; є соціальним феноменом, який виступає як явище “в собі”, “для себе”, “для інших”.

За інституціональним напрямом економічної думки вчені [5; 6; 7; 8] визначають роль держави в системі національної економіки через виконання нею інституційних функцій, на основі яких формується

ефективне інституційне середовище для функціонування економічних суб'єктів ринку шляхом побудови законодавчих норм, суспільних моральних цінностей, охорони усталених традицій тощо.

Погоджуємося з поглядами О. Демидюк щодо відокремлення основних **функцій** держави, за якими регулюється інституційна система національної економіки :

- 1) специфікація та захист прав власності;
- 2) створення та розвиток ринкової інфраструктури, основних каналів поширення та обміну товарами, послугами, інформацією;
- 3) розробка стандартів мір та ваг;
- 4) правоохоронна діяльність, виконання ролі так званої "третьої" сторони (суду) в конфліктах та суперечках;
- 5) виробництво суспільних благ тощо [9, с 96].

Врахування вищенаведеного дозволяє розвинути базову гіпотезу формування потенціалу держави, який ґрунтується, з однієї сторони, на економічній системі прав власності, а з іншої, - на соціальній основі. Так *соціально-економічний потенціал держави в інституційній системі національної економіки*, будемо пов'язувати із забезпеченням раціонального використання суб'єктами власності об'єктів власності держави через сформовану структуру прав власності (володіння, користування та розпорядження) з метою підвищення рівня добробуту в суспільстві відповідно до основних положень, за якими:

- об'єктами власності держави є: природні ресурси; засоби виробництва в усіх галузях народного господарства; нерухомість; фінансові об'єкти (гроші, цінні папери, дорогоцінні метали та вироби з них); інтелектуальна власність; культурна та історична цінність; трудові ресурси;
- до суб'єктів власності відносять: юридичні та окремі фізичні особи, державні органи місцевого управління та самоврядування;
- держава є агентом, що продає послуги, пов'язані з обміном її функцій на податки: «Ми платимо уряду — зазначає Д. Норт, — щоб він встановлював та захищав права власності» [8, с. 26];
- держава поділяє підзвітні їй населення та суб'єктів господарювання на групи, встановлюючи для кожної з них права власності таким чином, щоб максимізувати надходження до державного бюджету.

Погоджуємося з думкою С. Тульчинською, що баланс рівноваги у державі, її цілісність і розвиток можуть бути забезпечені лише за умови

врахування всієї сукупності інтересів регіонів, дієвості та ефективності регіональної політики й механізмів її практичної реалізації [10]. Вважаємо, що сформовані соціально-економічні зв'язки в інституційній системі потенціалів держави та регіонів відображають реалізацію інтеграційних зв'язків, які розвиваються із властивою регіонам специфікою, формують розвиток економічних відносин, який в перспективі буде спрямованим на повномасштабну глобалізацію та інтеграцію.

Враховуючи інституційний напрям Р.Б. Хоменець [11] розкриває поліаспектність поняття «регіон» та розглядає його як соціально-економічний організований простір із конкретною природно-географічною територією, притаманними для неї типом та характером виробництва, із специфічними історико-культурними й демографічними особливостями, з адміністративно-політичною територією розташування і конкретними кордонами регіону, з дією одного кола нормативно-правової бази. В. Керецман доводить, що регіоном є певна територія в межах однієї чи декількох держав, яка є однорідною за певними критеріями (економічними, демографічними, екологічними, етнічними, соціальними, культурними) і за цими критеріями відрізняється від інших територій [12].

В законодавчих актах на сьогодні не має єдиного тлумачення змісту поняття «регіон». Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» (ст.1) визначає, що «регіон – це адміністративно – територіальна одиниця окремої держави, межі якої є переважно продуктом політичних рішень» [13], У розпорядженні Президента України «Про комісію з розробки Концепції державної регіональної політики України» також є варіант визначення поняття «регіон», який визначається як частина території країни, яка характеризується комплексом властивих й природно-географічних, економічних та інших ознак. Регіон може збігатися з кордоном адміністративно-територіальної одиниці або об'єднувати території кількох таких одиниць» [14].

У працях науковців змістовна характеристика «регіон» теж як і у законодавчих документах розрізняється відповідно до цілокладання. Найчастіше поняття «регіон» трактується як адміністративно-територіальна одиниця держави та розкривається за умовно-визначеними імперативами розвитку:

1. Територіальний імператив: регіон як територіально-просторова одиниця (М. Некрасов, М.Чумаченко, Б.Хорєв, Ф.Кожурін, П. Бубенко,

О. Гранберг, В. Сігов). На погляд М. Некрасова [15], який приймав участь у формуванні нового напрямку економічної науки – регіональної економіки, регіон - це «велика частина території країни з відносно однорідними природними умовами, характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил на основі поєднання комплексу природних ресурсів з наявною і перспективною соціальною інфраструктурою». П. Бубенко [16, с.26-27] аналізуючи загальні принципи становлення і розвитку регіонів відзначає, що кордони регіонів і межі одиниць адміністративно-територіального устрою можуть не співпадати. Уявлення про регіон виникає тоді, коли на деякій території створюються і реалізуються програми будь-якої конкретної діяльності (чи комплексу видів діяльності): господарської, культурної, освітньої, військової й ін., що має метою формування будь-яких специфічних характеристик життя на цій території. За О. Гранбергом регіоном може називатись територія, яка характеризується певною цілісністю, взаємопов'язаністю її складових і відрізняється від інших територій специфічними ознаками [17].

2. Політичний імператив: регіон як область політичного простору, що відрізняється особливою політичною організацією або (та) наявністю особливого політичного інтересу з урахуванням зарубіжного досвіду (В. Ребкало, Л. Шкляр, С. Максименко) [18; 19]; політико-правовий – регіон як територіальна основа організації органів публічної влади (В.Борденюк); регіон як територіально-політична система (Т. Татаренко) [20].

3. Адміністративний імператив: регіон, що має виборну владу, юридичну незалежність та власний бюджет (С.Романюк, Л.Зайцева) Так, С. Романюк [21, с.3] під регіоном розуміє «найбільшу адміністративно-територіальну одиницю субнаціонального рівня, яка має виборну владу, юридичну незалежність та власний бюджет». Адміністративний регіон як управлінська система, наділена відповідною компетенцією (І. Арженовський, І. Черленяк, М. Кляп, І.Котляров, В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла). У теорії управління регіон – це економіко-адміністративно-управлінське територіальне утворення, найбільша адміністративно-територіальна одиниця субнаціонального рівня, що має виборну владу, юридичну незалежність та власний бюджет [22, с.31]. В. Воротін та Я. Жаліло характеризують регіон як територіально-спеціалізовану, адміністративно окреслену частину економіки країни, що характеризується єдністю та цілісністю відтворювальних процесів і управління [23].

4. Економічний імператив: регіон як територіально-спеціалізована, адміністративно окреслена частина економіки країни, що характеризується єдністю та цілісністю відтворюваних процесів і управління (З. Варналій, В. Воротін) [24]. Автори колективної монографії А. Тищенко, И.Кизим, А.Кубах, Е.Давискиба [25, с.13] визначають регіон як територіальне утворення, яке має чітко окреслені адміністративні кордони, в межах яких відтворюються соціальні та економічні процеси забезпечення життєдіяльності населення, обумовлені місцем регіону в системі територіального і суспільного поділу праці.

Н. Верхоглядова та І. Олініченко пропонують розглядати регіон як відособлену частину території, що володіє цілісністю і єдністю земель, що до неї входять, своєрідним економіко-географічним положенням, особливістю природно-кліматичних ресурсів, самобутністю національно-культурної спадщини, що виникла під впливом певних історичних процесів; характеризується наявністю самостійного в своєму розвитку виробничого і науково-технічного потенціалу, сформованої адміністративно-політичною системи управління, з властивою тільки цієї території соціальною інфраструктурою, яка сприяє підвищенню добробуту населення; а також прагне [26, с. 114].

В. Шилов [27, с. 50] вважає, що регіон – це соціально-економічно організований простір з конкретною природно-географічною територією, з притаманним відповідним типом виробництва, специфічними історико-культурними та демографічними особливостями, адміністративно-політичною територією, яка розміщена у відповідних межах регіону, де діє єдине коло нормативно-правової бази.

5. Соціальний імператив: регіон як соціально-територіальна спільнота, що характеризується локалізацією єдиних суспільних відносин, соціальною спільністю людей (Е. Щепанський, В. Пила, Ю. Ступарь, Ю. Стецюк); [28; 29], або регіон як співтовариство людей із виробленими, упродовж тривалої історичної еволюції, механізмами відтворення, груповою ідентичністю, правовими та етичними нормами. (В. Литвин); [30, с. 50; 34, с.4]

6. Культурно-етнічний імператив: регіон як частина території країни з певними відмінностями у природно-кліматичних умовах життєдіяльності, історії етнічного складу населення, мови, культури, релігії та інших факторів, які в процесі взаємодії набувають інтегративного, системного

характеру і відображають своєрідність даної території (Т.Безверхнюк, Я.Верменич, М.Пірен, С.Саханенко, Е. Топалова) [31; 32].

Систематизуючи вищенаведені погляди на склад і роль імперативів регіонального розвитку можна побачити зв'язок імперативів між собою та чітку домінантність економічного імперативу по відношенню до інших. Це відображено у ядерно-сферичній моделі характеру відносин імперативів регіонального розвитку (рис.1).

*Рис.1 - Ядерно-сферична модель характеру відносин імперативів регіонального розвитку у формуванні потенціалу держави
Джерело: авторська розробка*

Така ядерно-сферична модель зазвичай використовується у психології та відбиває потреби людини щодо середовища, коли характер відносин будується на домінуванні ноетического імперативу по відношенню до решти, що є ядром цілісності людини, в той час як інші потреби створюють сферу ядра і приводяться в рух саме цим імперативом [33]. У площині нашого дослідження ця модель демонструє взаємозв'язок імперативів регіонального розвитку, коли саме економічний важіль є активатором для інших імперативів, а соціальний, культурно-етичний, політичний, територіальний та адміністративний імперативи, в свою чергу,

взаємодіючи та доповнюючи один одного створюють «сферу» реалізації економічного імперативу розвитку регіону

Висновки. Таким чином, у ході дослідження було розкрито роль держави та регіонів в національній економіці відповідно до наукових підходів та обґрунтовано вагомі імперативи регіонального розвитку. Показана домінантність економічного імперативу відносно інших та представлено взаємозв'язок між імперативами регіонального розвитку у вигляді ядерно-сферичної моделі характеру відносин. У подальших дослідженнях ця модель має стати базисом контенту щодо формування потенціалів держави та її регіонів

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Петришин О. В. Громадянське суспільство – підґрунтя формування правової держави в Україні. / О. В. Петришин // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2–3 (33–34). – С. 142–161.
2. Держава. Вікіпедія- [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B0>
3. Шай Р.Я. теоретико-правовий підхід щодо розуміння сутності держави в історії політико-правової думки /Р.Я. Шай// Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. - 2016. - № 837. - С. 373-376. - [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_61
4. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель : монографія / Л. Р. Наливайко. – Х. : Право, 2009. – 598 с.
5. Гэлбрейт, Дж. К. Экономические теории и цели общества - Economics and the Public Purpose. -М.: Прогресс, 1976. - 408 с.
6. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. - М.: Гелиос АРВ, 1999. - 352 с
7. Коммонс Дж. Институциональная экономика // Terra Economicus. - 2012. Том10, № 3 - [Електронний ресурс].<http://ecsocman.hse.ru/data/2012/11/20/1251380341/journal10.3.1-7.pdf>
8. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. - М.: "Начала", 1997. - 413 с. [Електронний ресурс]. <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/6310>
9. Демидюк О. О. Інституційний підхід до аналізу ролі та функцій держави в ринковій економіці// Економіка та держава: економічна наука № 4/2014. – С. 94-97.
10. Тульчинська С.О. Підходи до визначення поняття «регіон» в сучасних умовах / С.О. Тульчинська // Ефективна економіка : електронне наукове фахове видання. – 2012. – № 6 [Електронний ресурс]. <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1201>
11. Хоменець Р. Б. Особливості теоретико - правового визначення поняття «регіон» / Р. Б. Хоменець // Регіональні перспективи. – 2001. – №5-6. – С. 198-200.

12. Керецман В.Ю. Державне регулювання регіонального розвитку: теоретичні аспекти / В.Ю. Керецман. – К. : Видавництво УАДУ, 2002. – 188 с.
13. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 року № 2850-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 51. – ст. 548 [Електронний ресурс]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>
14. Розпорядження Президента України «Про комісію з розробки Концепції державної регіональної політики України» від 30.09.1999 р. № 241/99-рп, остання редакція від 16.02.2000 р.
15. Некрасов Н.Н. Региональная экономика / Н.Н. Некрасов. – М. : Экономика, 1978. – 382 с.
16. Бубенко П. Т. Регіональні аспекти інноваційного розвитку / П. Т. Бубенко // Монографія. – Х.: НТУ «ХП», 2002. – 316 с.
17. Регіон як одиниця соціально-економічного простору [Електронний ресурс]. http://pidruchniki.com/15980319/ekonomika/region_odinitsya_sotsialno-ekonomichnogo_prostoru#41
18. Ребкало В. А. Культура державного управління: організаційний аспект: Монографія. - К.: Вид-во УАДУ, 1998. - 144 с.
19. Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / За ред. С. Максименко. - К.: Логос, 2000. - 72 с.
20. Територіально-просторовий аспект дослідження сучасних регіональних процесів / Т. Татаренко // Політичний менеджмент. - 2008. - № 4(31). - С. 12-22.
21. Романюк С. А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: Регіональні дослідження : монографія / С. А. Романюк. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – 112 с.
22. Черленяк І. Регіоналізація як системний чинник реформування суспільно-управлінської системи [Електронний ресурс] / І. Черленяк, М. Кляп // Регіональні студії. – Вип.1. – Режим доступу: www.uzhgorod.iatp.org.ua/ipard/studii.htm
23. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / [за заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла]. – К. : НІСД, 2010. – 288 с.
24. Регіони України: Проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія / Ред. З. С. Варналій. — К.: Знання України, 2005. - 489.
25. Экономический потенциал региона: анализ, оценка, диагностика / А.Н. Тищенко, И.А. Кизим, А.И. Кубах, Е.В. Давыскиба / Монография. – Х.: ИД «ИНЖЕК», 2005. – 176 с.
26. Верхоглядова Н.І. Регіон як самокерована соціально-економічна система / Н. І. Верхоглядова, І. В. Олініченко // Інноваційна економіка : всеукр. наук.-вироб. журн. - 2013. - N 5. - С. 113 - 117.
27. Шилов В. Три подхода к понятию «Регион» / В. Шилов // Регион. Проблемы и перспективы. – 1997. – № 4. – С. 50-51.

28. Окремі аспекти оптимізації функцій державного управління в контексті проведення адміністративної реформи / В. І. Піла, Е. В. Щепанський // Університетські наукові записки - 2012. - № 4. - С. 431-438.
29. Щепанський Е.В. Теоретичні основи розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону / Щепанський Е.В., Ступарь Ю.В. // Наука й економіка. Науково-теоретичний журнал ХЕУ. 2012.- Вип.2 -С.170-174
30. Литвин В. Проблема “центр-регіон” в Україні /В.Литвин//Уряд.кур’єр.–12.03.2002. – С. 4.
31. Верменич Я.В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні / Верменич Я.В. – К. : Інститут історії України НАН України, 2003. –516с.
32. Безверхнюк Т.М. Європейські стандарти врядування на регіональному рівні: [монографія] / Т.М. Безверхнюк, С.С. Саханенко, Е.Х. Топалова / [за заг. ред. Т.М. Безверхнюк]. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2008. – 328 с.
33. Теория и технология решения психологических проблем / В.В. Гребнева. - М.: НИЦ ИНФРА-М, 2014. - 192 с.

REFERENCES:

1. Petryshyn, O. V. (2003). Hromadyans'ke suspil'stvo – pidgruntya formuvannya pravovoyi derzhavy v Ukraini [Civil society is the foundation of the formation of a law-governed state in Ukraine]. *Visnyk Akademiyi pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2, 33–34 [In Ukrainian].
2. Derzhava. *Wikipediya* [State. Site *Wikipedia*]. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%> [In Ukrainian].
3. Shay, R.YA. (2016). Teoretyko-pravovyy pidkhid shchodo rozuminnya sutnosti derzhavy v istoriyi polityko-pravovoyi dumky [Theoretical and legal approach to understanding the essence of the state in the history of political and legal thought]. *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika". Yurydychni nauky - Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Law Sciences*, 837. 373-376 [In Ukrainian].
4. Nalyvayko, L. R. (2009). *Derzhavnyy lad Ukrainy: teoretyko-pravova model'* [State system of Ukraine: theoretical and legal model]. – Kyiv: Pravo [In Ukrainian].
5. Hélbreyt, Dzh. K. (1976). *Ékonomycheskiye teoryy y tsely obshchestva* [Economics and the Public Purpose]. -Moskva: Prohress [In Russian].
6. Keynes, Dzh. M. (1999). *Obshchaya teoryya zanyatosty, protsenta y deneh* [General theory of employment, interest and money]. - Moskva: Helyos ARV [In Russian].
7. Kommons, Dzh. (2012). Ynstytutsyonal'naya ékonomyka [Institutional economy]. *Terra Economicus*, 10 (3), 55 – 66. Retrieved from <http://ecsocman.hse.ru/data/2012/11/20/1251380341/journal10.3.1-7.pdf> [In Russian]
8. Nort, D. (1997). *Ynstytuty, ynstytutsyonal'nye yzmeneniya y funktsyonyrovanye ékonomyky* [Institutions, institutional changes and the functioning of the economy] - Moskva: Nachala [In Russian].

9. Demydyuk, O. O. (2014) Instytutsiynny pidkhid do analizu roli ta funktsiy derzhavy v rynkoviy ekonomitsi [Institutional Approach to Analyzing the Role and Functions of the State in a Market Economy]. *Ekonomika ta derzhava: ekonomichna nauka - Economy and State: Economics Science*, 4, 94-97 [In Ukrainian].
10. Tul'chyns'ka, S.O. (2012) Pidkhody do vyznachennya ponyattya «rehion» v suchasnykh umovakh [Approaches to the definition of "region" in modern conditions]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 6, Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1201> [In Ukrainian].
11. Khomenets', R. B. (2001). Osoblyvosti teoretyko - pravovoho vyznachennya ponyattya «rehion» [Features of theoretical and legal definition of the concept of "region"]. *Rehional'ni perspektyvy – Regional prospects*, 5, 16-21 [In Ukrainian].
12. Keretsman, V.YU. (2002). *Derzhavne rehulyuvannya rehional'noho rozvytku: teoretychni aspekty [State regulation of regional development: theoretical aspects]*. – Kyiv: UADU [In Ukrainian].
13. Zakon Ukrayiny «Pro stymulyuvannya rozvytku rehioniv» № 2850-IV vid 8.09.2005 [Law of Ukraine "On stimulating the development of regions" № 2850-IV from 08.09.2005] (n.d.) Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2850-15> [In Ukrainian].
14. Rozporyadzhennya Prezydenta Ukrayiny «Pro komisiyu z rozrobky Kontseptsiyi derzhavnoyi rehional'noyi polityky Ukrayiny» № 241/99-rn (1999, September 30). [The Order of the President of Ukraine "On the Commission for the Development of the Concept of the State Regional Policy of Ukraine" from 30.09.1999 r. № 241/99-rn]. *Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine* [In Ukrainian].
15. Nekrasov, N.N. (1978). *Rehional'naya ekonomika [Regional economy]*. – Moskva: Ékonomika [In Russian]
16. Bubenko, P. T. (2002) *Rehional'ni aspekty innovatsiynoho rozvytku [Regional aspects of innovation development]* Kharkov: NTU «KHPI» [In Ukrainian].
17. *Rehion yak odynytsya sotsial'no-ekonomichnoho prostoru* (1993) Retrieved from http://pidruchniki.com/15980319/ekonomika/region_odynitsya_sotsialno-ekonomichnogo_prostoru#41
18. Rebkalo, V. A. (1998) *Kul'tura derzhavnogo upravlinnya: orhanizatsiynny aspekt [Culture of public administration: the organizational aspect]*. - Kyiv: UADU [In Ukrainian].
19. Maksymenko, S. (Eds) (2000). *Rehional'na polityka v krayinakh Yevropy: Uroky dlya Ukrayiny [Regional Policy in Europe: Lessons for Ukraine]*. - Kyiv: Lohos [In Ukrainian].
20. Tatarenko, T. (2008)/ Terytorial'no-prostorovyy aspekt doslidzhennya suchasnykh rehional'nykh protsesiv [Territorial-spatial aspect of research of modern regional processes]. *Politychnyy menedzhment - Political management*, 4 (31), 12-22 [In Ukrainian].
21. Romanyuk, S. A. (2001). *Polityka rehional'noho rozvytku v Ukrayini: suchasnyy stan i novi mozhlyvosti: Rehional'ni doslidzhennya [Regional Development Policy in Ukraine: Current Situation and New Opportunities: Regional Studies]*. – Kyiv: UADU [In Ukrainian].

22. Cherlenyak, I., & Klyap, M. (2008). Rehionalizatsiya yak systemnyy chynnyk reformuvannya suspil'no- upravlins'koyi systemy [Regionalization as a systematic factor in the reform of the social and managerial system]. *Rehional'ni studiyi – Regional studios*, 1. – Retrieved from <http://uzhgorod.iatp.org.ua/ipard/studii.htm>
23. Vorotina, V.YE. & Zhalila, YA.A. (2010). *Derzhavne upravlinnya rehional'nym rozvytkom Ukrayiny [State administration of regional development of Ukraine]*. – Kyiv: NISD [In Ukrainian].
24. Varnaliy, Z. S. (Eds) (2005). *Rehiony Ukrayiny: Problemy ta priorityety sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku [Regions of Ukraine: Problems and Priorities of Socio-Economic Development]*. Kyiv: Znannya Ukrayiny [In Ukrainian].
25. Tyshchenko, A.N., Kyzym, Y.A., Kubakh, A.Y., & Davyskyba, E.V. (2005). *Ékonomycheskyy potentsyal rehiona: analiz, otsenka, dyahnostyka [The economic potential of the region: analysis, evaluation, diagnosis]*. – Kharkov: «YNZHEK» [In Russian].
26. Verkhohlyadova, N.I., & Olinichenko, I. V. (2013). *Rehion yak samokerovana sotsial'no-ekonomichna systema [The region is a self-governing social and economic system] // Innovatsiyna ekonomika - Innovative economy*, 3, 113-117 [In Ukrainian].
27. Shylov, V. (1997). Try podkhoda k ponyatyyu «Rehyon» [Three approaches to the concept of "Region"]. *Rehyon. Problemy y perspektyvy – Region. Problems and Prospects*, 4, 50-54 [In Russian].
28. Pyla, V. I. & Shchepans'kyy, E. V. (2012). Okremi aspekty optymizatsiyi funktsiy derzhavnoho upravlinnya v konteksti provedennya administratyvnoyi reformy [Separate aspects of optimizing the functions of public administration in the context of administrative reform]. *Universytet-s'ki naukovi zapysky - University Scientific Notes*, 4, 431-438 [In Ukrainian]
29. Shchepans'kyy, E.V. & Stupar, YU.V. (2012). Teoretychni osnovy rozvytku turystychno-rekreatsiynoho kompleksu rehionu [Theoretical basis of development of tourist-recreational complex of the region] . *Nauka y ekonomika. Naukovo-teoretychnyy zhurnal KHEU - Science and Economics. Scientific and Theoretical Journal of Kharkiv Economic University*, 2, 170 - 174 [In Ukrainian].
30. Lytvyn, V. (2002). Problema “tsentr-rehion” v Ukrayini [The problem is the "center-region" in Ukraine]. *Uryadovyi kur"yer – Government Courier*, 12.03.2002, 4-6. [In Ukrainian]
31. Vermenych, YA.V. (2003). *Teoretyko-metodolohichni problemy istorychnoyi rehionalistyky v Ukrayini [Theoretical and methodological problems of historical regionalism in Ukraine]* – Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny. [In Ukrainian].
32. Bezverkhnyuk, T.M., Sakhanenko, S.YE. & Topalova, E.KH. (2008). *Yevropeys'ki standarty vryaduvannya na rehional'nomu rivni [European Governance Standards at the Regional Level]*. T.M. Bezverkhnyuk (Ed). – Odessa: ORIDU NADU [In Ukrainian].
33. Hrebneva, V.V. (2014). *Teoryya y tekhnolohyya reshenyya psykholohycheskykh problem [Theory and technology of solving psychological problems]* - Moskva: YNFRA-M. [In Russian].

УДК 330.342.146

СУТНІСТЬ І РОЛЬ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНСЬКІЙ СУЧАСНОСТІ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.41.328

Дрогомирецька Л. Ф.*ДУ „Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України”*

В представленій статті автором детально досліджено етимологію слова «грумада» та розуміння її сутності серед істориків, науковців та існуючого законодавства. Висвітлено різноманітні підходи вчених щодо теоретико-методологічних основ вивчення поняття «територіальна грумада». Доведено, що територіальна грумада повинна включати в комплексі і рівень надання соціальних послуг, розвиток культури, зокрема її інфраструктури в межах соціальної, врахування географічного положення, екологічної ситуації на цій території, зовнішніх взаємозв'язків з іншими грумадами, культурного потенціалу. Розкриття поняття сільської територіальної грумади автором розглядається з категорією «сільська територія», вивчено наукові погляди щодо диференціації та різновидів даної категорії, аналізовано зарубіжний досвід існуючих моделей розвитку сільських територій та його підтримки. Визначено основні пріоритети розвитку сільських територій, а саме, з'ясування специфічних особливостей цих територіальних грумад як єдиної системи, по-друге, визначення характеру їх між-компонентних зв'язків. На основі чого, представлено власне бачення дефініції «сільська територіальна грумада». Так, автором, під сільською територіальною грумадою розуміється певне об'єднання жителів обмежених територією села чи селища, які виявляють ініціативу спільного вирішення проблем грумади з врахуванням особливостей території, інфраструктури, економічного розвитку, стану сільського господарства та культурних традицій.

Ключові слова: слово; поняття; категорія; територіальна грумада; сільська територіальна грумада; соціально-територіальна спільнота; європейська політика; механізм; сталий розвиток агро-територій; модель розвитку сільських територій

UDC 330.342.146

THE ESSENCE AND ROLE OF RURAL TERRITORIAL GROUPS IN UKRAINIAN MODERNITY

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.41.328

L. Drohomyretska*State Institution “Institute of Regional Studies named after M.I. Dolishnogo NAS of Ukraine”*

This paper deals with process of forming the essence of the notion of “territorial community”. In the article presented the author investigates in detail the etymology of the word “community” and the understanding of its essence among historians, scholars and existing legislation. The various approaches of scientists concerning the theoretical

and methodological bases of the study of the concept “territorial community” are highlighted. It is proved that the territorial community should include in the complex and the level of provision of social services, the development of culture, in particular its infrastructure within the limits of social, taking into account the geographical location, the ecological situation in this territory, external relations with other communities, cultural potential. The author discusses the concept of rural community in the category “rural territory”, examines the scientific views on the differentiation and varieties of this category, examines the foreign experience of existing models of development of rural areas and their support. The main priorities of the development of rural areas are determined, namely, the identification of specific features of these territorial communities as a unified system, and secondly, the definition of the nature of their inter-component relationships. On the basis of this, the actual vision of the definition of “rural community” is presented. Thus, the author, under the rural community means a certain association of residents of a limited area of the village or settlement, which show the initiative to jointly solve the problems of the community, taking into account the features of the territory, infrastructure, economic development, the state of agriculture and cultural traditions.

Keywords: word; concept; category; territorial community; rural community; social and territorial community; European policy; mechanism; sustainable development of agroterritories; model of development of rural territories

Актуальність проблеми. Проблематика сільських територіальних громад в умовах реформи місцевого самоврядування в наукових дослідженнях знайшла своє місце зовсім недавно. Внаслідок чого необхідно розглянути їх сутність і роль, дослідити вітчизняний і зарубіжний досвід визначення сутності територіальних громад з урахуванням диференціації наукових категорій «територіальна громада», «сільська територія» і «сільська територіальна громада».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням функціонування сільських територіальних громад займаються вчені багатьох країн, зокрема В. Борщевський [2], Є. Власенко [4], О. Коваленко і Л. Лисенко [9], О. Павлов [12], Х. Притула [14], В. Пуліма [16], І. Сторонянська і А. Пелехатий [17]. Їх праці поглиблюють і розвивають методологічні основи щодо розуміння соціально-економічної сутності розвитку сільських територіальних громад. Проте більшість із зазначених вчених у своїх роботах досліджували лише різні аспекти становлення та розвитку територіальної громади, розкриття ж суті сільської територіальної громади поки що не набуло достатнього теоретичного обґрунтування.

Метою даної статті є вивчення теоретико-методичних засад формування понять «територіальна громада» і «сільська територіальна

грумада» і виявлення особливостей функціонування сільських територіальних громад в Україні, її роль в українській сучасності.

Викладення основного матеріалу. Сільська економіка характеризується: низьким рівнем розвитку; нестачею робочих місць; невисокою продуктивністю праці; недостатніми вимогами до якості робочої сили, що зумовлено і є результатом не лише недостатнього обсягу інвестицій у її розвиток, а насамперед – нераціональною їх спрямованістю.

У подоланнях цих негативних явищ села має сприяти сільська територіальна громада, яка в першу чергу повинна визначити економічні і соціальні пріоритети, розробити механізми як соціально-економічного так і фінансового забезпечення функціонування сільських територіальних громад з метою залучення їх до процесів соціально-економічного зростання держави. Це приведе до зміни поглядів на економічний розвиток сільських територій, характер фінансових взаємозв'язків села, громади, органів влади та зумовить необхідність нарощення фінансової бази сільських територій і як наслідок – зростання його самодостатності та фінансової незалежності.

Фундатори дослідження сутності поняття «територіальна громада» були такі українські постаті, як Н. Костомаров, М. Грушевський, М. Драгоманов і І. Франко. Суттєвий внесок у вивченні методологічних і прикладних основ територіальних громад зробили такі науковці сучасності: О. Батанов, М. Баймуратов, В. Борщевський, Т. Боголіб, І. Вахович, Ю. Ганущак, О. Дем'янишина, Н. Ільченко, В. Карпенко, О. Лазор, Л. Муркович, О. Павлов, А. Пелехатий, Н. Руда, П. Шевчук та інші. У наукових працях цих авторів досліджено проблеми розвитку територіальної громади, розкрито їхню сутність, розглянуто принципи й механізми управління ними, проаналізовано умови, види й особливості їх формування в умовах децентралізації тощо.

В укр. мові слово *грумада* первісно означає «зібрання, нагромадження». Етимологічний словник трактує слово «грумада» «...як суспільство, група, товариство» [5]. Слово *грумада* було введено в наукову думку українськими істориками М. Костомаровим та В. Антоновичем у 1850-х роках. Відтак вони вперше визначили поняття *грумада* «...як добровільне зібрання людей, обов'язок якої полягає лише у сфері тих стосунків, які встановлюють зв'язок між її членами для взаємної безпеки та вигоди кожного» [10, с. 105]. В історичних працях М. Драгоманова базовими рисами громади є рівність і свобода.

Послідовник М. Драгоманова І. Франко вважає, що “самоврядні громади – це вільна спілка осіб (громадян), об’єднаних для спільної справи. Громади мають виконувати усі функції управління суспільством: економічну та культурно-освітню, судову” [10, с. 109]. Основним рушієм дієвості громад, за І. Франком, є освіченість та зацікавленість громадян у своїй роботі.

Отже, слово *громада* зберігає значення об’єднання людей, сьогодні – це *територіальна громада*. А ідеї Н. Костомарова, М. Грушевського, М. Драгоманова і І. Франка є актуальними сьогодні і передбачають дійсно один із можливих шляхів створення ефективної територіальної громади.

Термін «територіальна громада» у вітчизняній науці – це “жителі, об’єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об’єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр”; у зарубіжній (від англ. *local community* – територіальна спільнота людей) розглядається “як первинний осередок суспільства, у якому виникають основні соціально-політичні і економічні відносини” [1, с. 11].

Документами, де дано визначення територіальної громади, є Конституція України [8], Цивільний кодекс України [18], Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [15].

Отже, згідно законодавства України, поняття «територіальна громада» є фундаментом, на якому побудовано систему місцевого самоврядування, його первинним елементом.

Теоретико-методологічні основи дослідження територіальної громади в економічній науці висвітлено у працях сучасних науковців. Зокрема, М. Баймуратов, І. Бутко, М. Орзіх, Я. Щепанський є однодумцями територіального підходу. Такий підхід передбачає, що територіальна громада прив’язана до території, на якій проживає група людей задля спільних інтересів.

На комплексний аспект роблять наголос О. Батанов, В. Кравченко і О. Мороз [1, с. 72], які визначають територіальну громаду як складну «кумулятивну» форму суспільної організації. Так, В. Кравченко наводить визначення територіальної громади як: “сукупність громадян України, котрі спільно проживають у міському чи сільському поселенні, мають колективні інтереси і визначений законом правовий статус” [11, с. 31]; О. Мороз, стверджує, що це – “група людей з певними ознаками, а саме,

спільна територія існування; спільні інтереси у вирішенні питань життєдіяльності; соціальна взаємодія у процесі реалізації цих інтересів; психологічна ідентифікація кожного члена з громадою; спільна комунальна власність; сплачування комунальних податків” [11, с. 37].

Отже, згадані автори, схилиються до думки, що територіальна громада є сформована в територіально визначених межах група людей, яка має на меті обговорювати актуальні для громади питання і вирішувати їх відповідно до своїх потреб.

Поширеним є використання правового підходу до трактування поняття «територіальна громада». Колектив авторів О. Ресслер, Р. Моль, О. Гірке, О. Васильчиков, В. Лешков вважають, що територіальна громада є елементом, насамперед, громадянського суспільства, і держава не втручається у місцеві справи: вони вирішуються самими територіальними громадами; питання ж політичні належать до компетенції державної влади [18, с. 6]. В даному випадку на перше місце ставляться не природні права громади, а господарська діяльність місцевих органів влади.

Г. Аренс, Н. Гербер, Е. Мейєр, А. Токвіль і О. Лабанд говорять про територіальну громаду “як громаду, яка має право на самостійне і незалежне від центральної влади існування за своєю природою, причому держава не утворює, а лише визнає її” [18, с. 7]. Окрім цього, у своїй громадській теорії вони виділили чотири гілки влади: законодавчу, виконавчу, судову і муніципальну. При цьому вони робили акцент не просто на визнанні громади як недоторканного самостійного суб’єкта права, а на громаді як гаранті реалізації ефективної комунальної діяльності.

Зважаючи на методологічні підходи, робимо висновок поняття «територіальна громада» більшою мірою притаманний мешканцям сільських територій аніж великих міст. Це зумовлено тим, що в містах здатність населення об’єднуватися у спільноти.

Розкриття поняття сільської територіальної громади нами буде розглядатися з категорією «сільська територія».

Відомий український економіст С. І. Мельник називає сільською територією історично сформований елемент поселенської мережі, що поєднує організаційну й функціональну сукупність селищ, сіл, хуторів, односімейних та інших жилих утворень, які знаходяться під юрисдикцією сільських (селищних) рад [16].

Його вдало доповнюють П. Славова і О. В. Коваленко, які дають таке визначення цього поняття: «сільська територія є економічно-екологічною категорією, регіонально-територіальним утворенням зі специфічними природно-кліматичними, соціально-економічними умовами де економічно і екологічно збалансовані та енергетично взаємопов'язані різні ресурси (природні, трудові, матеріальні, енергетичні, інформаційні, фінансові тощо) з метою створення сукупного суспільного продукту конкретної території та повноцінного життєвого середовища для сучасного і майбутніх поколінь» [16].

Структурно поняття «сільські території» включає в себе як один зі складників соціальний аспект, який уособлюється сільською територіальною громадою як визначальним рушійним осередком розвитку відповідної території. Відомо, що будь-яка людина реалізує свої інтереси виключно на локальному рівні. Так само і громада, спрямовуючи розвиток сільської території в певний напрямок, тим самим визначає і формує якість свого життя на ній. Отже, поняття «сільська територія» та «територіальна громада села» не лише тісно взаємопов'язані та взаємозалежні, вони визначають одна одну: «потреби кожної сільської території повинні розглядатися, формуватися і задовольнятися, передусім, як інтереси і потреби певної територіальної громади».

Визначення основних пріоритетів розвитку сільських територій потребує, по-перше, з'ясування специфічних особливостей цих територіальних громад як єдиної системи, по-друге, визначення характеру їх між-компонентних зв'язків. Тобто, диференціація сільських територій як багатовимірного об'єкта управління визначає напрямок соціально-економічного розвитку відповідної сільської території. Такий погляд на питання розвитку села підтримують М. Й. Маліка та В. А. Пуліма [16]. З цього випливає: формування відповідного механізму фінансового забезпечення розвитку сільської територіальної громади і, відповідно, сільської території повинен супроводжуватися аналізом наявної ресурсного потенціалу, галузевої спрямованості та поселенської мережі.

Як визначає О. І. Павлов можна виокремити такі різновиди сільських територіальних громад:

- типово сільські (аграрні) території;
- перехідні, «змішані» території (сільські урбанізовані зони та «аграрні міста»);

- території зі спеціальним режимом функціонування (оздоровчо-рекреаційні, гірські та прикордонні).

Серед вищеназваних різновидів найбільш універсальними, зрозумілими зі сторони забезпечення функціональних аспектів розвитку є типово сільські (аграрні) території. Особливістю цього різновиду сільських територіальних громад є наявність великої кількості відповідного природного ресурсу – земель сільськогосподарського призначення. Географічно на території України до типово сільських територій належать центральні, центрально-східні, північно-східні та південні області. На таких територіях аграрна модель господарювання.

Другий серед них – перехідні, або «змішані» території. До цієї категорії належать сільські урбанізовані зони та «аграрні міста». Основною умовою розвитку сільських утворень як перехідних є наявність відповідного географічного розташування – передмістя. «Аграрні міста» відносяться до категорії малих міст, кількість населення яких в основному не перевищує 20 тис. осіб. Їх частка в загальній чисельності малих міст становить майже 70%. Як зазначає О. І. Павлов [12, с. 54], в основу класифікації «аграрних міст» покладено «їх потенціальну функціональну здатність виступати опорними центрами розвитку сіл та пунктами комплексного обслуговування сільського населення».

Для забезпечення розвитку перехідних територій (сільських урбанізованих зон та «аграрних міст» ефективними стануть такі напрямки економічної діяльності: а) залучення підприємницьких структур; б) продаж та надання в оренду земельних ділянок та споруд для ведення комерційної діяльності; в) створення комунальних підприємств.

Третім різновидом сільських територіальних громад є території зі спеціальним режимом функціонування (оздоровчо-рекреаційні, гірські, прикордонні). Особливістю оздоровчо-рекреаційних та гірських є надання туристичних, оздоровчих та історико-культурних послуг. На території України до таких сільських утворень відносяться села, розташовані в Українських Карпатах та у Причорномор'ї.

Розвиток прикордонних територій також потребує свого детального та усестороннього розгляду. Це фактор, який робить розгляд проблем розвитку прикордонних територій особливим в порівнянні з іншими різновидами сільських територій, і виключити який неможливо.

З огляду різновидів сільських територіальних громад, нами під сільською територіальною громадою розуміється певне об'єднання

жителів обмежених територією села чи селища, які виявляють ініціативу спільного вирішення проблем громади з врахуванням особливостей території, інфраструктури, економічного розвитку, стану сільського господарства та культурних традицій.

Аналіз зарубіжних наукових джерел дозволив констатувати, що на основі пройдені еволюції наукових підходів у світі сформувалося декілька моделей розвитку сільських територій та його підтримки.

Перша модель – реалізація різноманітних програм підтримки незалежно одна від одної (США, Мексика, Нова Зеландія). Дуга модель – механізми та інструменти державної підтримки закріплені законодавчими актами (ЄС, Канада, Туреччина), [6].

Європейська політика розвитку сільських територій, що базується на законодавчо закріпленій Спільній аграрній політиці – САП (The Common Agricultural Policy – CAP), допомагає сільським територіям країн ЄС вирішувати економічні, екологічні та соціальні проблеми, що регламентовано в основних засадах САП Європейського Союзу [6].

Основні напрями САП передбачають розвиток сільських громад; демократизацію управління; забезпечення здоров'я нації; формування справедливого суспільства; життєдіяльність в рамках екологічних обмежень; досягнення основних цілей розвитку сільських територій, що встановлюється і аргументується науковими дослідженнями.

Висновок. Стосовно України, то базуючись на наукових доробках як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, нам необхідно активізувати:

- роботи сільських інформаційно-довідкових служб і рекламних бюро для залучення молоді та інших категорій сільського населення до нових видів зайнятості;
- інтенсивний розвиток інших сфер діяльності, а не тільки сільськогосподарської;
- пільгове оподаткування, фінансове заохочення бізнесу, інвестувати кошти у розвиток сільських населених пунктів;
- міжгалузеву кооперацію та інтеграцію.

В результаті всі ці пропозиції повинні бути враховані у обґрунтуванні напрямків і засобів регулювання ринкових змін на селі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Батанов О. В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні: монографія; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України. – К.: [Б. В.], 2001. – 260 с.

2. Борщевський В.В. Методичні підходи до оцінки соціально-економічного потенціалу розвитку сільських територій (наукова доповідь) / [В.В. Борщевський, Х.М. Притула, В.Є. Крупін та ін.]; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2014. – 47 с.
3. Бородіна О. М. Теорія, політика та практика сільського розвитку / О.М. Бородіна, І.В. Прокопа. – Київ: Ін-т економіки та прогнозування, 2010. 376 с.
4. Власенко Є. М. Громада як соціальний та просторовий феномен / [Електронний ресурс]. URL: http://www.canactions.com/article_hromada. (дата звернення: 19.10.2018).
5. Європейський словник філософій [Електронний ресурс]. URL: <https://books.google.com.ua>. (дата звернення: 29.10.2018).
6. Європейський досвід законодавчого регулювання державної підтримки та розвитку сільських населених пунктів // Європейський інформаційно-дослідницький центр: [Електронний ресурс]. – URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28885.pdf> (дата звернення 02.10.2018).
7. Заяць Т. Розвиток сільських поселень України в умовах децентралізації: можливості та ризики. Демографія та соціальна економіка. – 3 (31), 2017. – 48-60 с.
8. Конституція України: Закон за станом 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>. (дата звернення: 02.10.2016).
9. Лисенко Л. Ефективність місцевого самоврядування як чинник сталого розвитку сільських територій / Л. Лисенко // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2010. – Вип.1 (4). [Електронний ресурс]. – URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2010_1/1011vrst.pdf]
10. Лушагіна Т.В. Теорія громади в політичній концепції І.Франка [Електронний ресурс]. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics.pdf> (дата звернення: 16.10.2017).
11. Мороз О. Ю. Територіальна громада : сутність становлення та сучасні українські реалії // Демократичне врядування : електрон. Наук. Фах. Видання. 2008. Вип. 2. URL: www.nbuv.gov.ua. (дата звернення: 2.10.2016).
12. Павлов О. Імідж сільських територій як об'єкт маркетингу // Економіка розвитку. 2014. №4. С. 42–44.
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад». 2015. [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF/>
14. Притула Х. Соціально-економічний розвиток сільських територій: регіональний вимір : монографія; ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України». – Львів, 2017. – 467 с.
15. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон за станом 21.05. 1997 № 280/97-ВВР України. 1997. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>. (дата звернення: 21.10.2018).

16. Пугачов М. Світовий досвід розвитку сільських територій може бути адаптований до потреб України. ННЦ «Інститут аграрної економіки». URL: <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/899-2014-08-11-07-44-26.html> (дата звернення 02.10.2018).
17. Фінансове забезпечення розвитку сільських територіальних громад: монографія / Ірина Сторонянська, Андрій Пелехатий. – Львів: ДУ «ІРД імені М. І. Долішнього НАН України», 2014. – 190 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
18. Цивільний кодекс України. [Електронний ресурс]. URL: http://kodeksy.com.ua/tsivil_nij_kodeks_ukraini/statja169.htm. (дата звернення: 23.10.2018).

REFERENCES:

1. Batanov, O. V. (2001). Terytorialna hromada – osnova mistseвого samovriaduvannia v Ukraini [Territorial community is the basis of local self-government in Ukraine]. *Mistseve samovriadyvannia [Local Government]*, 4, 47-57. (In Ukrainian).
2. Borshchevskiy, V.V. (2014). Metodychni pidkhody do otsinky sotsialno-ekonomichnoho potentsialu rozvytku silskykh terytoriy (naukova dopovid) [Methodological approaches to the assessment of the socio-economic potential of rural development (scientific report)]. *NAN of Ukraine. [Institute of Regional Reserches]*, 47. (In Ukrainian).
3. Borodina O.M., Prokopa E.V. (2010). Teoriya, polityka ta praktyka silskoho rozvytku. [Theory, policy and practice of rural development]. Kyiv, [Institute of Economics], 376. (In Ukrainian).
4. Vlasenko E.M. (2018). Hromada yak sotsialnyy ta prostorovyy fenomen [The community as a social and spatial phenomenon]. Retrieved from http://www.canactions.com/article_hromada. (date of access: 19.10.2018). (In Ukrainian).
5. Yevropeyskyy slovnyk filosofiy (1934). [European Dictionary of Philosophy]. Retrieved from <https://books.google.com.ua>. (date of access: 29.10.2018). (In Ukrainian).
6. Yevropeyskyy dosvid zakonodavchoho rehulyuvannya derzhavnoyi pidtrymky ta rozvytku silskykh naselenykh punktiv (2017). [European experience of legislative regulation of state support and development of rural settlements]. – *European Information and Research Center*. Retrieved from <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28885.pdf>. (date of access: 2.10.2018). (In Ukrainian).
7. Zaiats' T. (2017). Rozvytok silskykh poselen Ukrayiny v umovakh detsentralizatsiyi: mozhlyvosti ta ryzyky [Development of rural settlements of Ukraine in conditions of decentralization: opportunities and risks]. *Demography and Social Economy*. – 3 (31). – 48-60 pp. (In Ukrainian).
8. Konstytutsiya Ukrainy. (1996). Konstytutsiya Ukrainy. [Constitution of Ukraine]. *Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>. (date of access: 02.10.2018). (In Ukrainian).

9. Lysenko L. (2010). Efektyvnist mistsevoho samovryaduvannya yak chynnyk staloho rozvytku silskykh terytoriy [Efficiency of local self-government as a factor of sustainable development of rural territories]. *Public administration and local government*. – 2010. – V.1 (4). Retrieved from [http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2010_1/10llvrst .pdf.](http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2010_1/10llvrst.pdf)]. (date of access: 02.11.2018). (In Ukrainian).
10. Lushahina T. (2017). Teoriya hromady v politychniy kontseptsii I.Franka. [The theory of the community in I. Franko's political conception]. Retrieved from <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics.pdf>. date of access: 16.10.2018). (In Ukrainian).
11. Moroz, O. (2008). Terytorialna hromada: sytnist stanovlennia ta suchasni ukrainski realii. [Territorial community: the essence of formation and modern Ukrainian realities]. *Mistseve samovriadyvannya [Local Government]*, 6, Retrieved from <http://www.nbu.gov.ua>. (date of access: 3.10.2016). (In Ukrainian).
12. Pavlow O. (2014). Imidzh silskykh terytoriy yak ob'ekt marketynhu. [The image of rural areas as an object of marketing]. – *Development Economics*. 2014. №4. 42–44 pp. (In Ukrainian).
13. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny “Pro zatverdzhennya Metodyky formuvannya spromozhnykh terytorialnykh hromad” (2015).[Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Methodology for the Formation of Capable Territorial Communities”]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF/>. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.(data of access 30.10.2018). (In Ukrainian).
14. Prytula Kh. (2017). Sotsialno-ekonomichnyy rozvytok silskykh terytoriy: rehionalnyy vymir. [Socio-economic development of rural areas: regional dimension]. – *monograph*; Lviv, SE “Institute for Regional Studies” M.I. Dolishniy of the National Academy of Sciences of Ukraine”. – 467 p. (In Ukrainian).
15. Pro mistseve samovryaduvannya v Ukrayini (1997). [About local government in Ukraine]. – Law as of 21.05. 1997 № 280/97-BBP of Ukraine. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.(data of access 30.10.2018). (In Ukrainian).
16. Pugachov M. (2018). Svitovyy dosvid rozvytku silskykh terytoriy mozhe buty adaptovanyy do potreb Ukrayiny. [The world experience of rural development can be adapted to the needs of Ukraine]. – *Institute of Agrarian Economics*. Retrieved from <http://www.iae.org.ua/presscentre/archnews/899-2014-08-11-07-44-26.html> (data of access 02.10.2018). (In Ukrainian).
17. Storonianska, I. (2014). Finansove zabezpechennia rozvytku silskykh terytorialnykh hromad. [Financial support for the development of rural communities]. *Seria “Problemy regionalnogo rozvytku”*. Lviv. 190 p. (In Ukrainian).
18. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy (1997). [The Civil Code of Ukraine]. Retrieved from: <http://kodeksy.com.ua>. (date of access: 23.10.2018). (In Ukrainian).

УДК 364(477):330.534.4(477)

СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.52.329

Захарченко Н. В., к.э.н.

Лакиза Е. Р.

Наумовская М. Ю.

Приднeпровская государственная академия строительства и архитектуры

В статье раскрыта глобальная проблема для семей с детьми и матерей – одиночек, а именно проблема их социальной защиты в Украине. Подробно описано, как государство и местные органы власти поддерживают молодых мам в воспитании ребенка с помощью выплат на ребенка. На основании статистических данных показано динамику рождаемости с 2013 по 2017 гг., приведен размер социальных пособий в Украине и за рубежом и их актуальность на сегодняшний день. Также в работе говорится о центре матери и ребенка, куда каждая женщина может обратиться, когда она нуждается в поддержке в сложное для нее время. Исследована реальная ситуация украинских выплат на детей в сравнении с зарубежными странами. Исходя из этого, предложены пути решения этой острой социальной проблемы: налоговые льготы и скидки родителям при наличии детей, налоговый кредит для семьи с детьми; создание молодым мамам специальных условий для совмещения занятости и материнства (гибкий рабочий график, детские комнаты); компенсация государством части оплаты труда частной няни; своевременная индексация социальных выплат. Сделан вывод о том, что увеличение числа одиноких матерей с детьми и их уязвимость в основном определяют необходимость совершенствования социальной и семейной политики, необходимость позитивных сдвигов в предоставлении социальных услуг этим типам семей в сегодняшнее непростое время.

Ключевые слова: социальная защита; пособие; выплата; мать-одиночка; рождаемость; социальный центр; льгота; индексация; инфляция

УДК 364(477):330.534.4(477)

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.52.329

Захарченко Н. В., к.е.н.

Лакіза О. Р.

Наумовська М. Ю.

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

У статті розкрито глобальну проблему для сімей з дітьми та матерів-одиначок, а саме проблема соціального захисту громадян в Україні. Детально описано, як

держава і місцеві органи влади підтримують молодих мам у вихованні дитини за допомогою виплат на дитину. На підставі статистичних даних показано динаміку народжуваності з 2013 по 2017 рр., наведено розмір соціальної допомоги в Україні та за кордоном і їх актуальність на сьогоднішній день. Також в роботі йдеться про центр матері і дитини, куди кожна жінка може звернутися, коли вона потребує підтримки в складний для неї час. Досліджено реальну ситуацію щодо українських виплат на дітей в порівнянні з зарубіжними країнами. Виходячи з цього, запропоновано шляхи вирішення цієї гострої соціальної проблеми: податкові пільги та знижки батькам при наявності дітей, податковий кредит для сім'ї з дітьми; створення молодим мамам спеціальних умов для поєднання зайнятості та материнства (гнучкий робочий графік, дитячі кімнати); компенсація державою частини оплати праці приватної няні; своєчасна індексація соціальних виплат. Зроблено висновок про те, що збільшення числа самотніх матерів з дітьми і їх уразливість в основному визначають необхідність вдосконалення соціальної та сімейної політики, необхідність позитивних зрушень в наданні соціальних послуг цим типам сімей в сьогоднішній непростий час.

Ключові слова: соціальний захист; допомога; виплата; мати-одиначка; народжуваність; соціальний центр; пільга; індексація; інфляція

UDC 364(477):330.534.4(477)

SOCIAL PROTECTION IN UKRAINE: PROBLEMS AND THEIR SOLUTIONS

DOI 10.30838/P.ES.2224.261218.52.329

**Zakharchenko N., PhD in Economics,
Lakiza O.,
Naumovska M.**

Pridniprovska academy of civil engineering and architecture

The article reveals a global problem for families with children and single mothers, namely the problem of social protection of citizens in Ukraine. It has been described in detail how the state and local authorities support young mothers in raising a child through child benefits. Based on statistical data, the dynamics of fertility from 2013 to 2017 is shown, the size of social benefits in Ukraine and abroad and their relevance today are given. The paper is also describing the center of mother and child, where every woman can turn to when she needs support experiencing difficult times. The real situation of Ukraine payments for children in comparison with foreign countries is investigated. On this basis, ways of solving this acute social problem are proposed: tax reliefs and abatements for parents with children, tax credit for families with children; creation of special conditions for young mothers to combine employment and maternity (flexible working hours, children's rooms); partial state compensation of private nanny's wage; timely indexation of social payments. The conclusion is drawn that increase in the number of single mother with children and their vulnerability mainly determine

necessity of perfection of social and family policy, necessity of positive shifts in providing social services for these types of families in this difficult time.

Keywords: social protection; allowance; payout; single mother; natality; social center; exemption; indexation; inflation

Актуальность проблемы. Последние несколько лет правительство заставляет жителей Украины с тревогой всматриваться в будущее. Из-за постоянного роста инфляционных показателей, падения курса национальной валюты, регулярного повышения стоимости услуг ЖКХ и цен на самые необходимые товары, украинцы все туже затягивают пояса. Особенно сложно приходится молодым родителям, ведь к их затратам прибавляются такие статьи расходов как пеленки, детские вещи, игрушки, предметы гигиены, не говоря уже о кроватке и коляске для малыша. А, если еще задуматься, что молодой маме на несколько лет придется покинуть ряды работающих, то остро встает вопрос о финансовой помощи от государства. Но, на сегодняшний день, правительство не особо балует родителей существующими суммами социальной помощи. К тому же, если учесть, что бюджет каждый год закрывается с дефицитом, то рассчитывать на повышение статей о социальной помощи родившимся детям и их родителям не приходится.

Анализ последних научных исследований. Над проблемой развития теории права социального обеспечения трудились видные ученые: В.А. Ачаркан, А.Д. Зайкин, М.Л. Захаров, Р.И. Иванова, А.Е. Козлов, В.А. Тарасова, Я.М. Фогель и др. Их усилиями были разработаны исходные общетеоретические положения, изданы первые учебники, учебные пособия и монографии по праву социального обеспечения. Проанализировав данную проблему пришли к выводу, что в система социальной поддержки, которая сейчас сложилась в нашей стране, основу которой составляют общие социальные трансферты, субсидии на товары и услуги, а также категориальные льготы, принципиально не способна решить задачу перераспределения ресурсов в пользу тех, кто наиболее в этом нуждается. Необходимо усовершенствовать механизм формирования и использования финансовых ресурсов для молодых родителей, а также их нефинансовой поддержки за счет средств государства и местных бюджетов.

Цель работы – ознакомиться с размерами детского пособия от государства, определить недостатки социальной реформы и выявить пути решения этих проблем.

Изложение основного материала исследования. Социальная защищенность гражданина – это система норм права, государственных льгот и гарантий, обеспечивающих осуществление важнейших прав и свобод, степень удовлетворения материальных и духовных потребностей человека.

В ст. 46 Конституции закреплено право граждан на социальную защиту. На наш взгляд, термин «социальная защита» относится к функции государства, означающей заботу о материальном обеспечении нетрудоспособных или малообеспеченных граждан [1]. Для осуществления этой функции создан специальный орган государственной исполнительной власти — Министерство труда и социальной политики Украины.

В статье мы рассмотрим, такой вид социальной помощи, как детские пособия и помощь матерям одиночкам. В скобках приведена сумма пособий, выраженная в долларовой эквиваленте, курсом на 14.10.2018 г.

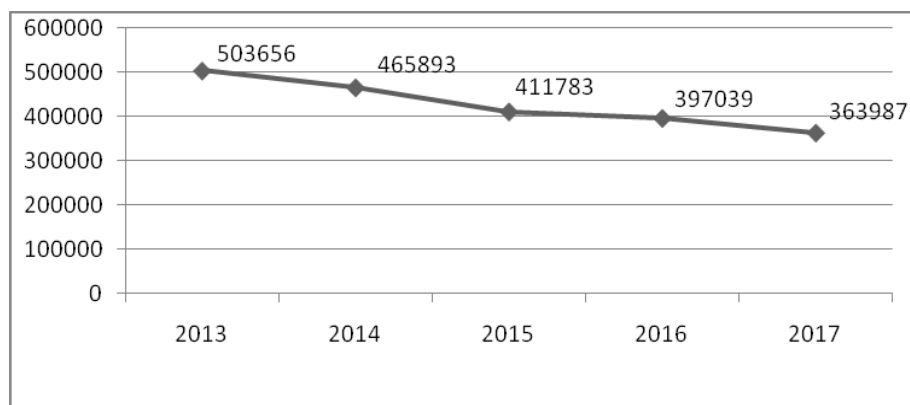
Выплаты при рождении ребенка. Сумма этих выплат остается неизменной с 2014 по 2018 года и составляет 41280 грн. (1475.1 \$) [2]. Из которых: 1) фиксированная сумма - 10320 грн. (368.78 \$), ее родители получают в течение нескольких месяцев после оформления документов в социальных службах; 2) оставшаяся сумма - 30960 грн. (1106.33 \$) разбивается на части и родители ежемесячно получают по 860 грн. (30.73 \$) в течение трех лет.

Согласно Закону Украины № 1166 от 27.03.2014 г., выплату государственной социальной помощи при рождении второго, третьего и последующих детей приравнивали к отметке в сумме 41280 грн. [3]. В результате указанного сокращения финансово пострадали более 160 тысяч семей, в которых родился второй и более детей.

Также, с 1 сентября 2018 года новорожденные получают подарок от государства – «пакет малыша» («бэби бокс»), в котором собраны основные вещи для новорожденного в первые месяцы жизни, стоимость которого составляет от 3000 до 5000 грн. в зависимости от времени года [4]. Финансирование «бэби бокса» осуществляется за счет субвенции из государственного бюджета на выплату помощи семьям с детьми и малообеспеченным семьям...[5]. Оказание единовременной натуральной помощи «пакет малыша» осуществляется в соответствии с Меморандумом о взаимопонимании между Правительством Украины и Управлением ООН по обслуживанию проектов и Детским фондом ООН

в области социальной защиты семей с детьми и поддержки развития ответственного отцовства на условиях софинансирования в рамках реализации проекта международной технической помощи «Обеспечение социальной защиты и ответственного отцовства в Украине».

Проанализировав динамику рождаемости в Украине за 2013-2017гг., можно сказать, что рождаемость с каждым годом падает (в среднем на 6%) [6] (рис.1).

*Рис. 1. Динамика рождаемости в Украине с 2013 по 2017 гг.
Источник: [6;7, с.2]*

Основная причина – низкий уровень жизни населения в Украине, отсутствие оплачиваемой работы для части трудоспособного населения, низкая оплата труда работающим гражданам, существование некоторых диспропорций в размере заработной платы.

Рассмотрим какие детские пособия получают родители в развитых странах мира. Во всех развитых странах мира государство помогает родителям воспитывать детей, предоставляя те или иные льготы, либо материальные пособия (табл.1). Следует отметить, что в разных странах по-разному понимают необходимость в поддержке государства: в одних странах на государственную поддержку могут рассчитывать, прежде всего, одинокие родители, в других – многодетные семьи, а в третьих – семьи с небольшим достатком [8;10;12].

Рассмотрим размер пособий в развитых странах мира на первого, второго, третьего и более ребенка (рис. 2,3,4).

Можно сделать вывод, что размер пособий в разных странах отличается суммой, которую выплачивает государство на первого, второго или третьего ребенка. Так, в США не выплачивают социальное пособие вообще, а во Франции отсутствует такая денежная помощь на первенца. Если сравнить эту выплату в разных странах мира с Украиной,

то можно заметить, что украинские выплаты составляют приблизительно 30\$ в месяц, в то время как в других государствах выплачивают молодым семьям свыше 80\$ [8;9;10;11;12].

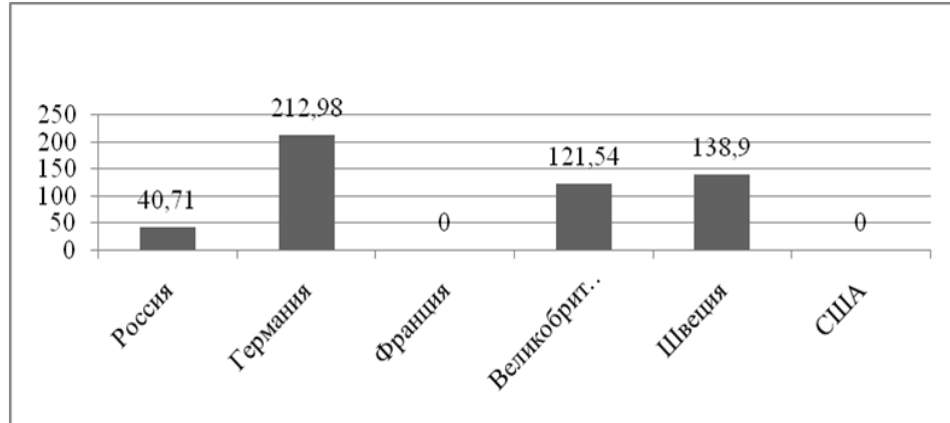

Рис. 2. Размер пособий в развитых странах мира на одного ребенка (\$)
Источник: [8;10;12]

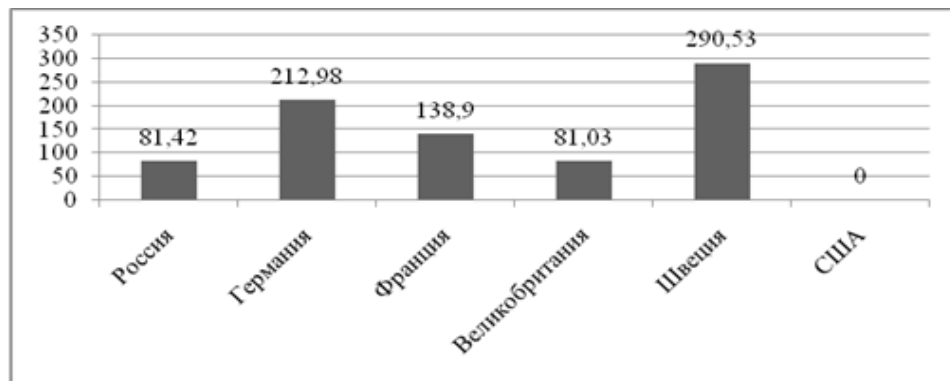

Рис. 3. Размер пособий в развитых странах мира на второго ребенка (\$)
Источник: [8;10;12]

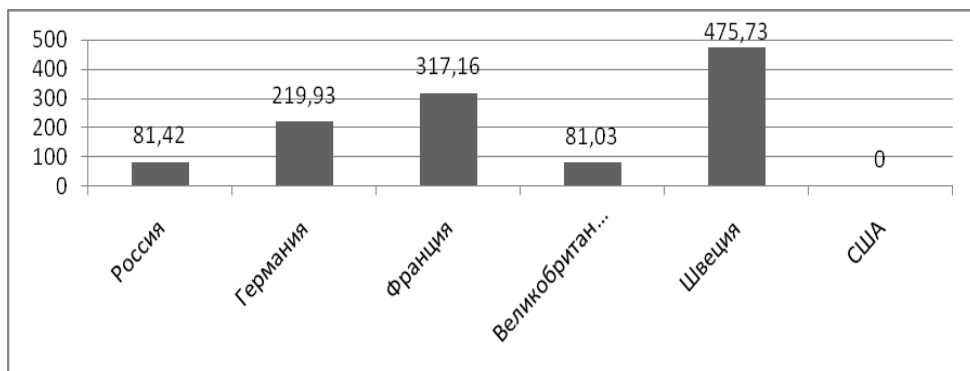

Рис. 4. Размер пособий в развитых странах мира на третьего и более ребенка (\$)
Источник: [8;10;12]

Таблиця 1. – Выплаты при рождении ребенка в развитых странах мира

Страна	Пособие при рождении 1-го ребенка	Пособие при рождении 2-го ребенка	Пособие при рождении 3-го и последующих детей
Россия	от рождения до 1,5 лет - ежемесячное пособие, равное минимально 2718,35 руб (40,71\$); на ребенка от 1,5 до 3 лет - ежемесячная компенсация 50 руб. (0,75\$)	от рождения до 1,5 лет — ежемесячное пособие, равное минимально 5436,67 руб. (81,42 \$); на ребенка от 1,5 до 3 лет – ежемесячная компенсация 50 руб. (0,75\$); выплачивается материнский капитал, равный 453 026 руб. (6784,58\$)	от рождения до 1,5 лет ежемесячное пособие равное 5436,67 руб. (81,42 \$); на ребенка от 1,5 до 3 лет – ежемесячная компенсация 50 руб. (0,75\$); на ребенка до 3 лет – региональная ежемесячная выплата в виде прожиточного минимума на ребенка; выплачивается материнский капитал, равный 453026 руб. (6784,58\$); в отдельных регионах выплачивается региональный материнский капитал при рождении третьего и последующих детей, а также выделяются земельные участки под строительство жилого дома.
Германия	ежемесячное пособие, равное 184 евро (212,98\$)	ежемесячное пособие, равное 184 евро (212,98 \$)	ежемесячное пособие, равное 190 евро (219,93 \$) на третьего ребенка (итого на троих детей – 558 евро (645,89 \$)); на каждого последующего ребенка выплачивается по 215 евро (248,86 \$) в месяц.
Франция	на одного ребенка пособие не выплачивается	ежемесячное пособие, равное 120 евро (138,9 \$)	При рождении третьего ребенка выплачивается 274 евро (317,16 \$), четвертого ребенка – 428 евро (495,41 \$) пятого ребенка – 582 евро (673,67\$), и на каждого следующего – 154 евро (174,26 \$)
Великобритания	на ребенка от рождения до 10 лет ежемесячное пособие, равное 105 евро (121,54 \$)	на ребенка от рождения до 10 лет ежемесячное пособие, равное 70 евро (81,03 \$)	на ребенка от рождения до 10 лет – ежемесячное пособие, равное 70 евро (81,03 \$)
Швеция	ежемесячное пособие на одного ребенка, равное 120 евро (138,9 \$)	ежемесячное пособие на двух детей, равное 251 евро (290,53 \$)	ежемесячное пособие на трех детей, равное 411 евро (475,73 \$); ежемесячное пособие на четырех детей, равное 629 евро (728,07 \$); ежемесячное пособие на каждого последующего ребенка, равное 218 евро (252,34 \$)
США	В США пособия на детей не выплачиваются.		

Источник: [8, 9, 12]

Пособия матерям-одиначкам. Согласно текущим нормам социального законодательства, такая социальная помощь зависит от уровня дохода на каждого человека в семье и текущего уровня прожиточного минимума. Размер помощи равен разнице между 100 процентами прожиточного минимума для ребенка соответствующего возраста и среднемесячным совокупным доходом семьи в расчете на одного человека за предыдущие шесть месяцев. Если на одного члена семьи приходится сумма, которая не дотягивает до **прожиточного минимума**, мама имеет право на оформление дополнительной выплаты. Если в семье вообще нет никакого дохода, то максимальный размер детского пособия для матерей-одинок в 2019 году равен прожиточному минимуму для детей соответствующих категорий (табл.2).

Таблица 2 – Прожиточный минимум для детей в 2018 -2019 гг.

На детей возрастом	с 1 января 2018 г.	с 1 июля 2018 г.	с 1 декабря 2018 г.	с 1 января 2019 г.
до 6 лет	1492 грн. (53,3\$)	1559 грн. (55.7\$)	1626 грн. (58.1\$)	1626 грн. (58.1\$)
с 6 до 18 лет	1860 грн. (66.4\$)	1944 грн. (69.4\$)	2027 грн. (72.4\$)	2027 грн. (72.4\$)
с 18 до 23 лет (студенты ВУЗов на дневной форме)	1762 грн. (62.9\$)	1841 грн. (65.8\$)	1921 грн. (68.6\$)	1921 грн. (68.6\$)

Источник: [2;9]

Чтобы понимать реальный размер выплат, приведем пример расчета суммы, которую получит мать-одиночка. Например, у женщины двое детей - 5 и 10 лет, ее среднемесячный доход равен 3700 грн. Таким образом, среднемесячный доход на одного члена семьи составит $3700/3 = 1233,3$ грн.

На ребенка 5-ти лет размер пособия одинокой матери составляет:

1559 грн. - 1233,3 грн. = 325,7 грн.

На ребенка 10-и лет размер пособия одинокой матери составляет:

1944 грн.- 1233,3 грн. = 710,7 грн.

Таким образом, реальная сумма выплат значительно отличается от указанных, в итоге одинокая мать на двоих детей получит 1036,4 грн. (37\$).

На сегодняшний день, это очень маленькая сумма и ее недостаточно для воспитания детей. Поэтому можно сделать вывод, что в современных условиях функционирования отечественных домохозяйств прожиточный

минимум не выполняет возложенных на него функций и не выступает полноценным индикатором, отражающим первоочередные потребности и стоимостный эквивалент возможности их обеспечения. Положительной лишь можно считать тенденцию к увеличению показателей прожиточного минимум и минимальной заработной платы.

В некоторых ситуациях женщинам нужна не только материальная помощь, но и поддержка в сложной ситуации. Например, в г. Днепр открылся центр социальный помощи матери и ребенка. В центре предоставляется помощь матерям, которые оказались в сложной ситуации. Центр расположен по адресу: ул. Кирова, 121Б. Он рассчитан для матерей с детьми и беременных женщин, оказавшихся в сложных жизненных обстоятельствах, у которых нет работы и места жительства. Чтобы женщины не оставляли своего ребенка из-за того, что им некуда идти, центр помогает матерям в кризисных ситуациях для того, чтобы ребенок остался жить с матерью.

Главная задача центра – поддержать мать в сложное для нее время и помочь устроить дальнейшую жизнь с ребенком. Женщина находится в центре бесплатно, также ее обеспечивают продуктами питания.

Такие центры положительно характеризуют городские власти, т.к. они помогают матерям в сложное для них время и дают возможность начать все сначала.

Отношение к матерям-одиночкам в разных странах отличается, приведем примеры. Например, во Франции матерей-одиночек насчитывается свыше двухсот тысяч. Все они имеют право на специальное пособие для родителей-одиночек. Его минимум составляет в этом году 177,5 евро (202,36\$) в месяц и для работающих женщин, и для тех кто занят неполный день, и для тех кто вообще сидит дома. На последние месяцы беременности пособие может достигать до 600 евро (684,04\$) в месяц. После рождения - без малого до 800 евро (912,05\$), и так в течение трех лет. На седьмом месяце беременности будущие мамы получают единовременное пособие в сумме 890 евро (1014,66\$), дабы приобрести необходимое для младенца. В случае если отец ребенка не платит алименты, мать-одиночка имеет право на дополнительную помощь от государства в виде 87 евро (99,19\$) в месяц [10].

В Китае матерей-одиночек как социального класса не существует. Это объясняется традициями китайского общества - ребенок не может

появиться на свет, если его родители не состоят в законном браке. Тем не менее социальная политика государства распространяется на малообеспеченные семьи, чей суммарный доход в год не превышает 10 тысяч юаней (1560 долларов). Ежемесячно такая семья получает пособие по уходу за ребенком от 70 (11 долларов) до 450 юаней (70 долларов). Все зависит от места жительства семьи. Кроме того, городские власти ежемесячно обязаны бесплатно предоставлять им определенный перечень продуктов питания, бытовых товаров. В некоторых случаях малообеспеченным семьям выделяются квартиры [11].

В США 14 млн семей с одним родителем, 83% из которых - матери-одиночки. В США их поддержкой занимаются как на федеральном уровне, так и в отдельных штатах [12]. Практически во всех штатах родители-одиночки могут рассчитывать на какую-либо федеральную помощь в оплате аренды квартиры через систему ваучеров, получении продуктовых талонов, оплату за детский сад или школу, скидки за коммунальные услуги.

Не каждая женщина в нашей стране является матерью-одиночкой вынуждено. В последние годы на такой шаг, как не странно, их подталкивает государство. Сама система социальной защиты в Украине стимулирует людей не вступать в брак. Проблема заключается в том, что действующий социальный механизм приводит к тому, что людям сегодня просто невыгодно регистрировать брак. Так, при назначении субсидии, можно избежать учета своих доходов если у тебя нет мужа - ты получаешь помощь, как мать-одиночка, ты получаешь государственную социальную помощь.

В нашей стране уже существует система социальных выплат на детей, но можно внедрить и систему налоговых льгот. Эта система достаточно развита в странах с высоким уровнем жизни. Например, налоговая система США дает право на налоговые льготы и скидки при наличии детей, что позволяет сэкономить на налогах. Приведем примеры некоторых из них [13]. Если доход семьи в прошлом году не превышает определенного порогового значения, то она может оформить налоговый кредит, который уменьшит общую сумму налогов.

Также, американская налоговая система позволяет вернуть часть денег, которые семья тратит на уход за ребенком до 12 лет в год

(примерно 18000\$), путем налогового кредита. Он покрывает 35% годовых расходов на малыша, но не больше 3 тыс. долларов.

Еще при воспитании ребенка в одиночку, есть возможность оформить статус главы семейства, что дает право платить налоги по более низкой ставке. Этот статус дает возможность покрывать более 50% финансовых расходов домохозяйства.

Разработать систему скидок в различных заведениях для семей с двумя и большим числом детей.

Считаем, что наше государство нуждается в разработке подобного механизма предоставления налоговых льгот родителям. Если бы в Украине существовали подобные налоговые льготы, воспитывать детей в нашей стране стало бы проще. Думаем, что и рождаемость в стране была бы выше, т.к. сейчас Украина переживает демографический кризис.

Еще одним способом социальной защиты матерей-одиночек является периодическая индексация социальных выплат. Так как каждый год инфляция уменьшает реальный размер выплат на детей, мы предлагаем индексировать выплаты на уровень инфляции, с того момента, когда в закон о социальной защите были внесены последние изменения о размере выплат [14, с.47-48; 15]. Последние изменения размера выплат произошли 1 июля 2014 года. К примеру, если индексировать пособия по рождению ребенка на уровень инфляции с 01.07.2014 г. по 2018 г., то размер пособия окажется внушительным.

Также очень важна неденежная помощь. Это создание условий для совмещения занятости и материнства, гибкие графики работы. Благо, что современные технологии этому способствуют. Так детские комнаты открываются там, где это возможно. Развиваются и детские дошкольные учреждения и пр.

С января 2019 года в Украине появятся муниципальные няни. Сиделки будут смотреть за детьми до трех лет. Услуга будет действовать для родителей, которые вместо декрета идут на работу. Механизм является прозрачным и простым – родители нанимают няню официально, самостоятельно выбирая специалиста и определяя условия контроля ее работы, а родителям на конец года будет возмещено за каждый месяц работы няни сумму в размере прожиточного минимума на детей возрастом до шести лет. Благодаря этому механизму создается возможность родителям самостоятельно выбрать нянь для детей,

контролировать их деятельность, получать поддержку, если мама должна выходить на работу и многодетным семьям. Возмещение будет осуществляться на условиях софинансирования: из государственного (25%), областного (15%) и местного (60%) бюджетов [16].

Выводы. Для того, что бы в Украине было больше полноценных семей, а также для того чтобы улучшить финансовое состояние молодых мам, предлагаем для решения этой острой социальной проблемы: налоговые льготы и скидки родителям при наличии детей, налоговый кредит для семьи с детьми; создание молодым мамам специальных условий для совмещения занятости и материнства (гибкий рабочий график, детские комнаты); компенсация государством части оплаты труда частной няни; своевременная индексация социальных выплат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: за станом на 26 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 1996. – 141с.
2. Сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minfin.com.ua/2018/02/19/32422390/>.
3. Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1166-18>.
4. Котляр А. Бэби-боксы Пандоры [Электронный ресурс] / А. Котляр, Ю. Самаева // Зеркало недели. - 2018. - 31 августа. - С. 2. - Режим доступа: http://www.ukrudprom.ua/digest/Bebiboksi_Pandori.html.
5. Постанова Кабінету міністрів України «Деякі питання реалізації пілотного проекту із надання при народженні дитини одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка»» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/512-2018-%D0%BF>.
6. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.
7. Експрес-випуск Державної служби статистики України «Демографічна ситуація в Україні у 2018 році». - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2018/08/123.pdf>.
8. Сайт журналу «Пособие на ребенка» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://posobie-expert.ru/v-raznyh-stranah/>.
9. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>.

10. Сайт інформаційного бюллетеня «Демоскоп Weekly» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.demoscope.ru/weekly/2011/0449/analit03.php>.
11. Сайт інформаційного бюллетеня «Демоскоп Weekly» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.demoscope.ru/weekly/2016/0671/analit04.php>.
12. Сайт журналу «Forum daily» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forumdaily.com/materi-odinochki-v-ssha-kak-vyzhit-i-prozhit/>.
13. Сайт журналу «Financial Daily express» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fdlx.com/all/88791-nalogovye-lygoty-v-ssha-dlya-roditelej.html>.
14. Юшко С.В. Индексация доходов граждан: анализ украинской практики / С.В. Юшко // Финансы Украины. – 2016. – № 4. – С. 100-113.
15. Янов В. Индексация грошових доходів як державний механізм соціального захисту населення / В. Янов // Теорія та практика державного управління. – 2012. – Вип. 2. – С. 245 – 250.
16. Сайт Міністерства соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/15346.html>.

REFERENCES:

1. Konstitutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (1996, June 26). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].
2. Sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Site of Ukrainian Ministry of Finance]. *minfin.com.ua*. Retrieved from <https://minfin.com.ua/2018/02/19/32422390/> [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro zapobihannia finansovoi katastrofy ta stvorennia peredumov dlia ekonomichnoho zrostannia v Ukraini» [The Law of Ukraine «On preventing a financial catastrophe and creating the preconditions for economic growth in Ukraine»]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1166-18> [in Ukrainian].
4. Kotliar, A. & Samaieva Yu. (2018). Bebi boksy Pandory [Pandora's Baby boxes]. *Zerkalo nedeli – The weekly mirror, august 31, 2*. Retrieved from http://www.ukrrudprom.ua/digest/Bebiboksi_Pandori.html [in Ukrainian].
5. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Deiaki pytannia realizatsii pilotnoho proektu iz nadannia pry narodzhenni dytyny odnorazovoi naturalnoi dopomohy «pakunok maliuka»» [The regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Some issues of a pilot project realization on the provision of a one-time, natural child care package «baby box»». (n.d). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/512-2018-%D0%BF> [in Ukrainian].
6. Sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The site of the State Statistics Service of Ukraine]. *ukrstat.org*. Retrieved from https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm [in Ukrainian].

7. Ekspres-vypusk Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy «Demohrafichna sytuatsiia v Ukraini u 2018 rotsi» [The site of the Ukrainian State Statistics Service. Express release «The ukrainian demographic situation in 2018». *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2018/08/123.pdf> [in Ukrainian].
8. Sait zhurnala «Posobie na rebenka» [Site of journal «The child support»]. *posobie-expert.ru*. – Режим доступа: <http://posobie-expert.ru/v-raznyh-stranah/> [in Russian].
9. Zakon Ukrainy «O hosudarstvennoi pomoshchi semiam s detmi» [The Law of Ukraine «About state aid to families with children»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12> [in Ukrainian].
10. Sait informatsionnoho biulletenia «Demoskop Weekly» [Site of news bulletin «Demoskop Weekly»]. *demoscope.ru*. Retrieved from <http://www.demoscope.ru/weekly/2015/0449/analit03.php> [in Russian].
11. Sait informatsionnoho biulletenia «Demoskop Weekly» [Site of news bulletin «Demoskop Weekly»]. *demoscope.ru*. Retrieved from <http://www.demoscope.ru/weekly/2016/0671/analit04.php> [in Russian].
12. Sait zhurnala «Forum daily» [Site of journal «Forum daily»]. *forumdaily.com*. – Режим доступа: <http://www.forumdaily.com/materi-odinochki-v-ssha-kak-vyzhit-i-prozhit/> [in USA].
13. Sait zhurnala «Financial Daily express» [Site of journal «Financial Daily express»]. *fdlx.com*. – Режим доступа: <https://fdlx.com/all/88791-nalogovye-igoty-v-ssha-dlya-roditelej.html> [in Ukrainian].
14. Yushko, S.V. (2016). Indeksatsiia dokhodiv hromadian: analiz ukrainskoi praktyky [Income indexing: an analysis of ukrainian practice]. *Finansy Ukrainy - Finances of Ukraine*, 4, 100-113 [in Ukrainian].
15. Yanov, V. (2012). Indeksatsiia hroshovykh dokhodiv yak mekhanizm sotsialnoho zakhystu naselennia [Indexing money as state mechanism of social protection]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – The theory and practice of public administration*, 2, 245-250 [in Ukrainian].
16. Sait Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy [The site of Ministry of Ukraine Social Policy]. *msh.gov.ua*. Retrieved from <https://www.msh.gov.ua/news/15346.html> [in Ukrainian].

ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЙНО – БУДІВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 657.62:633

КОРПОРАТИВНІ СКАНДАЛИ ЯК НАСЛІДОК НИЗЬКОЇ ЯКОСТІ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ТА ПЕРЕДУМОВА ТРАНСФОРМАЦІЇ АУДИТУ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.66.330

Кочин Т. М.*Житомирський державний технологічний університет*

В статті досліджено праці, які стосуються аудиту як інструменту забезпечення якості фінансової звітності, які піднімалися вітчизняними вченими. В процесі дослідження було здійснено аналітичний огляд розкритих корпоративних скандалів, пов'язаних з фальсифікацією звітності, що дозволило констатувати проблеми у здійсненні якісного внутрішнього та зовнішнього контролю. Одним з найбільш показових є справа корпорації Enron, яка широко висвітлена в науковій та навчальній літературі. Встановлено, що другим за величиною скандалом, пов'язаним з неякісною системою бухгалтерського обліку та контролю в США стало банкрутство телекомунікаційної корпорації WorldCom. Наведено узагальнену схему фальсифікації фінансового стану Parmalat. Наведено узагальнену характеристику найбільших корпоративних скандалів, які пов'язані з фальсифікацією звітності внаслідок неякісності системи бухгалтерського обліку та контролю. Встановлено, що можливості реалізації відповідних намірів щодо фальсифікації визначається ступенем якості системи бухгалтерського обліку, які збільшуються пропорційно зменшенню уваги щодо якості обліку та контролю.

Ключові слова: корпорація; корпоративний скандал; якість фінансової звітності; облікова інформація; аудит; трансформація фінансової звітності

UDC 657.62:633

CORPORATE SCANDALS AS A RESULT OF THE LOW QUALITY OF FINANCIAL STATEMENTS AND THE PREDPRISES OF TRANSFORMATION OF AUDIT

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.66.330

Kochin T.*Zhytomyr State Technological University*

The article deals with the works related to audit as an instrument for ensuring the quality of financial reporting, raised by domestic scholars. In the course of the research, an analytical review of the disclosed corporate scandals related to falsification of reporting was carried out, which made it possible to identify problems in the implementation of

qualitative internal and external control. One of the most significant is Enron's business, which is widely covered in scientific and educational literature. It was found that the second largest scandal related to poor-quality accounting and control system in the United States was the bankruptcy of the WorldCom telecommunications corporation. The generalized scheme of falsification of Parmalat financial condition is given. The generalized characteristic of the largest corporate scandals that are related to the falsification of reporting due to poor quality of the accounting and control system is given. It was established that the possibility of implementing the appropriate intentions regarding falsification is determined by the quality of the accounting system, which increases in proportion to the reduction of attention to the quality of accounting and control.

Keywords: corporation; corporate scandal; quality of financial reporting; accounting information; audit; transformation of financial reporting

Постановка проблеми. Об'єктивність потреби у забезпеченні якості облікової інформації визначається не тільки тим, що вона є основою прийняття обґрунтованих управлінських рішень, а й підтверджується емпірично. За останні десятиліття світова економіка зазнала численних збитків, причиною яких є превалювання вимог до детальності та оперативності інформації бухгалтерського обліку та звітності над контролем за її якістю для внутрішніх та, в більшій мірі, для зовнішніх стейкхолдерів. Дослідження гучних бухгалтерських скандалів ілюструє, що неналежна увага до забезпечення якості та контролю за якістю облікової інформації та інформації наведеної у звітності має великий спектр наслідків як економічного, так і соціального характеру, що містять загрозу не тільки для функціонування та безпеки конкретних суб'єктів господарювання, які зазнали фальсифікації чи маніпулювання, а й визначають фінансову стійкість та стабільних цілих галузей та економіки вцілому. Інтерес та усвідомлення необхідності забезпечення якості бухгалтерської інформації суттєво активізувались після ряду скандалів, які відбулися з низкою компаній (Enron, WorldCom, HealthSouth, Freddie Mac, Xerox, Global Crossing, НІН, Adelphia Communications, Applix Incorporated, Merck, Waste Management, Kmartm Peregrine Systems, Bristol Myers, Comroad, Elan, Elektrim, Big Bank Gdański, Softbank, Mostostal Export, Rafako [22]), що викликала широкий резонанс і стали поштовхом до розробки заходів, покликаних підвищити якість інформації, посилити відповідальність менеджменту за її забезпечення, а також відповідальність аудиторських компаній.

Аналіз останніх досліджень. Питання розвитку аудиту як інструменту забезпечення якості фінансової звітності піднімалися вітчизняними вченими в докторських дисертаціях Г.М. Давидов «Формування теоретичних основ аудиту» [16] (формування теоретичних основ аудиту і визначення виходячи з цього напрямів його подальшого розвитку); Н.С. Шалімова «Аудит в системі соціально-економічних відносин України» [34] (подальший розвиток теоретичних та методичних засад аудиту, обґрунтування напрямків його функціонування та механізму регулювання в системі соціально-економічних відносин України, які відповідали б пріоритетам формування соціально-орієнтованої ринкової економіки); В.П. Бондар «Організація і технологія аудиторської діяльності: стратегія якості та відповідальності» [11] (розробка стратегії підвищення якості та відповідальності суб'єктів аудиторської діяльності в Україні та обґрунтуванні інструментарію реалізації цієї стратегії, формуванні теоретичних, методологічних і практичних положень аудиторської діяльності в сучасних економічних умовах); О.Ю. Редько «Методологія та організація професійного аудиту в Україні. Стан та перспективи розвитку» [28] (Проведено системне дослідження двох складових професійної аудиторської діяльності - методології як сукупності методичних прийомів і процедур досягнення мети аудиторських послуг, а також організації як певної системи створення, координації та розвитку професійної аудиторської діяльності у суспільстві); О.А. Петрик «Стан та перспективи розвитку аудиту в Україні: методологічні та організаційні аспекти» [25] (вдосконаленню теоретико-методологічних та організаційних засад аудиту на основі МСА та визначенню пріоритетних напрямів його розвитку в Україні. Уточнено сутність аудиту, обґрунтовано його організаційні форми та класифікацію.); Н.І. Дорош «Методологічні та організаційні аспекти аудиту» [18] (обґрунтуванні цілісної концептуально-теоретичної бази аудиту за умов реформування облікової системи з використанням принципів міжнародних стандартів аудиту та розробленні системи методичних рекомендацій та інструментарію аудиту, спрямованих на реалізацію завдань управління аудиторським процесом); Рудницький В.С., «Аудит у системі контроль: методологічні та організаційні аспекти (на прикладі підприємств споживчої кооперації України)» [29]; Сурніна К.С., «Аналітичні процедури в аудиті:

методологія та практика» [33] (Розглянуто теоретичні основи формування і використання аналітичних процедур в аудиті. Досліджено аналітичні процедури на стадії планування аудиту. Проаналізовано взаємозв'язок між даними, які будуть застосовуватися під час аудиту, та їх вплив на подальші події. Розроблено методологію оцінювання ризику суттєвого викривлення звітності. Подано концепцію облікової політики і стратегію формування фінансової звітності підприємства та впливу аналітичних процедур на прийняття управлінських рішень з керування підприємством і досягнення конкурентоспроможності підприємства); Проскуріна Н.М. «Розвиток процедур аудиту: теорія та методологія» [27] (розробка теоретичних, методологічних засад і практичних положень щодо вибору та застосування процедур аудиту для виказування неупередженої професійної думки аудиторів щодо тверджень фінансової звітності й елімінування інформаційного ризику її користувачів). Не зменшуючи важливості наукових здобутків зазначених вище науковців, потребують подальшого дослідження питання які стосуються корпоративних скандалів які виникли внаслідок низької якості фінансової звітності та передумов трансформації аудиту.

Виклад основного матеріалу. Найбільш відомими скандалами та крахами підприємств, причинами яких є фальсифікація фінансової звітності, є банкрутства компаній WorldCom та Enron, причому припинення діяльності останньої, крім глобальних економічних наслідків, супроводжувалося значними соціальними наслідками через втрату працівниками своїх пенсійних заощаджень.

Аналітичний огляд розкритих корпоративних скандалів, пов'язаних з фальсифікацією звітності також дозволяє констатувати проблеми у здійсненні якісного внутрішнього та зовнішнього контролю, оскільки, в багатьох випадках, введення в оману інвесторів, акціонерів та інших заінтересованих осіб, відбувалося за участі зовнішніх аудиторів та через неналежну якість внутрішнього контролю.

Справа корпорації Enron є найбільш показовою, має широке висвітлення в науковій та навчальній літературі, за результатами подій знято документальний та художній фільми. Менеджментом корпорації було використано декілька схем фальсифікації звітності, зокрема, в двох напрямках:

– операції з реалізацією електроенергії дочірнім компаніям, внаслідок чого були завищені показники собівартості та вартості реалізації продукції. Відображення вартості реалізованої продукції, яка за договором передбачалася в наступному за звітним періодом, у складі поточних доходів без відображення витрат на її придбання дозволяла наводити дані про значні обсяги прибутків. Таким чином, корпорація приховувала збитки, які постійно зростали та відображала неіснуючі прибутки, що було можливим в умовах постійного нарощування обсягів продаж. В той же час, для податкових органів надавалась звітність зі збитками, що дозволяло ухилятися від сплати податків;

– створення значної кількості компаній в офшорних зонах. Зокрема, тільки за однією юридичною адресою (Джорджтаун, а/я 1350 на кайманових островах) було зареєстровано 692 дочірні компанії [32], метою створення яких була передача їм боргових зобов'язань, які не відображались на балансі компанії, оскільки звітність не підлягала консолідації.

Окрему роль у справі Enron відведена діяльності аудиторської фірми Arthur Andersen & Co. В 2000 р., який передував банкрутству компанії, корпорацією Enron були оплачені консультативні аудиторські послуги на суму більше 27 млн. дол., та вартість послуг з аудиту склала 25 млн.дол. [5] Зокрема, аудиторами Arthur Andersen & Co здійснювалось підтвердження недостовірної фінансової звітності корпорації, відбувалася участь аудиторів компанії у розробці схем фальсифікації, виконання функцій внутрішнього аудита та знищення документації. Таким чином, аудиторами Arthur Andersen & Co було допущено конфлікт інтересів та порушено ряд загальних принципів аудиту, таких як незалежність, об'єктивність, чесність та професійна поведінка. Участь Arthur Andersen & Co у фальсифікації фінансової звітності Enron та ряду інших компаній засвідчує наявність злочинних намірів, підірвала довіру суспільства до інституту аудиту та призвела до ряду змін у регулюванні аудиторської діяльності.

Другим за величиною скандалом, пов'язаним з неякісною системою бухгалтерського обліку та контролю в США стало банкрутство телекомунікаційної корпорації WorldCom, який виник в 2002 р. На відміну складних фінансових схем, використаних Enron, топ менеджментом WorldCom було здійснено відверту фальсифікацію

фінансової звітності, внаслідок якої керівництво корпорації визнало порушення відображення в обліку та звітності витрат на загальну суму 3,8 млрд. (в 2001 р. – 3,055 млрд. дол., в 2002 – 797 млн.) дол. та завищення вартості активів на 11 млрд. дол. Менеджментом корпорації було допущено капіталізацію поточних витрат, поточні витрати на невикористані потужності каналів зв'язку та послуги сторонніх організацій відображались у складі капітальних витрат.

Значення якості системи бухгалтерського обліку підтверджується тим, що, самі по собі, виявлені фінансові проблеми корпорації не були достатньо глобальними та такими, які призвели б до банкрутства, однак оприлюднені факти навмисної фальсифікації обтяжили ситуацію. Так, економістом Едвардом Хаджингсом було зазначено, що «в нормальній економічній ситуації WorldCom зміг би знайти способи фінансування боргу без необхідності оголосити себе банкрутом, але на фоні викриття бухгалтерських це був єдиний спосіб для менеджменту захиститись від судових позовів кредиторів та у відносно спокійній обстановці намагались переусвідомити стратегію та шляхи повернення до прибутковості» [10]. На момент виявлення «бухгалтерської помилки» розміром 3,8 млрд. дол. борги корпорації склали 32 млрд. дол.

Серед мотивів фальсифікації звітності WorldCom називають амбіційність та жадібність менеджменту корпорації, ринкову ситуацію, що склалася та виявлення махінацій з бухгалтерськими даними. А.О. Босак, Л.І. Чернобай зазначають, що намагання завищити ціну власних акцій та пов'язані з цим «бухгалтерські помилки» не є причиною краху корпорації, а скоріше наслідками, причину вони вбачають у ринкових проблемах [12]. Натомість, вважаємо, що ринкові проблеми, які виникли на момент виявлення фальсифікації бухгалтерського обліку та звітності WorldCom, пов'язані з падінням попиту на телекомунікаційні послуги, зниження їх вартості та обсягами продажу прискорили факт порушення стандартів фінансової звітності та використання неякісної системи бухгалтерського обліку.

Не зважаючи на те, що схеми фальсифікації звітності Enron та WorldCom відрізняються, спільним для них є участь у цих схемах аудиторів Arthur Andersen & Co [20], що в подальшому призвело до зникнення вищезазначеної аудиторської компанії. До роботи аудиторів Arthur Andersen & Co виникає багато питань, оскільки залишились

непомітними досить грубі махінації з бухгалтерськими даними. В своє виправдання Arthur Andersen & Co в перші години скандалу заявило, що аудиторська робота виконувалася на високому професійному рівні та звинуватила керівництво WorldCom у приховуванні важливої інформації [24]. Разом з тим, вказаною аудиторською компанією було надано позитивний висновок, що дозволило маніпулювати процесом прийняття рішень стейкхолдерами. Заслуговує на увагу й той факт, що на витрати на отримання аудиторського висновку склали 4,4 млн.дол., в той час на супутні аудиторські послуги – 12 млн.дол. [2]. Таким чином, спостерігається низька якість зовнішнього контролю, порушення принципу незалежності аудитора та етичних норм, професіоналізму.

Корпорація змінила аудитора на KPMG, однак в 2004 р. було опубліковано доповідь, в якій KPMG було звинувачено в розробці схеми, яка дозволила MCI (нова назва WorldCom) вивести з оподаткування 20 млрд.дол.[8]. Схема полягала у тому, що WorldCom визнавала бізнес-стратегії, що розроблялась її керівництвом, нематеріальними активами, які передавались своїм підрозділам, які, в свою чергу, сплачували ліцензійні збори. Ліцензійні збори відображались у складі витрат, що за 4 роки дозволило вивести з оподаткування 20 млрд.дол. KPMG наполягли на легальності схеми, а MCI відмовилась подавати позов за «некоректну податкову консультацію».

Банкрутство WorldCom та визнання фальсифікації звітності привернуло увагу до якості фінансової звітності і викликало хвилю перевірок. Так, через декілька днів відбувся скандал з компанією Херох, менеджмент якої визнав факт завищення доходів протягом 1997-2001 рр. шляхом передчасного визнання доходів, доходи від лізингу обладнання відображались у складі доходів від продажу, що збільшило доходи від продажу на 6,4 млрд. дол. [9, 21], а пред'явлені звинувачення менеджмент Херох спочатку не погоджувався, пояснюючи це розбіжностями в трактуванні правил ведення бухгалтерського обліку, разом з тим, компанією було сплачено штраф у розмірі 10 млн.дол та представлено перераховані дані звітності за період виявлених порушень у веденні бухгалтерського обліку.

Маніпуляції з доходами здійснювала компанія з виробництва програмного забезпечення Applix Incorporated, яка порушувала принцип нарахування та відповідності доходів і витрат та занижувала витрати для

покращення показників фінансової звітності. Дохід від довгострокових проектів, таких як, наприклад, капітальне будівництво, в силу наявності варіантів його визнання також є об'єктом маніпулювання та введення в оману користувачів фінансової звітності: «Визнання виручки за довгостроковими контрактами можливе або після закінчення контракту, або з використанням методу поетапного визнання виручки. При поетапному визнанні виручки треба визначати відсоток завершеного обсягу робіт, що потребує експертних оцінок. Завищуючи відсоток виконаних робіт, компанії тим самим завищують і виручку поточного звітного періоду. Прикладом використання такої схеми шахрайства можуть бути дії компанії 3Net System Incorporated. Як було встановлено Комісією з цінних паперів і бірж США, ця компанія істотно завищувала виручку за рахунок спотворення відсотка завершеності проекту щодо створення програмного забезпечення» [14].

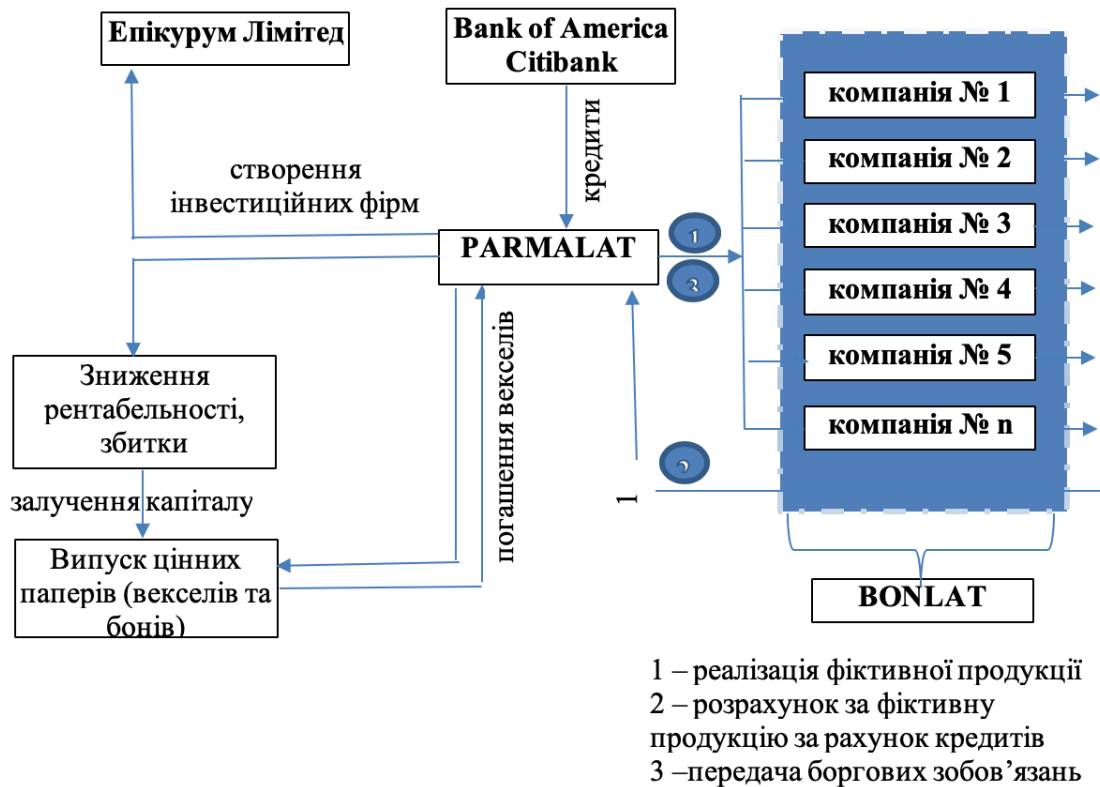
В Європі найбільш гучний скандал відбувся в 2003 р., коли італійська компанія Parmalat зробила заяву про захист від кредиторів. Намагаючись приховати зниження прибутку та нездатність обслуговувати борг в розмірі 7 млрд.євро., керівництво компанії вдалося до сумнівних фінансових операцій та фальсифікації фінансової звітності, зокрема:

– фальсифікація наявності грошових коштів та підробка документів (поштовхом для початку розслідувань стало виявлення працівниками Bank of America факту підробки документів, які засвідчували наявність на рахунках фонду Bonlat Financing, що належав Parmalat 4,2 млрд.євро [19]);

– фіктивна реалізація неіснуючих товарів офшорним компаніям, які не здійснювали реальну комерційну діяльність [23], зокрема, порошкового молока;

– створення 200 дочірніх підприємств для фальсифікації – виводу активів, виключення з консолідації з відображенням прибутку тощо, що дозволяло оприлюднювати стабільну фінансову звітність, в той час, як фактичні чисті зобов'язання у вісім раз перевищували задекларовані. За допомогою мережі офшорних фірм стало можливим приховати виведення близько 10 млрд.євро (1 % ВВП Італії), прибуток корпорації, за даними слідчих, завищено в п'ять разів [19]).

В загальному вигляді факти фальсифікації Parmalat відображено на рис. 1.

*Рис. 1. Узагальнена схема фальсифікації фінансового стану Parmalat
 Джерело: власна розробка*

Ще одним напрямком фальсифікації Parmalat були операції з цінними паперами. Мошенський С.З. наводить приклад використання фіктивних векселів у краху компанії [23]. Як видно на рис.1 виникнення збитків та зниження рентабельності викликало необхідність в залученні капіталу, що було здійснено за рахунок випуску цінних паперів (векселів та бонів). Через нестачу коштів для погашення виданих векселів видавались нові фіктивні векселя. Для приховування заборгованості та збитків були створені офшорні компанії, яким реалізовувалась неіснуюча продукція. Розрахунок за фіктивну продукцію відбувався за рахунок позик, які надавались самим Parmalat, які, в свою чергу, компанія отримувала в кредит в банках. Parmalat передавав боргові зобов'язання по рахункам позабалансовим підрозділам, що дозволяло виключити їх з бухгалтерського обліку та відображати позики як активи чи інвестиції. З цією метою створювались інвестиційні фірми, пізніше офшорні компанії були об'єднані в Bonlat. Якому були передані неіснуючі кредити, а також векселя, які були записані як майно третіх осіб, що дозволяло зменшити

заборгованість. Під час слідства було встановлено, що векселя та бони Parmalat були фіктивними.

Банкрутство Parmalat, внаслідок вагомого значення компанії в економіці Італії, мало значні економічні та соціальні наслідки, в також викликали обговорення участі у формуванні та реалізації схем фальсифікації банків та аудиторських фірм, звинувачення були висунуті аудиторській компанії Grant Thornton та Deloitte Touche Tohmatsu, які протягом тривалого часу не виявляли порушень у відображенні діяльності компанії у фінансовій звітності. В 2004 р. Parmalat звернулась до суду з позовом на суму 10 млн. дол. до Grant Thornton та Deloitte Touche Tohmatsu, як компенсацію за їх непрофесійність [3], нездатність виявити помилки, а також представників аудиторських фірм було звинувачено у безпосередній участі у фальсифікації, що, знову ж таки, привертає увагу до якості зовнішнього контролю та його участі в оцінці якості системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю.

Ряд махінацій з фінансовою звітністю здійснювала індійська ІТ-компанія Satyam Computer Services Limited, скандал навколо якої виник в 2009 р [4]. В ході розслідування виявилось, що компанія систематично фальсифікувала дані фінансової звітності та вводила в оману стейкхолдерів з метою підвищення інвестиційної привабливості шляхом завищення наявності грошових коштів на суму 100 млн.дол, відображення 77 млн.дол. фіктивних доходів від відсотків, завищення сум дебіторської заборгованості та заниження сум зобов'язань. Виявлені махінації призвели до втрати 450 млн.дол. інвесторами, застосування штрафних санкцій до компанії в розмірі 10 млн.дол. та привернули увагу до роботи PricewaterhouseCoopers, яка здійснювала аудит звітності.

Гучний скандал, пов'язаний з фальсифікацією фінансової інформації, вуалюванням фінансової звітності, приховуванням збитків виник навколо японського виробника фотоапаратів та медтехніки Olympus в 2011 р. Внаслідок фінансових махінацій, які тривали протягом 20-ти років було приховано збитків на суму 1,7 млрд. доларів. Керівництвом компанії в листопаді 2011 р. було визнано факт фальсифікації, який став результатом змови колишніх голови ради директорів та трьох менеджерів компанії, яким було висунуто офіційні звинувачення та заарештовано. Поштовхом до виникнення скандалу стало звільнення директора компанії Майкла Вудфорда, який виказав підозру щодо якості системи бухгалтерського обліку компанії, зокрема,

він звернув увагу на необґрунтовані виплати контрагентам. В результаті укладання угоди загальною сумою 2,2 млрд. дол., було сплачено послуги посередників в процесі поглинання фірми Gyugus, британського виробника медичного обладнання, на суму 687 млн. дол.

Звинувачення щодо фальсифікації звітності Olympus знайшли продовження, британською Службою по боротьбі з фінансовими махінаціями в особливо крупних розмірах (Serious Fraud Office – SFO) було висунуто й до її дочірньої компанії Gyugus. Поряд з підозрою щодо прозорості процесу її придбання за завищеними цінами та з невиправдано високими виплатами фінансовим радникам (посередникам), слідчими було висловлено думку, що фінансова звітність та аудиторські звіти компанії за 2009-10 рр. містять «інформацію, яка вводить в оману та неправдива інформація» [13].

Незалежною комісією, яка здійснювала розслідування махінацій з фінансовою звітністю Olympus було викрито схеми за якою компанія планувала приховати суттєві збитки, які у 1990 р. становили майже 100 млрд ієн (737 млн. дол. за курсом 1990 р.), в яких окрім самої компанії було задіяно 17 фондів, створених самою компанією та яким було реалізовано збиткові активи. Потім Olympus шляхом придбання суб'єктів господарювання, які належали фондам за завищеною вартістю або зі значними виплатами посередникам, створювала гудвіл, який в подальшому амортизувався або списувався.

Задіяна компанією Olympus схема фальсифікації отримала назву «тобасі» [15], яка широко застосовувалась в практиці японських підприємств в 1990 роках та стала причиною краху Yamaichi Securities, компанії зі сторічною історією, яка за допомогою цієї схеми приховувала збитки на суму понад 200 млрд. ієн (\$2,5 млрд.). «Тобасі», в перекладі з японської, означає «відлітати», «змусити відлітати», «прибрати геть з очей», ця схема дозволяє показувати фінансову звітність головної компанії більш привабливою за рахунок передачі витрат, збиткових активів та паперів фіктивним або суб'єктам, які створені спеціально з цією метою.

Слід зазначити, що як і в попередніх скандалах, окрему роль у даній схемі відіграють аудитори, оскільки, надмірна вартість гудвілу привернула увагу KPMG Azsa, яка на той час здійснювала аудит Olympus, яка вимагала списання гудвілу, було залучено сторонніх експертів, які не знайшли порушень у діяльності компанії, і KPMG Azsa було підписано

річний звіт. В подальшому аудиторів KPMG Azsa було замінено на E&Y ShinNihon, аудитори якої не звернули увагу на значні виплати посереднику при угоді з Gyugus.

Фальсифікація звітності та самі махінації є наслідком нерациональної структури управління, оскільки важливі фінансові рішення приймалися вузьким колом осіб, недієвої системи внутрішнього контролю, а також діями аудиторів. Скандал з фальсифікацією звітності Olympus суттєво підірвав ділову репутацію компанії, призвів до падіння вартості її акцій та суттєвих збитків. За результатами розслідування менеджери, задіяні у махінаціях отримали умовні строки позбавлення волі (в розмірі 3 та 1,5 року) та сплатили штрафні санкції, менеджер індійського філіалу Olympus на фоні скандалу вчинив самогубство, компанією сплачено 7 млн. дол. штрафу. Виявлені фальсифікації мали широкий суспільний резонанс та привернули увагу до дій менеджерів та участі аудиторських компаній у забезпеченні якості даних фінансової звітності.

Ще один корпоративний скандал виник у Японії в 2015 р. та пов'язаний з фальсифікацією даних звітності, де Комісією з нагляду за цінними паперами та біржами було рекомендовано застосувати штраф у розмірі 7,37 млрд. ієн, близько 60 млн. доларів, до компанії Toshiba. Дані розслідування містять інформацію про завищення показників чистого прибутку протягом 7 років, внаслідок чого були збільшені фінансові показники на \$1,3 млрд. [31] Об'єктом фальсифікації були витрати (зобов'язання) по окремим інфраструктурним проектам та обсяги виконаних робіт з атомної та гідроенергетикою. Виявлені махінації вплинули як на фінансовий бік діяльності компанії (втрата 6 млрд. дол. капіталізації, розпродаж активів, штрафні санкції, судові позови), суттєво відзначились на діловій репутації, призвели до змін керівного складу та конфлікту з аудиторською компанією. Разом з тим, в 2017 р. Комісія з нагляду за цінними паперами та біржами знову висунула компанії обвинувачення у завищенні прибутку на 40 млрд. ієн (339 млн. дол.) [6]. Даний факт може свідчити про те, що систематична фальсифікація звітності є частиною корпоративної культури компанії.

Найбільші корпоративні скандали, пов'язані з фальсифікацією звітності внаслідок неякісності системи бухгалтерського обліку та контролю, їх характеристику та наслідки узагальнено в таблиці 1.

Таблиця 1. – Характеристика корпоративних скандалів, викликаних неякісними системами обліку та контролю

Рік	Компанія	Характеристика фальсифікацій	Наслідки
2001	Enron	Приховування збитків компанії шляхом передачі боргових зобов'язань дочірнім компаніям, звітність яких не підлягала консолідації, маніпуляції з собівартістю продукції та відображенням доходів і витрат (завищення доходів, відображення неіснуючих прибутків), відображення збитків для податкових органів та ухилення від сплати податків	Втрата робочих місць, пенсійних заощаджень, самогубства, втрата більш 60 млрд. дол. ринкової капіталізації, банкрутство, прийняття закону Сарбейнса-Окслі
2002	WorldCom	Завищення прибутку шляхом капіталізації поточних витрат	Банкрутство компанії, штраф 750 млн. дол., позбавлення волі керівництва компанії
2002	Xerox	Завищення доходів шляхом відображення доходів від операцій лізингу обладнання у складі доходів поточного періоду	Компанія сплатила штраф у розмірі 10 млн.дол. та зазнала репутаційних ризиків, втрата капіталізації
2003	Parmalat	Фальсифікація звітності шляхом відображення фіктивної реалізації, фальсифікації наявності грошових коштів, створення офшорних компаній для виведення активів та завищення прибутку	Загальні збитки інвесторів склали 20 млрд.євро, з яких 14,3 млрд.євро неповернуті, вироки щодо позбавлення волі менеджменту, функціонування компанії продовжене шляхом ряду заходів на державному рівні
2009	Satyam Computer Services Ltd	Завищення прибутку, зниження сум зобов'язань, відображення неіснуючого доходу за відсотками, завищення грошових коштів	Звільнення керівництва, розпуск ради директорів, штраф 10 млн.дол.
2011	Olympus	Приховування збитків з використанням практики «тобасі», очищення балансу від «хворих» статей шляхом передачі витрат та збиткових активів іншим суб'єктам	понесені збитки в розмірі 1,7 млрд. дол., штрафні санкції в розмірі 191,82 млн. ієн (2,4 млн.)дол.
2014	Tesco	Маніпуляція з показниками виручки з метою завищення прибутку	Виплата 12 млн.дол. штрафних санкцій, розпродаж активів
2015	Toshiba	Завищення прибутку шляхом заниження витрат (зобов'язань) за інфраструктурними проектами недостовірного відображення обсягів виконаних робіт	Втрата капіталізації, ділової репутації, зміна керівництва, розпродаж активів, штраф 7,4 млрд.ієн

Джерело: авторська розробка

Огляд розкритих схем пов'язаних з фальсифікацією звітності дозволяє стверджувати, що суб'єктами махінацій у всіх випадках виступає керівництво компаній, як правило, топ-менеджмент, у банкрутстві корпорації Enron звинувачено голову правління,

генерального виконавчого директора, фінансового директора [26], з результатами розслідування засновник WorldCom Бернард Ебберс отримав 25 років ув'язнення, фінансовий директор 5 років, фінансовий контролер та аналітик по року, аналітика позбавлено права працювати з цінними паперами та оштрафовано на 15 млн.дол. [1]. В скандалі японського гіганта Toshiba визнали винними трьох менеджерів, крім того в ході розслідування виявилось, що примус працівників фальсифікувати звітні дані був складовою системи управління компанією [30]. У тиску на підлеглих також було звинувачено топ-менеджмент ритейлера Tesco, які вимагали порушення принципів та правил ведення бухгалтерського обліку для завищення прибутку та збільшення вартості акцій [17].

Висновки. Таким чином, вивчення найбільших корпоративних скандалів, пов'язаних з фальсифікацією фінансової звітності дозволяє виробити загальну схему в основі якої лежать злочинні наміри менеджменту та власників суб'єктів господарювання, які викликані різними мотивами: бажання швидкого збагачення, приховування тимчасових проблем або збитків, які виникли внаслідок помилок управління, збільшення ринкової вартості, підвищення інвестиційної привабливості, створення та підтримка іміджу тощо. Можливості реалізації відповідних намірів щодо фальсифікації визначається ступенем якості системи бухгалтерського обліку, які збільшуються пропорційно зменшенню уваги щодо якості обліку та контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. \$180 млрд. убытков или как за 1 день лопнул WorldCom URL: https://pikabu.ru/story/180_mlrd_ubytkov_ili_kak_za_1_den_lopnul_worldcom_4048987
2. How does joint provision of audit and non-audit services affect audit quality and independence? A review. URL: <https://www.icaew.com/en/products/audit-and-assurance-publications/~/media/481bd2be6ac7414cb4248996d259f8f5.ashx>
3. Parmalat sues former auditors for \$10bn. URL: <https://www.independent.co.uk/news/business/news/parmalat-sues-former-auditors-for-10bn-557185.html>
4. Satyam выплатит США \$10 млн для урегулирования дела о мошенничестве. URL: http://rapsinews.ru/international_news/20110406/252185273.html
5. The audit process. URL: https://books.google.com.ua/books?id=NwPRL6QVr9EC&pg=PA3&lpg=PA3&dq=Gray,+Manson+2007+Arthur+Andersen&source=bl&ots=G9dlLEtahr&sig=Jli8GMYhLoJ_Pd541OKW7HU7tJQ&hl=uk&sa=X&ved=2ahUKEwjvKZKEg6jfAhUOmIsKHb8YBTYQ6AEwB3oECAcQAQ#v=onepage&q=Gray%2C%20Manson%202007%20Arthur%20Andersen&f=false

6. Toshiba подозревается в завышении прибыли. URL: <https://comments.ua/ht/570888-toshiba-podozrevaetsya-zavishenii.html>
7. Toshiba предъявлений найбільший позов з приводу фальсифікацій у звітності. URL: <http://kibernewss.blogspot.com/2016/10/toshiba.html>
8. WorldCom уходил от налогов по схеме KPMG. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/444459>
9. Хероx получил доходы раньше времени URL: <https://www.kommersant.ru/doc/330115>
10. Банкротство WorldCom. URL: <https://www.svoboda.org/a/24194175.html>
11. Бондар В.П. Організація і технологія аудиторської діяльності: стратегія якості та відповідальності: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.00.09 / В.П. Бондар; ;Державнаакадемія статистики, обліку та аудиту держкомстатуУкраїни. – К., 2009. – 36 с.
12. Босак А.О., Чернобай А.І. Проблеми організаційного розвитку корпорацій в умовах трансформації економіки. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/38726/1/5_20-26.pdf
13. Британские власти обвинили “Олимпус” в фальсификации финансовых отчетов. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/671764>
14. Брюханов М. Искажения в финансовой отчетности: как выявить мошенничество // «Финансовый директор» №6/2006. URL: <https://fd.ru/articles/19829-iskajeniya-v-finansovoy-otchetnosti-kak-vyuavit-moshennichestvo>
15. Громкий скандал обрушил стоимость акций Olympus на 70% и может отпугнуть инвесторов от японских активов в целом. URL: <http://investfunds.ua/news/gromkij-skandal-obrushil-stoimost-akcij-olympus-na-70-i-mozhet-otpugnut-investorov-ot-yaponskih-aktivov-v-celom-jekonomicheskie-izvestiya-88273/>
16. Давидов Г.М. Формування теоретичних основ аудиту: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук:08.06.04. – Бухгалтерський облік, аналіз та аудит / Г.М. Давидов. – Київ. – 2006. – 36 с.
17. Двоє екс-керівників Tesco постали перед судом. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/10/8/641412/>
18. Дорош Н.І. Методологічні та організаційні аспекти аудиту: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.06.04 / Н.І. Дорош; Нац. наук. центр "Ін-т аграр. економіки". – К., 2004. – 38 с.
19. История взлета и падения компании Parmalat. URL: <https://landlord.ua/news/istoriya-vzleta-i-padenia-kompanii-parmalat/>
20. Крах американских гигантов ENRON и WorldCom, аудиторской фирмы Andersen. Уроки для Украины. URL: <http://bankukr.narod.ru/apb73.html>
21. Крупнейшие корпоративные скандалы в США. URL: <https://korrespondent.net/business/50209-krupnejshie-korporativnye-skandaly-v-ssha>
22. Мізякіна Н.О. Ризики фальсифікації фінансової звітності підприємства: класифікація та фактори. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/04/86.pdf>

23. Мошенський С.З. Вексель. Базовые концепции. Киев-Ровно: Планета-Друк, 2007. – 1284 с.
24. Новий тиждень — новий скандал американський телеком-велетень Worldcom зізнався у власному шахрайстві. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/noviy_tizhden__noviy_skandal_amerikanskiy_telekom-veleten_worldcom_ziznavsya_u_vlasnomu_shahraystvi.html
25. Петрик О.А. Стан та перспективи розвитку аудиту в Україні: методологічні та організаційні аспекти: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.06.04 / О.А. Петрик; Київський національний економічний ун-т. – К., 2004.
26. Показовий крах: як історія американської Enron перекроїла корпоративне правове поле світу. URL: <https://mind.ua/publications/20183712-pokazovij-krah-yak-istoriya-amerikanskoyi-enron-perekroyila-korporativne-pravove-pole-svitu>
27. Проскуріна Н.М. Розвиток процедур аудиту: теорія та методологія. автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.09 / Н.М. Проскуріна; Державна статистика України, Національна академія статистики, облік та аудит», 2012. – 38с.
28. Редько О.Ю. Методологія та організація професійного аудиту в Україні. Стан та перспективи розвитку: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.00.09 / О.Ю. Редько ; Держ. ком. статистики України, Держ. акад. статистики, обліку та аудиту. – К., 2009. – 40 с.
29. Рудницький В.С. Аудит у системі контролю: методологічні та організаційні аспекти (на прикладі підприємств споживчої кооперації України) [Текст] : Дис... д-ра екон. наук: 08.06.04 / В.С. Рудницький; Львівська комерційна академія. – Л., 1999. – 421 с.
30. Руководитель Toshiba подал в отставку из-за скандала с фальсификацией отчетности. URL: <https://www.vedomosti.ru/business/news/2015/07/21/601483-rukovoditel-toshiba-podal-v-otstavku-iz-za-skandala-s-falsifikatsiei-otchetnosti>
31. Руководство Toshiba уходит в отставку. URL: https://lb.ua/world/2015/07/21/311523_rukovodstvo_toshiba_uhodit.html
32. Самый громкий скандал века Дело «Enron». URL: <http://financecollapses.blogspot.com/2014/07/enron.html>
33. Сурніна К. С. Аналітичні процедури в аудиті: методологія і практика: дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.00.09-Бухгалтерській облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) / К.С. Сурніна; Державна служба статистики України, Національна академія статистики, обліку та аудиту – Київ – 2012 – 465 с.
34. Шалімова Н.С. Аудит в системі соціально-економічних відносин України: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.00.09 –)/ Н.С. Шалімова. – Київ. – 2013. – 60 с.

REFERENCES:

1. \$180 mlrd. ubytkov ili kak za 1 den' lopnul WorldCom [\$ 180 billion in damages or WorldCom burst in 1 day] (n.d.). pikabu.ru Retrieved from https://pikabu.ru/story/180_mlrd_ubytkov_ili_kak_za_1_den_lopnul_worldcom_4048987 [in Russian].

2. How does joint provision of audit and non-audit services affect audit quality and independence? A review. (n.d.). icaew.com Retrieved from <https://www.icaew.com/en/products/audit-and-assurance-publications/~media/481bd2be6ac7414cb4248996d259f8f5.ashx> [in English].
3. Parmalat sues former auditors for \$10bn. (n.d.). independent.co.uk Retrieved from <https://www.independent.co.uk/news/business/news/parmalat-sues-former-auditors-for-10bn-557185.html> [in English].
4. Satyam vyplatit SShA \$10 mln dlya uregulirovaniya dela o moshennichestve [Satyam will pay US \$ 10 million to settle the fraud case]. (n.d.). rapsinews.ru Retrieved from http://rapsinews.ru/international_news/20110406/252185273.html [in Russian].
5. The audit process. (n.d.). books.google.com.ua Retrieved from https://books.google.com.ua/books?id=NwPRL6QVr9EC&pg=PA3&lpg=PA3&dq=Gray,+Manson+2007+Arthur+Andersen&source=bl&ots=G9dILEtahr&sig=Jli8GMYhLoJ_Pd541OKW7HU7tJQ&hl=uk&sa=X&ved=2ahUKEwjvkZKEg6jfAhUOmIsKHb8YBTYQ6AEwB3oECAcQAQ#v=onepage&q=Gray%20%20Manson%202007%20Arthur%20Andersen&f=false [in English].
6. Toshiba podozrevaetsya v zavyshenii pribyli [Toshiba is suspected of overstating profits] (n.d.). comments.ua Retrieved from <https://comments.ua/ht/570888-toshiba-podozrevaetsya-zavyshenii.html> [in Russian].
7. Toshiba pred'javlenyj najbil'shyj pozov z pryvodu fal'syfikacij u zvitnosti [Toshiba is facing the biggest lawsuit over falsifications in reporting]. (n.d.). kibernewss.blogspot.com Retrieved from <http://kibernewss.blogspot.com/2016/10/toshiba.html> [in Ukrainian].
8. WorldCom ukhodil ot nalogov po skheme KPMG [WorldCom avoided taxes under the KPMG scheme] (n.d.). kommersant.ru Retrieved from <https://www.kommersant.ru/doc/444459> [in Russian].
9. Xerox poluchil dokhody ran'she vremeni [Xerox earned earnings ahead of time] (n.d.). kommersant.ru Retrieved from <https://www.kommersant.ru/doc/330115> [in Russian].
10. Bankrotstvo WorldCom [Bankruptcy WorldCom.] (n.d.). svoboda.org Retrieved from <https://www.svoboda.org/a/24194175.html> [in Russian].
11. Bondar, V.P. (2009) Organizacija i tehnologija audytors'koi' dijal'nosti: strategija jakosti ta vidpovidal'nosti [Organization and technology of audit activity: a strategy of quality and responsibility] Extended abstract of Doctor's thesis. Derzhavnaakademija statystyky, obliku ta audytu derzhkomstatuUkrai'ny. Kyiv [in Ukrainian].
12. Bosak, A.O. & Chernobaj, A.I. Problemy organizacijnogo rozvytku korporacij v umovah transformacij ekonomiky [Problems of organizational development of corporations in the conditions of economy transformation] (n.d.). ena.lp.edu.ua Retrieved from http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/38726/1/5_20-26.pdf [in Ukrainian].
13. Britanskije vlasti obvinili "Olimpus" v fal'sifikatsii finansovykh otchetov [British authorities accuse Olympus of falsifying financial reports] (n.d.). tass.ru Retrieved from <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/671764> [in Russian].

14. Bryukhanov, M. (2006) Iskazheniya v finansovoy otchetnosti: kak vyyavit' moshennichestvo [Distortion in financial statements: how to identify fraud]. «Finansovyy direktor» – "Financial Director", 6. Retrieved from <https://fd.ru/articles/19829-iskazheniya-v-finansovoy-otchetnosti-kak-vyyavit-moshennichestvo> [in Russian].
15. Gromkiy skandal obrushil stoimost' aktsiy Olympus na 70% i mozhet otpugnut' investorov ot yaponskikh aktivov v tselom [Loud scandal brought down the cost of Olympus shares by 70% and could scare investors away from Japanese assets in general]. (n.d.). investfunds.ua Retrieved from <http://investfunds.ua/news/gromkiy-skandal-obrushil-stoimost-akcij-olympus-na-70-i-mozhet-otpugnut-investorov-ot-yaponskikh-aktivov-v-celom-jekonomicheskie-izvestiya-88273/> [in Russian].
16. Davydov, G.M. (2006) Formuvannja teoretychnyh osnov audytu [Formation of theoretical bases of audit]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyi'v [in Ukrainian].
17. Dvoje eks-kerivnykiv Tesco postaly pered sudom [The two former Tesco executives appeared in court]. (n.d.). epravda.com.ua Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2018/10/8/641412/> [in Ukrainian].
18. Dorosh, N.I. (2004) Metodologichni ta organizacijni aspekty audytu [Methodological and organizational aspects of the audit]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
19. Istoriya vzleta i padeniya kompanii Parmalat [The story of the rise and fall of Parmalat] (n.d.). landlord.ua Retrieved from <https://landlord.ua/news/istoriya-vzleta-i-padenia-kompanii-parmalat/> [in Russian].
20. Krakh amerikanskikh gigantov ENRON i WorldCom, auditorskoy firmy Andersen. Uroki dlya Ukrainy [The collapse of the American giants ENRON and WorldCom, an auditing firm Andersen. Lessons for Ukraine] (n.d.). bankukr.narod.ru Retrieved from <http://bankukr.narod.ru/apb73.html> [in Russian].
21. Krupneyshie korporativnye skandaly v SShA [The largest corporate scandals in the United States]. (n.d.). korrespondent.net Retrieved from <https://korrespondent.net/business/50209-krupnejshie-korporativnye-skandaly-v-ssha> [in Russian].
22. Mizjakina, N.O. Ryzyky fal'syfikacii' finansovoi' zvitnosti pidprijemstva: klasyfikacija ta factory [Risks of falsification of the company's financial statements: classification and factors] (n.d.). conf.ztu.edu.ua Retrieved from <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/04/86.pdf> [in Ukrainian].
23. Moshens'kiy, S.Z. (2007) Veksel'. Bazovye kontseptsii [Bill of exchange Basic concepts.]. Kiev-Rovno: Planeta-Druk [in Russian].
24. Novyj tyzhden' – novyj skandal amerykans'kyj telekom-veleten' Worldcom ziznavsja u vlasnomu shahrajstvi [New week - a new scandal of the American giant telecom Worldcom admitted to own fraud] (n.d.). dt.ua Retrieved from https://dt.ua/ECONOMICS/noviy_tizhden__noviy_skandal_amerikanskiy_telekom-veleten_worldcom_ziznavsya_u_vlasnomu_shahrajstvi.html [in Ukrainian].

25. Petryk, O.A. (2004) Stan ta perspektyvy rozvytku audytu v Ukraini: metodologichni ta organizacijni aspekty [Status and prospects of audit development in Ukraine: methodological and organizational aspects] Extended abstract of Doctor's thesis. Kyi'vs'kyj nacional'nyj ekonomichnyj un-t, Kyiv, [in Ukrainian].
26. Pokazovyj krah: jak istorija amerykans'koj Enron perekroi'la korporativne pravove pole svitu [Significant collapse: how the history of American Enron redrewed the corporate legal world of the world] (n.d.). mind.ua Retrieved from <https://mind.ua/publications/20183712-pokazovij-krah-yak-istoriya-amerikanskoyi-enron-perekroyila-korporativne-pravove-pole-svitu> [in Ukrainian].
27. Proskurina, N.M. (2012) Rozvytok procedur audytu: teorija ta metodologija [Development of audit procedures: theory and methodology] Extended abstract of candidate's thesis. Derzhavna statystyka Ukrainy, Nacional'na akademija statystyky, oblik ta audit [in Ukrainian].
28. Red'ko, O.Ju. (2009) Metodologija ta organizacija profesijnogo audytu v Ukraini. Stan ta perspektyvy rozvytku [Methodology and organization of professional audit in Ukraine. Status and prospects of development] Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
29. Rudnyc'kyj, V.S. (1999) Audyt u systemi kontrolju: metodologichni ta organizacijni aspekty (na prykladi pidpryjemstv spozhyvchoj kooperacii Ukrainy) [Audit in the control system: methodological and organizational aspects (on an example of enterprises of consumer cooperation of Ukraine)]. Doctor's thesis. L'viv, [in Ukrainian].
30. Rukovoditel' Toshiba podal v otstavku iz-za skandala s fal'sifikatsiej otchetnosti [The head of Toshiba resigned because of the scandal with the falsification of statements] (n.d.). vedomosti.ru Retrieved from <https://www.vedomosti.ru/business/news/2015/07/21/601483-rukovoditel-toshiba-podal-v-otstavku-iz-za-skandala-s-falsifikatsiei-otchetnosti> [in Russian].
31. Rukovodstvo Toshiba ukhodit v otstavku [Toshiba manual resigns.] (n.d.). lb.ua Retrieved from https://lb.ua/world/2015/07/21/311523_rukovodstvo_toshiba_uhodit.html [in Russian].
32. Samyy gromkiy skandal veka Delo «Enron» [The loudest scandal of the century Case "Enron"] (n.d.). financecollapses.blogspot.com Retrieved from <http://financecollapses.blogspot.com/2014/07/enron.html> [in Russian].
33. Surnina, K.S. (2012) Analitychni procedury v audyti: metodologija i praktyka [Analytical procedures in auditing: methodology and practice] Doctor's thesis. Kyi'v [in Ukrainian].
34. Shalimova, N.S. (2013) Audyt v systemi social'no-ekonomichnyh vidnosyn Ukrainy [Audit in the system of social and economic relations of Ukraine]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyi'v [in Ukrainian].

УДК 657.4.012. 2

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ОБЛІКУ БЕЗСПІРНОГО СПИСАННЯ КОШТІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.85.331

Кощинець М. І., к.е.н.*Національна академія внутрішніх справ*

У статті висвітлено процес реформування системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі з урахуванням вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку для державного сектору. Проаналізовано ряд заходів з удосконалення системи бухгалтерського обліку в державному секторі, надано коротку характеристику плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі. Визначено економічну сутність поняття «безспірне списання», відповідно до чинного законодавства та розглянуто особливості обліку безспірного списання коштів державного бюджету за бюджетною програмою для забезпечення виконання судових рішень та виконавчих документів. У дослідженні наведено дискусійні кореспонденції рахунків, обґрунтовано проблемні питання щодо обліку безспірного списання коштів державного бюджету та запропоновано власний підхід до їх вирішення. В результаті проведеного дослідження обґрунтовано необхідність удосконалення чинного Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, а також внесення відповідних уточнень до Порядку застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі. За умови врахування і внесення відповідних змін, що викликані потребою практики, буде досягнуто удосконалення обліку в частині цілісності і системності Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі та інформаційного відображення господарських операцій.

Ключові слова: бюджетна установа; бюджетна програма; бюджетні призначення; бюджетні асигнування; безспірне списання коштів; код класифікації видатків бюджету

UDC 657.4.012. 2

IMPROVEMENT OF THE MECHANISM OF THE NON-CONTINUAL LETTER OF THE STATE BUDGET FUNDS

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.85.331

Koshchynets M., PhD in Economics*National Academy of Internal Affairs*

The article highlights the issues of reforming the system of accounting and financial reporting in the public sector, dwelling upon the requirements of international accounting standards for the public sector. A series of measures aimed at improving the accounting system in the public sector has been analyzed, a brief description of the accounting plan for the public sector has been provided. The economic essence of the concept of "direct debt collection" is determined in accordance with the current

legislation and the peculiarities of recording the indisputable write-off of the state budget funds according to the budget program for enforcement of court decisions and executive documents are considered. The research presents disputed correspondence of accounts, substantiates the problematic issues regarding the recording of the unconditional cessation of the state budget funds and proposes an own approach to their solution. As a result of the study, the necessity to improve the current accounting plan in the public sector was substantiated, as well as making appropriate adjustments to the Procedure for the use of the public accountancy accounting Plan. Subject to the inclusion and appropriate changes that are caused by the need for practice, improvements will be made to accounting in terms of the integrity and consistency of the public accountancy accounting Plan and the information mapping of business operations.

Keywords: budget institution; budget program; budget allocations; direct debt collection; budget classification code

Актуальність проблеми. На даний час Україна перебуває на шляху інтеграції у світовий економічний простір. У зв'язку з цим постає потреба у формуванні економічної інформації наближеної до міжнародних стандартів, зокрема з питань ведення бухгалтерського обліку в державному секторі.

Процес реформування і модернізації бухгалтерського обліку в державному секторі було розпочато із схваленням ряду документів, а саме: Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 16 січня 2007 р. № 34 [1], Стратегії розвитку системи управління державними фінансами, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 774[2], Плану заходів щодо модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2016 – 2018 роки [3]. 20 червня 2018 року Кабінет Міністрів України схвалює Стратегію модернізації системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі на період до 2025 року [4].

Схвалення останньої Стратегії є важливим кроком до ефективного реформування бухгалтерського обліку в державному секторі.

Метою цієї Стратегії є підвищення якості, повноти та достовірності даних фінансової звітності, на основі яких приймаються управлінські рішення у сфері державних фінансів. Реалізація Стратегії спрямована на створення до 2025 року єдиного інформаційного простору в бухгалтерському обліку, який ґрунтується на застосуванні національних положень (стандартів) і використанні плану рахунків бухгалтерського

обліку в державному секторі всіма суб'єктами державного сектору та удосконаленні моделі бухгалтерської служби [4].

У результаті реалізації Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 роки і Стратегії розвитку системи управління державними фінансами, здійснено ряд заходів з удосконалення системи бухгалтерського обліку в державному секторі, зокрема затверджено:

- 20 національних положень (стандартів), які розроблені на основі міжнародних стандартів, та методичні рекомендації щодо їх застосування;
- план рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі, розроблений з урахуванням бюджетної класифікації, який містить субрахунки для відображення в бухгалтерському обліку інформації про операції з виконання бюджетів, розпорядників бюджетних коштів та фондів загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування, та порядок його застосування;
- форми фінансової звітності та порядок їх заповнення;
- типові положення про бухгалтерську службу бюджетної установи [4].

Прийнятий План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі вирізняється логічністю побудови, а також зосередженістю на контрольних функціях обліку, а саме ефективного контролю доходів і витрат. Поєднання цих об'єктів обліку допоможе визначити та врахувати обмеженість ресурсів і потребу в них на різних етапах використання. Розширена деталізація складу рахунків допоможе вести облік доходів і видатків бюджетних установ, зокрема установ судової влади, й отримати повну інформацію про активи та зобов'язання. Однак невирішеними є питання щодо вдосконалення Єдиного Плану рахунків у контексті адаптації його саме до державних підприємств, а також уточнень стосовно змісту деяких рахунків.

Аналіз останніх наукових досліджень. В економічній літературі теоретичному обґрунтуванню та практичному вирішенню питань реформування бюджетного обліку присвячено праці таких вітчизняних науковців, як Л.В. Гізатуліної, О.О. Дорошенко, І.К. Дрозд, Т.І. Єфіменко, О.О. Канцурова, Є.В. Калюги, І.О. Кондратюк, С.О. Левицької, Л.Г. Ловінської, А.І. Фаріон, Н.М. Хорунжак, О.О. Чечуліна, І.Ю. Чумакової та інших. Проте в умовах запроваджених змін виникають

питання, які потребують додаткового дослідження та практичного вирішення.

Мета роботи. Метою даної статті є висвітлення процесу реформування системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі, визначення сутності поняття «безспірне списання коштів» та обґрунтування необхідності удосконалення механізму обліку безспірного списання коштів державного бюджету.

Викладення основного матеріалу дослідження. Відповідно до Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007–2015 роки, одним із пріоритетних напрямів діяльності Міністерства фінансів України та Державної казначейської служби України було наближення національної методики й організації обліку в державному секторі до вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку в державному секторі [1].

З метою реалізації цього завдання 31 грудня 2013 року Міністерство фінансів України затвердило План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі [5], який набрав чинності 1 січня 2017 року, замінивши два плани рахунків – План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ і План рахунків бухгалтерського обліку виконання державного та місцевих бюджетів. Протягом 2016 року діяв децю оновлений План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ, що враховував нову класифікацію видатків, типову кореспонденцію до нього, Порядок бухгалтерського обліку окремих активів і зобов'язань бюджетних установ.

Головною складовою відображення інформації в бухгалтерському обліку бюджетних установ, є правильна кореспонденція рахунків. Робочий план рахунків має забезпечити систематизацію ведення облікових реєстрів, можливість складання фінансової звітності, а також використання даних для прийняття рішень керівництвом бюджетної установи.

Нині в План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі і Порядку його застосування наявні прогалини, пов'язані з деталізацією облікового відображення низки операцій. Однією із них, наприклад, є відображення в обліку безспірного списання коштів державного бюджету за бюджетною програмою 0501150 «Виконання рішень судів на користь суддів» і забезпечення виконання судових рішень та виконавчих документів.

Для висвітлення цього питання слід проаналізувати Постанову Кабінету Міністрів України «Порядок виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників» від 3 серпня 2011 року № 845. Згідно з п. 2 цього Порядку, безспірне списання – це операції з коштами державного та місцевих бюджетів, що здійснюються з метою виконання Держказначейством і його територіальними органами рішень про стягнення коштів без згоди (подання) органів, що контролюють справляння надходжень бюджету, боржників, органів місцевого самоврядування та/або державних органів на підставі виконавчих документів. Рішення про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників виконують на підставі виконавчих документів виключно органи Держказначейства в порядку черговості надходження таких документів (про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів – з попереднім інформуванням Міністерства фінансів України, про стягнення коштів боржників – у межах відповідних бюджетних призначень, наданих бюджетних асигнувань (залишків коштів на рахунках підприємств, установ, організацій) [6].

Безспірне списання коштів з рахунків розпорядників (бюджетних установ) та одержувачів бюджетних коштів, згідно з п. 26 Порядку виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників, на яких обліковують кошти загального та спеціального фондів відповідного бюджету, здійснюють у межах бюджетних асигнувань, передбачених у затвердженому кошторисі або плані використання бюджетних коштів, та в разі наявності на його рахунках для обліку відкритих асигнувань (залишків коштів на рахунках).

Судові витрати, штрафні санкції безспірно списують за відповідним кодом економічної класифікації видатків бюджету. У разі якщо в затвердженому кошторисі або плані використання бюджетних коштів розпорядників (бюджетних установ) й одержувачів бюджетних коштів цей код не передбачено або за таким кодом до кінця бюджетного періоду сума бюджетних асигнувань менша, ніж сума списання, або немає відкритих асигнувань, безспірне списання судових витрат, штрафів здійснюють за кодом економічної класифікації видатків бюджету, за яким здійснюють стягнення коштів з рахунків розпорядників (бюджетних установ) та одержувачів. Безспірне списання коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання судових рішень і виконавчих документів, здійснює Держказначейство на підставі поданих:

- 1) органом Держказначейства:

- документів і відомостей, надісланих стягувачами та боржником;
- інформації про неможливість виконання безспірного списання коштів з рахунків боржника;

2) керівником органу державної виконавчої служби відповідних документів і відомостей.

Для забезпечення безспірного списання коштів державного бюджету в Держказначействі відкривають в установленому порядку відповідний рахунок. Перерахування коштів стягувачу здійснює Держказначейство у тримісячний строк із дня надходження відповідних документів і відомостей. Казначейство веде бухгалтерський облік, складає звітність про здійснення в установленому порядку безспірного списання коштів державного бюджету. Держказначейство здійснює списання коштів за бюджетною програмою 0501150 «Виконання рішень судів на користь суддів» за такими кодами економічної класифікації: 22730 «Інші виплати населенню» та 2800 «Інші поточні видатки» (рис. 1) [7].

Рис. 1. Складові та результати здійснення видатків за бюджетною програмою 0501150 «Виконання рішень судів винесених на користь суддів»

Джерело: складено автором на основі [7]

Облік витрат за цією бюджетною програмою ДСА України відображає в бухгалтерському обліку такими записами:

- отримання (відкриття) асигнувань із загального фонду

державного бюджету: Дт 231 Кт 701;

- здійснення списання з казначейського рахунку: Дт 6414 Кт 231;
- списання на видатки: Дт 351 Кт 6414.

На нашу думку, облік цих видатків з використанням субрахунку 6414 «Розрахунки за спеціальними видами платежів» не цілком відображає суть цієї господарської операції та суперечить Порядку застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі [8]. Згідно із Порядком, на субрахунку 6414 ведеться облік розрахунків: з батьками за утримання дітей в дошкільних навчальних закладах; за навчання дітей в музичних школах; за утримання дітей в школах-інтернатах; з працівниками за формений одяг; за харчування дітей в інтернатах при навчальних закладах; за надходженнями на виплату допомоги і компенсацій громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, тощо.

З метою вдосконалення обліку розрахунків за бюджетною програмою 0501150 «Виконання рішень судів винесених на користь суддів» доцільно запровадити у складі рахунку 641 «Інші поточні зобов'язання розпорядників бюджетних коштів» субрахунок 6418 «Розрахунки за безспірним списанням», на якому вести облік безспірного списання коштів державного бюджету за бюджетною програмою для забезпечення виконання судових рішень і виконавчих документів (стягнення коштів на оплату рішень суддів, винесених на користь суддів, витрати на проведення виконавчих дій і сплату штрафів тощо) (рис. 2).

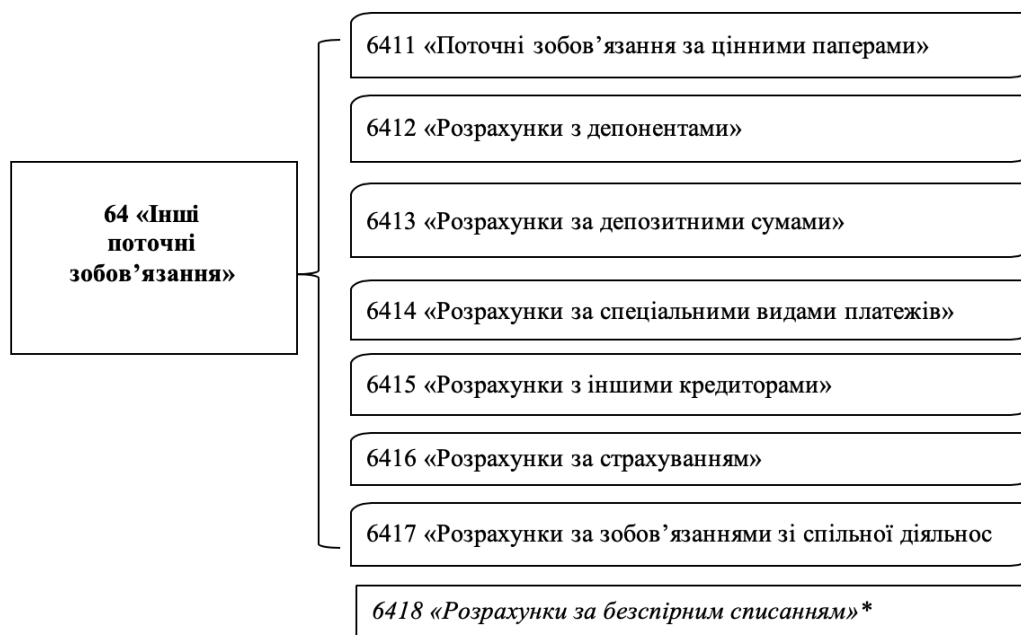

Рис. 2. Удосконалення обліку розрахунків за іншими операціями та кредиторами
Джерело: складено автором на основі [5], *-пропозиція автора.

Запропонований підхід до обліку видатків за безспірним списанням передбачає здійснення записів в обліковій системі ДСА України щодо:

– отримання (відкриття) асигнувань із загального фонду державного бюджету: Дт 231 Кт 701;

– здійснення списання з казначейського рахунку безспірних зобов'язань: Дт 6418 Кт 321;

– списання сплачених сум на витрати: Дт 351 Кт 6418.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновки про те, що реформування та модернізація бухгалтерського обліку в державному секторі, як і модернізація системи державних фінансів в Україні активно триває. Цей масштабний процес спрямований привести у відповідність вітчизняну систему бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі до загальноприйнятих міжнародних стандартів.

На даний час, виконано і реалізовано ряд позитивних змін на шляху до поставлених завдань. Однак, в умовах постійних змін бюджетного законодавства, до всіх реформ потрібно підходити зважено і обґрунтовано, задля їх успішного впровадження в практичну діяльність.

Таким чином, ефективний процес реформування та модернізації бухгалтерського обліку в державному секторі забезпечить удосконаленню: нормативно-правової бази з бухгалтерського обліку та фінансової звітності; системи бухгалтерського обліку, системи підготовки та підвищення кваліфікації працівників бухгалтерських служб, підвищення прозорості та якості фінансової звітності, запровадження інформаційно-аналітичної системи ведення бухгалтерського обліку та складення фінансової звітності суб'єктами державного сектору. Крім того, для розуміння та результативного впровадження всіх змін дуже важливим є створення відповідних консультативних центрів, які б надавали безкоштовні інформаційні послуги щодо ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі за міжнародними стандартами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стратегія модернізації системи обліку в державному секторі на 2007–2015 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.2007 № 34 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/34-2007-п>.

2. Стратегія розвитку системи управління державними фінансами: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 774-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/774-2013-p>.
3. План заходів щодо модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2016 - 2018 роки: Наказ Міністерства фінансів України від 28 листопада 2016 р. № 1038. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MF16074.html
4. Стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 червня 2018 р. № 437-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2018-%D1%80>
5. План рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі: Наказ Міністерства фінансів України від 31 грудня 2013 р. № 1203. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0161-14>.
6. Порядок виконання рішень про стягнення коштів державного та місцевих бюджетів або боржників: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2011 р. № 845. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/845-2011-%D0%BF>
7. Інформація про бюджет за бюджетними програмами з деталізацією за кодами економічної класифікації видатків бюджету або класифікації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/1233/>.
8. Порядок застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі: Наказ Міністерства фінансів України від 29 грудня 2015 р. № 1219. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-16/paran9>

REFERENCES

1. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny Pro zatverdzhennya Stratehiyi modernizatsiyi systemy obliku v derzhavnomu sektori na 2007–2015 roky [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On Approval of the Strategy for the Modernization of the Accounting System in the Public Sector for 2007-2015]. (2006, January 16) (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/34-2007-p> [in Ukrainian].
2. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny Pro Stratehiya rozvytku systemy upravlinnya derzhavnymy finansamy [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the Strategy for the Development of the Public Finance Management System] (2013, August 1) (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/774-2013-p> [in Ukrainian].
3. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny Pro zatverdzhennya Planu zakhodiv shchodo modernizatsiyi systemy bukhgalters'koho obliku v derzhavnomu sektori na 2016 - 2018 roky [Order of the Ministry of Finance of Ukraine On Approval of the Action Plan for

Modernization of the Accounting System in the Public Sector for 2016-2018] (2016, November 28) (n.d.). search.ligazakon.ua. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MF16074.html [in Ukrainian].

4. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny Pro zatverdzhennya Stratehiyi modernizatsiyi systemy bukhholders'koho obliku ta finansovoyi zvitnosti v derzhavnomu sektori na period do 2025 roku [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On Approval of the Strategy for the Modernization of the Accounting and Financial Reporting System in the Public Sector for the period up to 2025] (2018, June 20) (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2018-%D1%80> [in Ukrainian].
5. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny Pro zatverdzhennya Planu rakhunkiv bukhholders'koho obliku v derzhavnomu sektori [Order of the Ministry of Finance of Ukraine On Approval of the Public Accountancy Account Plan] (2013, December 31) (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0161-14> [in Ukrainian].
6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny Pro zatverdzhennya Poryadku vykonannya rishen' pro styahnennya koshtiv derzhavnoho ta mistsevykh byudzhativ abo borzhnykiv [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On Approval of the Procedure for Implementing Decisions on Recovery of State and Local Budgets or Debtors] (2011, August 3) (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/845-2011-%D0%BF> [in Ukrainian].
7. Informatsiya pro byudzhety za byudzhetnymi prohramamy z detalizatsiyeyu za kodamy ekonomichnoyi klasyfikatsiyi vydatkiv byudzhetu abo klasyfikatsiyi [Information about the budget budget programs with the details of the codes of the economic classification of budget expenditures or classification] (n.d.). dsa.court.gov.ua Retrieved from <http://dsa.court.gov.ua/dsa/1233/>. [in Ukrainian].
8. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny Pro zatverdzhennya Poryadku zastosuvannya Planu rakhunkiv bukhholders'koho obliku v derzhavnomu sektori [Order of the Ministry of Finance of Ukraine On Approval of the Procedure for Using the Public Accountancy Account Plan] (2015, December 29) zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-16/paran9> [in Ukrainian].

УДК 657.62.: 658.14.012

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЛАНУВАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.95.341

Левицька С. О., д.е.н.*Національний університет водного господарства та природокористування***Луцька Н. І., к.е.н.***Університет Короля Данила (м. Івано-Франківськ)*

У статті обґрунтовано необхідність впровадження системи фінансового планування у закладах вищої освіти як сукупність науково обґрунтованих заходів щодо досягнення оптимального співвідношення між бюджетними та позабюджетними фінансовими ресурсами у них. В ході дослідження було визначено основні об'єкти фінансового планування закладів вищої освіти, що впливають формулювання аналітичних завдань забезпечення фінансування діяльності закладів вищої освіти, визначення системи його індикаторів, а також обліково-інформаційної підтримки їх розрахунку. Встановлено, що при плануванні слід конкретно визначати цілі фінансування та реальність виконання поставлених завдань. Тому було виділено перелік основних питань, що слід використовувати при плануванні фінансування державних закладів вищої освіти, що дозволить реалізувати таким закладам більше фінансової автономності та можливостей для залучення коштів для покращення освітнього процесу та матеріально-технічного стану закладу, здійснення науково-дослідних робіт..

Ключові слова: заклади вищої освіти; аналітичне забезпечення; фінансове планування; фінансування закладів вищої освіти; доходи закладів вищої освіти

UDC 657.62.: 658.14.012

ANALYTICAL SUPPORT FOR PLANNING OF FINANCING OF STATE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.95.341

Levytska S., Dr in Econ. sc.*The National University of Water and Environmental Engineering***Lutska N., PhD in Economics***University of King Danylo (Ivano-Frankivsk city)*

The article grounded the necessity of the implementation of financial planning system in institutions of higher education. This system includes a set of scientifically grounded measures for achieving the optimal balance between budget and extrabudgetary financial resources in each institution. In the study, the main objects of financial planning in higher education institutions have been determined. This enables the formulation of tasks for analysis of higher education institutions' activities financing, the building of indicators system, as well as the accounting and information support of their calculation. It has been established that financial planning requires the specification of the objectives of financing and the reality of the formed financing tasks. Therefore, a list of the main issues to be used in financial planning in higher education institutions

has been determined. This will allow institutions of higher education to be more autonomous and to get opportunities to raise funds for improving the educational process and the material and technical condition of the institution, providing scientific and research work.

Keywords: institutions of higher education; analytical support; financial planning; financing of higher education institutions; incomes of higher education institutions

Актуальність дослідження. В умовах нестабільності фінансового середовища та підвищення автономності закладів вищої освіти (далі по тексту – ЗВО) в нашій державі набуває актуальності питання створення належної системи фінансування їх діяльності. Зокрема, така система фінансування повинна бути побудована за кращими зразками провідних ЗВО. Проте, важливим на рівні забезпечення функціонування таких закладів, а також з метою повноцінного використання бюджетного та небюджетного фінансування, є налагодження інформаційно-аналітичного забезпечення господарських операцій з формування та використання джерел фінансування ЗВО.

Разом з тим, слід відмітити і іншу тенденцію розвитку вищої освіти – зростання вимог до ЗВО, зокрема до якості кадрового та матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, модернізації змісту вищої освіти та розширення практичної підготовки фахівців. Така ситуація актуалізує потребу розширення фінансування ЗВО для зростання її якості, а також підвищення ефективності використання такого фінансування, що вимагає побудови системи аналітичного забезпечення ухвалення рішень щодо структури залучених фінансових ресурсів та напрямів використання коштів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми фінансування вищої освіти в Україні досліджувалися в останні роки досить активно. Зокрема, слід звернути увагу на публікації таких науковців, як Білінець М.Ю. [2, 3], Волюков В.В. [4], Гальків Л.І. [5], Гладкий М.А. [6], Дмитришин М.В. [7, 8], Коваленко Д.І. [9], Коварова І.В. [10], Котенко Т.М. [11], Сафонова В.Є. [12] та ін. Проте, актуальним питанням, яке майже не висвітлене в науковій літературі, є налагодження обліково-аналітичного забезпечення механізму фінансування діяльності ЗВО.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є формулювання завдань аналітичного забезпечення планування фінансування державних ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Як свідчать показники ЗВО України у 2010-2017 рр., їх кількість кожен рік скорочується, проте зменшується також і кількість студентів у існуючому населенні, що може свідчити не тільки про негативні тенденції демографічного скорочення, а й про низьку мотивацію молоді до здобуття вищої освіти (рис. 1).

Рис. 1. Показники кількості ЗВО України у 2010-2017 рр.

Джерело: побудовано за даними [1]

Трансформація господарських механізмів бюджетних установ, орієнтована на комерціалізацію їх діяльності, стосується і тенденцій фінансово-економічного розвитку закладів вищої освіти України. Зокрема, такі заклади в останні роки все більш активно шукають засоби небюджетного фінансування власних потреб, зокрема, через надання платних освітніх послуг. Проте, бюрократизація такого самофінансування віддаляє ЗВО від досягнення ефективності залучення позабюджетних коштів. Однак, зауважимо, що нині для результативного розвитку ЗВО життєво необхідним є налагодження дієвого механізму управління процесом залучення та використання альтернативних джерел фінансування власної діяльності.

«Загострення конкуренції на ринку освітніх послуг, підвищення вимог до якості освіти, низький платоспроможний попит населення, постійні зміни зовнішнього економічного середовища та необхідність своєчасної адаптації до них вимагають від ВНЗ, з одного боку, збільшення витрат на забезпечення навчального процесу, формування науково-педагогічних кадрів, підтримку й оновлення матеріально-технічної бази, постійний розвиток ВНЗ, а з іншого – перегляду форм і методів господарювання та розробки ефективного механізму управління

витратами. В зв'язку з цим, актуальною проблемою удосконалення фінансового механізму вищих навчальних закладів є розробка концепції управління витратами з урахуванням особливостей фінансово-господарської діяльності конкретного ВНЗ», - пише Л.В. Гнипа-Чернівецька [13].

Однією з найважливіших функцій управління ЗВО є планування та використання бюджетних ресурсів. При цьому під планом доцільно розглядати кількісне вираження цілей розвитку навчального закладу та розробку шляхів їх досягнення. Виходячи з цього планування як процес стає засобом досягнення поставлених цілей. Слід зазначити, що ринок не відкидає планування, навпаки, в умовах конкуренції виходити на ринок з пропозицією свого спектра освітніх послуг без заздалегідь продуманого, економічно обґрунтованого плану їх розвитку дуже проблематично.

Втілення у життя концепції реформування бюджетного процесу в Україні підвищила інтерес до бюджетного планування і прогнозування. На відміну від періоду, коли державний бюджет був формальним фінансовим документом, тепер він є основою доцільності бюджетного планування та здійснення бюджетних видатків, а базисом нового підходу до організації бюджетного процесу стає бюджетування, орієнтоване на результат.

У наші дні точність фінансового плану стає визначальним фактором управління державними фінансами. Ми можемо пояснити це тим, що бюджетування, орієнтоване на результат, проводиться у вигляді цілеспрямованого управління, яке досягається тільки при точності та виконання бюджетного плану та кошторисів, планів фінансово-господарської діяльності державних установ, зокрема державних ЗВО.

Нині державні ЗВО не сприймаються як заклади, що цілком фінансуються за рахунок державного бюджету, оскільки такі заклади не тільки створюють знання та готують фахівців на запити ринку праці, проте й генерують науково-практичні розробки, що є конкурентоздатними комерційними продуктами. Тому диверсифікуються і джерела фінансування державних ЗВО, що вимагають адекватного планування та аналізу використання.

Крім того, означені тенденції пов'язані з тим, що законодавство України наділяє ЗВО істотною самостійністю щодо системи

внутрішнього управління, а також формування та реалізації фінансової політики, формулювання стратегічних та тактичних цілей розвитку.

Згідно зі Звітом про результати громадського обговорення проекту Закону «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо фінансування вищої освіти» [14], оприлюдненим на сайті МОН України, метою таких змін у системі фінансування вищої освіти є «підвищення якості і ефективності вищої освіти, подолання розриву з потребами ринку праці, створення здорового конкурентного середовища для матеріального стимулювання вищого рівня якості освіти і посилення конкурентоспроможності вищої освіти України на міжнародному ринку освітніх послуг, формування групи лідерів вищої освіти, спроможних конкурувати на західних ринках освітніх послуг».

Проте, в умовах недостатності бюджетного фінансування по суті можна спостерігати значні розриви між законодавчо задекларованою автономністю та фактичними умовами фінансування вітчизняних ЗВО, що не дозволяє їм за бюджетні кошти здійснювати оновлення матеріально-технічної бази та впроваджувати інноваційні та інтерактивні засоби навчання. У зв'язку з цим ЗВО ведуть активні пошуки з залучення позабюджетних коштів для фінансування власної діяльності. Тому для здійснення результативного аналізу фінансової діяльності ЗВО вкрай необхідним є вироблення підходу, що враховує специфіку діяльності ЗВО з отримання та використання альтернативного фінансування.

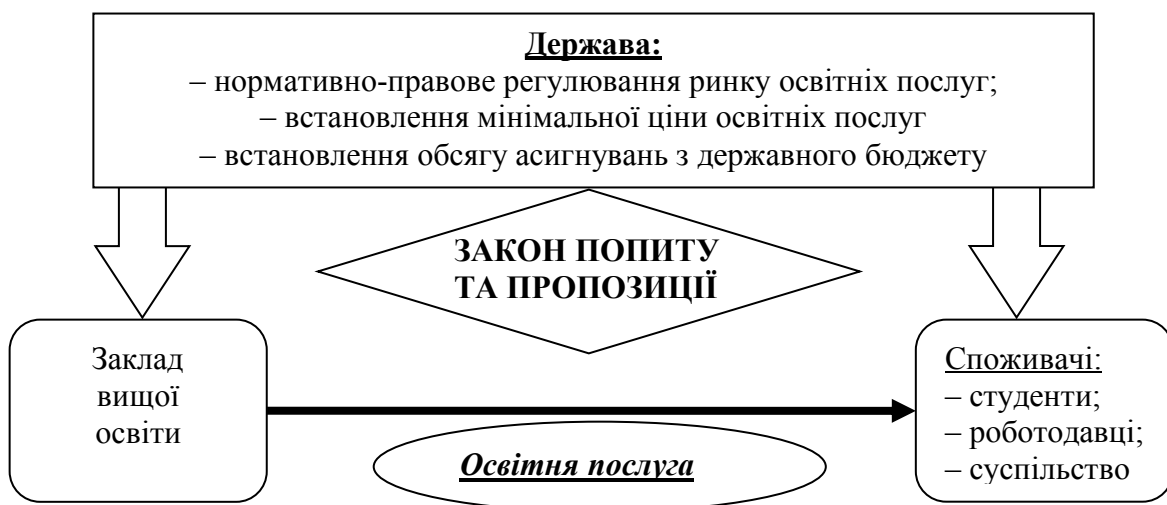
За підсумками моніторингу результативності бюджетних витрат приймаються рішення щодо доцільності продовження фінансування тієї чи іншої цільової бюджетної програми в обсягах, закладених на фінансовий рік. У цьому випадку першочергове значення надається організації фінансового планування і прогнозування у державних установах. В цьому аспекті завданням аналітичного забезпечення фінансування діяльності державних ЗВО є реалізація прогностичної функції. Для цього доцільною є розробка ряду показників, використання яких дасть змогу не тільки ретроспективно оцінити дієвість та доцільність фінансування діяльності ЗВО, але й зробити прогнози зміни фінансового стану, забезпеченості фінансовими ресурсами, виходячи з прогнозів бюджетного фінансування, очікуваних розмірів видатків, темпу зростання цін.

Фінансове планування, як правило, розглядається як сукупність заходів на макро- і мікрорівні, що проводяться органами державної влади та виконавчими органами для планомірного формування та використання фінансових ресурсів при досягненні цілей і завдань фінансової політики. Проте, слід наголосити, що перехід до ринкових механізмів функціонування ЗВО, а також принципові відмінності у бюджетуванні їх діяльності, орієнтованого на результат, позиціонували фінансове планування як один з інструментів управління фінансами ЗВО.

«Не секрет, що річний бюджет поважного українського університету в середньому в 500 разів менший, ніж річний бюджет авторитетного західного університету. – пише О. Панич, – Втім проблема фінансування охоплює не лише питання кількості коштів, але й механізмів фінансування, а також супутнього регулювання, яке впливає на розподіл цих коштів. Стимули для розвитку вищих навчальних закладів залежать від загальної економічної політики держави» [15].

Проте, трансформацію характеру фінансового планування в ЗВО можна пояснити також і змінами особливостей їх діяльності у умовах трансформованої національної економіки, в якій домінуючим і визначальним способом зв'язку між процесом створення послуги та її споживання є ринок таких послуг зі своїм власним механізмом регулювання, контингентом споживачів, обмеженим колом постачальників (продуцентів).

На рис. 2 продемонстровано елементи ринку освітніх послуг, який включає суб'єктів, ціну, закони попиту і пропозиції (рис. 2).

*Рис. 2. Механізм ринку державних освітніх послуг вузів
Джерело: складено автором*

Проте, звертаємо увагу, що наявність держави як сторони відносин на ринку освітніх послуг вносить корективи в розподіл повноважень та завдань у регулюванні фінансування ЗВО. Зокрема, держава:

– визначає систему нормативно-правового регулювання ринку освітніх послуг, в тому числі порядок ціноутворення. Це означає, що ті питання фінансового планування та забезпечення, які у комерційних підприємствах здійснюються на локальному рівні, централізуються на рівні центральних органів влади та уніфікуються. Тому самим ЗВО на локальному рівні залишається побудувати таку систему внутрішнього управління, яка б дозволила оперативно моніторити та оцінювати стан та структуру фінансування діяльності ЗВО, що потребує її аналітичного забезпечення (обґрунтування системи показників, системи їх інформаційного забезпечення, методики їх оцінки та інтерпретації);

– встановлення мінімальної ціни освітніх послуг. Це обмежує здатність ЗВО варіювати ціну освітньої послуги, не дозволяє повноцінно застосувати інструменти цінової конкурентоздатності. Так, мінімальна ціна освітньої послуги потенційно визначає обсяги надходжень спеціального фонду від надання платних освітніх послуг. В сучасних умовах платною освітньою діяльністю займається практично будь-який навчальний заклад. Однак доходи, одержувані від цього виду діяльності, різні. Величина одержуваних доходів обмежується, з одного боку, собівартістю послуг, а з іншого - ціною даної послуги. Різниця між ціною послуги та її собівартістю - основне джерело отримання позабюджетних коштів;

– встановлення обсягу асигнувань з державного бюджету, що визначає обсяги надходжень загального фонду ЗВО. Проте, значною проблемою є відсутність належного інституційного середовища регулювання механізмів фінансування системи вищої освіти. Зокрема, в цих умовах адекватно розподілити бюджетне фінансування між ЗВО надзвичайно складно. По-перше, це пов'язано з різною місткістю ЗВО, їх різною регіональною важливістю, а також різною системою матеріально-технічного забезпечення. Крім того, в процесі розподілу фінансування не враховується дієвість механізмів внутрішнього фінансового управління, налагодженого у ЗВО. Тому в цих умовах досягти результативності видатків на освіту майже неможливо, оскільки значні обсяги видатків ЗВО не означають їх дієвість та доцільність.

Таким чином, жорстке регулювання бюджетного фінансування діяльності ЗВО провокує слабку гнучкість такого механізму фінансування, а також неможливість повноцінного досягнення ефективності фінансування діяльності ЗВО.

В аналітичному дослідженні проблем механізму фінансування освіти в Україні В. Башко відзначає: «У результаті реформування механізмів інституційного фінансування в Україні мають бути досягнуті такі цілі: підвищення якості освіти; підвищення ефективності фінансування; рівність прав здобуття освіти; підвищення результативності освіти (внеску освіти в економічне зростання). Зазначених цілей планується досягти за рахунок такого: зміни об'єкта фінансування <...>; створення конкурентного середовища на ринку освітніх послуг за рахунок усунення дискримінації між закладами різних форм власності в частині фінансування з держбюджету; орієнтації на ключові показники ефективності при визначенні обсягів фінансування навчальних закладів; заохочення приватних джерел фінансування освіти <...>» [16].

Специфіка сучасних ринкових умов функціонування ЗВО визначає значення фінансового планування, що передбачає використання програмно-цільового методу планування та фінансування, а також бюджетування, орієнтованого на результат, для цілей управління фінансуванням діяльності ЗВО. Тому фінансове планування стає одним із ключових інструментів управління фінансами ЗВО і співвідноситься з загальноприйнятими підходами до організації та проведення фінансового планування, які є основоположними для таких закладів. Водночас, існує специфіка фінансового планування в ЗВО, які необхідно враховувати при обґрунтуванні фінансових процедур та методичних підходів до фінансового планування в установах даного виду діяльності.

Висновки. В ході даного дослідження можна сформулювати наступні висновки:

1. Систему фінансового планування у ЗВО слід визначити як сукупність науково обґрунтованих заходів щодо досягнення оптимального співвідношення між бюджетними та позабюджетними фінансовими ресурсами ЗВО, отриманими від різних видів підприємницької та іншої діяльності, яка приносить дохід, мінімізації зовнішніх і внутрішніх фінансових ризиків у відповідності з

розробленими показниками ефективності та результативності функціональної діяльності установ для підвищення якості освітніх послуг.

2. До об'єктів фінансового планування ЗВО необхідно віднести:

– систему фінансових ресурсів ЗВО з поділом на бюджетні і позабюджетні (для цілей аналітичного забезпечення ухвалення рішення щодо фінансування ЗВО слід зважати і на підгрупи таких ресурсів;

– фінансові відносини ЗВО, що виникають у ході формування та розподілу грошових коштів, їх фондів;

– обсяги надходжень, видатків за їх структурою, а також результат виконання кошторису як вартісні показники результатів розподілу фінансових ресурсів.

На ці об'єкти слід звернути увагу при формулюванні завдань аналітичного забезпечення фінансування діяльності ЗВО, визначенні системи його індикаторів, а також обліково-інформаційної підтримки їх розрахунку.

3. Вважаємо, що підходи до організації фінансового планування і прогнозування в системі ЗВО повинні враховувати наступні вимоги:

– підпорядкованість головної мети функціональної діяльності вищих навчальних закладів – надання якісних освітніх послуг і зміцнення фінансового потенціалу;

– реальність досягнення запланованих цілей з урахуванням впливу зовнішніх і внутрішніх фінансових ризиків;

– можливість використання в процесі фінансового планування та прогнозування конкретних якісних і кількісних показників результативності;

– наукову обґрунтованість фінансового планування. Реалізація цілей фінансового планування у вузі здійснюється через взаємозв'язок його завдань і принципів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Статистичний збірник «Вища освіта в Україні / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/03/zb_vo_xls.zip
2. Білінець М. Ю. Ендаумент-фонд як альтернативне джерело фінансування вищої освіти [Електронний ресурс] / М. Ю. Білінець // Бізнес Інформ. - 2015. - № 3. - С. 35-39. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_3_7
3. Білінець М. Ю. Освітні кредити як джерело фінансування вищої освіти: світова

- практика та українські реалії [Електронний ресурс] / М. Ю. Білінець // Інвестиції: практика та досвід. - 2016. - № 15. - С. 34-38.
4. Воліков В. В. Удосконалення механізму фінансування та вкладення бюджетних коштів у виконання науково-дослідних робіт вищих навчальних закладів та наукових установ [Електронний ресурс] / В. В. Воліков // Економіка розвитку. - 2014. - № 1. - С. 5-12. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecro_2014_1_3
 5. Гальків Л. І. Загальні витрати на освіту в Україні та їх роль у формуванні інноваційного потенціалу [Електронний ресурс] / Л. І. Гальків // Науковий вісник [Буковинського державного фінансово-економічного університету]. Економічні науки. - 2014. - Вип. 27. - С. 299-303. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvbdfa_2014_27_47.pdf
 6. Гладкий М. А. Функції держави в забезпеченні позабюджетного фінансування вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / М. А. Гладкий // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Державне управління. - 2014. - № 1. - С. 159-163. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamcudu_2014_1_26
 7. Дмитришин М. В. Моделі джерел фінансування вищих навчальних закладів різних країн світу [Електронний ресурс] / М. В. Дмитришин // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. - 2014. - № 9. - С. 305-311. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2014_9_46
 8. Дмитришин М.В. Формування та ефективність фінансового механізму вищих навчальних закладів: Монографія / М. В. Дмитришин. – Івано- Франківськ: НАІР, 2014. – 164 с.
 9. Коваленко Д. І. Фінансування інвестиційної діяльності вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / Д. І. Коваленко // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка. - 2016. - Вип. 2. - С. 168-173. - Режим доступу: <http://www.msu.edu.ua/visn/wp-content/uploads/2016/12/2-6-2-2016-29.pdf>
 10. Комарова І. В. Державне фінансування вищої освіти в Україні у контексті світових тенденцій [Електронний ресурс] / І. В. Комарова, П. Г. Комаров // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. - 2015. - № 3. - С. 85-89. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vbumb_2015_3_20
 11. Котенко Т. М. Фінансування вищих навчальних закладів в умовах імплементації вищої освіти [Електронний ресурс] / Т. М. Котенко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. - 2014. - Вип. 26. - С. 21-26. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2014_26_5
 12. Сафонова В. Є. Концепція ефективного державного фінансування вищої освіти [Електронний ресурс] / В. Є. Сафонова // Наукові праці МАУП. - 2016. - Вип. 48.

- С. 154-171. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaup_2016_48_25
13. Гнипа-Черневецька Л.В. Організаційно-економічні аспекти бюджетування у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/SND/Economics/10_gnipa-chernevec_ka.doc.htm
14. Звіт про результати громадського обговорення проекту Закону «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо фінансування вищої освіти» / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/07/23/3-g-o-porinyalnatablitsyabyudzhetniykodekssayt.pdf>
15. Панич О. Реформа фінансування вищої освіти: на що слід звернути увагу / Освітня політика: портал громадських експертів. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/1068-reforma-finansuvannya-vishchoji-osviti-na-shcho-slid-zvernuti-uvagu>
16. Башко В. фінансування освіти: скільки, кому і як? //Дзеркало тижня. – 2016. – №. 28.

REFERENCES:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018). Statystychnyj zbirnyk «Vyshha osvita v Ukraini». Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/03/zb_vo_xls.zip [in Ukrainian].
2. Bilinec, M.Ju. (2015). Endaument-fond jak aljternatyvne dzherelo finansuvannja vyshhoji osvity. *Biznes Inform*, (3), 35-39. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_3_7 [in Ukrainian].
3. Bilinec, M.Ju. (2016). Osvitni kredyty jak dzherelo finansuvannja vyshhoji osvity: svitova praktyka ta ukrajinsjki realiji. *Investyciji: praktyka ta dosvid*, (15), 34-38. [in Ukrainian].
4. Volikov, V.V. (2014). Udoskonalennja mekhanizmu finansuvannja ta vkladennja bjudzhetnykh koshtiv u vykonannja naukovo-doslidnykh robit vyshhykh navchaljnykh zakladiv ta naukovykh ustanov. *Ekonomika rozvytku*, (1), 5-12. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecro_2014_1_3 [in Ukrainian].
5. Ghaljkiv, L.I. (2014). Zagaljni vytraty na osvitu v Ukraini ta jikh rolj u formuvanni innovacijnogho potencialu. *Naukovyj visnyk [Bukovynsjkogho derzhavnogho finansovo-ekonomichnogho universytetu]*. *Ekonomichni nauky*, (27), 299-303. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvbdfa_2014_27_47.pdf [in Ukrainian].
6. Ghaljkiv, L.I. (2014). Zagaljni vytraty na osvitu v Ukraini ta jikh rolj u formuvanni innovacijnogho potencialu. *Naukovyj visnyk [Bukovynsjkogho derzhavnogho finansovo-ekonomichnogho universytetu]*. *Ekonomichni nauky*, (27), 299-303. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamcudu_2014_1_26 [in Ukrainian].
7. Dmytryshyn, M.V. (2014). Modeli dzherel finansuvannja vyshhykh navchaljnykh zakladiv riznykh krajin svitu. *Naukovo-informacijnyj visnyk Ivano-Frankivsjkogho universytetu*

- prava imeni Korolja Danyla Ghalycjkogho*, (9), 305-311. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivif_2014_9_46 [in Ukrainian].
8. Dmytryshyn, M.V. (2014). Formuvannja ta efektyvnistj finansovogho mekhanizmu vyshhykh navchaljnykh zakladiv. *Ivano-Frankivsjk: NAIR*, 164. [in Ukrainian].
 9. Kovalenko, D.I. (2016). Finansuvannja investycijnoji dijajnosti vyshhykh navchaljnykh zakladiv. *Naukovyj visnyk Mukachivsjkogho derzhavnogho universytetu. Ser. : Ekonomika*. (2), 168-173. Retrieved from <http://www.msu.edu.ua/visn/wp-content/uploads/2016/12/2-6-2-2016-29.pdf> [in Ukrainian].
 10. Komarova, I.V. (2015). Derzhavne finansuvannja vyshhoji osvity v Ukrajinі u konteksti svitovykh tendencij. *Visnyk Berdjansjkogho universytetu menedzhmentu i biznesu*, (3), 85-89. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vbumb_2015_3_20 [in Ukrainian].
 11. Kotenko, T.M. (2014). Finansuvannja vyshhykh navchaljnykh zakladiv v umovakh implementaciji vyshhoji osvity. *Naukovi praci Kirovohradsjkogho nacionaljnogho tekhnichnogho universytetu. Ekonomichni nauky*, (26), 21-26. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2014_26_5 [in Ukrainian].
 12. Safonova, V.Je. (2016). Konceptija efektyvnogho derzhavnogho finansuvannja vyshhoji osvity. *Naukovi praci MAUP*, (48), 154-171. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaup_2016_48_25 [in Ukrainian].
 13. Ghnypa-Chernevecjka, L.V. Orghanizacijno-ekonomichni aspekty bjudzhetuvannja u vyshhykh navchaljnykh zakladakh. Retrieved from http://www.rusnauka.com/SND/Economics/10_gnypa-chernevec_ka.doc.htm [in Ukrainian].
 14. Ministerstvo osvity i nauky Ukrajinjy (2018). Zvit pro rezultaty ghromadsjkogho obghovorennja proektu Zakonu «Pro vnesennja zmin do Bjudzhetnogho kodeksu Ukrajinjy shhodo finansuvannja vyshhoji osvity» Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennja/2018/07/23/3-g-o-porinyalnatablitsyabyudzhetnykodekssayt.pdf> [in Ukrainian].
 15. Panych, O. (2017). Reforma finansuvannja vyshhoji osvity: na shho slid zvernuty uvaghu, *Osvitnja polityka: portal ghromadsjkykh ekspertiv*, Retrieved from <http://education-ua.org/ua/articles/1068-reforma-finansuvannja-vishchoji-osviti-na-shcho-slid-zvernuti-uvagu> [in Ukrainian].
 16. Bashko, V. (2016). Finansuvannja osvity: skiljky, komu i jak?. *Dzerkalo tyzhnja*, (28). [in Ukrainian].

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО – КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС

УДК 338.465.4

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ВНУТРІШНЬОЇ КОНСАЛТИНГОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПІДПРИЄМСТВ: МАРКЕТИНГОВИЙ АСПЕКТ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.107.332

Євтушенко Н. О., к.е.н.,

Державний університет телекомунікацій, м. Київ

Розглянуто теоретичні основи формування організаційно-економічного механізму внутрішньої консалтингової взаємодії українських консалтингових компаній. Запропоновано основні етапи формування механізму внутрішньої консалтингової взаємодії. На першому етапі проводиться діагностика умов формування механізму консалтингової взаємодії компанії, за результатами якої здійснюється оновлення її системи управління. За другим етапом проходить трансформація інтелектуального ресурсу – людського капіталу консалтингової компанії, у капітал, з урахуванням обґрунтованого набору ключових компетенцій у межах складових пакету інтелектуального ресурсу для консультант-менеджера, консультант-експерта, консультант-спеціаліста. Надано рекомендації щодо підвищення продуктивності праці консультантів консалтингової компанії відповідно до оцінки ефективності діяльності людського капіталу за критеріями ключових індикаторів результативності – КРІ. На третьому етапі обґрунтовується необхідність проведення оптимізації процесів організаційно-економічного механізму внутрішньої консалтингової взаємодії, що допоможе керівництву консалтингової компанії регулювати отримані економічні результати, планувати ефективні дії на всіх рівнях управління, обирати бажані стратегії розвитку компанії та стратегії копінг-поведінки консультантів.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм; консалтингова взаємодія; внутрішня консалтингова взаємодія; етап; оцінка; консультант; консалтингова компанія

UDC 338.465.4

STEPS THE FORMATION OF AN ORGANIZATIONAL-ECONOMIC MECHANISM INTERNAL CONSULTING INTERACTIONS ENTERPRISES MARKETING ASPECT

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.107.332

Yevtushenko N., PhD in Economics

State university of telecommunications, Kyiv

Theoretical foundations of formation organizational - economic mechanism of internal

consulting interaction of Ukrainian consulting companies have been reviewed. It has been proposed main stages of forming mechanism of internal consulting interaction. On the first step has been held diagnostics of the conditions for forming consulting interaction mechanism of a consulting company, the results of which have been carried out updating its management system. On the second step has been transformed the intellectual resource - human capital of a consulting company, into capital, taking into account a reasonable set of core competencies in the framework of the package of intellectual resources for the consultant-manager, consultant-expert, consultant-specialist. Recommendations to increase productivity of consultants from consulting company according to an assessment of the effectiveness of human capital activities by criteria of key performance indicators – KPI have been given. On the third step has been justified necessity carrying out optimization processes of the organizational and economic mechanism of internal consulting interaction, which will help the management consulting company to regulate obtained economic results, to plan effective actions at all levels of management, to choose desired development strategies of the company and strategies of coping behavior of consultants.

Keywords: organizational - economic mechanism; consulting interaction; internal consulting interaction; stage; evaluation; consultant; consulting company

Актуальність проблеми. Одним із провідних пріоритетів постіндустріальної моделі економіки є ефективний розвиток суб'єктів господарювання. Діяльність консалтингових компаній України, як і підприємств різних галузей економіки, пов'язана з об'єктивною необхідністю набуття її консультантами професійних знань та вмінь з урахуванням закономірностей трансформаційних перетворень, завдяки яким консультанти здатні надавати якісні послуги підприємствам-замовникам. Доведено, що передача професійної інформації від консалтингової компанії до підприємства-замовника відбувається через систему комунікацій, у процесі реалізації якої утворюється консалтингова взаємодія (скорочено КВ) [1, с.43].

Вирішено, у комунікативному процесі консалтингової компанії відрізнити внутрішню КВ та зовнішню. Внутрішня КВ формується всередині самої компанії з метою забезпечення консультантами ефективного процесу приймання, оброблення, накопичення, передавання своєчасної і не перетвореної інформації між рівнями управління всередині консалтингової компанії, між керівником та його робочою групою. Зовнішня відбувається між консалтинговою компанією та підприємством-замовником з приводу вирішення його проблемних питань [2, с.37].

Актуальним для консалтингових компаній є вдосконалення комунікативного процесу внутрішньої КВ у межах розробленого

організаційно-економічного механізму, що допоможе швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища, вміти протистояти негативним факторам, концентрувати і реалізовувати весь інтелектуальний потенціал на впровадження досягнень науково-технічного прогресу у діяльність підприємств-замовників. Тому, для самих консалтингових компаній, проблематика формування механізму внутрішньої КВ набуває особливого теоретичного та практичного значення на ринку послуг України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Консалтинг як ефективний інструмент розвитку є досить важливим для економіки будь якої країни, так як стає затребуваним ході проведення інтеграційних процесів. Істотний внесок у дослідження цього напрямку зробили М. Кубр, К. Макхем, В. Рів'єри, С. Джонсон, П. Блок та ін. Теоретико-методологічна база консалтингу висвітлювалась такими закордонними вченими як: М. Кіппінг, Ф. Уікхем, М. Шарко, Э. Шейн, Д. Гейбл, Л. Грейнер, Е. Уткін, В. Алешнікова, А. Блинов, Г. Маринко, А. Посадський, Й. Пригожин, В. Рапопорт та ін. Питання щодо дослідження стану та розвитку консалтингу в умовах глобалізаційних перетворень, знайшли своє відображення в працях таких вітчизняних науковців як: В. Верба, С. Дунда, Т. Решетняк, С. Козаченко, А. Краснейчук, В. Новицький, О. Трофімова, М. Федик та ін.

Дослідженнями щодо сутності механізму взаємодії суб'єктів господарювання у межах розвитку партнерських відносин займалися українські науковці: М. Чумаченко, О. Виноградова, І. Булеєв, О. Карпенко, С. Боняр, Т. Гринько, С. Покропівний, С. Смерічевська, С. Коверга, Супрун О., С. Тульчинська, А. Чухнота ін.

При всьому розмаїтті наукових доробок, розгляд питань, пов'язаних з методологічними засадами формування організаційно-економічного механізму внутрішньої КВ компаній у процесі надання консалтингових послуг підприємствам-замовникам, залишаються актуальними та потребують подальшого дослідження.

Метою дослідження є розробка основних етапів формування організаційно-економічного механізму внутрішньої КВ підприємств України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливість формування організаційно-економічного механізму внутрішньої КВ розглядається як природний процес реагування на зміни умов функціонування компанії під впливом науково-технічного прогресу. Запропоновано формування

організаційно-економічного механізму внутрішньої КВ проводити поетапно з урахуванням організаційно-управлінських заходів з приводу підвищення прибутковості консалтингової компанії та за рахунок методів ефективного управління її інтелектуальними ресурсами (рис. 1).

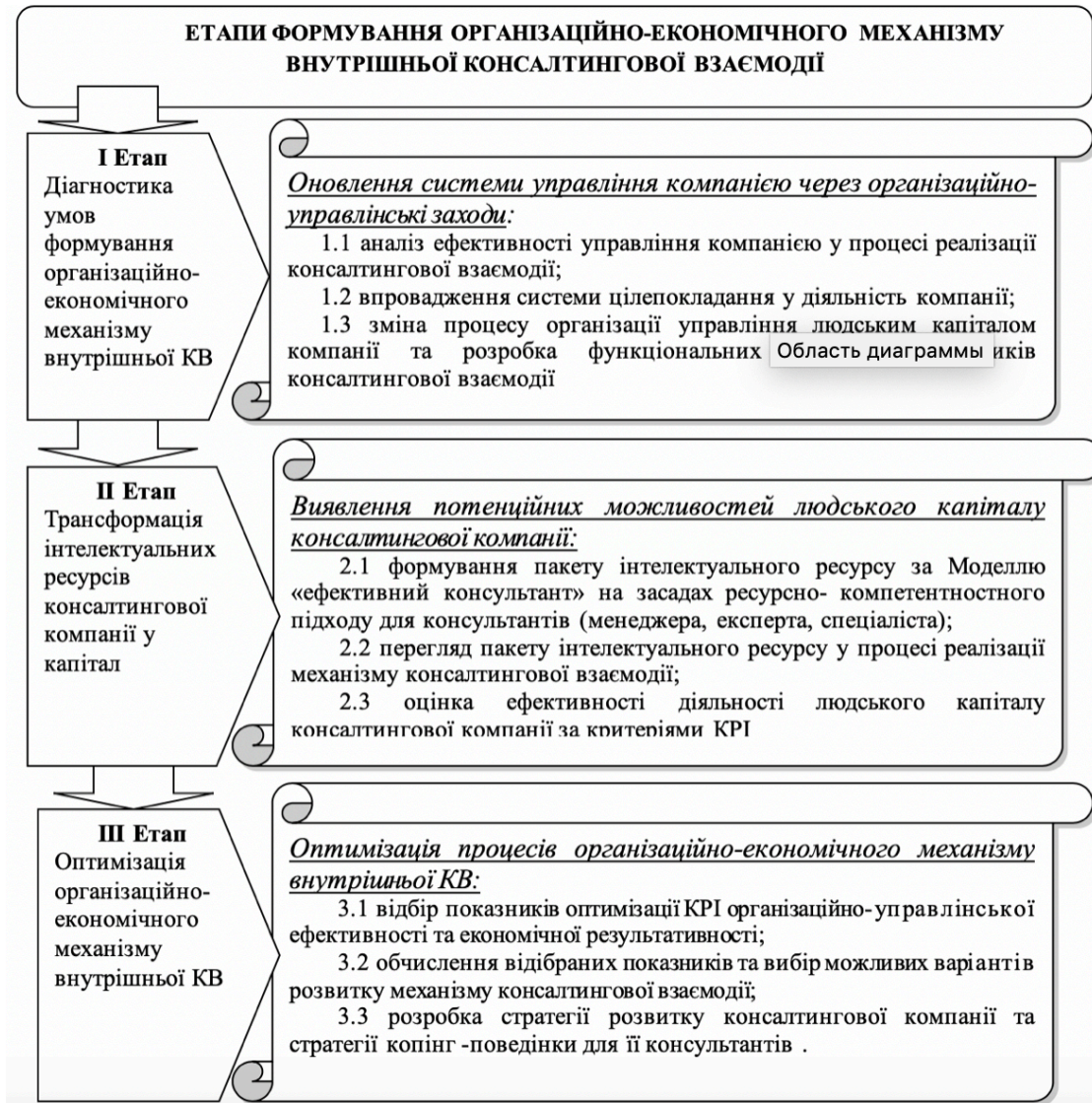

Рис. 1. Етапи формування організаційно-економічного механізму внутрішньої КВ консалтингової компанії

Джерело : авторська розробка

Розглянемо стислий зміст вищезазначених етапів формування організаційно-економічного механізму внутрішньої КВ.

На **I етапі** формування організаційно-економічного механізму внутрішньої КВ рекомендовано за результатами діагностики умов функціонування консалтингової компанії проводити оновлення її системи управління з використанням організаційно-управлінських заходів. Діагностику бажано проводити за методами економічного аналізу на базі

показників фінансової звітності, та з використанням універсальних методів й прийомів евристичного аналізу[3; 4;5;6; 7].

З метою ефективної реалізації якісних консалтингових послуг підприємству-замовнику за напрямами консультування, особлива увага відводиться процесам організації комунікативного процесу у механізмі внутрішньої КВ, який ґрунтується на концепції управління знаннями (цінностями). Основним інтелектуальним ресурсом консалтингової компанії, який організовує та реалізує механізм внутрішньої КВ з використанням знань та інформації, є людський капітал (консультант-менеджер, консультант-експерт, консультант спеціаліст). Враховуючи ці обставини, важливо, щоб менеджмент консалтингової компанії був спроможний, по-перше, ставити перед виконавцями чіткі завдання, у ході яких професійні якості людського капіталу швидко та якісно трансформуються в інтелектуальні активи та капітал, а по-друге, створювати сприятливі соціально-психологічні умови, в яких людський капітал має велике бажання працювати та приймати активну участь у комунікативному процесі як внутрішньої так і зовнішньої консалтингової взаємодії.

Для налагодження у механізмі внутрішньої консалтингової взаємодії активних процесів обміну професійними знаннями, запропоновано у системі управління компанією використовувати відомі методики та технології цілепокладання, зокрема:

– методика «Кола ефективності»(С. МакГі [8]),за якою оцінюються дії працівників компанії відповідно до їхнього особистісного цілепокладання з урахуванням напрямів: 1) визначення значущих цілей; 2) визначення стратегічно важливих дій; 3) планування і виконання стратегічно важливих дій; 4) аналіз і оцінка успіху в просуванні до мети. Застосування цієї методики буде сприяти виконанню поставлених цілей та досягненню високої продуктивності праці консультантів на всіх рівнях управління (від корпоративного рівня до рівня виконавців) у рамках своїх повноважень та з урахуванням термінів виконання;

– технологія управління за цілями SMART, яка утворена шляхом визначення п'яти властивостей «розумних» цілей: Specific – ціль конкретна; Measurable – ціль вимірювана; Achievable – ціль напружена, але досяжна – реалістична; Relevant – ціль знаходиться в зоні відповідальності співробітника; Timebounded – ціль обмежена в часі. Впровадження цієї технології у діяльність компанії допоможе менеджменту оволодіти

технікою формулювання цілей і постановки завдань, та буде сприяти інтелектуальному розвитку її працівників.

Використання консалтинговими компаніями сукупності інструментів цілепокладання дозволить перебудувати окремі елементи системи управління, особливо це стосується організаційної структури. Дійсно, процес формування та передачі інтелектуальних продуктів від консалтингової компанії до підприємства-замовника потребує особливої організації та координації, за якою передбачається поєднання консультантів різних рівнів підготовки (менеджер, експерт та спеціаліст) в злагоджено сформовані проектні команди.

Вчені зазначають, що у такому випадку, на місце бюрократії з притаманними їй автократичним управлінням, ієрархічністю, жорстким поділом праці приходять так звана «адхократія» [9, с. 138]). Г. Минцберг зазначає, що адхократія - найскладніша з п'яти організаційних структур таких як: проста структура, механістична бюрократія, професійна бюрократія, дивізійна форма та адхократія. Саме адхократія демонструє найменшу «повагу» до класичних принципів менеджменту, і перш за все до єдиноначальності. Не має особливого значення і система регламентування. Інформаційні процеси та процеси прийняття рішень протікають неформально і гнучко, що і потрібно для ефективного створення інновацій[10].

Пропонуємо організаційну структуру управління консалтингової компанії формувати як адхократію, яка буде представляти собою високоорганічну структуру з незначною формалізацією поведінки консультантів вільних у своїх професійних діях відповідно до вузької горизонтальної спеціалізації, за рахунок чого будуть створюватися тенденції до об'єднання консультантів (менеджерів, експертів, спеціалістів) в функціональні групи при одночасній їхній участі у невеликих проектних командах.

Ефективність адхократії у консалтинговій компанії підвищиться, якщо посилити її діями Scrum-технології, яка розглядається як інноваційна, та допомагає працівникам раціонально використовувати робочий час та виконувати зобов'язання з меншими колом учасників у короткі строки та з мінімальними витратами. У такому випадку якість виконаних завдань є більш високою, ніж у повсякденних обставинах [11; 12]. За Scrum-технологією передбачається розподіл наступних ролей: власник бізнесу, Scrum-Master,

власник продукту, команда розробників (група). Причому, Scrum-Master є лідером команди розробників та відповідальним за досягнення успіху протягом реалізації проекту.

У такому випадку, у ході формування механізму внутрішньої КВ доцільним є створення експертної групи, в яку будуть входити тільки консультант-експерти, та функціональних команд, членами яких будуть консультант-експерти та консультант-спеціалісти. Очолювати групу або команду буде консультант-менеджер(Scrum-Master). При такій структурі, за результати роботи буде відповідати вся функціональна або експертна група, а не окремі її члени.

За функціональними обов'язками консультант-менеджери або Scrum-Master є представниками менеджменту функціонального рівня управління компанією, які будуть допомагати створювати ефективну організацію праці в командах на засадах раціонального використання сучасних інструментів взаємодії. В обов'язки консультант-менеджера корпоративного рівня консалтингової компанії буде входити розподіл стратегічних та оперативних завдань функціональним командам або експертним групам через консультант-менеджера (Scrum-Master), а в окремих випадках, участь у проектних командах на рівні консультант-експерта, що дозволить своєчасно приймати ефективні управлінські рішення на фоні взаємного узгодження цілей та завдань.

Вважаємо, що оновлення системи управління компанії за рахунок впровадження вищезазначених інструментів цілепокладання та формування механізму координації в структурі адхократії буде сприяти збільшенню цінності консалтингової послуги (продукту) при раціональному розподілі інтелектуальних ресурсів компанії з урахуванням чиннику часу. За таких мов, у процесі формування організаційно-економічного механізму внутрішньої КВ буде спрацьовувати ефект синергії на кожному окремому рівні управління та всієї компанії, що допоможе досягти високих результатів без додаткових вкладень.

Проведення вказаних організаційно-управлінських заходів буде підкріплюватися сукупністю документів організаційно-правового, техніко-економічного та соціально-економічного характеру. Головне, щоб на момент формування механізму внутрішньої консалтингової взаємодії були розписані функціональні обов'язки безпосередніх учасників процесу консалтингової взаємодії.

На **II етапі** формування механізму внутрішньої КВ доцільним є підготовка та проведення процесу трансформації інтелектуальних ресурсів консалтингової компанії у капітал. Встановлено, що інтелектуальним ресурсом будемо вважати сукупність складових людського капіталу та окремих об'єктів нематеріальних активів, які з часом становляться об'єктами власності консалтингової компанії, завдяки яким втілюються у практичну діяльність наукові здобутки людського капіталу компанії, з притаманними йому компетенціями. У зв'язку з чим запропоновано проводити оцінювання ключових компетенцій людського капіталу консалтингової компанії відповідно до структури компетенцій (поверхові загальні та спеціальні, поведінкові адаптивні та особистісні) з урахуванням рівнів розвитку консультантів.

За результатами оцінювання формується пакет інтелектуального ресурсу (набір ключових компетенцій) відповідно до моделі «Ефективний консультант» для консультант-менеджера, консультант-експерта та консультант-спеціаліста. Бажано, ключові компетенції побудованого пакету інтелектуального ресурсу поділити на універсальні й спеціальні за відповідними підсистемами для консультант-менеджера та консультант-експерта: 1) професіоналізм; 2) орієнтація на результат (клієнта); 3) стресостійкість; 4) якість роботи; 5) ефективність прийнятих рішень, що дозволить побудувати ефективний набір ключових компетенцій [13].

Пакет інтелектуального ресурсу не є постійним. Протягом часу, під впливом внутрішніх або зовнішніх чинників, допускається перегляд набору ключових компетенцій людського капіталу консалтингової компанії. Але у будь-якому випадку, консультанти консалтингової компанії повинні бути компетентними у процесі вирішення проблемних питань підприємства-замовника, вміти чітко визначати критерії успіху для забезпечення якості результатів та дотримуватися правил за організаційною моделлю корпоративної культури консалтингової компанії відповідно до замовників послуг.

Надано рекомендації щодо застосування методики оцінки ефективності діяльності консультант-менеджера (Scrum-Master) компанії за критеріями ключових індикаторів результативності – KPI (коефіцієнт приросту обсягів наданих послуг, рівень професійних знань, коефіцієнт виконання плану, коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості), що дозволить підтримувати рівень мотивації в залежності від трудового вкладу

з виплатою преміального бонусу. Періодичність преміювання за оцінкою ефективності буде залежить від займаної посади, цілей і завдань та може бути річна, піврічна, квартальна і щомісячна.

Вважаємо, що у процесі оцінки результативності діяльності консультант-менеджера (Scrum-Master) мають враховуватися наступні потреби: 1) включення (характеризується прагненням особистості до взаємодії та співпраці з іншими); 2) контролю (пов'язана з прагненням особистості досягти різних рівнів влади); 3) афекту (характеризується як єдина реакція на ситуації); 4) персоналізації (прагнення бути особистістю у процесі взаємодії) [2; 14].

На **III етапі** формування організаційно-економічного механізму внутрішньої КВ необхідно проводити оптимізацію процесів цього механізму у межах консалтингової компанії. Для цього потрібно: 1) провести відбір показників оптимізації КРІ організаційно-управлінської ефективності та економічної результативності консалтингової компанії; 2) зробити обчислення відібраних показників та за результатами розрахунків обрати можливі варіанти розвитку процесів організаційно-економічного механізму внутрішньої КВ; 3) розробити стратегії розвитку консалтингової компанії та стратегії копінг-поведінки для її консультантів.

Контроль над процесом формування стратегії в адхократії, у ході формування організаційно-економічного механізму КВ, не має чіткої локалізації і не регулюється. В даній конфігурації стратегії не формулюються свідомо працівниками, а створюється у процесі прийняття конкретних рішень та залежать від якості наданих консалтингових послуг. Стратегії консалтингової компанії, які постійно змінюються, повинні враховувати ідентифікацію філософії компанії, функціональні стратегії управління ресурсами та стратегії за окремими видами консалтингу.

Вважаємо, що у процесі аналізу потенціалу самої консалтингової компанії та вимог замовників послуг, пошуку її можливих партнерів, особливої уваги потрібно приділяти стратегіям формування унікальних компетенцій консультантів і активів компанії. Якщо менеджмент консалтингової компанії ефективно працює над розробкою вищезазначених стратегій у процесі оптимізації організаційно-економічного механізму внутрішньої КВ, то оцінку знайдених рішень та вибір напрямків розвитку можна бути представити за моделлю

ефективності функціонування компанії.

Окремої думки заслуговують копінг-стратегії, використання яких, на погляд вчених [15; 16;17], є бажаною умовою для вирішення будь-якої професійної ситуації через наступні стратегії на особистісному рівні, які проявляються в поведінковій, емоційній і когнітивній сферах: 1) конфронтація; 2) дистанціювання (когнітивна стратегія подолання стресу); 3) контроль; 4) пошук соціальної підтримки; 5) ухвалення (визнання) відповідальності; 6) втеча-уникнення; 7) планомірне вирішення проблем; 8) позитивна переоцінка (когнітивна стратегія).

Враховуючи особливості ведення консалтингової діяльності та з метою мінімізації конфліктів й ризиків-взаємодії людського капіталу компанії, пропонуємо у ході формування організаційно-економічного механізму внутрішньої КВ використовувати окремі копінг-стратегії: 1) стратегія планомірного вирішення проблем, відповідно до якої консультант (менеджер корпоративного рівня управління) прагне використовувати всі наявні особистісні ресурси для пошуку можливих способів ефективного вирішення проблем або в експертній групі або функціональній команді; 2) стратегія пошуку соціальної підтримки, відповідно до якої консультант (менеджер, експерт, спеціаліст) для ефективного вирішення проблеми звертається за допомогою та підтримкою до керівництва або корпоративного або функціонального рівнів управління компанією; 3) стратегія самоконтролю, відповідно до якої консультант (менеджер, експерт, спеціаліст) обирає свої власні критерії для самоконтролю у процесі формування та узгодження реального і бажаного образу професійної ситуації, сприйняття своєї поведінки, відношення до соціальних норм, цінностей тощо.

Висновок. Таким чином, у процесі наукового дослідження обґрунтовано та розроблено основні етапи формування організаційно-економічного механізму внутрішньої КВ, реалізація яких відбувається у взаємодії та взаємозалежності від цілей, методичного інструментарію (прийомів та способів) та економічних методів управління, що включають основні важелі механізму функціонування компанією (тарифи, ціни, прибуток, інвестиції, зарплату та премії консультантів, дивіденди власників, податки тощо), але з урахуванням сформованого на засадах ресурсного підходу пакету інтелектуального ресурсу (набору ключових компетенцій) за Моделлю «ефективний консультант» для консультантів

(менеджера, експерта, спеціаліста).

Це дозволить забезпечити, по-перше, закріплення досягнутих здобутків консалтингової компанії за встановленими управлінськими цілями відповідно до реалізації інтелектуального потенціалу, стратегій розвитку й стратегій копінг-поведінки з урахуванням організаційної моделі корпоративної культури, по-друге, встановлення ефекту комунікативної конвергенції між учасниками взаємодії під час вироблення спільних ідей та продукування спільних комунікативних дій за умови встановлення взаємопорозуміння, тотожності мотиваційного відношення, ціннісної та психологічної єдності учасників комунікативного процесу на кожному етапі консалтингового проекту протягом реалізації механізму зовнішньої КВ [2, с.67], по-третє, створення умов до швидкої адаптації окремої консалтингової компанії на ринку послуг України та підвищення конкурентної позиції компанії відносно її конкурентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Євтушенко Н.О. Компаративний аналіз поняття «консалтингова взаємодія» / Н.О.Євтушенко//Економіка. Менеджмент. Бізнес. зб. наук. пр. Київ: ДУТ. – 2017.– № 1(19). – С.42-50.
2. Євтушенко Н.О. Механізм консалтингової взаємодії підприємств на ринку телекомунікаційних послуг України: монографія/. Н.О. Євтушенко. – К: ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2017. – 535 с.
3. Грабовецький, Б.Є. Фінансовий аналіз та звітність: навчальний посібник / Б. Є. Грабовецький, І. В. Шварц. – Вінниця: ВНТУ, 2011.–281с.
4. Економічний аналіз. Текст: навч. посібник / М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбаток та ін.; за ред. акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченка. [вид. 2-ге перероб. і доп.]. – К. : КНЕУ, 2003.– 556 с.
5. Грабовецький Б.Є. Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрямки використання : монографія / Б.Є. Грабовецький. – Вінниця : ВНТУ, 2010.–171 с.
6. Мних Є.В. Економічний аналіз: Підручник/Є.В. Мних. – Київ: Знання, 2011. –630 с.
7. Олійник О.В. Розвиток економічного аналізу в умовах інституційних змін: монографія / О.В. Олійник. – Житомир: ЖДТУ, 2008. –653 с.
8. МакГи С. Тайм-менеджмент с помощью Microsoft Outlook / С.МакГи.–СПб.: Питер, 2007. – 272 с.
9. Гірман А.П. Кисельов В.Р. Перспективи організації праці в контексті розвитку smart-економіки/А.П. Гірман, В.Р. Кисельов //Східна Європа: економіка, бізнес та управління:

- економіка та управління підприємствами. Випуск 3 (08). – 2017. – С. 137-141.
10. Минцберг Г. Структура в кулаке: создание эффективной организации / Пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб.: Питер, 2004. – 512с.
 11. Scrum. Революционный метод управления проектами / Джефф Сазерленд.– М.: Манн, Иванов и Фербер, 2018. – 288с.
 12. Демиденко М.А. Управління проектами інформатизації за методологією SCRUM : навч. посіб. / М.А. Демиденко – Д. : Нац. гірн. ун-т., 2016. – 80 с.
 13. Виноградова О.В., Євтушенко Н.О. Формування моделі «ефективний консультант» консалтингової компанії на засадах компетентностного підходу/ О.В. Виноградова, Н.О. Євтушенко //Економічний простір: зб. наук. пр. –Дніпропетровськ: ПДАБА, 2017. – № 127. –С. 115 – 124.
 14. Євтушенко Н., Ємець Є. Окремі питання соціальних аспектів в системі стимулювання праці / Н. Євтушенко, Є. Ємець // Кримський економічний вісник: науковий журнал.–Херсон: ТОВ «Видавничий дім «Гельветика», 2013. –Ч.І.–С. 157-160.
 15. Исаева Е.Р. Копинг-поведение и психологическая защита личности в условиях здоровья и болезни / Е.Р. Исаева // –СПб.: Издательство СПб ГМУ, 2009.–136с.
 16. Трейси Брайан. Результативный тайм-менеджмент: эффективная методика управления собственным временем [пер. с англ. А. Евтеева]. –М.: Смарт Бук, 2007. –79 с.
 17. Тайм-менеджмент – управління часом / О.С. Колесов, А.В. Вацьківська//Збірник наукових праць ВНАУ Серія: Економічні науки–№ 2(53) –2011.–С. 61-65.

REFERENCES:

1. Evtushenko N.A. (2017). Komparativnii analiz ponyatiya «konsaltingovaya vzaimodeistvie» [Comparative analysis of the concept of "consulting interaction"] Ekonomika. Menedjment. Biznes. (№ 1(19), (pp. 42-50) Zb. nauk. pr. Kiev: DUT [in Ukrainian].
2. Evtushenko N.A. (2017). Mehanizm konsaltingovoi vzaimodeistviya predpriyatii na rinke telekommunikacionnih uslug Ukraini [Mechanism of consulting interaction of enterprises in the market of telecommunication services of Ukraine]. Kiev: ООО «SOK GRUPP UKRAINA» [in Ukrainian].
3. Graboveckii B.E. (2011). Finansovii analiz i otchetnost [Financial analysis and reporting]. Vinnica: VNTU [in Ukrainian].
4. BolyuhM.A., BurchevskiiV.S., &GorbatokM.I., podred. akad. NANU_ prof. N. G. Chumachenko (2003). Ekonomicheskii analiz. [Economic analysis]. Kiiiv:KNEU [inUkrainian].
5. Graboveckii B.E. (2010). Metodi ekspertnih ocenok: teoriya, metodologiya, napravleniya ispolzovaniya [Methods of expert evaluations: theory, methodology, directions of use]. Vinnica:

- VNTU[in Ukrainian].
6. Mnih E.V. (2011). Ekonomicheskii analiz [Economic analysis]. Kiiv: Znanie[in Ukrainian].
 7. Oleinik O.V. (2008). Razvitie ekonomicheskogo analiza v usloviyah institucionalnih *izmenenii* [Development of economic analysis in conditions of institutional changes]. Jitomir: JDTU [in Ukrainian].
 8. MakGi S. (2007). Taim-menedjment s pomoschyu Microsoft Outlook[Time management with Microsoft Outlook]. SPb.: Piter[in Russia].
 9. Girman A.P., & Kiselev V.R. (2017). Perspektivi organizacii truda v kontekste razvitiya smart-ekonomiki [Prospects for the organization of work in the context of the development of smart economy]. Vostochnaya Evropa ekonomika biznes i upravlenie ekonomika i upravlenie predpriyatiyami. (Vipusk 3(08)) [in Ukrainian].
 10. Mincberg G. (2004). Struktura v kulake sozdanieeffektivnoioorganizacii [Structure in the fist: creating an effective organization]. SPb .: Piter[in Russia].
 11. DjeffSazerlend (2018). Scrum. Revolyucionnii metod upravleniya proektami [Revolutionary project management method]. M.: MannIvanoviFerber[in Russia].
 12. Demidenko M.A. (2016). Upravlenie proektami informatizacii po metodologii SCRUM[Project management informatization for the methodology of SCRUM]. Dnepr : Nac. girm. un_t. [in Ukrainian].
 13. Vinogradova O.V., & Evtushenko N.O. (2017). Formuvannya modeli «efektivnii konsultant» konsaltingovoï kompanii na zasadah kompetentnostnogo pidhodu [Formation of an "effective consultant" model of a consulting company based on a competency approach]. Ekonomichnii prostir (№127), (pp. 115-124). Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
 14. Evtushenko N., & Emec E. (2013). Okremi voprosi socialnih aspektov v sisteme stimulirovaniya truda [Some issues of social aspects in the system of stimulation of labor]. Krimskii ekonomicheskii vestnik (Vols.I), (pp. 157-160). Herson: OOO «Izdatelskiidom«Gelvetika [in Ukrainian].
 15. IsaevaE.R. (2009). Koping-povedenie i psihologicheskaya zaschita lichnosti v usloviyah zdorovya i bolezni [Coping behavior and psychological protection of the individual in terms of health and illness]. SPb.:Izdatelstvo SPbGMU [in Russia].
 16. TreisiBraian. (2007). Rezultativnii taim-menedjment: effektivnaya metodika upravleniem sobstvennim vremenem [Effective time management: an effective method of managing your own time].M._ SmartBuk[in Russia].
 17. KolesovO.S., & VackivskaA.V. (2011). Taim-menedjment – upravlinnya chasom [Time-Management - Hour Management] Zbirnik naukovih pracVNAU (№2 (53), (pp. 61-65) [in Ukrainian].

УДК 347.44;347.266

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.120.333

**Кобзар Н. І., к.е.н.,
Лаухіна Л. М., к.т.н.,
Скачедуб С. А.***ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»*

Стаття присвячена дослідженню актуальних питань відносно застави рухомого майна слід зазначити, що існують два її різновиди. Заклад – коли майно, що передається в заставу, передається заставодавцем у володіння заставодержателю. Тверда заставка – коли заставлене майно залишається у заставодавця під замком та печаткою заставодержателя. З точки зору забезпечення надійного зберігання предмета застави (і відповідно більш твердої гарантії повернення кредиту за рахунок застави), більш ефективним вважається заклад. Однак, з точки зору витрат по утриманню, страхуванню, інших накладних витрат, пов'язаних із зберіганням майна, більш ефективною і вигідною є тверда заставка. І тому краще використовувати тверду заставу, яка в будь-якому випадку страхується. Щодо надійності та ефективності як способу забезпечення договору, то заставка рухомого майна є менш привабливою ніж іпотека. Це пояснюється перш за все характером предмета застави, яким є рухоме майно. Тобто розширюється коло можливих небезпек відносно цього майна (більші витрати по страхуванню, порівняно висока ймовірність втрати). Також вартість даних предметів застави часто досить невелика в порівнянні з розміром кредиту, а це зумовлює необхідність збільшення кількості предметів застави і відповідно значно підвищує витрати по контролю і утриманню застави. Крім того, це майно більш схильне до змін вартості (порівнюючи з іпотекою) в результаті змін в економіці, змін на ринку, змін в уподобаннях потенційних покупців, що значно знижує привабливість застави рухомого майна як способу забезпечення зобов'язань позичальника. Застава рухомого майна використовується при невеликих за обсягами короткострокових кредитах і є більш оперативною (в більшості випадків) при реалізації об'єкта, що є перевагою в даній ситуації. В практичній діяльності при прийнятті того чи іншого виду застави (об'єкту) в забезпечення виконання договірних зобов'язань вирішуються два основні питання: ліквідність об'єкта, як спроможність до швидкої реалізації та надійність, як спроможність мати відносно незмінну ціну на ринку і безпеку з точки зору збереження вартості об'єкта протягом тривалого часу.

Ключові слова: заставодавець; іпотекодавець; бенефіціар; заставка; договірні зобов'язання

© Кобзар Н. І., к.е.н., Лаухіна Л. М., к.т.н., Скачедуб С. А., 2018

UDC 347.44;347.266

FEATURES OF APPLICATION OF CONTRACTUAL OBLIGATIONS

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.120.333

**Kobzar N., PhD in Economics,
Lauhina L., PhD in Tech. Sc.
Skachedub S.**

Prydniprovskaya state academy of civil engineering and architecture

Regarding the pledge of movable property, it should be noted that there are two of its varieties. Institution - when the property transferred to the mortgage is transferred by the mortgagor to the possession of the mortgagee. Solid mortgage - when the mortgaged property stays with the mortgagor under the lock and seal of the mortgagee. From the point of view of ensuring the safe storage of the collateral (and, accordingly, a more robust guarantee of repayment of the loan at the expense of a pledge), the institution is considered more effective. However, in terms of maintenance costs, insurance, and other overhead costs associated with the storage of property, a more robust and more secure collateral is more efficient and profitable. Therefore, it is better to use a solid mortgage, which in any case is insured. With regard to reliability and efficiency as a way of securing a contract, the mortgage of movable property is less attractive than a mortgage. This is primarily due to the nature of the pledge, which is movable property. That is, the range of possible dangers regarding this property is expanding (higher insurance costs, relatively high probability of loss). Also, the value of these items of collateral is often quite small compared to the size of the loan, which necessitates an increase in the number of items of collateral and, accordingly, greatly increases the cost of control and hold collateral. In addition, this property is more prone to changes in value (compared to mortgages) as a result of changes in the economy, changes in the market, changes in the preferences of potential buyers, which significantly reduces the attractiveness of mortgage movable property as a way to secure borrower obligations. A pledge of movable property is used for small volumes of short-term loans and is more operational (in most cases) when implementing an object that is an advantage in the given situation. In practical activity, when accepting a particular type of collateral (object) in the implementation of contractual obligations, two main issues are resolved: the liquidity of an object, such as the ability to implement rapidly and reliability, such as the ability to have a relatively unchanged market price and safety in terms of saving the cost of the object for a long time.

Keywords: mortgagor; mortgagor; beneficiary; mortgage; contractual obligations

Актуальність проблеми. Виконанню договірних зобов'язань сприяють спеціальні заходи, що називаються способами (видами) забезпечення виконання зобов'язань. Вони полягають у покладенні на боржника додаткових обтяжень на випадок невиконання чи неналежного виконання договірною зобов'язання або в залученні до виконання договірною зобов'язання поряд з боржником третіх осіб.

Аналіз останніх наукових досліджень. Актуальним питанням залучення застави рухомого майна слід зазначити, що існують два її різновиди. Заклад – коли майно, що передається в заставу, передається заставодавцем у володіння заставодержателю. Тверда застава – коли заставлене майно залишається у заставодавця під замком та печаткою заставодержателя. З точки зору забезпечення надійного зберігання предмета застави (і відповідно більш твердої гарантії повернення кредиту за рахунок застави), більш ефективним вважається заклад. Цій проблемі присвячено багато праць українських вчених, як Волошин С., Дзера, Н. С., Кузнєцова, Ярема А.Г. та ін.;

Мета роботи: визначити особливості поручительства, застави, банківську гарантію передбачену законом України до виконання договірних зобов'язань.

Викладення основного матеріалу дослідження. Це відбувається, наприклад, при поручительстві або в резервуванні майна, за рахунок якого може бути досягнуто виконання зобов'язання (задаток, застава), або у видачі зобов'язання уповноваженими на те органами з оплати певної грошової суми (банківська гарантія). Під способами забезпечення виконання договірних зобов'язань розуміються спеціальні заходи, які достатньою мірою гарантують виконання договірного зобов'язання і стимулюють боржника до належного поведіння. Способи встановлюються за згодою сторін. У Цивільному кодексі України 2003р. розширено перелік способів забезпечення виконання зобов'язань, наприклад, додано такий спосіб, як притримання майна. Важливо, що Цивільний кодекс України 2003 р. містить зразковий, а не вичерпний перелік способів забезпечення виконання зобов'язань. Тому поряд із передбаченими законом способами забезпечення виконання договірних зобов'язань сторонами можуть передбачатися інші способи. Відповідно до законодавства виконання зобов'язань може забезпечуватися заставою неустойкою, утриманням майна боржника, поручительством, банківською гарантією, задатком та іншими способами, передбаченими законом чи договором

За механізмом реалізації забезпечення договірних зобов'язань шляхом звернення стягнення на майно боржника законодавство України передбачає наступні види застав: застава нерухомого майна (іпотека); застава рухомого майна (транспортні засоби, сільськогосподарські машини, устаткування і т.д.); застава товарів в переробці чи обігу

(сировина, напівфабрикати, готова продукція); застава депозитів, валютних цінностей, виробів з цінних металів (заклад); застава цінних паперів, включно векселів; застава майнових прав (орендатора, замовника по договору підряду, комісонера по договору-комісії).

Іпотека — це застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи. Слід звернути увагу на Закон України «Про іпотеку» 2003 р., де визначено поняття іпотеки. Іпотека — це вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні та користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому законом. Основне зобов'язання виникає із зобов'язання боржника за договорами позики, кредиту, купівлі-продажу, лізингу, а також зобов'язання, яке виникає з інших підстав, виконання якого забезпечене іпотекою.

Відносно застави рухомого майна слід зазначити, що існують два її різновиди. Заклад – коли майно, що передається в заставу, передається заставодавцем у володіння заставодержателю. Тверда застава – коли заставлене майно залишається у заставодавця під замком та печаткою заставодержателя. З точки зору забезпечення надійного зберігання предмета застави (і відповідно більш твердої гарантії повернення кредиту за рахунок застави), більш ефективним вважається заклад. Однак, з точки зору витрат по утриманню, страхуванню, інших накладних витрат, пов'язаних із зберіганням майна, більш ефективною і вигідною є тверда застава. І тому краще використовувати тверду заставу, яка в будь-якому випадку страхується. Щодо надійності та ефективності як способу забезпечення договору, то застава рухомого майна є менш привабливою ніж іпотека. Це пояснюється перш за все характером предмета застави, яким є рухоме майно. Тобто розширюється коло можливих небезпек відносно цього майна (більші витрати по страхуванню, порівняно висока ймовірність втрати). Також вартість даних предметів застави часто досить невелика в порівнянні з розміром кредиту, а це зумовлює необхідність збільшення кількості предметів застави і відповідно значно підвищує витрати по контролю і утриманню застави. Крім того, це майно більш схильне до змін вартості (порівнюючи з іпотекою) в результаті змін в економіці, змін на ринку, змін в уподобаннях потенційних покупців, що

значно знижує привабливість застави рухомого майна як способу забезпечення зобов'язань позичальника. Застава рухомого майна використовується при невеликих за обсягами короткострокових кредитах і є більш оперативною (в більшості випадків) при реалізації об'єкта, що є перевагою в даній ситуації. В практичній діяльності при прийнятті того чи іншого виду застави (об'єкту) в забезпечення виконання договірних зобов'язань вирішуються два основні питання: ліквідність об'єкта, як спроможність до швидкої реалізації та надійність, як спроможність мати відносно незмінну ціну на ринку і безпеку з точки зору збереження вартості об'єкта протягом тривалого часу.

Зазначимо, що забезпечення виконання договірної зобов'язання, яке не стосується надання банківського кредиту, у практиці зустрічається досить рідко. Для цього застосовуються інші засоби забезпечення договірних зобов'язань серед яких одним з найбільш поширених є неустойка. Неустойка - це певна грошова сума, визначена законом або договором, яку боржник зобов'язаний сплатити кредиторіві у разі невиконання або неналежного виконання зобов'язання, зокрема у випадку прострочення виконання зобов'язання. Залежно від джерела встановлення неустойка поділяється на:

- 1) законну, тобто встановлену в нормативному порядку – в законі або іншому правовому акті;
- 2) договірну, яка встановлюється безпосередньо в нормах договору (угоди), укладеного між сторонами.

Залежно від можливого стягнення збитків неустойки поділяються на чотири види: залікова; штрафна; виключна; альтернативна. При цьому заліковою називається неустойка, що передбачає можливість стягнення як неустойки, так і збитків, але в тій частині, яка не покрита сумою неустойки. Штрафною, або кумулятивною, визнається неустойка, яка підлягає сплаті понад розмір збитків, які заподіяні невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання. Виключна неустойка обмежує відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язань тільки сплатою неустойки і взагалі виключає можливість стягнення збитків. Альтернативна неустойка передбачає можливість стягнення або неустойки, або збитків, але в цьому випадку кредитор повинен зробити вибір ще до того, як буде допущено порушення зобов'язання і встановлено розмір збитків. Отже, кредитор відповідно має визначитися з тим, чи буде стягуватися неустойка, чи будуть стягуватися збитки ще

до того, як боржником було допущено порушення виконання зобов'язання.

Завдаток належить до тих способів забезпечення виконання договірних зобов'язань, який найбільш активно застосовується у договірних відносинах за участю громадян. Так завдатком є грошова сума або рухоме майно, що видається кредиторіві боржником у рахунок належних з нього за договором платежів, на підтвердження зобов'язання і на забезпечення його виконання. Завдаток виконує кілька функцій. По-перше, оскільки завдаток видається в рахунок належних платежів, він виступає передусім засобом платежу. По-друге, сам факт передачі завдатку від однієї до іншої договірної сторони підтверджує, що між сторонами укладено договір, що й закріплюється передачею завдатку. Зрештою, по-третє, завдаток виступає як спосіб забезпечення виконання зобов'язання. Забезпечувальний механізм завдатку дуже простий. Саме це і зумовлює його привабливість для відносин з участю громадян. Якщо за невиконання договору відповідальною є сторона, яка передала завдаток, він залишається у другій сторони. Якщо за невиконання договору відповідальною є сторона, яка одержала завдаток, вона повинна сплатити іншій стороні подвійну суму завдатку. Саме за допомогою завдатку найчастіше забезпечуються зобов'язання при укладенні договорів житлового та майнового найму, договору про передачу майна в безоплатне користування тощо.

Оскільки завдаток виконує також платіжну функцію, слід відрізнити цей спосіб забезпечення виконання зобов'язання від простого авансу як попереднього платежу, який останнім часом широко застосовують у розрахункових відносинах. Аванс, як і завдаток, виконує поряд із платіжною функцією функцію підтвердження укладення договору. Однак, на відміну від завдатку, аванс ніколи не несе на собі забезпечувального навантаження. Тобто, якщо сторона, що одержала аванс не виконала своїх зобов'язань за договором, інша сторона має право вимагати лише повернення авансу, а не сплати його подвійної суми. Аналогічно, якщо у разі невиконання договірного зобов'язання відповідальною буде сторона, яка передала аванс, вона незалежно від невиконання цього зобов'язання має право вимагати повернення авансу. Таким чином, можемо зробити висновок, що аванс не виконує забезпечувальну функцію і тому не є способом забезпечення виконання

договірному зобов'язанню, він обмежується виключно платіжною і посвідчувальною функціями.

Цивільне законодавство України визначає також такий вид забезпечення виконання договірних зобов'язань як притримання. Так кредитор, який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредиторів пов'язаних з нею витрат та інших збитків має право притримати її у себе до виконання боржником зобов'язання. Кредитор має право притримати річ у себе також у разі, якщо права на неї, які виникли після передачі речі у володіння кредитора, набула третя особа. Цей вид забезпечення виконання договірних зобов'язань має багато спільного з закладом, а саме: річ знаходиться у володінні кредитора, ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження речі несе кредитор. Отже притримання, як і закладу поєднує у собі зобов'язально-правовий та речово-правовий характер. Але є деякі відмінності, а саме: кредитор не має права користуватися річчю, яку він притримує у себе; боржник, річ якого кредитор притримує, має право розпорядитися нею, повідомивши набувача про притримання речі і права кредитора; до кредитора, який притримує у себе річ боржника, не в якому разі ні за будь-яких умов не переходить право власності на неї і він може задовольнити свої вимоги не з предмета (річчі), який він притримує, а тільки з його вартості при реалізації предмета (річчі) шляхом продажу з публічних торгів.

Порука належить до традиційних способів забезпечення виконання договірних зобов'язань, що застосовуються як у відносинах за участю громадян, так і юридичних осіб. За договором поруки поручитель зобов'язується перед кредитором іншої особи відповідати за виконання нею свого зобов'язання в повному обсязі або в певній частині. Як і будь-яким іншим способом забезпечення, порукою може бути забезпечена лише дійсна вимога. Таким чином, порука має акцесорний (додатковий) характер: визнання недійсним основного зобов'язання, яке забезпечується укладенням поруки, незалежно від тих підстав, за якими основне зобов'язання визнається недійсним, тягне за собою беззаперечну недійсність і поруки. Таким чином забезпечувальний механізм поруки полягає в залученні додаткового боржника, який поряд з основним відповідає перед кредитором за виконання зобов'язання. В разі невиконання зобов'язання боржник і поручитель відповідають перед

кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну), відповідальність поручителя. За боржника можуть одночасно поручитися кілька осіб – поручителів. Отже, при укладанні договору поруки виникає множинність осіб на боці боржника, і законодавець визначає солідарні обов'язки для цих боржників. Хоч договір може передбачати й інший характер відповідальності – часткову або субсидіарну. Якщо у зв'язку з невиконанням договірною зобов'язання боржником кредитор звертається до поручителя, який виконує зобов'язання, поручитель за таких умов набуває всіх прав кредитора по цьому зобов'язанню. Таким чином, у цілому зобов'язання не припиняється, в ньому лише змінюється кредитор, який має право безпосередньо звертатися до боржника. Поручитель у разі пред'явлення до нього вимоги з боку кредитора, хоч і пов'язаний певними процесуальними обов'язками з боржником (попередити про з'явлення вимог з боку кредитора, залучити до участі у справі в разі вчинення позову), має своє автономне становище насамперед у зв'язку з можливістю оцінки заперечень, які має проти кредитора основний боржник. Порука припиняється у зв'язку з акцесорним характером припинення основного зобов'язання, а також у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності, й у тому разі якщо після настання строку виконання зобов'язання кредитор відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником або поручителем.

Цивільний кодекс України також передбачає такий вид забезпечення виконання договірних зобов'язань як гарантія. Гарантією визнається письмове зобов'язання банку, іншої кредитної установи, страхової організації тощо (гаранта), яке видається на прохання іншої особи (принципала), за яким гарант зобов'язується сплатити кредиторіві принципала (бенефіціарові) відповідно до умов гарантійного зобов'язання грошову суму після подання бенефіціаром письмової вимоги про її сплату. Гарантія, на відміну від поруки, є самостійним і незалежним від основного зобов'язання зобов'язанням. Гарантія не може бути відкликана гарантом, якщо в ній не передбачено інше. Належне бенефіціарові за гарантію право вимоги до гаранта не може бути передане іншій особі, якщо в гарантії не передбачено інше. Таким чином, гарантію в контексті ЦК України слід розглядати як одностороннє зобов'язання, відповідно до якого гарант зобов'язаний сплатити бенефіціарові-

кредитору за забезпеченим гарантією договірним зобов'язанням відповідну грошову суму. Право бенефіціара може бути реалізоване шляхом подання позовної вимоги, що має відповідати умовам, передбаченим у самій гарантії. Одержавши вимогу бенефіціара, гарант повинен без зволікань повідомити про це принципала і передати копи вимоги з усіма документами, що стосуються вимоги. Гарант повинен розглянути вимогу бенефіціара з доданими до неї документами в зазначений у гарантії строк, а в разі відсутності його - у розумний строк і виявити розумну дбайливість, щоб установити, чи відповідає ця вимога та додані до неї документи умовам гарантії. Відмовитися від задоволення вимог бенефіціара гарант має право у разі, якщо вимога чи додані до неї документи не відповідають умовам гарантії або якщо вони подані гарантові після закінчення визначеного в гарантії строку. Якщо гарантові до задоволення вимоги бенефіціара стало відомо, що основне зобов'язання забезпечене гарантією, повністю чи у відповідній частині вже виконано або припинилося з інших підстав, або є недійсним, він повинен повідомити про це бенефіціара і принципала. Однак одержана гарантом після такого повідомлення повторна вимога бенефіціара підлягає задоволенню гарантом. У разі виплати бенефіціарові відповідної суми, зазначеної у гарантії, гарант має право зажадати від принципала в порядку регресу відшкодування сум, сплачених за гарантією, якщо інше не передбачено угодою гаранта з принципалом. Гарант не має права вимагати від принципала відшкодування сум, сплачених бенефіціарові не відповідно до умов гарантії або за порушення зобов'язання гаранта перед бенефіціаром, якщо угодою гаранта з принципалом не передбачено інше. Підставами для припинення гарантії визнаються: сплата кредитором суми, на яку видано гарантію; закінчення строку дії гарантії; відмова кредитора від своїх прав за гарантією шляхом повернення її гарантові або шляхом подання гаранту письмової заяви про звільнення гаранта від його зобов'язань.

Всі зазначені інститути цивільного права щодо забезпечення виконання договірних зобов'язань мають зобов'язальну природу з усіма притаманними їм ознаками. Однією з особливостей застави та іпотеки в порівнянні з іншими формами забезпечення зобов'язань, є поєднання зобов'язально-правового та речово-правового характеру з врахуванням якого при заставі майна забезпечується його збереження до моменту виконання зобов'язання боржником. При цьому це є значною перевагою

– вартість цього майна, в більшості випадків, не зменшується, а повертається пропорційно рівню інфляції. Крім того, застава особливо цінного та високоліквідного майна, особливо для боржника, стимулює останнього до прийняття всіх можливих заходів по погашенню кредиторської заборгованості без використання застави. Ще однією суттєвою особливістю і перевагою застави є найбільш характерна властивість саме права власності – це право слідування. Це значить, що право власності на майно з боку кредитора (заставодержателя) наче «слідує» за майном, тобто, де б чи в чийй власності не знаходився предмет застави, він буде предметом відносин застави до моменту припинення основного зобов'язання. Таким чином, в будь-якому випадку (продаж, обмін, передача чи перехід в спадщину) заставлене майно (права) є заставою до моменту припинення дії зобов'язання боржника (позичальника). Очевидно, що речово-правові засоби є надійнішими: кредитор одразу після невиконання основного зобов'язання може самостійно вчиняючи передбачені законом дії, задовольнити свій інтерес, а при забезпеченні неустойкою, порукою, гарантією чи завдатком йому потрібно очікувати на відповідні дії боржника чи третьої особи.

Висновки. У зв'язку з цим у договірній практиці необхідно враховувати особливості того чи іншого способу забезпечення виконання зобов'язання і його можливості стосовно конкретної ситуації. Скажімо, неустойка і завдаток водночас є мірою цивільно-правової відповідальності і орієнтують боржника на виконання зобов'язання в натурі під загрозою застосування відповідальності, яка має реальний характер, оскільки стягнення неустойки у фіксованому розмірі не потребує додаткових зусиль, як наприклад, у випадку з відшкодуванням збитків, де потрібно обґрунтувати і довести їх розмір.

Порука і гарантія підвищують для кредитора вірогідність задоволення його вимог у разі порушення боржником забезпеченого ними зобов'язання. З урахуванням цього протягом останніх років частка застави займає до 80-90% в сукупності всіх форм забезпечення, які використовуються українськими комерційними банками при кредитуванні. Крім того, при оцінці кредитоспроможності будь-якого позичальника для переважної більшості українських банків іпотека та застава як форма забезпечення виконання договірних зобов'язань має найвищий рейтинг оцінки та визначається найбільш привабливим забезпеченням по кредиту при формуванні кредитної політики

комерційного банку. Однак, поряд з цим не дивлячись на переваги застави та іпотеки, необхідно відзначити недостатнє використання певних її різновидів в кредитних відносинах, небажання банків приймати в окремих випадках заставу як спосіб забезпечення кредитного договору, що пояснюється наявністю в законодавстві про іпотеку та заставу деяких прогалин.

Загалом інститут забезпечення виконання договірних зобов'язань, як сукупність норм що закріплюють комплекс забезпечувальних заходів (загальних і спеціальних), слугує меті підвищення гарантій забезпечення майнових інтересів сторін договірної зобов'язання (в першу чергу інтересів кредитора), належного його виконання, а також меті усунення можливих негативних наслідків неналежного виконання зобов'язання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волошин С. Зміст та розмір основного зобов'язання. Права та обов'язки сторін у договорі іпотеки. // Мала енциклопедія нотаріуса.–2008.–№5(10).- С. 7.
2. Договірне право Навч. посібн. для студ. юрид. вузів і фак. ун-тів / О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова та ін.; за ред. О.В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2018. - 912 с.
3. Зобов'язальне право: теорія і практика. Навч. посібн. для студ. юрид. вузів і фак. ун-тів / О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць та ін.; за ред. О.В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2017. - 912 с.
4. Ярема А.Г. та ін. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: У 2 т / А.Г. Ярема, В.Я. Карабань, В.В. Крищенко, В.Г. Ротань. – Т.1. – К.: А.С.К.: Ін-т юрид. дослідж., 2014. – 928 с.
5. Ярема А.Г. та ін. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: У 2 т / А.Г. Ярема, В.Я. Карабань, В.В. Крищенко, В.Г. Ротань. – Т.2. – К.: А.С.К.: Ін-т юрид. дослідж., 2014. – 864 с.
6. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням Закону України "Про заставу": Роз'яснення Вищого Господарського суду України від 24.12.2012 №02-5/602 // Вісник Господарського судочинства. - Київ, 2013. – С. 11.
7. Про заставу: Закон України від 02.10.1992 №2654-XII // ВВР України. – 1992.– №47.– Ст. 642; 2003.– №30.– Ст. 247; 2003.– №38.– Ст. 313; 2004.–№11.– Ст. 140.
8. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 №898-IV // ВВР України. – 2003.– №38.– Ст. 313.
9. Про іпотечне кредитування, операції з консолідуванням іпотечним боргом та іпотечні сертифікати: Закон України від 19.06.2003 №979-IV // ВВР України. – 2004.– №1.– Ст. 1.
10. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 №3425-XII // ВВР України.–1993.–

№39.– Ст. 383.

11. Господарський кодекс України від 16.01.2003 // ВВР України. - 2003.- №№18-22. – Ст. 397.
12. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 // ВВР України. - 2003.- №№40-44. – Ст. 356.

REFERENCES:

1. Voloshin S. Content and size of the main obligation. Rights and obligations of the parties in the mortgage agreement. // Small Encyclopedia of the notary.-2008.-№5 (10) .- P. 7.
2. Contractual Law manuals for the stud lawyer universities and fac. un-tiv / O. V. Dzer, N. S. Kuznetsov and others; ed. O.V. Dzeri - K .: Yurinkom Inter, 2018. - 912 p.
3. Law of Obligations: Theory and Practice. Teaching manuals for the stud lawyer universities and fac. Un-t / O.V. Dzera, N.S. Kuznetsova V.V. Lutz et al .; ed. O.V. Dzeri - K .: Yurincom Inter, 2017. - 912 pp.
4. Yarema AG etc. Scientific and practical commentary on the civil law of Ukraine: In 2 t / AG Yarema V.Ya. Karaban, VV Krischenko, VG Rotan - T.1. - K .: ASK: Intr. Jurid. research, 2014. - 928 pp.
5. Yarema AG etc. Scientific and practical commentary on the civil law of Ukraine: In 2 t / AG Yarema V.Ya. Karaban, VV Krischenko, VG Rotan - T.2. - K .: ASK: Intr. Jurid. research, 2014. - 864 pp.
6. On some issues of the practice of resolving disputes related to the application of the Law of Ukraine "On Collateral": Clarification of the Supreme Economic Court of Ukraine of December 24, 2012 №02-5 / 602 // Bulletin of Economic Judicial Proceedings. - Kyiv, 2013. - P. 11.
7. On pledge: Law of Ukraine dated 02.10.1992 №2654-XII // ВВР of Ukraine. - 1992.- № 47.- Art. 642; 2003.- №30.- Art. 247; 2003.- № 38.- Art. 313; 2004.-№11 .- Art. 140
8. On Mortgage: Law of Ukraine dated 05.06.2003 No. 898-IV // VVR of Ukraine. - 2003.- № 38.- Art. 313
9. On Mortgage Lending, Mortgage Debt Consolidation and Mortgage Certificates: Law of Ukraine dated June 19, 2003 No. 979-IV // VVR of Ukraine. - 2004. - No. 1. - Art. 1
10. About the notary: Law of Ukraine dated 02.09.1993 № 3425-XII // ВВР of Ukraine.-1993.- №39.- Art. 383
11. The Commercial Code of Ukraine dated January 16, 2003 // VVD of Ukraine. - 2003.- №№18-22. - Art. 397
12. Civil Code of Ukraine dated January 16, 2003 // VVD of Ukraine. - 2003.- №№40-44. - Art. 356

УДК 657:346.22

**МЕХАНІЗМ ВІДОБРАЖЕННЯ НА РАХУНКАХ
БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З ПРИЙМАННЯ ТА
ПЕРЕДАЧІ ОБ'ЄКТУ КОНЦЕСІЇ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.132.334

Ковальчук В. В.*Житомирський державний технологічний університет*

В статті обґрунтовано, що формування робочого плану рахунків є особливо важливою з позиції врахування усіх властивостей об'єкту щодо яких є зацікавленість внутрішніх та зовнішніх користувачів. В процесі дослідження було визначено напрями трансформації діючого плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та інструкції з його застосування, зокрема виникла потреба у введенні додаткових синтетичних рахунків. Встановлено, що зміни мають стосуватися більшості об'єктів бухгалтерського обліку, а саме: необоротних активів, оборотних активів, зобов'язань, витрат, доходів та фінансових результатів. Визначено два варіанти відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з приймання-передачі об'єкту концесії, зокрема було обґрунтовано напрями трансформації плану рахунків бухгалтерського обліку в частинні необоротних активів. В дослідженні обґрунтовано необхідність передбачити в інструкції про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку джерел надходження необоротних активів, таких як довірче управління, оперативне управління, концесія та інші. Дані пропозиції дозволять сформувати інформаційний комплекс, що дозволить оцінити ресурсний потенціал підприємства концесіонера в частинні реалізації суспільних послуг.

Ключові слова: бухгалтерський облік; договір концесії; об'єкт концесії; рахунки бухгалтерського обліку; облікове відображення; інформаційне забезпечення; державно-приватне партнерство

UDC 657:346.22

**REFERENCE MECHANISM ACCOUNTING ACCOUNTS FOR
ACCEPTANCE AND TRANSFER OF CONCEPT OBJECTS**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.132.334

Kovalchuk V.*Zhytomyr State Technological University*

The article substantiates that the formation of the work plan of accounts is especially important from the standpoint of taking into account all properties of the object, which is the interest of internal and external users. In the course of the study, the directions of transformation of the current plan of accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations and instructions on its application were determined, in particular, there was a need for the introduction of additional synthetic

accounts. It has been established that changes should concern most accounting objects, namely: non-current assets, current assets, liabilities, expenses, income and financial results. Two variants of reflection in the accounts of acceptance-transfer of the concession object were reflected in the accounts, in particular, the directions of the transformation of the plan of accounting of accounts in the part of non-current assets were substantiated. The research substantiates the need to foresee in the instruction on the application of the plan of accounting for accounting sources of non-current assets, such as trust management, operational management, concession, and others. These proposals will enable the formation of an information system that will allow assessing the potential of the concessionaire's enterprise in the partial implementation of public services.

Keywords: accounting; concession agreement; concession object; accounting records; accounting display; information provision; public-private partnership

Актуальність дослідження. Рахунки бухгалтерського обліку є найбільш важливим елементом методу бухгалтерського обліку, що характеризує подвійну природу останнього. Без рахунків важко взагалі уявити струнку та динамічну систему бухгалтерського обліку, яка направлена на генерування якісного інформаційного ресурсу про господарську діяльність. За допомогою рахунків бухгалтерського обліку формується економічна дійсність в розрізі різних сфер економічної активності суспільства.

Зарубіжний вчений Білов В.Д. досить влучно охарактеризував місце рахунків в системі бухгалтерського обліку: «все бухгалтерське знання обертається близько одного центрального поняття - рахунки; тим часом спробуйте точно, строго визначити це основне поняття, і я впевнений, що не тільки більшість з вас, але і багато хто з вельми поважних бухгалтерів утруднився дати відповідь» [2, с. 51].

Особливо важливою є процедура формування інформації про концесійну діяльність, адже даний вид діяльності є суспільно значимим. Рахунки тут відіграють роль інструменту формування інформації про об'єкти, що стосуються реалізації державно-приватного партнерства у формі концесії. Формування робочого плану рахунків є особливо важливою з позиції врахування усіх властивостей об'єкту щодо яких є зацікавленість внутрішніх та зовнішніх користувачів.

Зауважимо, що для операції за договорами концесії актуалізується питання не лише робочого плану рахунків, але в загалом реформування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Це обумовлено тим,

що діючим планом рахунків не передбачено процедури постановки об'єкту концесії на баланс, не визначено порядку відображення на рахунках відображення операцій з виконання умов договору концесії.

Усе вище зазначене актуалізує дослідження проблем трансформації плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій як інструменту регулювання бухгалтерського обліку та формування робочого плану рахунків як складової організації бухгалтерського обліку операцій за договорами концесії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розвитку рахунків бухгалтерського обліку піднімалися вітчизняними та зарубіжними вченими зокрема: А. Кузьмінський [12], М.Т. Білуха [3], Б.І. Валуєв [6], К.П. Боримська [4], Д.О. Грицишен [8], В.В. Євдокимов [8], С.В. Свірко [18], С.Ф. Легенчук [13], Л.В. Гнилицька [7], К.В. Безверхий [1], І. Жолнер [9], Л. Ловінська [5], С. Малькевич [14], С. Модеров [15], О. Петрук [16], А. Черкай [21], М. Штейнман [20]. Вченими визначено як напрями розвитку теорії рахунків та плану рахунків так і формування напрямів їх трансформації для забезпечення практики в розрізі різних об'єктів та цілей формування облікової інформації. Однак частина питань залишилися невирішеними, зокрема ніхто з авторів не розглядав механізм відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з приймання та передачі об'єкту концесії.

Викладення основного матеріалу. Рахунки бухгалтерського обліку мають багатовікову історію. При чому вивчаючи рахунки в ретроспективі варто наголосити, що даний елемент методу бухгалтерського обліку є цікавим як для теоретиків так і практиків. «Практика бухгалтерського обліку (рахівництво) історично випереджає теорію (рахунковедення). Теоретичні концепції бухгалтерського обліку будуються на основі узагальнення його багатой практики. Проте, зібрані матеріали ще не є теорією, а лише одним із джерел теоретичного узагальнення. Підтвердженням цього є існування багатьох різних рахункових теорій і шкіл. До того ж, провести межу між рахівництвом і рахунковедення вельми непросто» [20, с. 29].

Вважаємо, що кожен напрям розвитку рахунків бухгалтерського обліку за окремим об'єктом або в цілому за окремим видом економічної діяльності суто з практичної точки зору не може минути ні теорію ні науку про бухгалтерський облік. Це можемо пов'язати із тим, що

бухгалтерський облік є функціональною економічною наукою, для якої характерним є тісний взаємозв'язок теорії та практики.

«Зараз переважна більшість фахівців зорієнтована на дослідженнях, пов'язаних із використанням міжнародних стандартів обліку. На нашу думку, навіть якщо врахувати особливості діяльності підприємств, установ та організацій, можна створити єдиний План рахунків бухгалтерського обліку на рівні синтетичних рахунків першого порядку відповідно до загальних вимог організації обліку. Правила ведення бухгалтерського обліку (наприклад, облік основних засобів і грошових коштів, дебіторів і кредиторів, капіталу) притаманні промисловим, сільськогосподарським, торговельним підприємствам, банківським і бюджетним установам. При цьому специфіка виду діяльності тих чи інших буде відображатися в Робочому Плані рахунків бухгалтерського обліку. Він має задовольняти потреби внутрішніх, зовнішніх користувачів та відповідати міжнародним стандартам обліку» [19, с. 581].

Перш ніж перейти до обґрунтування напрямів розвитку та формування робочого плану рахунків бухгалтерського обліку для відображення операцій за договорами концесії є потреба у визначенні напрямів трансформації діючого плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та інструкції з його застосування.

Згідно із діючим вітчизняним бухгалтерським законодавством «план рахунків бухгалтерського обліку застосовується підприємствами, організаціями та іншими юридичними особами (крім банків і бюджетних установ) незалежно від форм власності, організаційно-правових форм і видів діяльності, а також виділених на окремий баланс філій, відділень та інших відособлених підрозділів юридичних осіб (далі - підприємства). Нові синтетичні рахунки можуть вводитися до Плану рахунків Міністерством фінансів України за відповідними клопотаннями щодо бухгалтерського обліку специфічних операцій. Субрахунки до синтетичних рахунків вводяться підприємствами самостійно, виходячи з потреб управління, контролю, аналізу та звітності» [17].

Відповідно до зазначеного та зважаючи на специфіку операцій за договорами концесії є потреба у введенні додаткових синтетичних рахунків та зміни інструкції із застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і

організацій. Зокрема зміни мають стосуватися більшості об'єктів бухгалтерського обліку:

- необоротні активи (в тому числі незавершене будівництво – частинна цілісного майнового комплексу або капітальний ремонт окремої складової цілісного майнового комплексу), в частинні відображення отриманих в концесію об'єктів необоротних активів, що складають цілісний майновий комплекс;

- оборотні активи (в тому числі незавершене виробництво – суспільна послуга, що передбачена договором концесії), в частинні відображення отриманих об'єктів від ліквідації державного чи комунального підприємства в результаті концесії;

- зобов'язання, в частинні зобов'язань, що передбаченні умови концесійного договору за об'єкти, що передані в концесію в результаті ліквідації державного чи комунального підприємства;

- витрати, доходи та фінансові результати, що є результатом реалізації суспільних послуг, або ж інших напрямів діяльності пов'язаної із реалізацією умов договору концесії.

Реформування діючого плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій може мати декілька варіантів в частинні облікового відображення операцій з приймання-передачі об'єкту концесії. При чому особливості будуть стосуватися як новоствореного так і існуючого підприємства, яке виступає концесіонером. Складність полягає в тому, що отримане майно в результаті концесії не є майном ні новоствореного підприємства-концесіонера, а ні існуючого підприємства-концесіонера. Так, відповідно до Закону України про Концесії «Передача об'єктів у концесію не зумовлює перехід права власності на цей об'єкт до концесіонера та не припиняє права державної чи комунальної власності на ці об'єкти. Майно, створене на виконання умов концесійного договору, є об'єктом права державної чи комунальної власності. Майно, яке придбав концесіонер на виконання умов концесійного договору, належить йому на праві власності та може переходити у власність держави або територіальної громади після закінчення строку дії концесійного договору відповідно до умов, передбачених цим Законом та концесійним договором» [10].

В свою чергу Інструкцією із застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських

операцій підприємств і організацій передбачено, що у рахунках 1-го класу «Необоротні активи» «з відповідним веденням аналітичного обліку узагальнюється інформація про наявність і рух необоротних активів, належних підприємству на праві власності, отриманих на праві господарського відання, на праві оперативного управління, отриманих у фінансовий лізинг, у довірче управління чи за договором оренди цілісного майнового комплексу» [11]. Тобто є потреба у врегулюванні відображення отриманих необоротних активів у концесію, та розмежування з об'єктами, що є у власності підприємства-концесіонера.

Для вирішення зазначеного питання пропонуємо два варіанти:

Варіант 1. Внесення змін до інструкції із застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій де передбачити відображення у складі необоротних активів відображати об'єкти, що отримання в результаті концесії. Зазначене можливо реалізувати, шляхом наступних змін до інструкції:

- клас 1 «Необоротні активи»: «на рахунках цього класу з відповідним веденням аналітичного обліку узагальнюється інформація про наявність і рух необоротних активів, належних підприємству на праві власності, отриманих на праві господарського відання, на праві оперативного управління, отриманих у фінансовий лізинг *або концесію* (курсивом виділено запропоновані зміни до інструкції із застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій), у довірче управління, за договором оренди цілісного майнового комплексу чи *концесії цілісного майнового комплексу*»;

- «рахунок 10 «Основні засоби» призначено для обліку й узагальнення інформації про наявність та рух власних або отриманих на умовах фінансової оренди *чи концесії об'єктів* і орендованих цілісних майнових комплексів, які віднесені до складу основних засобів, а також об'єктів інвестиційної нерухомості»; «За дебетом рахунку 10 «Основні засоби» відображається надходження (придбаних, створених, безоплатно отриманих, *отриманих в результаті концесії*) основних засобів на баланс підприємства, які обліковуються за первісною вартістю».

Відповідним чином є пропозиція внесення змін до інших рахунків першого класу рахунків бухгалтерського обліку «Необоротні активи», які можуть надходити на підприємство в результаті реалізації державно-

приватного партнерства у формі концесії. Спираючись на зазначене, об'єкти отриманні в результаті концесії будуть відображатися на існуючих рахунках бухгалтерського обліку через відповідні аналітичні рахунки.

Такий варіант може застосовуватися як для новоствореного підприємства так і для підприємства, що існує. Виділення інформації про такі об'єкти буде можливим через формування відповідного робочого плану рахунків.

Запропоновані зміни є цілком логічним, адже договір концесії може бути заключений строком понад 50 років, а отже є потреба у відображенні достовірної інформації про економічний потенціал підприємства концесіонера на етапах реалізації концесійного договору. Така інформація є суттєвою при аналітичній оцінці діяльності підприємства-концесіонера як з боку органів державної влади так і громадських організацій і власників підприємства. Відповідні зміни варто внести і до річної фінансової звітності в частині відображення отриманих в результаті концесії об'єктів необоротних активів в складі примітки до річної фінансової звітності. Це дозволить аналітику оцінити ефективність утримання та експлуатації цілісного майнового комплексу, що знаходиться у власності держави.

Варіант 2. Відображення цілісного майнового комплексу отриманого в результаті концесії на окремих синтетичних рахунках рахунку бухгалтерського обліку в розрізі існуючих рахунків: 10 «Основні засоби», 11 «Інші необоротні матеріальні активи», 12 «Нематеріальні активи», 13 «Знос необоротних активів (амортизація)», 16 «Довгострокові біологічні активи». Для реалізації зазначеного варто передбачити в складі субрахунків, що відображають інші об'єкти, відображення об'єктів отриманих в результаті концесії. Зазначенні зміни можуть бути наступним чином враховані в інструкції із застосування інструкції із застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій (табл. 1).

Зазначений варіант реформування бухгалтерського обліку операцій за договорами концесії в частині зміни інструкції із застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій може бути реалізований, проте матиме малу ефективність з позиції формування

якісного інформаційного ресурсу про господарську діяльність підприємства-концесіонера, а відповідно не дозволить оцінити ефективність суспільних послуг, що реалізуються. Адже формування суто облікової інформації не дозволить в повній мірі сформулювати уявлення про господарську діяльність, а аналітичний інструментарій не буде в повній мірі забезпечений обліковою інформацією, що сформована зазначеним чином.

Таблиця 1. – Зміни до інструкції із застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій при відображенні об'єктів на окремих рахунках необоротних активів

Рахунок	Діючий підхід	Зміни
1	2	3
109 «Інші основні засоби»	На субрахунку 109 «Інші основні засоби» ведеться облік основних засобів, які не включені до інших субрахунків рахунку 10 «Основні засоби»	На субрахунку 109 «Інші основні засоби» ведеться облік основних засобів, які отримані в результаті концесії або не включені до інших субрахунків рахунку 10 «Основні засоби»
117 "Інші необоротні матеріальні активи"	На субрахунку 117 "Інші необоротні матеріальні активи" ведеться облік наявності та руху інших необоротних матеріальних активів, які не знайшли відображення на інших субрахунках рахунку 11 "Інші необоротні матеріальні активи". На цьому субрахунку, зокрема, відображається вартість завершених капітальних інвестицій в об'єкти операційної оренди (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо)	На субрахунку 117 "Інші необоротні матеріальні активи" ведеться облік наявності та руху інших необоротних матеріальних активів, які отримані в результаті концесії або не знайшли відображення на інших субрахунках рахунку 11 "Інші необоротні матеріальні активи". На цьому субрахунку, зокрема, відображається вартість завершених капітальних інвестицій в об'єкти операційної оренди (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо)
127 "Інші нематеріальні активи"	На субрахунку 127 "Інші нематеріальні активи" ведеться облік інших нематеріальних активів, якими володіє підприємство (права на здійснення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо).	На субрахунку 127 "Інші нематеріальні активи" ведеться облік інших нематеріальних активів, якими володіє підприємство (права на здійснення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо), зокрема на умовах договору концесії

Продовження табл. 1

1	2	3
156 «Капітальне будівництво об'єкту концесії»	Субрахунок відсутній	На субрахунку 156 «Капітальне будівництво об'єкту концесії» ведеться облік незавершеного капітального будівництва цілісного майнового комплексу або якого окремих складових, що є об'єктом концесії та отримане підприємством в результаті укладання концесійного договору
167 «Довгострокові біологічні активи отриманні в результаті концесії»	Субрахунок відсутній	На субрахунку 167 «Довгострокові біологічні активи отриманні в результаті концесії» ведеться облік довгострокових біологічних активів отриманих в результаті укладання договору концесії

Джерело: побудовано на основі [17]

Це обумовлено сукупність причини, які можна звести в наступні групи:

1. Формування плану рахунків бухгалтерського обліку відбувається у відповідності до фізичних, економічних та правових властивостей об'єкту бухгалтерського обліку. Відображення об'єкту концесії за рахунками в складі інших активів є не логічним та не відповідної загальні структурі плану рахунків бухгалтерського обліку, адже враховано лише джерела формування таких активів;

2. Відображення об'єктів концесії в складі інших необоротних активів не дозволить сформувати інформацію в розрізі видів об'єктів, наприклад, транспортних засобів, будинки та споруди, машини та обладнання. Відповідно, при аналітичній оцінці не буде можливо оцінити фондвіддачу, фондомісткість, коефіцієнт зношеності, коефіцієнт придатності, коефіцієнт приросту, коефіцієнт вибуття, коефіцієнт оновлення, частка основних засобів прийнятих в концесію в розрізі видів об'єктів основних засобів;

3. Відображення об'єктів концесії в даному напрямі не дозволить через подвійний запис виділити та виокремити їх в управлінській звітності та примітках до річної фінансової звітності. Це в свою чергу знизить ефективність управління майновим потенціалом підприємства концесіонера.

Відповідно до зазначеного найбільш прийнятним є перший варіант, який дозволить на рівні окремого підприємства-концесіонера побудувати план рахунків, який буде відповідати вимогам користувачів до інформації, що генерується системою бухгалтерського обліку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження проблем відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій з приймання-передачі об'єкту концесії дозволило визначити декілька варіантів відображення даного об'єкту. В результаті було обґрунтовано напрями трансформації плану рахунків бухгалтерського обліку в частинні необоротних активів. Зокрема обґрунтовано необхідність передбачити в інструкції про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку джерел надходження необоротних активів, таких як довірче управління, оперативне управління, концесія та інші. Це дозволить сформувати інформаційний комплекс, що дозволить оцінити ресурсний потенціал підприємства концесіонера в частинні реалізації суспільних послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безверхий К.В. Особливості бухгалтерського обліку за національними та міжнародними стандартами: порівняльний аспект // Облік і фінанси. 2014. № 2. С. 8-13.
2. Белов В.Д. Кинематография и бухгалтерия // Счетоводство. 1896. №13-14. С. 199.
3. Білуха М.Т. Теорія бухгалтерського обліку: підручник. Київ, 2000. 692 с.
4. Боримская Е.П. Генезис научной мысли о сущности счетов бухгалтерского учета: библиометрический анализ // Международный бухгалтерский учет. 2011. № 23 (173). С. 40-54.
5. Бухгалтерський облік: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Л. Г. Ловінська, Л. В. Жилкіна, О. М. Голенко та ін. К.: КНЕУ, 2002. 370 с.
6. Валуев Б. Про багатоцільовий бухгалтерський облік: деякі необґрунтовані уявлення // Бухгалтерський облік і аудит. 2012. № 5. С. 3-9.
7. Гнилицька Л.В. Бухгалтерський облік як інструмент управління ризиками підприємницької діяльності // Фінанси України. 2014. № 3. С. 114-125.
8. Євдокимов В.В. Бухгалтерський облік діяльності судноплавних компаній: теорія, методика, організація: монографія / В.В. Євдокимов, Д.О. Грицишен, С.В. Тарасенко. Житомир: ЖДТУ, 2014. 232 с.
9. Жолнер І.В. Фінансовий облік за міжнародними та національними стандартами: навчальний посібник для вищої школи. / Нац. ун-т харч. технол. К.: Центр учбової літератури, 2012. 365 с.

10. Закон України “Про концесії” № 997-XIV від 16.07.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-14>
11. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>
12. Кузьмінський А. М. Організація бухгалтерського обліку, контролю і аналізу / А. М. Кузьмінський, В. П. Завгородій, В. В. Сопко ; [за ред. А. М. Кузьмінського]. К.: Вища школа, 1993. 223 с.
13. Легенчук С.Ф. Бухгалтерське теоретичне знання : від теорії до метатеорії : монографія. Ж. : ЖДТУ, 2012. 336 с
14. Малькевич С.А., Манько С.В. Автоматизация учета основных средств в соответствии с МСФО // Корпоративная финансовая отчетность. Международные стандарты. 2010. №9 (47). URL: <https://aksakov.ru/tehnologii/s/avtomatizaciya-ucheta-osnovnih-sredstv-v-sootvetstvii-s-msfo-8499295>.
15. Модеров С. План счетов в соответствии с МСФО // Главбух. 2007. № 15. URL: <http://www.ipp.spb.ru/index.php?page=363>.
16. Петрук О.М. Регулювання бухгалтерського обліку в Україні: теорія, методологія, практика: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2006. 152 с.
17. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій № 1591 від 09.12.2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11>
18. Свірко С.В. Бухгалтерський облік у бюджетних установах: методологія та організація: монографія. : КНЕУ, 2006. 243 с.
19. Степова Т.Г. План рахунків у контексті реформування системи обліку в Україні. URL: <http://global-national.in.ua/archive/18-2017/109.pdf>
20. Счетоведение: Монография в 3-х частях / [Под науч. ред. проф. М.Я. Штейнмана]. Житомир: ЖГТУ, 2008. Ч. 1. Развитие учений о бухгалтерских счетах / Н.М. Малюга, М.Я. Штейнман, Е.П. Боримская [Предисл. Ф.Ф. Бутынца], 2008. 376 с.
21. Черкай А. Единый универсальный план счетов для параллельного учета по МСФО и РСБУ. URL: <http://www.klerk.ru/buh/articles/322464>.

REFERENCES:

1. Bezverhyj, K. V. (2014) Osoblyvosti buhgalters'kogo obliku za nacional'nyu ta mizhnarodnyu standartamy: porivnjal'nyj aspect [Features of accounting according to national and international standards: a comparative aspect]. *Oblik i finansy – Accounting and finance*, 2, 8-13 [in Ukrainian].

2. Belov, V.D. (1896) Kinematografiya i bukhgalteriya [Cinematography and Accounting]. Schetovodstvo – Bookkeeping, 13-14, 199 [in Russian].
3. Biluha, M.T. (2000) Teorija buhgalters'kogo obliku [Theory of accounting], Kyi'v [in Ukrainian].
4. Borimskaya, E.P. (2011) Genezis nauchnoy mysli o sushchnosti schetov bukhgalterskogo ucheta: bibliometricheskiy analiz [The genesis of scientific thought about the essence of accounting accounts: bibliometric analysis], Mezhdunarodnyy bukhgalterskiy uchet – International Accounting, 23 (173), 40-54 [in Ukrainian].
5. Lovins'ka, L.G., Zhylkina, L.V., Golenko, O.M. et al. (2002) Buhgalters'kyj oblik [Accounting]. Kyiv.: KNEU [in Ukrainian].
6. Valujev, B. (2012) Pro bagatocil'ovyy buhgalters'kyj oblik: dejaki neobg'runtovani ujavlennja [About Multipurpose Accounting: Some Unreasonable Impressions About Multipurpose Accounting: Some Unreasonable Impressions]. Buhgalters'kyj oblik i audit – Accounting and auditing, 5, 3-9 [in Ukrainian].
7. Gnylyc'ka, L.V. (2014) Buhgalters'kyj oblik jak instrument upravlinnja ryzykamy pidpryjemnyc'koi' dijal'nosti [Accounting as a risk management tool for entrepreneurship], Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine, 3, 114-125 [in Ukrainian].
8. Jevdokymov, V.V., Grycysheh, D.O. & Tarasenko, S.V. (2014) Buhgalters'kyj oblik dijal'nosti sudnoplavnyh kompanij: teorija, metodyka, organizacija [Accounting of the activities of shipping companies: theory, methodology, organization]. Zhytomyr: ZhDTU [in Ukrainian].
9. Zholner, I.V. (2012) Finansovyj oblik za mizhnarodnymy ta nacional'nymy standartamy [Financial accounting according to international and national standards], Kyv: Centr uchbovoi' literatury [in Ukrainian].
10. Zakon Ukrainy “Pro koncesii” [Law of Ukraine "On Concessions"] (n.d.). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-14> [in Ukrainian].
11. Instrukcija pro zastosuvannja Planu rahunkiv buhgalters'kogo obliku aktyviv, kapitalu, zobov'jazan' i gospodars'kyh operacij pidpryjemstv i organizacij [Instruction on the application of the Account of Accounts of Assets, Capital, Commitments and Business Operations of Enterprises and Organizations] (n.d.). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99> [in Ukrainian].
12. Kuz'mins'kyj, A.M., Zavgorodij, V.P. & Sopko, V.V. (1993) Organizacija buhgalters'kogo obliku, kontrolju i analizu [Organization of accounting, control and analysis] A.M. Kuz'mins'kogo (Ed.). Kyiv: Vyshha shkola, [in Ukrainian].
13. Legenchuk, S.F. (2012) Buhgalters'ke teoretychne znannja : vid teorii' do metateorii' [Accounting theoretical knowledge: from theory to meta theory]. Zhytomyr: ZhDTU [in Ukrainian].
14. Mal'kevich, S.A. & Man'ko, S.V. (2010) Avtomatizatsiya ucheta osnovnykh sredstv v sootvetstvii s MSFO [Automation of accounting for fixed assets in accordance with IFRS].

- Korporativnaya finansovaya otchetnost'. Mezhdunarodnye standarty – Corporate financial reporting. International standards, №9 (47). Retrieved from <https://aksakov.ru/tehnologii/s/avtomatizaciya-ycheta-osnovnih-sredstv-v-sootvetstvii-s-msfo-8499295> [in Russian].
15. Moderov, S. (2007) Plan schetov v sootvetstvii s MSFO [Chart of Accounts in accordance with IFRS], Glavbukh – Chief accountant, 15. Retrieved from <http://www.ipp.spb.ru/index.php?page=363> [in Russian].
16. Petruk, O.M. (2006) Reguljuvannja buhgalters'kogo obliku v Ukraini: teorija, metodologija, praktyka [Accounting Accounting in Ukraine: Theory, Methodology, Practice]. Zhytomyr: ZhDTU [in Ukrainian].
17. Plan rahunkiv buhgalters'kogo obliku aktyviv, kapitalu, zobov'jazan' i gospodars'kyh operacij pidpryjemstv i organizacij [Plan of accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations] (n.d.). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11> [in Ukrainian].
18. Svirko, S.V. (2006) Buhgalters'kyj oblik u bjudzhetnyh ustanovah: metodologija ta organizacija [Accounting in budget institutions: methodology and organization] KNEU [in Ukrainian].
19. Stepova, T.G. Plan rahunkiv u konteksti reformuvannja systemy obliku v Ukraini [Account Schedule in the Context of Reforming the Accounting System in Ukraine] Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/18-2017/109.pdf> [in Ukrainian].
20. Malyuga, N.M., Shteynman, M.Ya. & Borimskaya, E.P. (2008) Schetovedenie: Monografiya v 3-kh chastyakh [Account Science: Monograph in 3 parts] M.Ya. Shteynmana (Ed.) Zhitomir: ZhGTU, (Vols. 1.) Razvitie ucheniy o buhgalterskikh schetakh – Development of training on accounting accounts [in Russian].
21. Cherkay, A. Edinyy universal'nyy plan schetov dlya parallel'nogo ucheta po MSFO i RSBU [A single universal account plan for parallel accounting under IFRS and RAS]. (n.d.). klerk.ru Retrieved from: <http://www.klerk.ru/buh/articles/322464> [in Russian].

УДК 336.02:657.01

**ЕМЕРДЖЕНТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ
В УПРАВЛІННІ ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.145.335

Чумак О. В., к.е.н.,*ПАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом»***Нагорна І. В.***Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ*

У роботі наведено, що економічна політика у науковій літературі, зазвичай, визначається з позиції макrorівня, хоча її елементи є предметом численних досліджень. Загальними рисами є те, що економічна політика є системою цілей економічного розвитку, є діяльністю щодо вироблення й реалізації системи практичних заходів з метою впливу на економічний стан суб'єкта, її складовими є ресурси та будь-які операції з ними тощо. Під економічною політикою підприємства рекомендовано розуміти сукупність заходів суб'єктів управління, спрямованих на реалізацію економічних законів з мінімальними ризиками для ефективного управління економічною діяльністю підприємства відповідно стратегії розвитку. Розробка економічної політики має передбачати співставність з положеннями аналітичної та облікової політики підприємства й іншими регламентами, які визначають реалізацію економічних процесів у досягненні стійкого стану. З'ясовано, що: 1) синергія облікової та економічної політики дозволяє отримати ефект емерджентності для управління фінансовою стійкістю підприємства; 2) обрані елементи облікової політики забезпечують якість фінансового інформаційного масиву для аналітичних процедур, рекомендовано окремі методичні підходи до обрання методичних положень щодо певних об'єктів обліку; 3) архітектура економічної політики є базовим стрижнем для її реалізації у забезпеченні стратегічних завдань та рекомендовано відповідні етапи формування економічної політики. За результатами дослідження доведено можливість отримання ефекту емерджентності від взаємодії елементів облікової та економічної політики, що дозволить забезпечити фінансову стійкість підприємства.

Ключові слова: підприємство; економічна політика; облікова політика; емерджентність; фінансова стійкість

UDC 336.02:657.01

**EMERGENCE OF ECONOMIC AND ACCOUNTING POLICIES IN
MANAGEMENT OF FINANCIAL STABILITY OF THE ENTERPRISE**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.145.335

Chumak O., PhD in Economics*PJSC Higher education institution Interregional Academy of Personnel Management***Nagorna I.***Kharkiv Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics*

The paper states that economic policy in scientific literature is usually determined from the position of the macro level, although its elements are the subject of numerous

studies. The general features are that economic policy is a system of goals of economic development, is an activity in the development and implementation of a system of practical measures to influence the economic status of the entity, its components are resources and any operations with them, etc. The economic policy of the enterprise is recommended to be understood as a set of measures of the subjects of management, aimed at the implementation of economic laws with minimal risks for the effective management of the economic activity of the enterprise, respectively, development strategy. The development of economic policy should provide comparability with the provisions of the company's analytical and accounting policies and other regulations that determine the implementation of economic processes in achieving a sustainable condition of the company. It is revealed that: 1) the synergy of accounting and economic policy allows obtaining the effect of the emergence of financial stability management of the enterprise; 2) selected elements of accounting policy ensure the quality of the financial information array for analytical procedures, recommended separate methodological approaches to the selection of methodological provisions for certain objects of accounting; 3) the architecture of economic policy is the basis for its implementation in securing strategic objectives and recommended the appropriate stages of economic policy formation. According to the results of the study, the possibility of obtaining the effect of the emergence from the interaction of elements of accounting and economic policy, which will ensure the financial stability of the enterprise.

Keywords: enterprise; economic policy; accounting policy; emergence; financial stability

Актуальність проблеми. Архітектура системи управління економічною діяльністю підприємства включає облікову та економічну політику, синергія яких дозволяє виявити емерджентність. Побудова економічної системи підприємств, зокрема за умов впровадження Концепції збалансованого національного економічного розвитку, вимагає оновленої економічної політики, яка має ґрунтуватись на засадах облікової політики, сформованої відповідно положень МСФЗ. Економічна стратегія будь-якого підприємства передбачає забезпечення фінансово стійкого стану для чого складають відповідну облікову політику, як підґрунтя формування інформаційного забезпечення аналізу. Практика свідчить, що облікова політика складається як вимога законодавства, здебільшого є обмеженим за обсягом документом та не розглядається з позиції взаємозв'язку із процесами економічної діяльності для реалізації стратегії розвитку. Загальновизнаною є проблема узгодження системи бухгалтерського обліку й положень економічної політики підприємства, яка не отримала прийнятного

рішення. Тому питання визначення структури і положень економічної та облікової політики є нагальними для наукового кола та практиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на численні дослідження щодо удосконалення обліку, як інформаційної системи підприємства для прийняття управлінських рішень варто зауважити, що проблеми з питань узгодження даних різних систем продовжують існувати. Питання облікової політики загалом, та як частини системи управління підприємством зокрема, досліджували: М. С. Пушкар, Г. Г. Кірейцев, С. О. Левицька, П. Є. Житний, В. В. Сопко, Н. М. Малюга, В. М. Рожелюк, О. В. Фоміна та багато інших вітчизняних й зарубіжних вчених.

Зважаючи на значний доробок вчених, питання забезпечення результативності взаємозв'язку облікової та економічної політики, як підґрунтя формування інформаційного забезпечення для оцінки фінансової стійкості потребує свого розвитку.

Метою статті є визначення та обґрунтування концептуального взаємозв'язку облікової та економічної політики підприємства за умови отримання ефекту емерджентності на організаційному та управлінському рівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність проблеми взаємодії облікової та економічної системи підприємств визначена потребою якісного обліково-аналітичного забезпечення для розв'язання економічних завдань відповідно цілям управління. В сучасних умовах господарювання вимоги і критерії до інформаційної бази обліково-аналітичної системи істотно змінюються у зв'язку із зростанням корисності економічної інформації, якісних змін у формах та відборі оптимального переліку показників звітності, розрахункових показників економічної ефективності функціонування підприємств [10].

При розгляді підприємства як цілісної системи, її важливими складовими, які враховують норми правового поля й досягнення мети стратегії є економічна та облікова політики. У той же час, вони мають бути розроблені паралельно у часі та враховувати низку чинників, задля досягнення одного результату. Властивістю всієї системи в цілому, незалежно від того чи є стійкою система чи є стійкими її складові при нестійких протилежних категоріях через можливості системи неадитивним можливостям підсистем є емерджентність [2]. Автори

також зазначають, що орган, який управляє об'єктом з великою різноманітністю параметрів і характеристик, сам повинен володіти необхідною і достатньою різноманітністю і потенціалом для управління цим об'єктом. Отже, можемо зробити висновок, що будь-які управлінські політики підприємства з різними елементами й характеристиками є складовими його економічної системи, але їх дотримання зумовлює досягнення поточних цілей економічного розвитку. Відтак, їх розробка має здійснюватись із врахуванням очікуваного результату – емерджентності, яка забезпечить реалізацію обраних політик на очікуваний результат. За таких умов, економічна політика має базуватися на науково обґрунтованій концепції економічного розвитку підприємства та забезпечувати досягнення його фінансово стійкого стану. Варто враховувати комплексність при розробці й реалізації економічної політики шляхом узгодження взаємозв'язку усіх елементів для виконання передбачених завдань на кожному етапі розвитку. Щодо облікової політики, вимогою є виваженість, відповідність нормам МСФЗ та нормам чинного законодавства з метою формування інформаційного забезпечення для складання звітності й проведення аналізу фінансового стану підприємства. Слушно в цьому аспекті зауважує С. О. Левицька: «з урахуванням цільових запитів менеджерів підприємства «організаційний механізм» повинен враховувати бухгалтерський облік не як єдину облікову систему, а як інформаційну основу інтегрованої системи господарського обліку» [5]. У контексті організації обліку вчена розглядає синергетичний ефект від створення результативного обліково-аналітичного забезпечення у відповідності до потреб управління. М. С. Пушкар визначає концепцію облікової політики як регламентацію процесу підготовки інформації про діяльність підприємства, яка корисна для прийняття управлінських рішень щодо розподілу та ефективного використання наявних ресурсів і отримання результативної інформації [9, с. 384]. В. М. Рожелюк у своїх дослідженнях встановлює сутнісні характеристики організації бухгалтерського обліку на основі врахування визначених рис інформаційної економіки та ідентифікації їх впливу на бухгалтерський облік суб'єкта господарської діяльності [11]. Зокрема, Г. Г. Кірейцев у контексті окреслення проблем сучасного обліку зазначав, що правильне розуміння причин виникнення та ролі глобалізації в процесах суспільного економічного відтворення сприятиме

обґрунтованому підходу щодо вибору концепції та розробки моделей розвитку економіки. [4, с. 37]. Н. Я. Микитюк, вказує, що основним джерелом інформації для менеджменту є обліково-аналітична система, яка містить різнобічну економічну інформацію про об'єкти управління [6, с. 92].

Наведе свідчить, що облікова політика спрямована на формування такого інформаційного забезпечення, яке буде відповідати характеристикам інтегрованої системи даних й дозволить ефективно управляти економічною діяльністю підприємства. Інформація відіграє дві ключові ролі: є корисною в процесі прийняття рішень інвесторами та провайдерами капіталу, що дозволяє оцінити потенціал повернення інвестиційних можливостей та дозволяє «постачальникам» капіталу розробляти механізми корпоративного управління для моніторингу використання ресурсів капіталу після того, як вони були виділені (роль ex-post інформації) [14]. Для забезпечення ефективної економічної діяльності підприємства з упередженням ризиків варто генерувати оптимальний набір якісних інформаційних даних економічного й неекономічного, фінансового й нефінансового характеру. Оптимальними слід вважати достатній для аналізу й прийняття рішень масив даних, який генерується в системі бухгалтерського обліку. Н. Л. Правдюк зауважує, що якість бухгалтерської інформації корелює з ефективністю реалізації всього управлінського процесу: чим вищі якісні параметри інформації, тим кращі можливості менеджерів підготувати оптимальні рішення [8]. Відтак, положення облікової політики, як ключового облікового регламенту є підґрунтям формування якісної інформаційної бази для економічного управління й забезпеченню реалізації положень економічної політики.

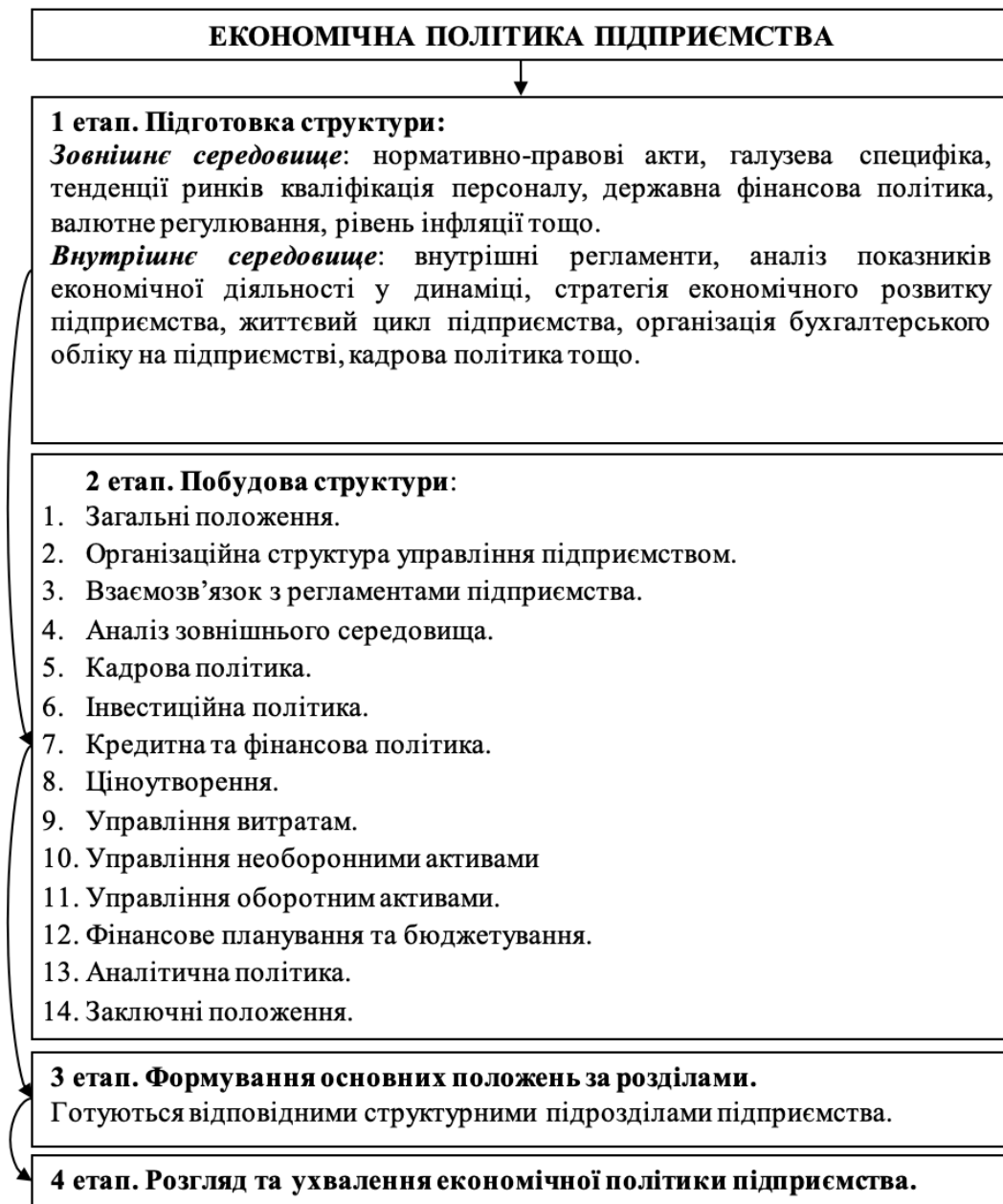
Зважаючи на те, що сучасний облік має задовольняти інформаційні потреби щодо виявлення резервів підвищення ефективності діяльності, визначення стратегії та оцінки її досягнення, проблеми сучасного менеджменту, які має вирішувати облік, О. В. Кирєєва поділяє на дві групи: відсутність гнучкості в системі управління та недостатня забезпеченість інформацією про стан середовища підприємства та інше [3, с.45]. У цьому зв'язку О. В. Фоміна основні завдання інформаційного забезпечення управління зводить до таких: а) своєчасне та повне одержання, реєстрація та оновлення необхідних даних; б) систематизація

та комбінування даних з метою підготовки їх до використання в управлінській системі; в) своєчасне забезпечення відповідних рівнів управління всіма необхідними даними [12]. Тому, спрямування зусиль на інтеграцію ідей стратегії з економічного та облікового боку, дозволить уможливити покращення об'єктивності інформаційної системи для запитів економічного управління.

Системний підхід до забезпечення економічної політики підприємства ґрунтується на таких концептуальних засадах як: відповідність стратегії економічного розвитку та послідовність економічної політики; використання науково обґрунтованих кількісних параметрів; узгодженість облікової та економічної політики. Зарубіжними вчені досліджували економічні наслідки регулювання розкриття інформації та стандартів звітності, включаючи докази прийняття МСФЗ [16]. Економічна політика у науковій літературі, зазвичай, визначається з позиції макrorівня, хоча її елементи є предметом численних досліджень. Загальними рисами є те, що економічна політика є системою цілей економічного розвитку, є діяльністю щодо вироблення і реалізації системи практичних заходів з метою впливу на економічний стан суб'єкта, її складовими є ресурси та будь-які операції з ними тощо. Маємо думку, що уведення до вжитку терміну економічна політика підприємства є вимогою часу й запитів власників (акціонерів). Під економічною політикою підприємства рекомендовано розуміти сукупність заходів суб'єктів управління, спрямованих на реалізацію економічних законів з мінімальними ризиками для ефективного управління економічною діяльністю підприємства відповідно стратегії розвитку. Розробка економічної політики має передбачати співставність з положеннями аналітичної та облікової політики підприємства й іншими регламентами, які визначають реалізацію економічних процесів у досягненні стійкого стану (рисунок 1).

Під час моніторингу фінансової стійкості підприємства особливої актуальності набуває вивчення методичних прийомів формування облікових даних – фінансового інформаційного середовища, як підґрунтя визначення низки показників, що включаються до відповідних агрегатів. Рівень розкриття інформації про обрані методи і принципи в обліковій політиці мають важливе значення для прогнозування аналітиками економічних показників та явищ [15]. Нами нижче зауважено на об'єктах

обліку, які варто виокремити як такі, що впливають на фінансову стійкість підприємств: грошові кошти, умовні зобов'язання та активи, довгострокові та короткострокові зобов'язання, дебіторська заборгованість, інфляційні коригування.

*Рис. 1 – Архітектура економічної політики підприємства
 Джерело: розроблено авторами*

Для забезпечення ефективного управління грошовими потоками підприємства вбачається необхідним параметризація інформаційно-аналітичних потоків про рух грошових коштів. Параметризація проводиться ґрунтуючись на даних, які характеризують грошові кошти й їх цикл на підприємстві. Отже, необхідно визначити типові параметри та

потоки необхідної і достатньої інформації для визначення показників грошового циклу. Ефективність управління грошовими потоками визначається для:

1. Оцінки рівня суттєвості помилки економічного рішення щодо ресурсів відображених у звітності, зокрема грошових, індуктивним методом (метод фінансових показників). В обліковій політиці підприємства варто встановити рівень зміни фінансового показника, який зумовлює хибне рішення користувача інформації на умовний базисний пункт.

2. Діагностики фінансової кризи виходячи з аналізу динаміки сальдо грошового потоку від операційної діяльності та коефіцієнта достатності грошового потоку [1].

3. Визначення ліквідності та платоспроможності підприємства.

Одним із нових елементів облікової політики підприємств є умовні зобов'язання й активи. В обліковій політиці варто приділити уваги визнанню умовних зобов'язань. У випадках, коли суб'єкт господарювання є солідарно і окремо відповідальним за зобов'язання, та частина зобов'язання, яка, за очікуванням, буде погашена іншими сторонами, розглядається як умовне зобов'язання. Умовні активи виникають, як правило, внаслідок незапланованих або інших неочікуваних подій, які уможливають надходження економічних вигід до суб'єкта господарювання. Умовні активи не визнаються у фінансовій звітності, оскільки це може спричинити визнання доходу, який може бути ніколи не отриманим. Такі об'єкти обліку можуть суттєво вплинути на рішення здійснення економічної діяльності, тому повинні бути окреслені в обліковій політиці. В обліковій політиці варто передбачити оцінку умовних зобов'язань та умовного активу згідно МСБО 37. За такими об'єктами обліку в обліковій політиці рекомендовано передбачити елементи робочого плану рахунків: «Гарантійні зобов'язання», «Зобов'язання за незавершеними на звітну дату судовими розглядами», «Дисконтовані до звітної дати векселі, термін платежу по яких не настав», «Інші умовні зобов'язання». Використання зазначених рахунків дасть змогу розуміти необхідність створення відповідних забезпечень та відобразити наслідки настання умовних зобов'язань. Врахування таких подій, які можуть змінити майновий стан підприємства за певних обставин у майбутньому, надасть можливість управлінському персоналу здійснити

оцінку ймовірної зміни кредитоспроможності та фінансової стійкості підприємства.

Фінансова стійкість визначається, зокрема, показниками ліквідності через співвідношення оборотних активів та зобов'язань. Сьогодні не приділяється належної уваги в обліковій політиці підприємств впливу інфляції та коливань валютних курсів на суму зобов'язань, дисконтування суми майбутніх платежів, відображення в системі рахунків обліку витрат, пов'язаних із отриманням позик, відмова від капіталізації фінансових витрат превалює над її застосуванням тощо [7]. Тому фінансова звітність підприємств не завжди містить таку інформацію про зобов'язання, яка уможливорює достовірність оцінки майнового стану. Етапи управління кредитним ресурсами на підприємстві нами узагальнено таким чином: 1. Аналіз фінансового стану підприємства. 2. Визначення джерела кредитування. 3. Структурування кредитних ресурсів відповідно обраної стратегії розвитку. 4. Аналіз «витрат» і «вигід» умов кредитування та розрахунок окупності кредиту. 5. Контроль дотримання умов договору. Відтак, інформація облікової системи матиме найбільший вплив під час виконання етапів три і чотири, а надалі, для оцінки стану й структури майна підприємства. Якщо мова йде про збільшення довгострокових забезпечень чи зобов'язань, це супроводжується виникненням певних витрат, які під час формування агрегованого або похідного балансу варто включати до їх вартості на дату балансу (витрати періоду за такими операціями, відображені за дебетом рахунків витрат). За умови, коли інфляційні коригування не здійснювались, для аналізу варто приймати до уваги дисконтовану суму зобов'язань, визначену за теперішньою вартістю, залежно від умов та виду зобов'язань для забезпечення зіставлення інформації у фінансовій звітності. Тривалими є дискусії щодо методики визначення ставки дисконту через банківський відсоток, вартість капіталу компанії, відсоток від отриманого ним прибутку тощо. Для аналітичних оцінок важливим є співвідношення короткострокових й довгострокових зобов'язань, тому умови визнання й переведення зазначені у обліковій політиці, визначатимуть точність показника поточної ліквідності. За необхідності кредитування, компаніям з наявними дочірніми підприємствами, філіями, іншими бізнес структурами, доцільно передбачати наслідки зрушень у такій структурі. Зокрема, чинні норми стандартів, до складу поточних зобов'язань віднесено доходи майбутніх

періодів, котрі визначені як кошти, отримані у звітному періоді, але які відносяться відповідно до бухгалтерської звітності до майбутніх звітних періодів. За такими доходами не виникає ні зобов'язань ні доходів, але вони містять певну частину заборгованості, чим виявляються на межі між власне доходами та зобов'язаннями. Рекомендовано при формуванні похідного балансу суму зобов'язань зменшувати на суму кредитового обороту рахунку 69 «Доходи майбутніх періодів» не зважаючи на ступень завершеності операцій. У той же час, порядок оцінки ступеня завершеності операцій наданих послуг обов'язково має бути відображено у обліковій політиці, що вплине на показники фінансової звітності. О. В. Харламова зауважила, що трансформаційні коригування повинні розділити відстрочений дохід за безоплатно отриманими активами (до прикладу) на поточну й довгострокову компоненти: – поточна компонента є річною сумою амортизації цих активів; – решта – довгострокова компонента відстроченого доходу [13]. Таким чином, якщо такий методичний підхід передбачити в обліковій політиці, необхідно зважувати на наявність таких показників у облікових регістрах і формах звітності при аналізі.

Узагальнюючи викладене, варто зазначити, що при визначенні положень облікової політики в частині активів варто приділити окремої уваги визнанню та оцінці, а в частині пасивів, можливого їх впливу на показники звітності, співвідношення окремих фінансових агрегатів, впливу на результати аналізу фінансової стійкості.

Висновки. За результатами дослідження доведено можливість отримання ефекту емерджентності від взаємодії елементів облікової та економічної політики, що дозволить забезпечити фінансову стійкість підприємства. Запропонована етапізація формування економічної політики та її структура забезпечує управління діяльністю підприємства через реалізацію стратегічних завдань, враховуючи обрані положення облікової політики. Для забезпечення фінансово стійкого стану підприємства варто привертати особливої уваги методичним аспектам обліку грошових коштів як ключового параметру ліквідності, зобов'язань, як параметру ліквідності, фінансового лівереджу, автономності й низки інших коефіцієнтів. Варто зважувати на структуру зобов'язань й їх оцінку на звітну дату та враховувати низку чинників при агрегації балансів. Ефективне управління синергією економічної й облікової систем

підприємства дозволить реально охарактеризувати фінансовий стан й приймати важливі стратегічні рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Власова Н. О. Діагностика фінансової кризи підприємств роздрібної торгівлі: монографія Харків: Харк. Держ. Університет харчування та торгівлі, 2007. 209 с
2. Геселева Н. В. Емерджентні властивості системи. Бізнес Інформ. 2013. № 7. С. 93-97. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_7_18 (дата звернення: 10.01.2019)
3. Киреева О.В. Проблемы информационного обеспечения процесса управления современными предприятиями. Управленческий учет. 2008. №7. С.37-44.
4. Кирейцев Г. Г. Глобализация экономики и унификация методологии бухгалтерского учета: Научный доклад. Изд. 2-е, перераб. и доп. Житомир: ЖГТУ, 2008. 76 с.
5. Левицька С. О. Організація обліку діяльності суб'єктів як синергетичний процес інформаційного забезпечення їх менеджменту. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : науковий журнал. Острог : Вид-во НУ«ОА», 2016. № 1(29). С. 133–139.
6. Микитюк Н. Я. Обліково-аналітична інформація в системі управління. Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. Випуск 3. №13. 2009. С. 92-95.
7. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку» від 17.02.2017 №241. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0267-17> (дата звернення: 10.01.2019)
8. Правдюк Н. Л. Якість облікової інформації: сутність та методика оцінки. Облік і фінанси. 2016. № 2. С. 57–64. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_ark_2016_2_10 (дата звернення: 10.01.2019)
9. Пушкар М. С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти): монографія. Тернопіль: Економічна думка, 1999. 424 с.,
10. Рожельюк В. М. Концептуальні основи обліково-аналітичного забезпечення системи менеджменту підприємства. Сталий розвиток економіки. 2013. № 1. С. 270–274. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_1_60 (дата звернення: 10.01.2019)
11. Рожельюк В. М. Організація бухгалтерського обліку діяльності переробних підприємств: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2013. 488 с.
12. Фоміна О. Облік в управлінні підприємством. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2010. № 2. С. 113-120. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2010_2_11 (дата звернення: 10.01.2019)

13. Харламова О. В. Методика трансформації обліково-звітної інформації щодо капіталу та зобов'язань при складанні МСФЗ-звітності Економіка і регіон. 2015. № 3. С. 83–87. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2015_3_16 (дата звернення: 10.01.2019)
14. Beyer, A., Cohen, D., Lys, T., Walther, B., 2010. The financial reporting environment: review of the recent literature. *Journal of Accounting and Economics* 50, 296–343
15. Hope, O. 2003. Accounting policy disclosures and analysts' forecasts. *Contemporary Accounting Research* 20, 295–321
16. Leuz, C., and P. Wysocki. 2016. The economics of disclosure and financial reporting regulation: Evidence and suggestions for future research. *Journal of Accounting Research*, forthcoming. The University of Chicago, Booth School of Business. P.133

REFERENCES:

1. Vlasova N. O. (2007) *Diagnostika finansovoyi krizi pidpriemstv rozdribnoyi torgivli [Diagnostics of the financial crisis of retail enterprises: monograph]* Kharkiv: Kharkov The state University of Food and Trade [in Ukrainian].
2. Hesselova N. V. (2013) Emerdzhentni vlastivosti sistemi [Emergence properties of the system] *Biznes Inform – Business Inform*, 7, 93-97 Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_7_18 [in Ukrainian].
3. Kireeva O. V. (2008) Problemyi informatsionnogo obespecheniya protsessa upravleniya sovremennymi predpriyatiyami [Problems of information provision of the process of management of modern enterprises]. *Upravlencheskiy uchet – Management accounting*, 7, 37-44[in Ukrainian].
4. Kireytssev G. G. (2008) *Globalizatsiya ekonomiki i unifikatsiya metodologii buhgalterskogo ucheta [Globalization of Economics and Unification of Accounting Methodology: Scientific Report]*. Izd. 2nd, pererab. and add Zhitomir: ZHSTU, 76 [in Ukrainian].
5. Levytska S. O. (2016) Organizatsiya obliku diyalnosti sub'ektiv yak sinergetichiy protses informatsiyного zabezpechennya yih menedzhmentu [Organization of the accounting of the subjects' activities as a synergistic process of information provision of their management]. *Naukovi zapiski Natsionalnogo universitetu «Ostrozka akademiya». Seriya «Ekonomika» : naukoviy zhurnal. Ostrog – Scientific notes of the National University of Ostroh Academy. Series "Economics": a scientific journal. Ostrog*, 1 (29), 133-139 [in Ukrainian].
6. Nikitiuk N. Ya. (2009) Oblikovo-analitichna Informatsiya v sistemi upravlinnya. [Accounting and analytical information in the management system]. *Innovatsiyna ekonomika. VseukraYinskiy naukovo-virobnichiy zhurnal – Innovative economy. All-Ukrainian Scientific and Production Magazine*. Issue 3, 13, 92-95 [in Ukrainian].

7. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainyini «Pro zatverdzhennya zmin do deyakih normativno-pravovih aktiv Ministerstva finansiv Ukrainyini z buhgalterskogo obliku» [Order of the Ministry of Finance of Ukraine "On Approval of Amendments to Certain Regulatory Acts of the Ministry of Finance of Ukraine on Accounting"]. (2017, January 17). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0267-17> [in Ukrainian].
8. Pravdyuk N. L. (2016) Yakist oblikovoyi informatsiyi: sutnist ta metodika otsinki [Quality of accounting information: the essence and methodology of evaluation]. *Oblik i finansi – Accounting and finance*, 2, 57-64 Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2016_2_10 [in Ukrainian].
9. Pushkar M. S. (1999) *Tendentsiyi ta zakonomirnosti rozvitku buhgalterskogo obliku v Ukrainyini (teoretiko-metodologichni aspekti) [Trends and regularities of accounting development in Ukraine (theoretical and methodological aspects)]*. Ternopol: Economic Thought, 424 [in Ukrainian].
10. Rozheliuk V. M. (2013) Kontseptualni osnovi oblikovo-analitichnogo zabezpechennya sistemi menedzhmentu pidpriemstva [Conceptual bases of the registration-analytical providing of the system of management of enterprise]. *Staliy rozvitok ekonomiki – Steady development of economy*, 1, 270-274 [in Ukrainian].
11. Rozheliuk V. M. (2013) *Organizatsiya buhgalterskogo obliku diyalnosti pererobnih pidpriemstv [Organization of accounting of activity of processing enterprises]*. Kyiv: NSC IAE, 488 [in Ukrainian].
12. Fomina O. (2010) Oblik v upravlinni pidpriemstvom [Accounting in the management of the enterprise]. *Visnik Kiyivskogo natsionalnogo torgovelno-ekonomichnogo universitetu – Bulletin of the Kiev National Trade and Economic University*, 2, 113-120 Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2010_2_11 [in Ukrainian].
13. Kharlamova O. V. (2015) Metodika transformatsiyi oblikovo-zvitnoyi Informatsiyi schodo kapitalu ta zobov'yazan pri skladanni MSFZ-zvItnostI [Method of transformation of accounting and reporting information about capital and liabilities when preparing IFRS-reporting]. *Ekonomika i region – Economy and region*, 3, 83-87 Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2015_3_16 [in Ukrainian].
14. Beyer A., Cohen D., Lys T., Walther B., (2010) The financial reporting environment: review of the recent literature. *Journal of Accounting and Economics* 50, 296-343
15. Hope O. (2003) Accounting policy disclosures and analysts' forecasts. *Contemporary Accounting Research* 20, 295-321
16. Leuz, C., and P. Wysocki (2016) The economics of disclosure and financial reporting regulation: Evidence and suggestions for future research. *Journal of Accounting Research*, forthcoming. The University of Chicago, Booth School of Business, 133

СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА

УДК 330.342:504

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СВІТОВОГО СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.158.336

Довгаль О. А., д.е.н.,
Панова І. О.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті наведено результати дослідження сутності екологічних аспектів світового соціально-економічного розвитку. Метою статті є узагальнення теоретичних підходів дослідження сутності екологічних аспектів світового соціально-економічного розвитку та напрямів процесу його екологізації. У ході дослідження використано загальнонаукові методи, такі як: діалектика загального та одиничного; історико-логічний метод; метод наукової абстракції, аналізу і синтезу; метод аналізу регіонального та світового виміру; метод системного узагальнення тощо. В межах вивчення ролі екології та її впливу на соціально-економічний розвиток суспільства пропонується концептуальна модель, яка визначає позиції даного напрямку знань з урахуванням об'єктивних тенденцій сучасної наукової думки. У ході дослідження доведено, що формування основ екологічної політики, яка дозволила б при одночасному збереженні природного середовища проживання і відповідної екологічної обстановки, створити сприятливі умови для досягнення високих показників економічного зростання і підвищення рівня добробуту і соціальної задоволеності населення є складним, але необхідним завданням на всіх рівнях соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: світовий соціально-економічний розвиток; екологізація; екологія; протиріччя між суспільством і природою; навколишнє середовище

UDC 330.342:504

ENVIRONMENTAL ASPECTS OF WORLD SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.158.336

Dovgal O., Dr. of Econ. Sc.,
Panova I.

Kharkiv National University named after V. N. Karasin

The article presents the results of research on the essence of ecological aspects of world socio-economic development. The purpose of the article is to generalize theoretical approaches to the study of the essence of ecological aspects of world socio-economic development and directions of its ecologization process. In the course of the study, general

scientific methods were used, such as: the dialectic of the general and the individual; historical and logical method; the method of scientific abstraction, analysis and synthesis; method of analysis of regional and world dimension; method of system generalization, etc. In the framework of studying the role of ecology and its impact on the socio-economic development of society, a conceptual model is proposed that defines the positions of this area of knowledge, taking into account the objective tendencies of contemporary scientific thought. In the course of the study, it was proved that the formation of the basis of environmental policy, which would allow simultaneous preservation of the natural habitat and appropriate environmental conditions, create favorable conditions for achieving high indicators of economic growth and increase the level of welfare and social satisfaction of the population is a difficult but necessary task for all levels of social and economic development.

Keywords: world socio-economic development; ecologization; ecology; contradictions between society and nature; environment

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку світового суспільства все більшого значення набувають питання збереження і захисту навколишнього середовища для благополучного життя майбутніх поколінь. З ХХ століття вченими активно використовується термін «екосистема», під яким мається на увазі біологічна система, що складається із товариства всіх живих організмів на даній території або просторі, що взаємодіє із середовищем проживання у такий спосіб, що рух енергії призводить до появи певної біологічної структури, природного рівноваги і кругообороту живої та неживої матерії.

Як можна помітити, між суспільством (людиною) і навколишнім середовищем (екосистемою) відбувається на паритетних засадах взаємний вплив і взаємодія. Будь-які дії людини, що змінюють хід і межі навколишнього середовища і порушують баланс екосистеми, призводять у подальшому до змін в укладі життя суспільства. На основі екологічної свідомості з урахуванням зростання значущості екологічних проблем сучасності під впливом процесу екологізації суспільства відбувається формування та реалізація екологічної політики держави, яка, у свою чергу, має прямий вплив на стан навколишнього середовища кожної конкретної екосистеми.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженням цієї теми активно на протязі останніх років займаються міжнародні економічні організації, такі як Всесвітній Економічний Форум, Світовий Банк. Серед науковців зі світовим ім'ям еколога-економічні проблеми досліджували Д. Белл [1], Д. Бьолер [2], В. Вернадський [3], В. Данілов-Данільян [4], Г. Дейлі [5], К. Лосев [4] тощо. Водночас недостатньо дослідженими

залишаються питання розкриття сутності екологічних аспектів світового соціально-економічного розвитку.

Мета роботи. Метою статті є узагальнення теоретичних підходів дослідження сутності екологічних аспектів світового соціально-економічного розвитку та напрямів процесу його екологізації.

Викладення основного матеріалу дослідження. З точки зору сучасності, екологію неможливо розглядати виключно у контексті біологічного світорозуміння. Екологію, як свідчать дослідження зарубіжних і вітчизняних вчених з різних сфер знань, слід, перш за все, вивчати у контексті соціально-економічної природи людського суспільства, що значно розширює понятійний апарат і науково-методологічні основи даної науки у порівнянні з первинним природничих підходом.

В рамках вивчення ролі екології та її впливу на соціально-економічний розвиток суспільства пропонується концептуальна модель, яка визначає позиції даного напрямку знань з урахуванням об'єктивних тенденцій сучасної наукової думки. В основу концепції покладено поділ міждисциплінарних зв'язків на низку сегментів, причому чільну роль тут грає економіка як наука, що має найбільш інтенсивний зв'язок з екологією на сучасному етапі (табл. 1.).

Таблиця 1. – Напрямки взаємовпливу економіки та екології в соціально-економічному контексті проблем сучасного суспільства

Проблеми сучасного розвитку	Вплив екології	Вплив економіки
Зростання споживання товарів і послуг	Обмеження і скорочення мінерально-сировинної ресурсної бази	Збільшення обсягу виробництва і диверсифікація продукції, що випускається
Продовольча проблема	Скорочення кількості земель, придатних для ведення сільського господарства	Зростання попиту на продовольство
Урбанізація	Збільшення площі територій, непридатних для життя людини	Збільшення обсягу споживання енергоресурсів і зростання рівня побутових відходів в містах
Багатофакторна глобалізація світової спільноти	Негативні наслідки від екологічних проблем сучасного світу	Посилення інтеграційних процесів, посилення інтернаціоналізації та транснаціоналізації світових ринків
Підвищення інтенсивності виникнення природних катастроф і катаклізмів	Знищення елементів економічної системи, зниження економічного зростання	Необхідність фінансування відновлювальних робіт та надання допомоги населенню
Проблема забезпечення прісною водою	Скорочення світових запасів прісної води в більшості регіонів світу	Зростання попиту на безперебійне забезпечення прісною водою для побутових і виробничих потреб

Джерело: розроблено авторами

Першою за значущістю міждисциплінарного взаємозв'язку є так звана «громадська екологія», тобто складова частина екології в її взаємозв'язку з громадськими та гуманітарними науками, серед яких можна виділити соціологію, психологію, юриспруденцію, політологію.

Найбільш тісні зв'язки тут можна спостерігати з першої з вищезгаданих наук – соціологією. В даному контексті можна відзначити кілька перспективних напрямків, кожний з яких вказує про зв'язок даних наук:

- рішення урбаністичних проблем сучасного суспільства (перенаселення міст і скорочення чисельності сільського населення, нерівномірність розподіл людських ресурсів за окремими країнами та регіонами, демографічні проблеми, характерні для різних суспільних формацій тощо). Даного роду проблеми мають безпосередній вплив на сучасну екосистему і визначають тенденції розвитку людської спільноти у довгостроковій перспективі;

- аналіз і вироблення рішень щодо формування і розвитку єдиного глобального суспільства, що активно проявляється у процесах глобалізації та інтернаціоналізації суспільних відносин і міждержавних зв'язків;

- виявлення громадської думки щодо вирішення основних екологічних проблем сучасності на основі проведення регулярних соціологічних опитувань населення в різних частинах світу.

Як видно з наведених напрямків взаємозв'язку соціології та екології, в кожному з них присутній економічний підтекст, що є додатковим аргументом на користь виділення економіки як базової науки, яка визначає шляхи та напрями трансформації сучасної екосистеми в соціально-економічному аспекті [6].

Наступною суспільною наукою, що має тісні зв'язки з екологією, є психологія. З найдавніших часів природа, навколишнє середовище справляли величезний вплив на формування особистості людини, його поведінку в соціумі, формувала моральні й релігійні погляди наших далеких предків. З плином часу, можна говорити вже про зворотний процес, коли мислення людини формує навколишнє середовище, і впливає на стан екологічної обстановки.

Вочевидним є взаємозв'язок екології та юриспруденції. Багато в чому стан навколишнього середовища залежить від цілої низки правових умов, до яких можна віднести:

- наявність відповідної нормативно-правової бази, що регламентує взаємодію людини і навколишнього природного середовища;
- актуалізація та доповнення нормативно-правової бази у відповідності з різного роду змінами та інноваціями, у тому числі технологічного характеру;
- ступінь ретельності виконання законодавчих актів екологічного характеру;
- відповідність національних і міжнародних стандартів і нормативно-правової документації у сфері захисту навколишнього середовища і екологічної політики.

Разом з тим, прийняття тих чи інших правових актів, обов'язково призводить до зміни економічної ситуації, а найчастіше поява самих законів та інших правових документів обумовлена проведеною економічною політикою держави або регіону [7].

Наступною суспільною наукою, представленою в концептуальній моделі локалізації екології в системі сучасної універсальної наукової думки, є політологія, як галузь знань, що регламентує владні відносини і політичну структуру держави. Цілком очевидним є вплив політології на екологічні процеси і проблеми сучасності, що виявляється у наявності розсудливості і доброї волі можновладців по відношенню до збереження та примноження природного національного багатства, формування грамотної та ефективної екологічної політики, турботи про розвиток глобальної екосистеми нашої планети тощо. Фактично в якості прикладу єдності двох цих наук можна привести продукт сучасної політичної системи багатьох країн світу – екологічно орієнтовані рухи і партії, що ставлять собі за мету збереження екологічного середовища і захист навколишнього світу від небезпечної і згубної діяльності людини і держави.

Останнє коло концептуальної моделі присвячено зв'язку екології з такими природничими дисциплінами як біологія, хімія, фізика, геологія, географія. Природно, не викликає сумніву наявність зв'язків між даними галузями знань і екологією, але треба підкреслити, що в сучасних умовах розвитку людської цивілізації пріоритетність цих відносин значно знижена [10]. Даний факт, багато в чому обумовлений темпами і характером інноваційного технологічного розвитку, коли за допомогою досягнень науки і техніки людина значно змінила первинне екологічне середовище свого проживання.

Можливі напрямки взаємовпливу екології та економіки в сучасному суспільстві обґрунтовуються необхідністю і бажаністю реалізації проектів в даних сферах для всього людства.

Так, перший рівень пріоритету віддається вирішенню актуальних екологічних проблем світової спільноти – забрудненню атмосфери за допомогою промислових викидів і використання низькоякісних сортів палива, забрудненню водойм і зниженню якості питної води, забрудненню ґрунту побутовими і промисловими відходами, загрозі глобального потепління тощо. Вирішення цих проблем вимагає значних обсягів фінансування як з боку окремих країн, так і всього світового співтовариства в цілому. Певною складністю тут виступає той факт, що найбільшу небезпеку дані проблеми представляють у країнах, що розвиваються, Африки та Азії, які власними силами не здатні вирішити або скоротити їх шкідливий вплив.

На другому місці, з точки зору важливості для суспільства, виступають питання збереження невідновлюваних природних ресурсів, перш за все, мінеральної сировини і корисних копалин. Так, до 2025 року більше ніж 2,8 млрд людей у 48 країнах світу будуть відчувати нестачу води. До 2050 року кількість людей, які постійно відчуватимуть брак води, сягне 7 млрд. Вирубки лісів і кліматичні зміни приведуть до того, що через 90 років дві третини всіх тропічних лісів Центральної і Південної Америки, а також 70% лісових екосистем Африки можуть бути кардинально перетворені. Згідно з даними, отриманими в результаті математичного моделювання, «вилучення» з атмосфери планети 100 млрд тонн CO₂ призведе до зниження середньої глобальної температури на 0,16° С [10].

Виходячи з представлених прогнозних оцінок, можна дійти висновку про нагальну потребу спільних міжнародних наукових досліджень, пов'язаних з пошуком альтернативних джерел енергії, нових видів біопалива, поширенням енерго- і ресурсозберігаючого обладнання та технологій [8, 9].

Широке впровадження подібних нововведень вплине на структуру і обсяг світового ринку, скоректує пропорції розрахунку одиниці собівартості товарної продукції, змінить просторове розташування світового виробництва в галузевому і регіональному контексті. Далі слідує збереження природного середовища мешкання і екосистем – важливе завдання сучасного суспільства в цілому. При цьому, мова йде не тільки про

підтримку ареалу проживання певних видів рослин або тварин, а й збереження екосистем, в яких живе людина. Тут мова йде про цілий спектр актуальних напрямків, до числа яких належать:

- заборона розміщення шкідливих і небезпечних для здоров'я людини об'єктів, у тому числі пов'язаних з обробкою і утилізацією відходів атомної промисловості;
- збереження садово-паркового ландшафту сучасних міст;
- збереження особливостей рельєфу і геологічної будови території;
- захист ендемічних видів рослин і тварин території;
- розміщення промислових виробництв з урахуванням інтересів жителів територій;
- розвиток транспортної системи з урахуванням інтересів жителів територій тощо.

Найчастіше правильне рішення цієї проблеми вимагає від держави і бізнесу використання додаткових ресурсів, що веде до збільшення вартості робіт або готової продукції [9].

Важливу роль у сучасному суспільстві відіграє екологізація економіки, що найбільш активно проявляється в розвинених країнах Європи і США, а також у нових індустріальних країнах азіатського континенту.

Екологізація економіки є процесом планомірного впровадження екологічних норм ведення бізнесу в національному масштабі з урахуванням галузевої специфіки та особливостей регіону. Однак, екологізація виступає тут як проміжна й неповна ланка на шляху до становлення «зеленої економіки» [11].

Експертами ООН з охорони навколишнього середовища (UNEP) запропоновано розширене трактування даного поняття, «зелена економіка» визначається ними як «господарська діяльність, що підвищує рівень добробуту і дозволяє забезпечити соціальну рівність, поряд з цим інтенсивно знижується можливість ризиків для довкілля й збіднення природних ресурсів» [12].

У більш вузької трактуванні поняття «зеленої економіки» звучить як «розробка, створення й використання технологічних процесів і обладнання для контролю і зниження емісії небезпечних для навколишнього середовища речовин, таких як парникові гази, оксиди азоту, вуглецю, фреони, моніторинг і прогнозування змін клімату, а також енерго- і

ресурсозбереження та відновлювальна енергетика» [12]. В це ж визначення включені процеси з розробки, випуску та використання технологічних процесів і матеріалів, призначених для запобігання негативного впливу природних і антропогенних факторів на будівлі і споруди; діяльність з виробництва екологічно чистої продукції, таких як сільськогосподарські продукти і матеріали, предметів особистого споживання.

Все більша кількість країн починає активно використовувати основні положення «зеленої економіки» при формуванні та реалізації засад державної політики. Як приклад можна привести розвиток даного напрямку в Китаї. Тут 3% ВВП було вирішено витратити на розвиток вітрової та сонячної енергетики, енергозбереження. Розділ "Зелений розвиток" у 12-му п'ятирічному плані Китаю (2011-2015 рр.) дуже чітко показує напрямок країни з просування до більш «зеленої» економіки [12].

В Євросоюзі також була прийнята програма на період до 2050 р переходу до низьковуглецевої економіки. Програма ставить цілі скорочення викидів парникових газів за секторами до 2030 і 2050 рр. (на 40-44 і 79-82% відповідно). Крім цього, в програмі намічені заходи щодо досягнення цих та інших цілей, наприклад, зниження витрат на паливо (на 175-320 млрд євро щорічно) [12].

Досить важливим у галузі «зеленої» економіки є план США, причому розвиток зеленої економіки був одним з пріоритетів ще адміністрації Б. Обама, коли він запропонував США домогтися того, щоб до 2035 р. 80% виробленої в країні електроенергії мала "чисте" походження, тобто щоб для її вироблення використовувалися вітер, сонце, ядерні матеріали, "чисте" вугілля та природний газ. На розвиток відновлюваної енергетики у США вже було виділено близько 20% від загального обсягу пакета фінансування антикризових заходів.

В якості основних напрямків зусиль федеральних властей США, покликаних забезпечити розвиток і конкурентоспроможність американської економіки, виділяються:

- формування структурованого ринку для продукції і технологій «зеленої економіки»;
- створення сприятливого інвестиційного клімату;
- сприяння розробці передових технологій;
- забезпечення підтримки «зелених» ініціатив на місцевому рівні тощо.

Висновки. Таким чином, формування основ екологічної політики, яка дозволила б при одночасному збереженні природного середовища проживання і відповідної екологічної обстановки, створити сприятливі умови для досягнення високих показників економічного зростання і підвищення рівня добробуту і соціальної задоволеності населення є складним завданням. При цьому, вже сьогодні стає ясно що «зелена економіка» в майбутньому стане невід'ємним елементом життя людського суспільства, перейшовши вузьку грань від прагнення до необхідності її впровадження на всіх рівнях розвитку суспільно-економічної формації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. 2-е издание, исп. и доп. М. : Академия, 2004. 788 с.
2. Бьолер Д. Идея та обов'язковість відповідальності за майбутнє // Філософська думка. 2007. № 1. С. 117–134. № 2. С. 77–95. № 3. С. 81–99.
3. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление. М. : Наука, 1988. 520 с.
4. Данилов-Данильян В. И., Лосев К. С. Экологический вызов и устойчивое развитие. М. : Прогресс-Традиция, 2000. 416 с.
5. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку. К. : Інтелсфера, 2002. 234 с.
6. Довгаль О. А., Довгаль Г. В. Міжнародний технологічний поділ праці як синергетичний ефект глобалізації // Академічний огляд. 2008. № 2. С. 94-98.
7. Довгаль О. А. Протекціонізм і лібералізм у зовнішньоторговельних відносинах у процесі глобалізації економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра економ. наук : спец. 08.00.01 «Економічна теорія». Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. 35 с.
8. Baumol, W., Oates, W. 1975. The Theory of environmental policy. Englewood Cliffs: Prentice-Hall. 210p.
9. Buttel, F., Taylor, P. 1994. Environmental sociology and global environmental change. W: Social theory and the global environment, ed. by M. Redclift, T. Benton. London and New York: Routledge. p. 18-23.
10. Pearce, D.W., Turner, K.R. 1990. Economics of natural resource and the environment. New York: Harvester Wheatsheaf. 260 p.
11. Redclift, M., Woodgate, G. 1994. Sociology and the environment. W : Social theory and the global environment, ed. by M. Redclift, T. Benton. London and New York: Routledge. 125 p.
12. Sklair, L. 2015. Global sociology and environmental change. W: Social theory and the global environment, ed. by M. Redclift, T. Benton. London and New York: Routledge. 213 p.

REFERENCES:

1. Bell, D. (2004). *Gryadushchee postindustrialnoe obshchestvo. Opyt sotsialnogo prognozirovaniya* [The coming post-industrial society. Social Forecasting Experience]. M. : Akademiya [in Russian].
2. Boler, D. (2007). *Ideia ta oboviazkovist vidpovidalnosti za maibutnie* [The idea and commitment of responsibility for the future]. // *Filosofska dumka – Philosophical thought*, 1, 117–134, 2, 77–95, 3. 81–99. [in Ukrainian].
3. Vernadskiy, V.I. (1988). *Nauchnaya mysl kak planetnoe yavlenie* [Scientific thought as a planetary phenomenon]. M. : Nauka [in Russian].
4. Danilov-Danilyan, V. I., Losev, K. S. (2000). *Ekologicheskyy vyzov i ustoychivoe razvitie* [Environmental Challenge and Sustainable Development]. M. : Progress-Traditsiya [in Russian].
5. Deili, H. (2002). *Poza zrostanniam. Ekonomichna teoriia staloho rozvytku* [Out of growth. Economic Theory of Sustainable Development]. K. : Intelsfera, 2002. [in Ukrainian].
6. Dovhal, O. A., Dovhal, H. V. (2008). *Mizhnarodnyi tekhnolohichniy podil pratsi yak synerhetychnyi efekt hlobalizatsii* [International technological division of labor as a synergistic effect of globalization] // *Akademichnyi ohliad – Academic review*, 2, 94-98. [in Ukrainian].
7. Dovhal, O. A. (2006). *Proteksionizm i liberalizm u zovnishnotorhovelnykh vidnosynakh u protsesi hlobalizatsii ekonomiky* [Protectionism and liberalism in foreign trade relations in the process of globalization of the economy]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina. [in Ukrainian].
8. Baumol, W., Oates, W. (1975). *The Theory of environmental policy*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall (in English).
9. Buttel, F., Taylor, P. (1994). *Environmental sociology and global environmental change. Social theory and the global environment*. M. Redclift, T. Benton (Ed.). London and New York: Routledge. p. 18-23. (in English).
10. Pearce, D.W., Turner, K.R. (1990). *Economics of natural resource and the environment*. New York: Harvester Wheatsheaf (in English).
11. Redclift, M., Woodgate, G. (1994). *Sociology and the environment. Social theory and the global environment*. M. Redclift, T. Benton (Ed.). London and New York: Routledge (in English).
12. Sklair, L. (2015). *Global sociology and environmental change. W: Social theory and the global environment*, ed. by M. Redclift, T. Benton. London and New York: Routledge (in English).

УДК 657.6:657.47:502

МЕТОДИКА ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ОПЕРАЦІЙ З ГМО ТА ВИТРАТ НА ЕКОЛОГІЧНУ ЯКІСТЬ ПРОДУКЦІЇ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.168.337

Замула І. В. д.е.н.**Сироїд Н. П.***Житомирський державний технологічний університет*

Мета статті полягає в обґрунтування теоретико-методичних положень щодо удосконалення методики внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції. На основі проведено дослідження, нами розроблено системний підхід до внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції. Методику внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції запропоновано розглядати в розрізі основних етапів: організаційно-підготовчого, методичного, результативно-загальноючого, інспекційного, що дозволяє виявити зв'язки між складовими системи внутрішнього контролю. В межах організаційно-підготовчого та методичного етапу розроблено план та програма внутрішньої перевірки операцій з ГМО та витрат на екологічну якість, що містять перелік завдань у визначеній послідовності їх виконання, а також сукупність контрольних процедур, за допомогою яких контролери отримують достатні та надійні докази відповідно до поставленої мети перевірки. Запропонований методичний підхід до внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції дозволяє забезпечити достовірність і повноту перевірки господарських операцій з ГМО та витрат на екологічну якість для виявлення потенційних обсягів виникнення порушень і попередження їх повторення у майбутньому.

Ключові слова: витрати на екологічну якість продукції; продукція з ГМО; внутрішній контроль

UDC 657.6:657.47:502

METHOD OF INTERNAL CONTROL OF OPERATIONS WITH GMOS AND COSTS FOR ENVIRONMENTAL QUALITY OF PRODUCTS

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.168.337

Zamula I. V., Dr. of Econ. Sc.**Syroïd N. P.***Zhytomyr state technological university*

The purpose of the article is to reasoning theoretical and methodological provisions regarding the improvement of the methodology of internal control of operations with GMOs and the costs for environmental quality of products. On the basis of the research, we have developed a systematic approach to the internal control of operations with GMOs and costs for environmental quality products. The method of internal control

© Замула І.В. д.е.н., Сироїд Н.П., 2018

over operations with GMOs and costs for environmental quality of products is proposed to be considered in the context of the main stages: organizational and preparatory, methodical, result-generalizing, inspection, which allow to identify the links between the components of the internal control system. Within the organizational-preparatory and methodical stage has developed a plan and a program for internal audit of operations with GMOs and environmental quality costs, which contains a list of tasks in a defined sequence of their implementation, as well as a set of control procedures by which the controllers receive sufficient and reliable evidences in accordance with the goal of the audit. The proposed methodological approach to the internal control of operations with GMOs and costs for ecological quality of products allows to ensure the reliability and completeness of verification of economic operations with GMOs and costs for environmental quality in order to identify potential amounts of detection and prevent their recurrence in the future.

Keywords: costs for environmental quality of products; GMO products; internal control

Актуальність теми. Методичні розробки в галузі дослідження систем внутрішнього контролю витрат на екологічну якість продукції недостатньо повно відповідають сучасним інформаційним потребам управління, особливо в екологічній сфері, оскільки не можуть оцінити здатність цих систем гарантувати високу якість продукції. Це обумовлює актуальність розробки методики проведення внутрішнього контролю витрат на екологічну якість продукції, що дозволяє виявляти напрями поліпшення систем внутрішнього контролю із мінімальними тимчасовими витратами і рівнем суб'єктивізму в судженнях фахівців. Недостатнє усвідомлення ролі витрат на екологічну якість продукції на практиці призводить до непродуманих управлінських рішень, що негативно позначається на фінансових результатах діяльності вітчизняних підприємств. Тож розробка методики внутрішнього контролю витрат на екологічну якість продукції забезпечить ефективне ведення обліку зазначених операцій на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Проблеми внутрішнього контролю витрат розглядали такі вітчизняні та зарубіжні науковці: Т.А. Бутинець [1], Є.В. Калюга [2], М.Д. Корінько [3], Р.О. Костирко [4], В.Ф. Максимова [5], С.М. Петренко [6], Т.Ю. Серебрякова [7], Р. Хілтон (Ronald W. Hilton), Д. Хан (D. Khan) [8]. Проте недостатній ступінь практичної розробленості методики внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції зумовлює актуальність дослідження. Відсутність напрацювань методики проведення внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції негативно впливає на якість, обґрунтованість і достовірність

отриманих результатів контролю, що це є суттєвих відхилень та порушень в процесі здійснення господарської діяльності підприємств.

Мета дослідження полягає в обґрунтування теоретико-методичних положень щодо удосконалення методики внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції, що дозволить підтвердити достовірність даних бухгалтерського обліку та показників фінансової звітності, а також сприятиме раціональному управлінню підприємством.

Виклад основного матеріалу. Внутрішній контроль за операціями з ГМО та витрат на екологічну якість продукції спрямований на вирішення завдань, пов'язаних, насамперед, з правильністю відображення в обліку операцій щодо закупівлі сировини, виробництва, порядку калькулювання собівартості екологічно якісної продукції, дотримання вимог щодо документального оформлення операцій в бухгалтерському обліку; визначення матеріально відповідальних осіб; контролем за дотриманням встановлених норм списання сировини, правильність віднесення складових витрат до витрат на екологічну якість продукції; перевіркою правильності розкриття інформації в облікових регістрах і формах фінансової, податкової та статистичної звітності.

Вважаємо, що основними причинами неефективного управління операціями з ГМО та витратами на екологічну якість продукції є відсутність регламентації внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість, що зумовлює його невідповідність інформаційним потребам управління даними об'єктами та не забезпечує зворотного зв'язку в системі управління. Тому виникає необхідність розроблення системного підходу до внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції, що сприятиме вирішенню даних проблем.

Ефективність проведення внутрішнього контролю витрат на екологічну якість продукції залежить насамперед від того, наскільки переслідувані ним цілі відповідають меті фінансово-господарської та управлінської діяльності підприємства. Дієвість внутрішнього контролю може бути посилена за рахунок використання оптимальних методів та інструментів. Під методикою контролю розуміють сукупність методів контролю. Методика – це сукупність правил здійснення конкретного дослідження, набір інструментів, предметів, що використовуються за конкретних обставин [1, с. 240]. Метод являє собою сукупність певних

прийомів. Прийоми – це якісно однорідна контрольна дія ревізора, спрямована на виявлення, дотримання певних нормативних положень суб'єктом господарювання [3, с. 112].

Методику внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції запропоновано розглядати в розрізі основних етапів (організаційно-підготовчого, методичного, результативно-узагальнюючого, інспекційного), що дозволяє виявити зв'язки між складовими системи внутрішнього контролю (рис. 1).

На організаційно-підготовчому етапі здійснюються наступні дії:

- підготовка Наказу про проведення внутрішнього контролю;
- формування робочої групи та розподіл обов'язків і відповідальності між суб'єктами проведення перевірки;
- визначення об'єктів та завдань внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції;
- вибір способів і прийомів контролю, які будуть застосовуватися суб'єктами внутрішнього контролю відповідно до встановлених завдань;
- формування інформаційної бази контролерів – вивчення первинних документів, облікових реєстрів, звітності та результатів попередніх перевірок.

На організаційно-підготовчому етапі складається план та програма внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції, в яких визначаються контрольні прийоми, послідовність перевірки та терміни її проведення. План внутрішньої перевірки операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції визначає лише строки, обсяг та порядок проведення перевірки, а програма – містить перелік завдань у визначеній послідовності їх виконання, а також сукупність контрольних процедур, за допомогою яких контролери отримують достатні та надійні докази відповідно до поставленої мети перевірки.

На методичному етапі здійснюється безпосередньо перевірка. Основними завданнями контролерів на цьому етапі є:

- загальна перевірка ефективності системи бухгалтерського обліку;
- перевірка наявності договорів про матеріальну відповідальність осіб;
- перевірка наявності договорів купівлі-продажу сировини, яка містить/немістить ГМО, посвідчення якості;
- проведення інвентаризації сировини та готової продукції яка містить/немістить ГМО;

Рис. 1. Методика внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції

Джерело: розроблено авторами

– перевірка місця зберігання інвентаризації сировини та готової продукції яка містить/немістить ГМО щодо його відповідності необхідним умовам зберігання та для попередження псування;

– виявлення сировини та готової продукції не належної якості, перевірка термінів придатності;

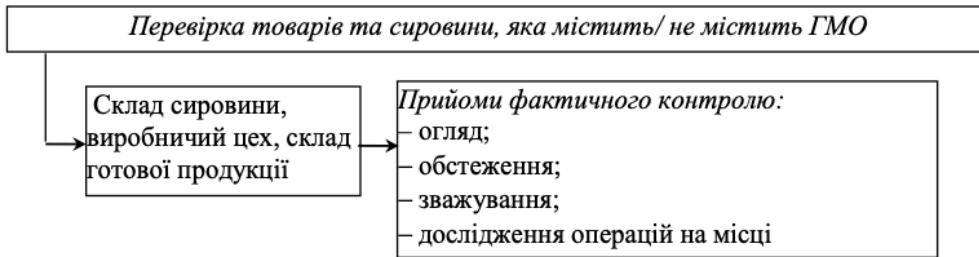
- встановлення наявності та виконання договорів з покупцями щодо реалізації екологічно якісної продукції;
- перевірка доцільності, своєчасності, правильності документального оформлення господарських операцій щодо оприбуткування, списання, реалізації екологічно якісної сировини та готової продукції ;
- встановлення відповідності порядку ведення обліку операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції затвердженим положенням облікової політики підприємства в частині оцінки продукції при її первісному визнанні та вибутті, включення загальновиробничих витрат до первісної вартості продукції;
- підтвердження правильності відображення операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції на рахунках бухгалтерського обліку;
- перевірка порядку калькулювання екологічно якісної продукції та повнота її оприбуткування;
- підтвердження правильності розкриття інформації про продукції з ГМО та витрати на екологічну якість в облікових регістрах, формах внутрішньої звітності та формах фінансової, статистичної та податкової звітності.

Прийоми внутрішнього контролю поділяються на документальні та фактичні. До фактичних прийомів внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість відносимо інвентаризацію, обстеження тощо. Документальні методи внутрішнього контролю передбачають вивчення об'єкта перевірки за сутністю (за допомогою таких прийомів контролю як арифметична, юридична, нормативна, логічна, зустрічна перевірки, спосіб балансової ув'язки, тощо) та формою (рис. 2).

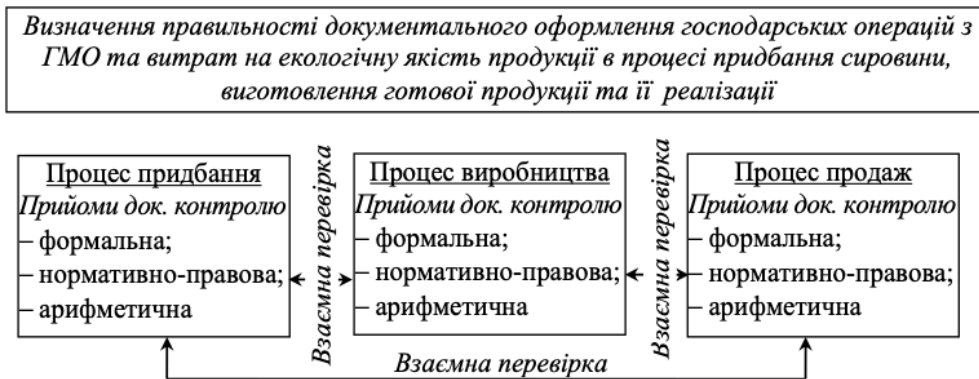
Внутрішній контроль операцій з ГМО та витрат на екологічну якість рекомендовано розпочати з проведення інвентаризації сировини та готової продукції, що містить/не містить ГМО на місцях її збереження.

Інвентаризація є одним із прийомів фактичного контролю, що дозволяє з'ясувати розходження між даними бухгалтерського обліку та фактичною наявністю, станом і оцінкою продукції з ГМО, а також перевірити повноту документального забезпечення і відображення в обліку господарських операцій щодо витрат на екологічну якість продукції, оприбуткування продукції та підтвердити реальність показників звітності підприємства. Інвентаризація здійснюється з метою:

1 ЕТАП – Інвентаризація

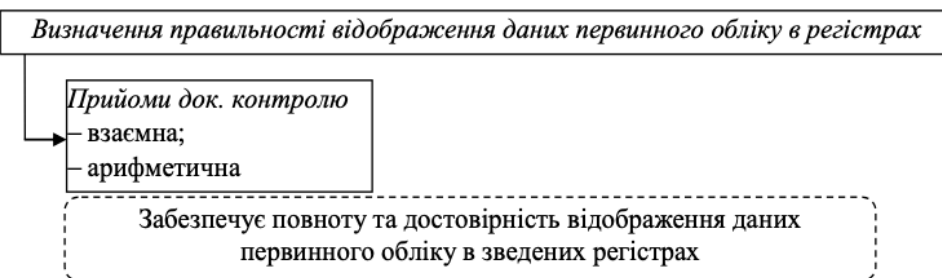

2 ЕТАП – Перевірка первинних документів

Зведена інформація про залишки сировини, та готової продукції, яка містить/ не містить ГМО

3 ЕТАП – Перевірка облікових регістрів

4 ЕТАП – Перевірка звітності (податкова, фінансова, соціальна та ін.)

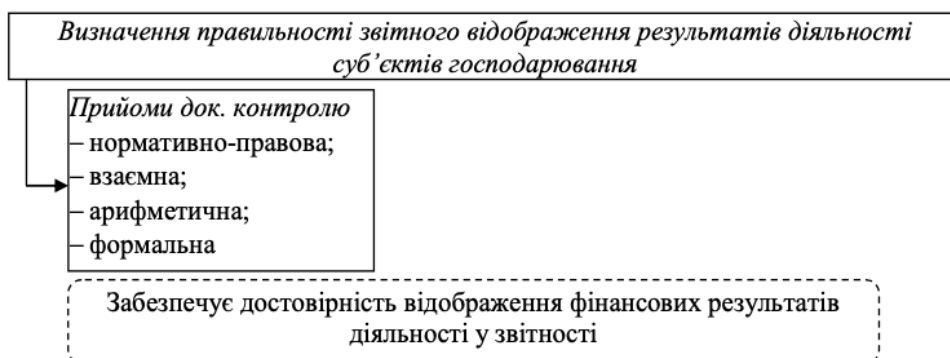

Рис. 2 Прийоми внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції
 Джерело: розроблено авторами

- одержання достовірних даних щодо кількісних і якісних характеристик продукції із вмістом / без ГМО;
- визначення розміру втрат внаслідок браку продукції;

- встановлення обґрунтованості списання відходів та повноти їх використання у господарській діяльності;
- виявлення продукції терміни зберігання якої закінчилися або підходять до закінчення;
- встановлення дотримання умов зберігання продукції.

До процесу інвентаризації виконавцям слід ставитися відповідально, оскільки при формальному проведенні інвентаризацій, або неналежного її проведення (відсутність належного планування інвентаризаційного процесу, недотримання загального порядку здійснення інвентаризації, порушення при її документальному оформленні (не складання актів контрольних перевірок інвентаризації, протоколи інвентаризаційних комісій, річні відомості інвентаризації), ігнорування проведення обов'язкової інвентаризації перед складанням річної фінансової звітності, призводить до втрат продукції та відповідно до погіршення фінансового стану підприємств.

Вважаємо, що інвентаризація екологічно якісної сировини та продукції на підприємстві повинна проводитися щомісячно станом на 1-е число, з метою формування достовірної внутрішньої звітності що забезпечить достовірну оцінку фінансового стану підприємства та прийняття правильних рішень управлінським персоналом.

Інвентаризація є одним з найбільш дієвих інструментів наступного контролю, тобто контролю, що реалізується через певний, часто значний час після проведення бухгалтерських процедур, за достовірністю даних бухгалтерського обліку про наявність ресурсів і зобов'язань суб'єкта господарювання. Відповідальними за проведення інвентаризації є інвентаризаційна комісія, яка затверджується наказом керівника підприємства та не може бути менше ніж три особи.

Матеріально-відповідальні особи до початку інвентаризації зобов'язані надати в бухгалтерію всі первинні документи щодо витрат понесених на екологічну якість продукції, а також на оприбуткування і списання сировини для її виробництва.

Об'єктами інвентаризації є сировина та готова продукція, що містить/не містить ГМО, а також господарські операції пов'язані з придбанням сировини, виробництвом готової продукції та її реалізації.

Фактичні дані щодо наявності сировини та готової продукції фіксуються в інвентаризаційній відомості, на основі якої складаються інвентаризаційні описи.

За всіма фактами, виявлених інвентаризаційною комісією, розбіжностей облікових і інвентаризаційних даних матеріально-відповідальна особа повинна представити комісії пояснення.

Вартість надлишків сировини та готової продукції з / без ГМО згідно з чинним законодавством оцінюється за ринковою вартістю та відображається в бухгалтерському обліку в складі іншого операційного доходу. У випадку виявлення нестачі сировини або готової продукції інвентаризаційна комісія зобов'язана, в першу чергу, визначити фактори (природні, антропогенні), які спричинили нестачу.

Після проведення інвентаризації контролери застосовують прийоми документального контролю, зокрема, формальну, арифметичну, логічну, нормативно-правову, взаємну та зустрічну перевірки. За допомогою вищезазначених прийомів внутрішнього контролю, в першу чергу, необхідно встановити факт наявності первинних документів та правильності їх оформлення.

Особливості застосування прийомів документального контролю в процесі контролю екологічної якості продукції узагальнено в табл. 1.

Таблиця 1. – Особливості прийомів документального контролю в процесі контролю екологічної якості продукції

№ з/п	Приєм документального контролю	Призначення
1	Арифметична перевірка	Використовується для визначення правильності списання та нарахування витрат на екологічну якість продукції (в частині собівартості, загальновиробничих витрат, витрат на збут, адміністративних витрат)
2	Формальна перевірка	Передбачає перевірку первинних документів, щодо обліку витрат на екологічну якість, на правильність заповнення, наявність основних реквізитів
3	Нормативно-правова перевірка	Передбачає перевірку законності здійснення господарських операцій з обліку екологічної якості продукції
4	Взаємна перевірка	Забезпечує перевірку різних за характером документів у яких відображено одну і ту ж операцію
5	Експертна перевірка	Спрямована на виявлення фактів підробок дописування в документах пов'язаних з обліком екологічної якості продукції
6	Зустрічна перевірка	Полягає у співставленні одного і того ж документа з обліку екологічної якості продукції

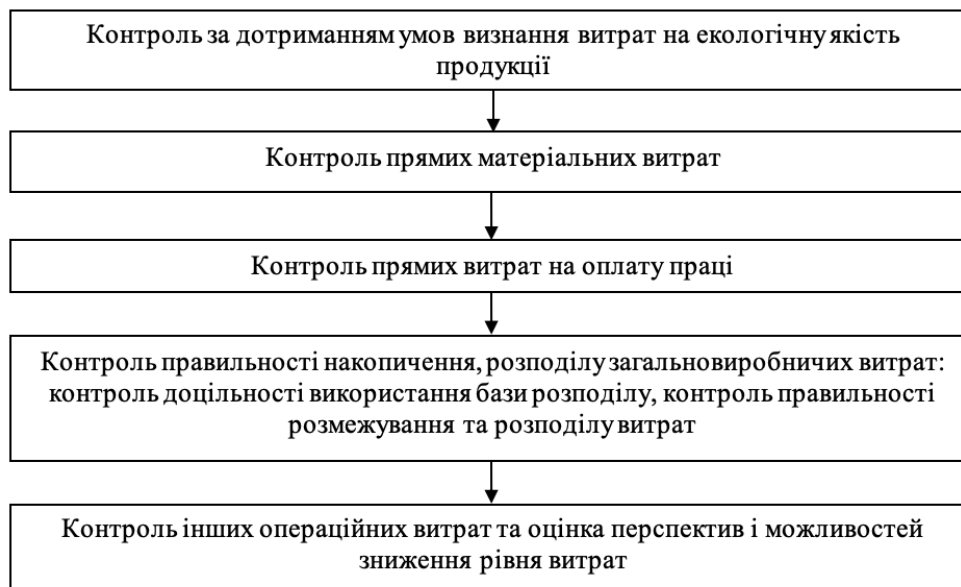
Джерело: узагальнено авторами на основі [1-5].

Отже, в процесі контролю екологічної якості продукції застосовують різні прийоми документального контролю в залежності від мети та завдань контролю. Але найбільш ефективними вважаємо, експертну та нормативно-правову перевірки.

Тому що, дані прийоми забезпечують виявлення фактів порушення обліку витрат на екологічну якість продукції та фальсифікації документів, в даному випадку – підробка сертифікатів якості та інших документів, що підтверджують якість.

За обсягом охоплення перевірка господарських операцій може бути здійснена суцільним, вибіркоким та комбінованим способами. Суцільний спосіб передбачає перевірку змісту усіх проведених операцій, оформлених у первинних і зведених документах, правильність їх відображення в облікових реєстрах на відповідних рахунках бухгалтерського обліку. Перевірка вибіркоким способом базується на виборі із всієї сукупності операцій і документів за певний період (декілька днів у кожному місяці, місяць). Комбінований метод поєднує прийоми суцільної і вибіркової перевірок облікової документації у взаємозв'язку і взаємообумовленості цих прийомів.

З метою досягнення ефективного результату пропонуємо послідовність процедур методичного етапу внутрішнього контролю операцій з обліку витрат на екологічну якість продукції (рис. 3).

*Рис. 3. Послідовність процедур методичного етапу внутрішнього контролю операцій з обліку витрат на екологічну якість продукції
Джерело: узагальнено авторами на основі [1-5]*

При здійсненні внутрішнього контролю операцій з обліку витрат на екологічну якість продукції контролер має почати з вивчення законодавчої та нормативно-правової бази, яка регламентує порядок ведення їх обліку; перевіряє установчі документи, накази, фінансову звітність, матеріали попередніх перевірок та іншу документацію

підприємства, що відображає порядок нарахування і списання витрат на екологічну якість.

Основним етапом є другий, даний етап перевірки пов'язаний із: проведенням аналізу первинних та зведених бухгалтерських документів щодо нарахування і списання витрат на екологічну якість продукції; здійсненням суцільної перевірки за рахунками 23, 91, 92, 93; контролем за правильністю віднесення статей витрат до складу витрат, які зменшують оподатковуваний дохід платника податку на прибуток; перевіркою достовірності показників фінансової звітності щодо витрат на екологічну якість.

Але в процесі контролю варто більш детально дослідити структуру витрат на екологічну якість, визначити найбільш суттєві статті, що займають найбільшу частку в загальній структурі витрат.

Так, як витрати на екологічну якість продукції здійснюються на різних етапах виробництва продукції, знаходять своє відображення на різних рахунках обліку та входять до складу різних видів витрат, то і методика їх перевірки буде різною.

Таким чином, на початковому етапі виробництва екологічно якісної продукції узагальнюються на рахунках обліку виробництва, то і контроль варто почати з перевірки витрат на виробництво.

Належну увагу контролеру слід приділити перевірці калькулюванню собівартості екологічно якісної продукції за видами. Перевірка собівартості екологічно якісної продукції здійснюється в розрізі калькуляційних статей витрат. Слід звернути увагу на випадки значного коливання собівартості екологічно якісної продукції за окремі періоди. Якщо за певний період (місяць) підвищуються витрати на екологічну якість продукції і необґрунтовано збільшується собівартість продукції, то це може свідчити про наявність перевитрат високоякісної сировини, матеріалів і напівфабрикатів та інших витрат. Також контролеру необхідно з'ясувати наявність випадків необґрунтованого списання на собівартість екологічно якісної продукції нестач і псування цінностей, витрат, які не мають відношення до виробничого процесу.

При перевірці витрат на оплату праці, які формують екологічну якість продукції контролеру необхідно звернути увагу на наступні моменти:

– дотримання відношення витрат до екологічної якості продукції (необхідно обґрунтувати прямий вплив працівників на формування екологічно якісної продукції);

– правильність нарахування заробітної плати, обґрунтованість отримання премій, оскільки це може призвести до завищення собівартості екологічно якісної продукції.

При перевірці правильності проведення розподілу загальновиробничих витрат необхідно приділити увагу перевірці обґрунтованості вибору бази розподілу витрат і її відповідності тій, що зазначена в наказі про облікову політику.

Перевірка відображення операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції у реєстрах бухгалтерського обліку й звітності підприємства передбачає використання наступних контрольних прийомів: формальна й аналітична перевірка кожного реєстру обліку та звітності, арифметична перевірка та перевірка відповідності показників фінансової звітності з даними Головної книги. Зазначені способи й прийоми перевірки показників фінансової та внутрішньої звітності та її співставлення з показниками реєстрів бухгалтерського обліку дозволить виявити порушення, що забезпечить управлінський персонал достовірною інформацією про кількість, вартість продукції з/без ГМО та понесені витрати на екологічну якість продукції, що сприятиме оперативному прийнятті управлінських рішень та усуненню відхилень в процесі діяльності підприємства.

На результативно-узагальнюючому етапі внутрішнього контролю відбувається: узагальнення результатів перевірки; розробка превентивних заходів для усунення недоліків, виявлених при здійсненні контролю. Результати проведеного внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції оформлюються в “Звіт про результати внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції”, в якому наводиться інформація про вид виявлених порушень; відповідальність осіб за проведення контролю; період, в якому були допущені помилки і порушення та їх причини; наслідки виявлених порушень; прийняття заходів щодо усунення порушень та помилок. Такий звіт спрямований на отримання облікової інформації про хід здійсненої перевірки та є індивідуальним для кожного суб’єкта господарювання.

Інформація, наведена у Звіті про результати внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції, повинна відповідати критеріям законності, достовірності, неупередженості, своєчасності та відповідності, аби її можна було використовувати з метою подальшого узагальнення і прийняття оптимальних управлінських рішень.

Базуючись на результатах внутрішнього контролю, наведених у звіті про результати внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції, суб'єкти здійснення контролю формують пропозиції щодо усунення виявлених помилок, відхилень та порушень. Після цього Звіт внутрішнього контролера про результати проведення внутрішнього контролю передається керівництву (власнику) підприємства для ухвалення управлінських рішень про усунення недоліків у системі бухгалтерського обліку.

Інспекційний етап внутрішнього контролю передбачає здійснення нагляду за виконанням управлінських рішень щодо виробництва продукції з/без ГМО та понесених витрат на екологічну якість продукції і контроль за впровадженням заходів щодо таких операцій. Інспекційний контроль сприяє своєчасному виявленню помилок і дозволяє підвищити якість ведення бухгалтерського обліку, а відповідно дасть можливість приймати оперативні рішення.

Висновок. Відсутність ґрунтовних методичних розробок з проблем внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість продукції перешкоджає застосуванню оперативних і повноцінних контрольних процедур та є причиною низького рівня надійності та достовірності результатів такого контролю. З метою вирішення даної проблеми удосконалено методику здійснення внутрішнього контролю операцій з ГМО та витрат на екологічну якість в частині визначення етапів, методів перевірки та порядку аналітичних процедур в процесі здійснення заходів контролю. Це дозволяє забезпечити достовірність і повноту перевірки господарських операцій з ГМО та витрат на екологічну якість для виявлення потенційних обсягів виникнення порушень і попередження їх повторення у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бутинець Т. А. Внутрішній контроль: суть і зміст / Т. А. Бутинець // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Економічні науки. – 2008. – № 2(44). – С. 31–42.
2. Калюга Є. В. Фінансово-господарський контроль у системі управління: монографія / Є. В. Калюга. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2002. – 360 с.
3. Корінько М. Д. Внутрішній контроль господарської діяльності підприємства: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів; за ред. М. Д. Корінька. – Фастів : Поліфаст, 2006. – 440 с

4. Костирко Р. О. Організація внутрішнього контролю в управлінні витратами машинобудівного підприємства: монографія / Р. О. Костирко, С. В. Щеголькова. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – 296 с.
5. Максимова В.Ф. Формалізація системного дослідження внутрішнього економічного контролю / В. Ф. Максимова // Развитие бухгалтерского учета и контроля в контексте европейской интеграции: монографія. Житомир; Краматорск: Рута, 2005. – С. 339–349.
6. Петренко С.М. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю господарських систем : монографія / С.М. Петренко. – Донецьк : Дон- НУЕТ, 2007. – 290 с.
7. Серебрякова Т. Ю. Внутренний контроль в управлении организацией / Т.Ю. Серебрякова // Аудиторские ведомости. – 2009. – № 11. – С. 27–32.
8. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга / Д. Хан; пер. с нем. под ред. А. А. Турчака, Л. Г. Головача, М. Л. Лукашевича. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 800 с.

REFERENCES:

1. Butinets, T.A. (2008) Vnutrishnii kontrol: sut i zmist [Internal control: essence and content]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Zhytomyr State Technological University. Economic Sciences*, 2(44), 31-42 [in Ukrainian].
2. Kalyuga, Y.V. (2002) *Finansovo-hospodarskyi kontrol u systemi upravlinnia [Financial and economic control in the control system]*. K. : Elha, Nika-Tsentr [in Ukrainian].
3. Korin'ko, M.D. (2006) *Vnutrishnii kontrol hospodarskoi diialnosti pidpriemstva [Internal control of economic activity of the enterprise]*. Fastiv: Polifast [in Ukrainian].
4. Kostyrko, R.O. & Shchegolkova, S.V. (2009) *Organization of internal control in the costs management of the machine-building enterprise [Orhanizatsiia vnutrishnoho kontroliu v upravlinni vytratamy mashynobudivnoho pidpriemstva]*. Lugansk: View of the SNU them. V. Dahl [in Ukrainian].
5. Maksimova, V.F. (2005) *Formalizatsiia systemnoho doslidzhennia vnutrishnoho ekonomichnoho kontroliu [Formalization of systematic study of internal economic control]*. Zhytomyr; Kramatorsk: Ruta [in Ukrainian].
6. Petrenko, S.M. (2007) *Informatsiine zabezpechennia vnutrishnoho kontroliu hospodarskykh system [Information support of internal control of economic systems]*. Donetsk : Don- NUET [in Ukrainian].
7. Serebryakova, T. Yu. (2009) *Vnutrennyi kontrol v upravlenii organizatsiiei [Internal control in the management of the organization]*. *Audytorskye vedomosti – Audit reports*, 11, 27-32 [in Ukrainian].
8. Khan, D., Turchak, A.A. (Ed.), Golovach, L.G. (Ed.) & Lukashevich, M.L. (Ed.) (1997). *Planyrovanye y kontrol: kontseptsiia kontrolynha [Planning and Control: Controlling Concept]*. M. : Fynansu y statystyka, [in Russian].

УДК 330.341:332.821

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ
СТАНОВЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО БУДІВНИЦТВА
ЯК ЧИННИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.182.338

Орловський Є. С., к.е.н.*ДВНЗ “Придніпровська державна академія будівництва та архітектури”*

В статті проаналізовані підходи економічних теорій та наукових шкіл індустріального та постіндустріального періоду щодо ролі екологічної складової у відтворювальному процесі як основи екологічної якості економічного зростання, тобто сталого розвитку. Доведено, що усвідомлення реальної небезпеки екологічної катастрофи, яка може стати загрозою існуванню сучасної цивілізації, зумовило започаткування наукових теорій, які виходять з імперативу не лише суто економічного зростання, а й необхідності передбачувати вплив економіки на навколишнє середовище. Систематизовано сучасний теоретико-методологічний фрейм прийняття політичних рішень щодо екологоузгодженого соціально-економічного розвитку, який складають теорії постмодерніті, енергетична теорія природокористування, теорія коеволуції людини і біосфери, а також теорії креативної економіки та низьковуглецевого («зеленого») економічного зростання. В контексті нового інвайронментального підходу до відтворювального процесу розкрито суть та зміст сучасного екологічного будівництва як процесу, що гармонійно поєднує ефективне використання ресурсів, напрямки інвестування, аспекти технологічного розвитку та інституційні зміни з потребами нинішнього і майбутніх поколінь у здоровому середовищі мешкання та праці людей. Зроблено авторське доповнення терміну «екологічне будівництво» критерієм продовження життєвого циклу продукції будівництва в рамках концепції циркулярної економіки. Проаналізовано становлення екологічного будівництва на практиці та основні еколого-економічні та соціальні ефекти від його виробництва та експлуатації.

Ключові слова: економічні теорії; екологізація економічного зростання; сталий розвиток; відтворювальний процес; інвестиційні продукти; екологічне (зелене) будівництво; циркулярна економіка

UDC 330.341:332.821

**THEORETICAL PRINCIPLES AND MODERN TRENDS
OF THE ECOLOGICAL CONSTRUCTION AS A FACTOR
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.182.338

Orlovskiy E., PhD in Economics*Pridniprovsk state academy of civil engineering and architecture, Dnipro*

The approaches of economic theories of the industrial and post - industrial period on

the role of the ecological component in the reproduction process as the basis of the ecological quality of economic growth have been analyzed. One of the main of these theories is the theory of sustainable development. It has been proved that awareness of the real danger of an ecological catastrophe, which could become a threat to the existence of modern civilization, led to the initiation of scientific theories, which proceed from the imperative not only of purely economic growth, but also the need to predict the impact of the economy on the environment. The modern theoretical and methodological framework for making policy decisions on ecologically coordinated socio-economic development, consisting of postmodern theory, energy theory of nature management, the theory of coevolution of man and the biosphere, as well as the theory of creative economy and low carbon ("green") economic growth has been systematized. The essence and content of modern environmental construction as a process that harmoniously combines the efficient use of resources, investment, technological development and institutional changes with the needs of present and future generations in a healthy living environment and people's work have been found out in the context of new environmental approach to the reproduction process. It has been proposed the author's improvement of the term "ecological construction" by adding the criterion for extending the life cycle of construction products within the framework of the concept of circular economy. The establishment of environmental construction in practice and the main ecological-economic and social effects of its production and exploitation has been analyzed.

Keywords: economic theories; ecologization of economic growth; sustainable development; reproduction process; investment products; ecological (green) construction; circular economy

Актуальність проблеми. Будівельна діяльність – це той сектор економіки будь-якої країни, який забезпечує відтворення основних виробничих та невиробничих фондів, сприяє зростанню матеріально-технічної бази держави; будівництву також належить провідна роль у поліпшенні житлових і культурно-побутових умов життя населення. Разом із тим, на початку ХХІ століття розвиток будівництва має відповідати викликам постіндустріальної економіки, тенденціям зміщення попиту, в тому числі й інвестиційного, в бік продукції високої споживчої якості, екологічної зокрема.

Формування суспільно-економічного попиту на екологічну продукцію, екологічні інвестиції, екологічну політику тощо стало відображенням нової «інвайронментальної» парадигми (типу мислення та сприйняття дійсності через призму охорони навколишнього середовища) та становлення доктрини сталого екологоузгодженого розвитку (sustainable development).

В останні десятиріччя спостерігається тенденція перекосів відтворення суспільного капіталу, який складається з фізичного (виробничого), людського (трудоного) та природноресурсного (екологічного). Ці перекози виражаються в тому, що інвестиційні, кредитні та бюджетні ресурси більшою мірою спрямовуються у фізичний капітал, а відтворенню людського та природноресурсного капіталів не приділяється достатньої уваги. Принцип гармонійного суспільного добробуту та сталого розвитку на практиці суттєво поступається кількісним показникам економічного зростання та відтворення економічної системи. Ці перекози відтворення спонукають сучасних аналітиків, експертів, політиків шукати дієві інструменти планування та регулювання процесів гармонійного відтворення суспільного капіталу, стимулювання розвитку тих видів економічної діяльності, які б мали позитивні впливи на соціум та природу, залишаючись при цьому прибутковими. Одним із таких видів економічної діяльності є екологічне (зелене) будівництво. Тому особливої актуальності набувають наукові питання теоретичного змісту та практичного досвіду розвитку екологічного будівництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Авторами, що досліджували як питання екологічних чинників економічного зростання, так і проблематику розвитку будівництва на екологічних засадах, слід вважати В. Аніщенко, А. Бенуж, О. Врублевську, В. Вечерова, І. Гайдучького, А. Гриніва, А. Жозефа, М. Колчигіна, В. Маргосова, Л. Мельника, А. Нельсона, Ю. Орловську, К. Тернера, Е. Хеймана. Разом з тим, більш глибокого дослідження потребують теоретичні й методологічні аспекти формування та розвитку сучасного екологічного будівництва в умовах реалізації стратегій сталого розвитку.

Метою статті є систематизація теоретичних підходів, наукової думки різних авторів щодо змісту й особливостей «екологізації» економіки в цілому та розвитку її важливого елементу – екологічного будівництва та визначення сучасних викликів його становлення в умовах посилення глобальної доктрини сталого розвитку.

Викладення основного матеріалу дослідження. Аналіз розвитку основних економічних теорій та наукових шкіл довів, що вивчення екологічної складової у відтворювальному процесі як основі економічного зростання та обґрунтування заходів зі збереження природо-ресурсного потенціалу знаходило відображення в усіх

теоретичних школах індустріального, а, тим більш, постіндустріального періоду. Так, у своєму докторському дослідженні І. П. Гайдуцький зазначає [8, с. 25], що хоча прихильники класичної економічної школи припускали, що природні ресурси та екологічні системи є обмеженими і можливий дефіцит природних ресурсів, тільки більш пізні економічні теорії класиків зрештою почали наполягати на необхідності врахування в процесі економічної діяльності цього дефіциту (обмеженості природних ресурсів). При цьому прихильники неокласичної економічної теорії визнавали неможливість розв'язання екологічних проблем на основі лише економічного підходу. Вони розглядали можливі варіанти компенсації втрат і збитків за забруднення довкілля та платежів за використання ресурсів.

Говорячи про можливий дефіцит природних ресурсів, Д. Рікардо звертав увагу, що за стабільним станом настає межа економічного зростання саме через обмеженість ресурсів, тому наполягав на цілеспрямованому використанні ренти (вчення про яку й було вперше впроваджене самим автором) для регулювання економічних відносин [12]. Інший представник класичної школи Д. Ст. Міль, досліджуючи проблему економічного зростання в умовах обмеженості ресурсів, зазначав, що межі зростання економічної системи (про які свого часу застерігав Т. Мальтус) існують, але вони віддалені в часі [10; 18]. Також вчений заперечував класичне уявлення про бажаність постійного зростання промислового виробництва і наполягав на включенні соціально-екологічних чинників у трактування понять «добробут» і «рівень життя».

Більше того, аналізуючи фабричне законодавство, Д. Ст. Міль уперше ввів поняття «суспільні блага» (блага, позитивна дія яких для кожного окремо не спостерігається; у зв'язку з цим ринковий механізм не в змозі спонукати споживачів до прийняття й вибору таких благ, тому може знадобитися втручання держави). З категорією суспільних благ дуже близьке поняття зовнішніх ефектів (екстерналій), яке з'явилося пізніше.

Представник неокласичної школи В. Парето висунув концепцію суспільного оптимуму як положення, в якому неможливо поліпшити добробут однієї людини без шкоди іншій [10; 12]. Проте обмеженість цього підходу полягає в тому, що йому відповідає нескінченна кількість

оптимумів, які не можна порівняти; крім того, не пропонується будь-яких критеріїв вибору одного з них.

Зазначену вище проблему «зовнішніх ефектів» та їхніх впливів на формування певного рівня суспільних благ розглядали неокласики А. Маршалл (першим визначив цю проблему як неринкову взаємозалежність, яка виникає в галузях, де зростають / зменшуються зовнішні ефекти), А. Пігу (надав визначення зовнішнім ефектам (екстерналіям) як ефектам, що накладаються на треті особи, які не є безпосередніми учасниками ринкових угод, ефекти, не відображені в цінах на продукцію [1; 4; 25; 26]. Також важливими ідеями А. Пігу стало введення розмежування між економічним і загальним добробутом та введення в оцінку добробуту потреб майбутніх поколінь [25].

Проблема зовнішніх ефектів в економічній теорії також відома під назвою «фрірайдерство» – неможливість для осіб, що забезпечують країну економічно необхідним та неподільним товаром, отримати за це плату з тих, хто має зиск з указанного товару чи послугу саме через те, що неможливо виключити з числа користувачів тих, хто не платить за користування.

Інший представник неокласичної школи, П. Самуельсон [19], запропонував класифікацію економічних благ за двома критеріями: 1) можливістю «виключення» доступу до блага (доступність блага одному виключає (не виключає) доступності для інших) і 2) суперництва в споживанні (положення споживачів погіршується (не погіршується) в результаті появи додаткового споживача). Екологічні блага (якість природних ресурсів, об'єктів, територій, умов довкілля тощо) становлять складову частину всіх благ; останні ж на підставі зазначених критеріїв можна поділити на групи: суспільні блага; ресурси спільного застосування; клубні товари та приватні товари. Більшість екологічних благ є або суспільними (атмосферне повітря), або ресурсом спільного застосування (річки й озера, морські узбережжя тощо).

Звертаючись до питання державного регулювання процесів отримання благ, представники кейнсіанської (Дж. М. Кейнс, Х. Лейбенстайн), а особливо, некейнсіанської економічної школи (Ф. Модільяні, Дж. Хікс), вважають, що на макроекономічному рівні необхідне пряме державне втручання у відносини між суспільством та природою за допомогою адміністративних інструментів і поєднання з економічними важелями впливу [1; 4; 25].

Зазначимо, що представники школи інституціоналізму (Т. Веблен, Д. Коммонс, Д. Белл, Ф. Перру, Г. Гендерсон), також наголошували на недосконалості ринку і наголошували на важливості прямого державного регулювання природокористування із залученням економічних інструментів регулювання еколого-економічних відносин в суспільстві, пропонували заходи обмеження забруднення навколишнього природного середовища [1; 4; 8; 12; 25].

Вітчизняні вчені В. Аніщенко і В. Маргосова [2] звертають увагу на особливий підхід до дослідження еколого-економічних проблем, який був запропонований у межах неінституціональної економічної теорії. Розроблена в межах цієї теорії теорема Р. Коуза стала альтернативою підходів А. Пігу і доводить, що компроміс може бути досягнутий шляхом ринкових переговорів між виробником і одержувачем екстерналій незалежно від розподілу прав на природні ресурси (наприклад, переговори між замовником певного індустріального об'єкта і населенням відповідної території). Зазначимо, що саме положення Р. Коуза лежать в основі еколого-економічної політики державно-приватного партнерства, яка стала поширеною наприкінці ХХ – початку ХХІ століття.

У цілому, в останні півстоліття людство починає усвідомлювати реальну небезпеку екологічної катастрофи, яка може стати загрозою існуванню сучасної цивілізації. Це усвідомлення зумовило започаткування нових наукових ідей і теорій, які виходять з імперативу не лише суто економічного зростання, а й необхідності передбачувати вплив економіки на навколишнє середовище. Приблизно з 60–70-х років ХХ століття виникають різні паростки теорії та приклади економічної політики сталого розвитку (збалансованого, *sustainable development*), тобто розвитку, який має забезпечувати економічне зростання та мінімальні збитки для навколишнього середовища.

Так, представники наукової еколого-економічної школи П. Еткінс, Г. Дейлі, П. Хокінс, Е. Ловінс та інші наголошують [9] на необхідності врахування взаємозв'язку суспільства з природою, поєднання екологічних та економічних інтересів і навіть вводять категорію «сталі економіки». Наприклад, Г. Дейлі дає визначення «сталій економіці» (*sustainable economy*) як такої, «що може бути збережена на майбутнє в умовах біофізичних обмежень» [29, с. 102], а далі зазначає, що для реалізації такої економіки «ми мусимо конкретизувати те, що потрібно

підтримувати з року в рік» [29, с. 107]. Науковець говорить про ті нові виміри, на противагу ВВП та іншим визнаним показникам економічного зростання, які слід оцінювати по-новому та підтримувати їх зростання. Г. Дейлі пише, що в разі, коли не будуть здійснені необхідні коригування (adjustment needed) показників для оцінювання справжнього добробуту як досягнень сталої економіки, світ ставатиме все більш забрудненим і майже позбавленим мінеральних та біологічних ресурсів.

Еколого-економічну теорію розглядають також через призму енергетичного підходу. Наприклад, О.В. Врублевська [7] проводить історичний аналіз становлення сучасної еколого-економічної теорії, яка, спираючись на постулати школи фізіократів, розвивається в теоріях С. Подолінського та Ф. Содді, М. Руденко та залучає здобутки інших наук до сучасних підходів щодо економічного зростання: це фізичні основи вартості, термодинамічний аналіз еколого-економічних систем тощо. О.В. Врублевська вважає період 60–70-х років XX століття ключовим у цьому аспекті, коли згадані підходи збігалися з періодом формування загальної теорії систем, синергетики. «Уведення термодинамічних понять в економічну теорію було одним із проявів зародження синергетики в результаті проникнення системного підходу в різні сфери досліджень» [7, с. 293]. Робиться висновок про те, що енергетичний підхід в економічній теорії, що вперше був реалізованим у працях фізіократів, відповідав баченню світу, пропонованому природничими науками того часу. З розвитком цих та інших наук він еволюціонував у синергетичну методологію економічного дослідження.

Питання взаємозв'язку екології та економіки набули широкого висвітлення та комплексного оцінювання у працях науковців Римського клубу. В одній з перших праць членів цього клубу (Д. Х. Медоуз, Д. Л. Медоуз, Дж. Рендорс та В. Беренс,) («Межі зростання» (1972 р.) обґрунтовано необхідність зміни тенденції зростання й досягнення довгострокової перспективи економічної та екологічної стабільності [35]. В іншій доповіді Римського клубу, «Людство на роздоріжжі» (1974 р.), М. Месарович та Е. Пестель доводять, що доцільно створювати глобальні системи розміщення ресурсів по країнах і будувати новий економічний порядок, а також наголошують на важливості соціально-економічних і політичних обмеженнях економічного зростання [32].

Для постіндустріальної економіки основним фактором її розвитку є знання, креативність, творча індивідуальність тощо, а останні

продукуються в абсолютній більшості здоровою людиною, забезпеченою високою якістю життя. Творчий потенціал, креативний клас, нетократія – це ті основні чинники постіндустріального економічного зростання, на яких наголошується в науковому напрямі постмодернізму (або «постмодерніті»). Парадигма постмодерніті, на думку Л. Мясникової, є атенціоналістською за своєю природою, коли «імперативом є не обсяг інформації, а її відбір» [15, с. 9]; а реалізація цієї парадигми в доктрині постіндустріального розвитку визначається використанням саме інтелектуального капіталу. Очевидно, що відтворення інтелектуального капіталу забезпечить сталий розвиток суспільства, гармонійне співіснування людини й природи, про яке писав всесвітньо відомий вчений М.М. Моїсеєв.

Звертаючись до проблеми узгодженості термінологічного апарату доктрини сталого розвитку, М.М. Моїсеєв визначає неточність перекладу «sustainable development» на російську мову як «устойчивое развитие» (зазначимо, що на українську – «сталий розвиток» – також) та підкреслює його сутність як розвиток суспільства прийнятний для збереження екологічної ніші людини, а тому, й умов для розвитку цивілізації. Вчений наголошував, що оскільки екологічною нішею людства є вся біосфера, то найбільш розумно слід вважати термін «sustainable development» (сталий розвиток) ідентичним терміну «кoeволюція людини і біосфери»; при цьому розроблення стратегії цього розвитку М. М. Моїсеєв пропонує вважати кроком до епохи ноосфери, тобто кроком на шляху ноосферогенезу [14].

У цілому, говорячи про кризу традиційної теоретичної економіки, сучасні науковці доводять, що економічна теорія, яка є основою прийняття політичних рішень, в її сучасному вигляді неадекватно та неповно описує процеси суспільного розвитку в постіндустріальну епоху. Особливо це стосується постіндустріальних чинників відтворення суспільного капіталу та цілей зростання справжнього добробуту (на противагу цілям суто економічного зростання).

Таким чином, сучасний теоретико-методологічний фрейм прийняття політичних рішень щодо суспільного розвитку складають теорії постмодерніті, енергетична теорія природокористування, теорія коеволюції людини і біосфери, а також теорії креативної економіки та низьковуглецевого («зеленого») економічного зростання. При цьому всі ключові елементи названих теорій та наукових підходів відображені

в сучасній доктрині сталого розвитку як узагальненій цілі, місії нового соціально-економічного розвитку, в ході якого всі економічні рішення мають бути «узгодженими» з природними чинниками, що є підтримувальними і для соціуму, і для економіки.

Слід зазначити, що у класичному визначенні сталого розвитку як такого, що задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [27], закладено відтворувальний зміст: тобто має відбуватися не стільки кількісне, скільки якісне відтворення суспільного капіталу на різних шаблях прийняття управлінських рішень, а самі управлінські рішення не мають нашкодити майбутньому добробуту або зменшити цей добробут.

У контексті відтворувальних процесів слід зазначити, що сучасне будівництво – це той сектор економіки, який безпосередньо утворює (через нове будівництво) та оновлює (через модернізацію; реконструкцію) основні фонди економіки та фонди соціального розвитку, а з точки зору доктрини сталого розвитку має це робити з урахуванням вимог екологічності, екологічної домінантності. У свою чергу, інвестиційні продукти будівництва (будівлі; промислова та соціальна інфраструктура тощо) становлять основу розширеного економічного зростання і тому їх екологічність створює реальний базис екорозвитку (економічного зростання на екологічних засадах). Екологічне будівельне виробництво повинно реалізовувати капітальні вкладення (інвестиції) в основні фонди в такий спосіб, щоб і в ході будівництва, і в ході експлуатації будівлі витрати енергії суттєво зменшувались, а також щоб зменшувався негативний вплив будівель на природу (вирішення проблем викидів; відходів) та здоров'я людини (проблеми токсичності будівельних матеріалів, конструкцій тощо).

В сучасному світі формується та активно розвивається новий тип проектних, конструкторських, будівельних та монтажних робіт – так зване стале будівництво (інакше: *sustainable building*, *green building*). Крім названого, також доволі вживані серед подібного роду термінів такі: високоефективне (*high-performance building*), зелене (*green building*), енергоефективне (*energy-efficient building*), еко-ефективне (*eco-effective building*) будівництво. Ці терміни з'являлися поступово, відображаючи еволюцію поглядів на сутність і процес екологізації будівництва, та в цілому відбивають зміни у сприйнятті суспільством нових якостей будівництва на екологічних засадах.

За даними наукових досліджень, сьогодні у світі налічується понад мільярд будівель, і їх негативний потенціал впливу на навколишнє середовище може бути представлений такими даними [3; 11]: вилучення 17 % усієї прісної води; використання 25 % усієї вирубанної деревини; споживання 40 % усієї сировини, 67 % усієї електрики; утворення майже 50 % усіх твердих побутових відходів та 33 % всіх викидів вуглекислого газу. За оцінками вчених [5], зростання населення планети – головна причина збільшення потреби в будівлях. Це зростання також має на увазі збільшення споживання природних ресурсів і утворення відходів. Якщо в 1950 році населення планети становило 2,5 млрд осіб, в 2000 р. – 6,1 млрд, то в 2050 р. населення планети за прогнозами складе 9,2 млрд. Крім цього, 50 % населення планети живе на густонаселених урбанізованих територіях, на які припадає 80 % всіх викидів вуглекислого газу [36]. Саме в результаті описаних тенденцій з'явилися поняття та економічна практика «зеленого» (екологічного) будівництва, яке спрямоване на зниження рівня споживання енергетичних і матеріальних ресурсів, а також на скорочення згубної дії будівельної діяльності на здоров'я людини і довкілля. Це досягається завдяки більш якісному розташуванню, проектуванню, будівництву, використанню, обслуговуванню та утилізації будівель [6].

Словосполучення «екологічне, або зелене, будівництво» виникло в США і країнах Європи ще в 70-х роках минулого століття. До цього періоду дешевизна і невичерпність запасів енергоносіїв зумовили досить марнотратний характер їх використання, який найяскравіше проявився у будівництві. Як результат, за п'ятнадцять років (з 1965 по 1980 р.) світове енергоспоживання зросло, в середньому, в 1,7 раза [22], а витрати енергоресурсів на будівництво й експлуатацію будівель і споруд (без урахування виробничих витрат) в 1970-ті роки стали складати близько половини загальних енерговитрат у більшості розвинених країн світу: в Німеччині, Нідерландах – 39 %, Ірландії – 46 %, Великобританії – 48 %, Данії – 50 %. До того ж, понад 90 % цих обсягів, за даними ЄЕК (Європейської економічної комісії), припадало безпосередньо на експлуатацію будівель і споруд [20]. Значне підвищення світових цін на традиційні енергоносії як наслідок енергетичної кризи 1970-х років, поставило під питання доцільність будівництва взагалі: витрати на утримання будівель стали перевищувати доходи від їх використання (для девелоперів,

орендодавців). Тому вже у 1975 році з'явилися перші демонстраційні будівлі, що відрізнялися високою енергоефективністю.

Незважаючи на досить довгий шлях становлення практики енергоефективного будівництва, реалізація більш широкого принципу екологічності для продукції будівництва, так само як і процесу її створення, відбувається дуже повільно у світовому масштабі та в окремих країнах зокрема. Відсутність дієвих механізмів стимулювання та мотивації екологічної трансформації стала результатом узгодженої політики впровадження стратегій сталого розвитку в більшості країн, а в деяких країнах (наприклад, в Україні) – відсутності узгодженої версії самої стратегії.

25 вересня 2015 року відбувся Саміт зі сталого розвитку в Нью-Йорку, на якому було схвалено Порядок денний у сфері розвитку на період після 2015 року; цей Порядок включає 17 глобальних цілей та 169 завдань [21], які мають бути досягнуті до 2030 року. Нові цілі ще більшою мірою спонукали до поглиблення досліджень проблематики сталого розвитку в нових постіндустріальних концепціях (зеленої економіки; циркулярної економіки; низьковуглецевого розвитку). Щодо переліку самих 17 цілей, ми вважаємо, що мінімум дев'ять із них (здоровий спосіб життя; доступ до чистої води та каналізації; альтернативні джерела енергії; інновації та інфраструктура; безпека міст та доступне житло; розумне споживання; освіта високого рівня; гідні робочі міста та економічне зростання; боротьба зі зміною клімату) збігаються з цілями екологічного будівництва.

Щодо безпосереднього визначення терміна «екологічне будівництво», то, по-перше, ми його сприймаємо як синонім «зеленому будівництву», а, по-друге, маємо отримати його в такому викладі, який би відображав не тільки зміст, а й головні драйвери розвитку, на які повинна впливати відповідна економічна політика. Зазначимо, що термін «зелений» останнім часом перестає сприйматися тільки з точки зору природоохоронної діяльності; він включає в себе екологічність, екологічну домінанту будь-якої економічної діяльності людини, в тому числі будівельної.

Слід зазначити, що комплексне завдання ресурсоефективності та мінімізації негативного впливу (на соціум, природу) присутнє майже в усіх визначеннях терміна «екологічне (зелене) будівництво». В результаті аналізу літературних джерел виявлено основні визначення

категорії «зеленого будівництва», які віддзеркалюють його характер, особливі риси та цільові орієнтири та можуть бути покладені в методологію розроблення стратегії становлення й розвитку подібного типу будівництва в Україні. Порівняльний аналіз виявленої низки дефініцій дозволив нам [17] виокремити ключові ознаки цих визначень (табл. 1). Зазначимо, що останні дві ознаки в таблиці являють собою віддзеркалення теорії циркулярної економіки, її основних постулатів та принципів розвитку.

Таблиця 1 - Основні сутності ознаки категорії «екологічне будівництво»

Ключові ознаки	Сутнісне наповнення ознаки
1. Ознака зовнішнього середовища	Враховуються потреби навколишнього середовища щодо наслідків галузевого забруднення та ресурсної обмеженості
2. Ознака взаємовпливу внутрішнього та зовнішнього середовища	Вимога максимізувати якість середовища будівлі та мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище
3. Ознака ресурсоефективності	Наголос на характері будівництва, при якому особлива увага приділяється ресурсоефективності та енергоефективності
4. Ознака внутрішнього середовища	Наголос на характері будівництва, що враховує вплив будівель на здоров'я та комфорт мешканців
5. Ознака відповідності критеріям сталого розвитку	Наголос на характері будівництва, що виконує вимоги сталості – баланс між екологічними, економічними та соціальними складовими будівельного проекту
6. Ознака економічної вигоди	Вимога економічної прибутковості проектів, в тому числі за рахунок зменшення експлуатаційних витрат
7. Ознака продовженого життєвого циклу продукції екологічного будівництва	Вимога включення продовженого життєвого циклу будівельної продукції (в т.ч. періоду його (його елементів) повторного використання) до оцінки інвестиційних проектів екологічного будівництва
8. Отримання прибутку в інший (додатковий) спосіб	Прибуток не стільки від продажу готового товару, скільки від оренди; зміщення споживчого попиту в бік доходних будинків (офісних, житлових)

Джерело: розроблено автором (див. [109])

Досить повно саму концепція екологічного будівництва формулює А. Тетіор [23] як підтримку здорової економіки в такий спосіб, щоб забезпечити якість життя, в той же час захищаючи людське життя та навколишнє середовище; мінімізацію шкоди самовідновленню навколишнього середовища, людському здоров'ю, біологічному різноманіттю; оптимальне використання невідновлюваних ресурсів та постійне використання відновлюваних ресурсів. Якщо додати

характеристику здорової економіки як постійно прибуткової, в такому визначенні мова йде про відповідність цього виду будівництва збалансованому відтворенню всіх трьох підсистем сталого розвитку суспільства: економіки, соціуму, природи.

Саме в такому контексті можна визначити, чи будівельний проект набуває «сталості» (екологічності) для отримання балансу між соціальною, економічною та екологічною складовими. Соціальна складова – це здоров'я користувача, соціальної інтеграції, транспортної мережі тощо; екологічна – використання матеріалів, споживання енергії, зменшення забруднень тощо; економічна – рентабельність, ефективність тощо. Саме такий екологічний будівельний проект трансформується в практику економічно ефективного будівництва та експлуатації будівель, мета якої – зниження рівня споживання енергетичних і матеріальних ресурсів за одночасного збереження або підвищення якості будівель і комфорту їх внутрішнього середовища. Рівень його розвитку безпосередньо залежить від досягнень науки і технології, від активності впровадження відповідних інновацій і від усвідомлення суспільством екологічних принципів життя. Це структура та процес, які враховують потреби охорони довкілля й забезпечують ефективність використання ресурсів упродовж життєвого циклу будівлі: від вибору майданчика до проектування, будівництва, експлуатації, технічного обслуговування, ремонту та знесення. Ця практика розширює та доповнює класичні чинники, які традиційно враховуються під час проектування будівель – економічність, практичність, термін служби та зручність [31].

Критеріями екологічності будівельного процесу ми пропонуємо [34] вважати такі: застосування альтернативної енергетики; застосування природних систем очищення побутового водовідведення; екологічні будівельні матеріали; закладення у проект принципів економії питної води, тепла, електроенергії; створення оптимальних умов мешкання у міському середовищі; збереження озеленення та його збільшення під час будівництва (за рахунок систем вертикального озеленення тощо).

У цілому, екологічне будівництво слід визначити як процес, що гармонійно поєднує ефективне використання ресурсів, напрямки інвестування, аспекти технологічного розвитку та інституційні зміни з потребами нинішнього і прийдешніх поколінь у здоровому середовищі мешкання людей. Крім цього, з урахуванням викликів циркулярної

економіки, яка сьогодні домінує в науковій думці та політичній практиці розвинутих країн, визначення екологічного будівництва має включати вимогу продовження життєвого циклу будівельного продукту та його можливе повторне використання (що є принципами циркулярної економіки).

Тому пропонується визначати екологічне (зелене) будівництво як знання та практику проектування, спорудження й експлуатації будівель, в ході якого знижується рівень споживання енергетичних і матеріальних ресурсів, зменшується згубна дія на навколишнє середовище, поліпшується екологічна якість будівель і комфорт їх внутрішнього середовища упродовж усього життєвого циклу будівлі, тривалість якого зростає за рахунок повторного використання матеріалів та конструкцій. Виходячи з названих цілей, головними завданнями екологічного будівництва слід вважати: 1) скорочення сукупної (за весь життєвий цикл будівлі) згубної дії будівельної діяльності на здоров'я людини і навколишнє середовище, що досягається за допомогою застосування екологічних технологій та інноваційних підходів (скорочення відходів, викидів й інших дій на довкілля, в тому числі зменшення викиду в атмосферу газів, що спричинює утворення парникового ефекту); 2) збільшення частки відновлюваних джерел енергії (сонця, вітру, води), завдяки впровадженню їх у технологічний процес та використанню в експлуатації та обслуговуванні екологічних будівель; підвищення ефективності використання цих ресурсів; 3) створення нових екологічних будівельних матеріалів та конструкцій; 4) зниження навантажень на регіональні енергетичні мережі та підвищення надійності їх роботи; 5) створення нових робочих місць в інтелектуальній сфері виробництва; 6) зниження витрат на утримання будинків.

За оцінками науковців [3; 13; 24; 30; 33; 37], екологічні будівлі можуть зменшити: обсяг використання енергії на 24–50%; споживання води на 40%; обсяг твердих відходів на 70%. Вчений А. Нельсон доводить, що в результаті подальшого розвитку екологічного будівництва існує глобальний потенціал для зниження до 2020 року приблизно на 29% від прогнозованого базового рівня викидів CO₂ [33]. Тобто розвиток екологічного будівництва – це застосування технологій, що дозволяють зменшити споживання ресурсів, а також негативний вплив на навколишнє середовище та здоров'я людини.

Зазначимо, що в теорії та практиці екологічного будівництва реалізуються принципи циркулярної економіки, які були виокремлено в [16]. Всі названі принципи («платити потрібно не за товар, а за його використання»; «економічне зростання, але без зростання споживання (і зростання звалищ)»; «максимальна ефективність кожного процесу в життєвому циклі товару або послуги»; «всі учасники економічного ланцюжка створюють новий продукт»; «речі доведеться робити довговічними»; «прибуток доведеться отримувати в інший спосіб»), особливо щодо поетапності отримання доходу (на всіх етапах життєвого циклу), а тому – особливих вимог до поетапного інвестування (кредитування), бачаться об'єктивними та традиційними рисами процесу будівництва як такого, що відбувається досить довго, «продається» частинами (етапами виконаних будівельних робіт), а готові будівлі доволі часто стають об'єктами оренди. При цьому, стосовно обсягу відходів, процес будівництва та знесення будівель (construction and demolition) – це один із найбільших джерел відходів в світі, а багато з матеріалів підлягають вторинній переробці або можуть бути повторно використані, хоча частки вторинного використання та переробки в будівництві сильно розрізняються в різних країнах.

З огляду на тривалий термін експлуатації будівель важливо досягати таких конструктивних рішень, які дозволять зменшити вплив будівель на навколишнє середовище і підвищити довговічність і рециркульованість їх компонентів. Наприклад, Європейська комісія в рамках плану дій щодо циркулярної економіки [28] розроблятиме дані для оцінювання екологічних показників протягом усього життєвого циклу будівлі, що впливатиме на принципи планування розвитку екологічного будівництва.

Висновки. Таким чином, нами було з'ясовано, що всі без винятку наукові школи, які вивчали процес відтворення в суспільстві, обов'язково включали вивчення екологічної складової у відтворювальному процесі. Найбільш значущими напрямками сучасної економічної теорії в цій сфері визнано теорії, що розвивають доктрину сталого розвитку, згідно з якою економічне зростання має бути узгодженим із соціальною та екологічною безпекою нинішнього та прийдешніх поколінь. Реалізація принципів сталого розвитку відображається в суттєвій якісній трансформації існуючих видів економічної діяльності на інноваційно-екологічній основі. Цій тенденції відповідає активний розвиток так званого

«зеленого», екологічного будівництва. Зростаючий рівень забруднення довкілля, глобальне потепління, вимоги щодо економного використання невідновлюваних енергетичних ресурсів та зменшення відходів і викидів стали головними факторами розвитку екологічного будівництва.

Подальший розвиток екологічного будівництва зменшить споживання енергетичних і матеріальних ресурсів упродовж усього життєвого циклу будівлі: починаючи від вибору ділянки і далі у процесі проектування, будівництва, експлуатації, ремонту і зносу. З точки зору циркулярної економіки необхідне «зациклення» цього ланцюжка за допомогою повторного використання будівельних матеріалів, елементів конструкцій з розібраних будівель. Тим самим життєвий цикл будівельної продукції збільшується, тобто реалізується основний принцип циркулярної економіки.

Одна з найважливіших характеристик екологічного будівництва – це збереження або підвищення якості будівель і комфорту їх внутрішнього середовища. Ця вимога розширює перелік стандартних принципів будівництва (економічність, практичність, термін служби, зручність) такими поняттями як екологічність, довговічність та комфорт. Крім того, екологічні будівлі в умовах високої вартості енергетичних ресурсів абсолютно рентабельні і не вимагають великих витрат на обслуговування завдяки економії названих ресурсів, використовуючи енергію, воду і матеріали ефективніше впродовж свого життєвого циклу. При цьому найбільші соціо-еколого-економічні ефекти демонструє розвиток житлового екологічного будівництва, бо створює умови для здорового мешкання людини як носія основного виробничого ресурсу постіндустріальної економіки – інтелекту, креативності, продуктивності в різних галузях економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Автономов В., Ананьин О., Макашев Н. История экономических учений / под ред. В. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашевой. Москва : ИНФРА-М, 2002. 784 с.
2. Аніщенко В. О., Маргосова В. Г. Гносеологічні та онтологічні засади відображення екологічної складової розвитку суспільства в економічних теоріях відтворення. Актуальні проблеми економіки. 2008. № 6 (84). С. 3–14.
3. Бабуров В. Фламандский Upgrade. Архитектурный вестник. 2008. № 101. URL: <http://archvestnik.ru/ru/magazine/av-2-101-2008/flamandskiiapgrad>

4. Базилевич В. Д., Гражевська Н. І., Леоненко Л. М. Історія економічних учень : підручник: у 2 ч. Ч. 1 / за ред. В. Д. Базилевича. Київ : Знання, 2006. 582 с.
4. Бенуж А. А., Колчигин М. А. Анализ концепции зеленого строительства как механизма по обеспечению экологической безопасности строительной деятельности. Вестник МГСУ. 2012. № 12. С. 161–165.
5. Вечеров В. Т., Орловський Є. С., Божанова В. Ю. Стратегічні орієнтири економічної політики екологічного будівництва в регіонах України. Економічний простір. 2017. № 125. С. 87–99.
6. Врублевська О. В. Еволюція енергетичного підходу в еколого-економічних дослідженнях. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. 2006. Вип. 16. 1. С. 289–296.
7. Гайдучський І. П. Формування глобальної системи мотивації сталого низьковуглецевого розвитку : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.02 / Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Київ, 2017. 498 с.
8. Гринів Л. С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: монографія. Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 2001. 240 с.
9. Кириленко В. В. Історія економічних вчень : навчальний посібник. Тернопіль : Економічна думка, 2007. 233 с.
10. Комкова А. В., Сидорова Н. В., Оськіна Я. С. Маркетинговий аналіз екодостоювання в Росії. Актуальні проблеми науки, економіки і освіти XXI століття. 2012. С. 315–318. URL: <http://bgscience.ru/lib/10893/>
11. Корнійчук Л. Я., Татаренко Н. О., Поручник А. М. Історія економічних учень : підручник / за ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко. Київ : КНЕУ, 1999. 564 с.
12. Мащенко С. О., Вовк М. С., Алієв Р. А. Теорія та методологія «зеленого будівництва». Економічний простір. 2016. № 113. С. 220–230.
13. Моисеев Н. Н. Коэволюция природы и общества. Пути ноосферогенеза. URL: <http://www.ecolife.ru/journal/echo/1997-2-1.shtml>
14. Мясникова Л. Смена парадигмы. Новый глобальный проект. Мировая экономика и международные отношения. Вып. 6. 2006. С. 3–14.
15. Орловська Ю. В., Яковишина Т. Ф., Орловський Є. С. Зелене будівництво як складова політики ЄС щодо розвитку циркулярної економіки. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2016. Вип. 5. URL: http://easterneurope-ebm.in.ua/journal/5_2016/70.pdf
16. Орловський Є. С. Еколого-економічна сутність «зеленого будівництва» в стратегіях національного та регіонального розвитку. Формування інноваційної економіки:

- світовий досвід та вітчизняні реалії : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Херсон, 2014. С. 169–172.
17. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (гол.), Ю. Шаповал (заст. гол.) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 808 с.
 18. Самуэльсон П. Э. Основания экономического анализа / под ред. П. А. Ватника. Санкт-Петербург : Экономическая школа, 2002. 604 с.
 19. Сиразетдинов Р. М., Мавлютова А. Р., Низамова И. Р. Внедрение инновационных ресурсосберегающих технологий в строительном комплексе. Известия Казанского государственного архитектурно-строительного университета. 2013. № 4. С. 316–325.
 20. Сімнадцять цілей сталого розвитку – відлік часу пішов. Зелена хвиля : веб-сайт. URL: <http://ecoclubua.com/2016/01/17-tsilej-staloho-rozvytku/>
 21. Солодихин Г. М., Солодихина М. В. Современные технологии, материалы и конструкции в строительстве. Перспективы зеленого строительства в России: науч.-техн. сб. 2012. № 1 (12). С. 142–144.
 22. Тетиор А. Н. Устойчивое развитие. Устойчивое проектирование и строительство. Москва : РЭФИА, 1998. 310 с.
 23. Benefits of Green Building. Wieland : website. URL: http://www.wieland/service/download?download_catduct_category=All&industry=All&title=&page=12
 24. Blaug M. Economic theory in retrospect. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 725 p.
 25. 26. Blaug M. Great economists before Keynes: an introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past. Brighton : Harvester Wheatsheaf, 1986. 286 p.
 26. Brundtland G. H. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. 1987. 300 p. URL: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>
 27. Closing the loop – An EU action plan for the Circular Economy. European Commission. Brussels, 2015. URL: http://www.etrma.org/uploads/Molecules/Documentsmanager/communication-action-plan-for-circulareconomy_en.pdf
 28. Daly H. E. Economics in a full world. Scientific American. 2005. P. 100–107.
 29. 195. Johannesburg Declaration on Sustainable Development, A/CONF.199/20, Chapter I, Resolution 1, Annex. URL: <http://www.un-documents.net/jburgdec.htm>
 30. Josef A., Heymann E., Just T. Building a cleaner planet: The construction industry will benefit from climate change. DB Research. Current Issues. Frankfurt. URL: <http://www.dbresearch.de/PROD.PDF>
 31. Kats G. The Costs and Financial Benefits of Green Building: A Report to California's Sustainable Building Task Force. California, 2003. 134 p.

32. Mesarovic M., Pestel E. Mankind at the Tuning – Point. The second report to The Club of Rome. New York : E. P. Dutton & Co., Inc./Rider's Digest Press, 1947. URL: <https://timesofthesigns.wordpress.com/2008/06/06/mankind-at-the-turning-point/>
33. Nelson, A. J. Globalization and global trends in Green real estate investment. RREEF Research. Capital market : website. Режим доступу: <http://www.capitalmarketspartnership.com>
34. Orlovskiy E. S. Criteria of green building for regional strategy of sustainable development. Проблеми сталого розвитку економіки України в умовах інтеграційних процесів : матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. 5-6 груд. 2014 р. Ужгород : 2014. С. 164–167.
35. The Limits to Growth: a report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind / Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers, William W. Behrens III. New York : Universe Books, 1974. 205 p.
36. Timothy J. Guarnieri. The Real Cost of Sustainable Development. AACE International Transactions. 2008. P. 1–7.
37. Turner C., Frankel M. Energy performance of LEED for new construction buildings: Final report. Washington : US Green Building Council, 2008. 46 p.

REFERENCES:

1. Avtonomov V., Ananyn O., Makashev N. (2002). *Ystoryya ekonomycheskykh ucheny [History of economic teachings]*. Moskva : YNFRA-M [in Russian].
2. Anishchenko V. O., Marhosova V. H. (2008). Hnoseolohichni ta ontolohichni zasady vidobrazhennya ekolohichnoyi skladovoyi rozvytku suspil'stva v ekonomichnykh teoriyakh vidtvorennya [Epistemological and ontological principles of the reflection of the ecological component of the development of society in economic theories of reproduction]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 6 (84), 3–14 [in Ukrainian].
3. Baburov V. (2008). Flamandsky Upgrade [Flemish Upgrade]. *Arkhytekturnyy vestnyk – Architectural bulletin*, 101. Retrieved from: <http://archvestnik.ru/ru/magazine/av-2-101-2008/flamandskiiapgrad> [in Russian].
4. Bazylevych V. D., Hrazhevska N. I., Leonenko L. M. (2006). *Istoriya ekonomichnykh uchen [History of Economic Studies]*. Kyiv : Znannya [in Ukrainian].
5. Benuzh A. A., Kolchyhyn M. A. (2012). Analyz kontseptsyy zelenoho stroytel'stva kak mekhanyzma po obespechenyyu ékolohycheskoy bezopasnosti stroytel'noy deyatel'nosti [Analysis of the concept of green building as a mechanism for ensuring environmental safety of construction activities]. *Vestnyk MHSU – Bulletin of Moscow State University*, 12, 161–165 [in Russian].

6. Veчерov V. T., Orlovskyy Ye. S., Bozhanova V. Yu. (2017). Stratehichni oriyentyry ekonomichnoyi polityky ekolohichnoho budivnytstva v rehionakh Ukrayiny [Strategic guidelines for the economic policy of ecological construction in the regions of Ukraine]. *Ekonomichnyy prostir – Economic scope*, 125, 87–99 [in Ukrainian].
7. Vrublevska O. V. (2006). Evolyutsiya enerhetychnoho pidkhodu v ekoloho-ekonomichnykh doslidzhennyakh [Evolution of the energy approach in environmental and economic research]. *Naukovyy visnyk Natsional'noho lisotekhnichnoho universytetu Ukrayiny – Scientific herald of the National Forestry University of Ukraine*, 16, 1, 289–296 [in Ukrainian].
8. Haydutskiy I. P. (2017). Formuvannya hlobal'noyi systemy motyvatsiyi staloho nyz'kovuhletsevoho rozvytku [Formation of a Global System for the Sustainable Low-carbon Development Motivation]. *Doctor's thesis*. Natsional'nyy tekhnichnyy universytet «Kyyivs'kyi politekhnichnyy instytut imeni Ihorya Sikors'koho». Kyiv [in Ukrainian].
9. Hryniv L. S. (2001). *Ekolohichno zbalansovana ekonomika: problemy teoriiy* [Ecologically balanced economy: problems of the theory]. Lviv : LNU im. I. Franka [in Ukrainian].
10. Kyrylenko V. V. (2007). *Istoriya ekonomichnykh vchen* [History of economic doctrines]. Ternopil' : Ekonomichna dumka [in Ukrainian].
11. Komkova A. V., Sydorova N. V., Os'kina Ya. S. (2012). Marketynhovyy analiz ékodomostroenyia v Rossyy [Marketing analysis of eco-building in Russia]. *Aktual'nye problemy nauky, ékonomiky y obrazovanyia XXI veka – Actual problems of science, economics and education of the XXI century*, 315–318. Retrieved from: <http://bgscience.ru/lib/10893/> [in Russian].
12. Korniyuchuk L. Ya., Tatarenko N. O., Poruchnyk A. M. (1999). *Istoriya ekonomichnykh uchen* [History of Economic Studies]. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
13. Mashchenko S. O., Vovk M. S., Aliyev R. A. (2016). Teoriya ta metodolohiya «zelenoho budivnytstva» [Theory and methodology of green building]. *Ekonomichnyy prostir – Economic scope*, 113, 220–230 [in Ukrainian].
14. Moyshev N. N. (1997). *Koévol'yutsyya pryrody y obshchestva. Puty noosferoheneza* [Coevolution of nature and society. Ways of noosferogenesis]. Retrieved from: <http://www.ecolife.ru/jornal/echo/1997-2-1.shtml> [in Ukrainian].
15. Myasnykova L. (2006). Smena paradyhmy. Novyy hlobal'nyy proekt [Change of the paradigm. New global project]. *Myrovaya ékonomyka y mezhdunarodnye otnoshenyia – World Economy and International Relations*, 6, 3–14 [in Russian].
16. Orlovska Yu. V., Yakovyshyna T. F., Orlovskyy Ye. S. (2016). Zelene budivnytstvo yak skladova polityky ES shchodo rozvytku tsyrkulyarnoyi ekonomiky [Green building as a

- component of EU policy on the development of the circular economy]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya – Eastern Europe: Economics, Business and Management*, 5. Retrieved from: http://easterneurope-ebm.in.ua/journal/5_2016/70.pdf [in Ukrainian].
17. Orlovskyy Ye. S. (2014). Ekoloho-ekonomichna sutnist' «zelenoho budivnytstva» v stratehiyakh natsional'noho ta rehional'noho rozvytku [Ecological and economic essence of "green building" in the strategies of national and regional development]. Proceedings from: *Mizhnar. nauk.-prakt. konf.: Formuvannya innovatsiynoyi ekonomiky: svitovyy dosvid ta vitchyznyani realiyi – International Scientific and Practical Conference: Formation of an innovative economy: world experience and domestic realities*. Kherson [in Ukrainian].
18. Levenets Yu., Shapoval Yu. (Eds.). (2011). *Politychna entsyklopediya [Political Encyclopedia]*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].
19. Samuelson P. E. (2002). *Osnovanyya ékonomycheskoho analiza [Basis of economic analysis]*. Sankt-Peterburh : Ékonomycheskaya shkola [in Russian].
20. Syrazetdynov R. M., Mavlyutova A. R., Nyzamova Y. R. (2013). Vnedrenye ynnovatsyonnykh resursosberehayushchykh tekhnolohyy v stroytel'nom komplekse [Introduction ynnovatsyonnykh resource-saving technologies in the Construction of the complex]. *Yzvestiya Kazanskoho hosudarstvennoho arkhytekturno-stroytel'noho unyversyteta – Izvestiya Kazan State Architecture and Construction University*, 4, 316–325 [in Russian].
21. (2016). *Simnadtsyat' tsiley staloho rozvytku – vidlik chasu pishov [Seventeen goals of sustainable development - the countdown has gone]*. Retrieved from: <http://ecoclubua.com/2016/01/17-tsilej-staloho-rozvytku/> [in Ukrainian].
22. Solodykhyn H. M., Solodykhyna M. V. (2012). Sovremennyye tekhnolohyy, materyaly y konstruktsyy v stroytel'stve [Modern technologies, materials and constructions in construction]. *Perspektyvy zelenoho stroytel'stva v Rossyy: nauch.-tekhn. sb. – Perspectives of green construction in Russia: scientific and technical collection*, 1 (12), 142–144 [in Ukrainian].
23. Tetyor A. N. (1998). *Ustoychyvoe razvytye. Ustoychyvoe proektyrovanye y stroytel'stvo [Sustainable development. Sustainable design and construction]*. Moskva : RÉFYA [in Russian].
24. Benefits of Green Building. Wieland : website. Retrieved from: http://www.wieland/service/download?download_catduct_category=All&industry=All&title=&page=12
25. Blaug M (1997). *Economic theory in retrospect*. Cambridge : Cambridge University Press.

26. Blaug M. (1986). *Great economists before Keynes: an introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past*. Brighton : Harvester Wheatsheaf.
27. Brundtland G. H. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. Retrieved from: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>
28. (2015). *Closing the loop – An EU action plan for the Circular Economy*. European Commission. Brussels. Retrieved from: http://www.etrma.org/uploads/Modules/Documentmanager/communication-action-plan-for-circulareconomy_en.pdf
29. Daly H. E. (2005). *Economics in a full world*. Scientific American. Johannesburg Declaration on Sustainable Development, A/CONF.199/20, Chapter I, Resolution 1, Annex. URL: <http://www.un-documents.net/jburgdec.htm>
30. Josef A., Heymann E., Just T. (n.d.). *Building a cleaner planet: The construction industry will benefit from climate change*. DB Research. Current Issues. Frankfurt. Retrieved from: <http://www.dbresearch.de/PROD.PDF>
31. Kats G. (2003). *The Costs and Financial Benefits of Green Building: A Report to California's Sustainable Building Task Force*. California.
32. Mesarovic M., Pestel E. (1947). *Mankind at the Tuning – Point. The second report to The Club of Rome*. New York : E. P. Dutton & Co., Inc./Rider's Digest Press, 1947. Retrieved from: <https://timesofthesigns.wordpress.com/2008/06/06/mankind-at-the-turning-point/>
33. Nelson, A. J. (n.d.). *Globalization and global trends in Green real estate investment*. RREEF Research. Capital market : website. Rezhym dostupu: <http://www.sapitalmarketspartnership.com>
34. Orlovskiy E. S. (2014). Criteria of green building for regional strategy of sustainable development. Proceedings from: *Materialy dop. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Problemy staloho rozvytku ekonomiky Ukrayiny v umovakh intehratsiynykh protsesiv – Problems of sustainable development of Ukraine's economy in conditions of integration processes*. Uzhhorod.
35. Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers, William W. Behrens (1974). *The Limits to Growth: a report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. New York : Universe Books.
36. Timothy J. Guarnieri (2008). *The Real Cost of Sustainable Development*. AACE International Transactions.
37. Turner C., Frankel M. (2008). *Energy performance of LEED for new construction buildings: Final report*. Washington : US Green Building Council.

UDC: 339.138:502.3

**MARKETING INSTRUMENTS TO PROMOTE GREEN INVESTMENT:
DECLINING GREENWASHING**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.204.339

**Pimonenko T., PhD in Economics
Lyulyov O. PhD in Economics
Liulova L.***Sumy State University*

The paper deals with the analysis of preconditions to promote green investment. The authors allocated the main features and principals of green investment. The results of the analysis of EU experience showed that green investment is one of the ways to attract additional finance recourses for supporting the country's green growth. In this case, the authors allocated the main barriers which limit the green investment spreading in Ukraine: lack of the legislation bases; non-existing the universal approach to define and classify green investment and assets; the existing stereotype that green investment is a non-profitable investment; greenwashing concept which used by companies and etc. Besides, one of the ways to overcome the issues and boost green investment market is using the effective marketing instruments with the purpose to promote green investment among main stakeholders. In the paper, the authors allocated the main marketing instruments to whispered green investment. The results of the analysis showed that one of the factors which restrict the efficiency of promoting green investment is greenwashing. Thus, greenwashing defined as a gap between two behaviours: the lowest level of green performance and short-term positive talking about green thinking. In this case, with the purpose to develop Ukrainian green brand greenwashing should be declined through the controlling from the government authorities. In the paper, the authors proposed to implement a regulation which controls the publishing of non-financial reports in open access on the obligatory bases. The authors highlighted, that well-developed green investment market and effective marketing communications of promoting them have a positive impact on the country's brand through the forming country's green brand. As a positive consequence, it could provoke the improving of Ukrainian investment climate which attracts the additional foreign green investment.

Keywords: greenwashing; green investment; stakeholder; marketing; brand

УДК: 339.138:502.3

**МАРКЕТИНГОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПРОСУВАННЯ ЗЕЛЕНИХ
ІНВЕСТИЦІЙ: МІНІМІЗАЦІЯ «ГРІНВОШІНГ»**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.204.339

**Пімоненко Т., к.е.н.,
Люльов О. к.е.н.,
Люльова Л.***Сумський державний університет*

У статті авторами проаналізовано та систематизовано основні передумови розвитку та просування зелених інвестицій у вітчизняній практиці. Авторами

© Pimonenko T., PhD in Economics, Lyulyov O. PhD in Economics, Liulova L., 2018

виокремлено основні параметри та особливості зелених інвестицій. Результати аналізу досвіду країн ЄС показали, що зелені інвестиції є одним із ефективних методів залучення додаткових фінансових ресурсів для підтримки зеленого зростання країни. У даному контексті авторами було виокремлено основні бар'єри, які стримують поширення зелених інвестицій в Україні, а саме: відсутність ефективного законодавчого регулювання; відсутність універсального підходу до трактування дефініції зелених інвестицій, їх класифікації, а також принципів ідентифікації зелених активів; наявний стереотип, про неприбутковість зелених інвестицій. У статті зазначено, що одним з шляхів подолання визначених бар'єрів та стимулювання розвитку інвестиційного ринку країни є використання ефективних маркетингових інструментів з метою поширення зелених інвестицій серед основних стейкхолдерів. У статті систематизовано основні маркетингові інструменти для промоції зелених інвестицій. Результати аналізу показали, що одним з факторів, які обмежують ефективність промоції зелених інвестицій – грінвошінг. У рамках дослідження грінвошінг визначається як розрив між двома поведінками: найнижчим рівнем зеленої ефективності та декларацією зеленого іміджу. У цьому випадку, з метою розвитку зеленого бренду країни, використання грінвошінг повинно бути мінімізовано через контроль державних органів. У статті авторами запропоновано закріпити на державному рівні публічне розкриття не фінансової звітності. Визначено, що ефективне функціонування ринку зелених інвестицій та ефективний набір маркетингових комунікацій промоції зелених інвестицій опосередковано матиме позитивний вплив на зелений бренд країни. У результаті це сприятиме відновленню інвестиційного клімату в країні, що у свою чергу призведе до припливу додаткових іноземних зелених інвестицій.

Ключові слова: грінвошінг; зелені інвестиції; стейкхолдер; маркетинг; бренд

Introduction. The ongoing economic issues, financial imbalance, political and social conflicts provoke the declining of Ukrainian investment climate which leads to the capital outflow. Therefore, the level of trust among the foreign investor is at the lowest level which also has a negative impact on countries image and brand. From year to year the volume of foreign direct investment has being decreased. In this case, it is necessary to develop and implement an effective mechanism to recover the country's investment climate, image and brand. From the other side, the mainstream among worldwide investors is taking to account the main principals of sustainable development. It means, that investors consider not only economic aims so also green aspects during the investment decisions. Therefore, the results of the analysis of EU experience showed that developing of green investment market could be one of the ways to attract new capital into the Ukrainian economy. At the same time, the developing of the mechanism of green investment market should be taking with the developing of marketing instrument to promote green investing among the main stakeholders of the green investment market.

Literature review. The huge range of investigations focused on allocating the main principals and features of green investments [2, 4, 10–13, 15]. Thus, Chygryn O. and Krasnyak V. [2] allocated the practice aspects to develop the Ukrainian environmental investment market. Delmas M. highlighted the main features of green growth and allocate the issues with developing of green investment market [4]. The results of the previous investigations Pimonenko T. in the papers [10-13] showed that the main barriers are misunderstanding and non-existing the universal approach to define green investment. Thus, the authors Pimonenko T. and Lushyk K. in the paper [11] defined green investment as an investment in green assets. In this case, it is necessary to develop the universal approach of classifying green investment.

The scientists Pimonenko T., Leus D., Us J. and Fedyna S. in the paper [13] proved that the second barrier is a stereotype among investors, that green investment is not profitable. With this purpose, it is necessary to develop effective marketing communications among the stakeholders. It should be noted, that most current investigation analyses green investment market developing only through the formatting of the fundamental principles eliminating the promotion mechanism. It should be noted, that a lot of papers [4, 5, 9, 14, 16, 18] of the scientists Delmas M., Burbano C. V., Toffel M. W., Peattie K., Siano A., Testa F., Vos L. focused on the developing concept of the green marketing which tries to pay attention to green parameters of the product. However, the exists papers on green marketing didn't take to account the features of green investment.

In this case, the results of analysis proved the necessity of further investigation of the unsolved issues as follows: to allocate the main parameters of green investment as a product from the marketing point of view; to develop the marketing instruments to promote green investment considering the Ukrainian conditions; to identify the main problems which limit the promotion of green investment and as a consequence decrease the level of trust to Ukraine from the main stakeholders.

The aim of the paper is identifying the main functions and features of green investment as a marketing product with the purpose to indicate the main marketing communications to promote them.

Results. Thus, in 2017 the foreign direct investment has decreased by 30% compared to the 2014 year (figure 1). Mostly, it was the results of the military and the political conflicts which provoked the transformation process from focusing on Russian to EU market.

At the same time, in 2017 compare with 2016 the total volume of foreign investment increased which was the results of improving relationship with EU countries. Thus, it was necessary to provide proactive mechanism to recover the Ukrainian investment market. As a way it could be the promotion of countries green brand which attract the green investment to the Ukrainian economy.

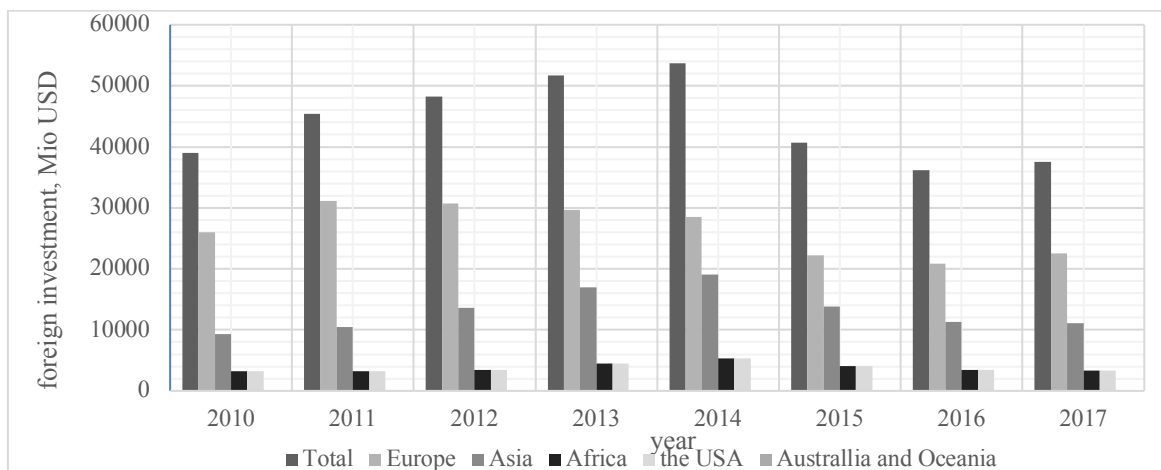

Fig. 1. The dynamic of foreign investment in Ukraine 2010–2017, Mio USD
Sources: developed by the authors on the basis of [1]

At the same time, in 2017 compare with 2016 the total volume of foreign investment increased which was the results of improving relationship with EU countries. Thus, it was necessary to provide proactive mechanism to recover the Ukrainian investment market. As a way it could be the promotion of countries green brand which attract the green investment to the Ukrainian economy.

The results of the analysis showed that main barriers which restrict the developing of green investment market are:

- non-existing of the fundamental theory of green investment with allocation the universal approach to defining green investment, main stakeholders, their role and duties;
- exists of the stereotype that green investment isn't profitable;
- lack of a legislative base of green investment market;
- non-existing the universal system of accounting green assets and investment;
- insufficient supporting policy to support green investors;
- the lowest level of trust to the Ukrainian investment market and greenwashing;

- non-existing effective marketing policy to promote green brand and image in Ukraine and etc.

The results of the analysis in the previous researching [10-13] allowed allocating the main features of green investment as follows:

- investing in green assets (green projects, green growth, sustainable development and etc.);
- supporting long-term goals;
- investment's goals correspond to the principals of sustainable development (SD);
- public character: participating in the wide circle of stakeholders justified that investment decisions should be accepted using the principals of complexity;
- considering different investment's sources, combined in time and space, their forms and types;
- differ from of investment that provides the state, interstate, own, mixed forms of organization of social and economic activities of natural users;
- considering specific properties of self-regulation and heal itself ecosystems its individual components [2, 11].

Thus, one of the problems is stereotype among investors which could be overcome through the effective marketing instruments. In this case, the traditional marketing concept should be transformed considering the main features of green investment.

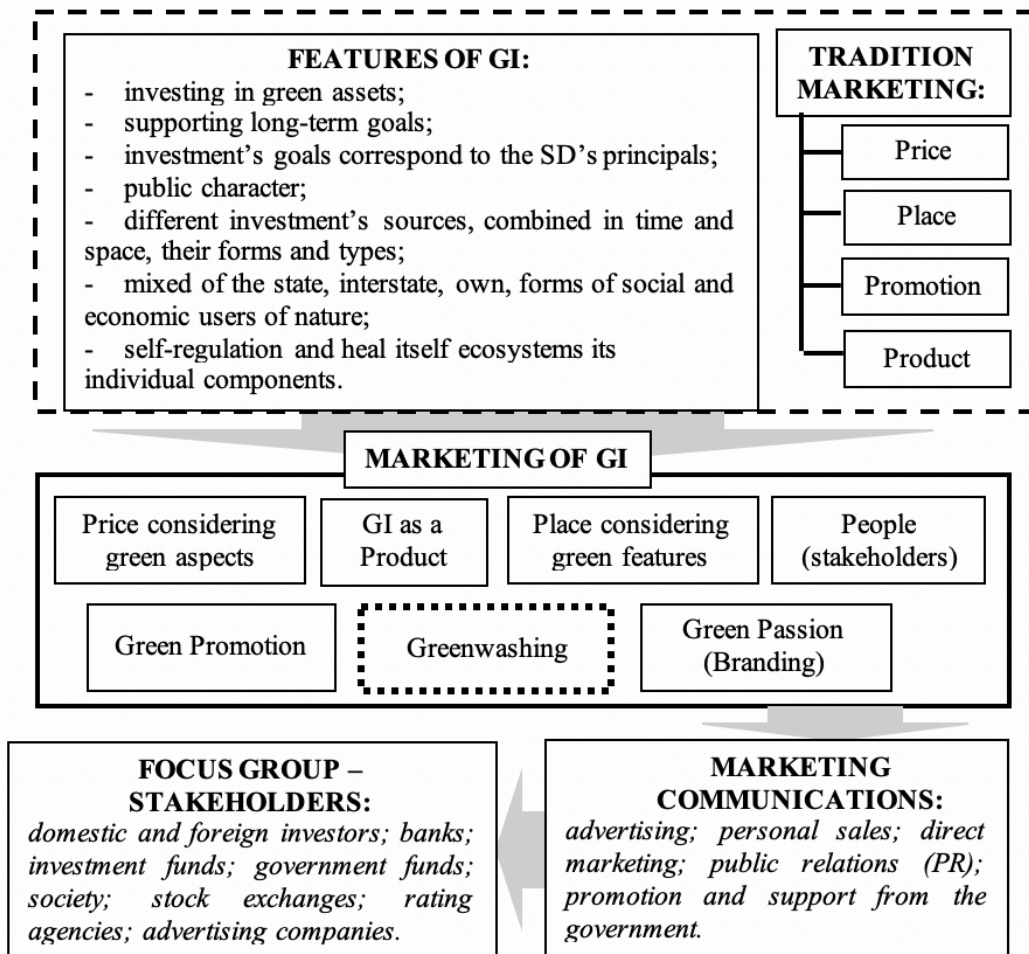
Traditionally the main elements of marketing are product; price; positioning and promoting. Taking to account the features of green investment and general market concept, the following elements of green investment marketing could be allocated:

- product – green investment;
- green price;
- place considering features of green investment;
- green promotion;
- people (stakeholders);
- green passion (branding);
- greenwashing.

The conceptual model of green investment was presented in Figure 2. According to the proposed model (Figure 2) green investment is the main product which is the focus of the marketing. As the main feature of green investment is balancing between the ecological, social and economic benefits

it was necessary to develop a promotion program which focused on all these three benefits. In this case, the benefits of sustainable development goals should be included in the promotion program of green investment. The main goal should be formatting positive thinking about green investment.

The traditional placement should be done considering the green aspect of investment. The efficiency of marketing program depends on the correct placement which could lead to success or to break the green brand of investment. Therefore, the marketing program should use modern instruments (online advertising) combining with government support.

GI – green investment

Fig. 2. The principal framework of the marketing of green investment

Sources: developed by the authors

Should be noted, that green passion and branding become the most significant factor which influences on green investment promoting. Communication with the main stakeholders is a key element to know how to improve the promotion of green investment based on their thoughts and feedbacks.

Greenwashing is the current form of PR technologies. Firstly, this term was described by the scientist Jay Westervelt in 1986 in an essay on explaining how hotels tried to promote green idea through the using of the towels more than one time. In that way hotel wish to reduce costs on washing through the declaring the concerning of green issue. Jay Westervelt described the behaviour which focuses on profitability, not on environmental issues.

The results of analysis [4, 5, 16] showed that greenwashing could be defined as the gap between two behaviours: the lowest level of green performance and short-term positive talking about green thinking.

According to the paper [14], the scientists defined greenwashing as a big gap between declaration and real practice. Thus, the real practice means initiatives which correspond to the main principals of sustainable development. Therefore, greenwashing develops only green talking and green myth about the brand which could be destroyed at any time.

It should be noted, that mostly greenwashing using with the purpose to demonstrate ecological benefits and achievements instead of real investment in green projects which decline negative impact on the environment. Mostly, greenwashing used by the industry companies (oil, chemical, automobile and etc.) to develop green images and to promote their products as eco-friendly. Thus, according to the experts' calculation (on the first Day of Earth) in 1970 the companies had been spent on greenwashing more than \$1 billion, it was much more than they spent on green technologies [14].

The results of the analysis showed, that using of greenwashing lead to formatting negative attitude to 'green' as a brand. The latest scandal with Volkswagen company on CO₂ emission leads not only to the paying of \$24.7 billion and as a consequence to decline the trust level to the company which had the negative impact on company's brand which led to the loss of sales – up to \$34.5 billion [17, 18].

Thus, with the purpose to attract additional green investment, the greenwashing should be declined and controlled by the government authorities. One of the perspective ways on solving abovementioned issues was implementing the transparency principals in the company activities. According to that, the non-financial reports should be published on the regular bases, in open access and as obligatory.

Conclusion. The findings proved that transformation from the traditional to the green growth model requires additional financial recourses. In this case, the perspective way is developing and promoting green investment among the

main stakeholders. At the same time, it is necessary to develop the effective range of marketing communications to promote green investment which leads to the formatting of green country's brand and increase the level of trust from the foreign investor to Ukraine. Therefore, greenwashing should be declined through the implementation of transparency principal on the publishing of the non-financial reports

Funding: This research was funded by the grant from the Ministry of Education and Science of Ukraine (№ g/r 0117U003932)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Чигрин О. Ю. Теоретико-прикладні аспекти розвитку екологічного інвестування в Україні / О. Ю. Чигрин, В. С. Красняк // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2015. – №3. С. 226-234.
3. Banerjee S. Environmental Marketing (Green Marketing Rudiments) / S. Banerjee // IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM), 7th International Business Research Conference IESMCRC Special Issue. – 2011. – Vol. 2. P. 69-74. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iosrjournals.org/iosr-jbm/papers/7th-ibrc-volume-2/24.pdf>
4. Delmas M. Organizational responses to environmental demands: Opening the black box / M., Delmas, M. W. Toffel. // Strategic Management Journal. – 2005. – Issue 29. P. 1027–1055.
5. Delmas M. The drivers of greenwashing / M. Delmas, B. V. Cuerel // California Management Review. – 2011. – Issue 54. P. 64–87
6. Dkhili H. (2018). Environmental performance and institutions quality: evidence from developed and developing countries / H. Dkhili // Marketing and Management of Innovations. – 2018. – Issue 3. P. 333-244.
7. Hens L., Karintseva, O., Kharchenko, M., & Matsenko, O. The States Structural Policy Innovations Influenced by the Ecological Transformations / L. Hens, O. Karintseva, M. Kharchenko, O. Matsenko // Marketing and Management of Innovations. – 2018. – Issue 3. P. 290-301. <http://doi.org/10.21272/mmi.2018.3-26>
8. Lyulyov O. National Brand as a Marketing Determinant of Macroeconomic Stability / O. Lyulyov, O. Chygryn, T. Pimonenko // Marketing and Management of Innovations, 3, 142-152.
9. Peattie, K. (1995). Environmental Marketing Management-Meeting the Green Challenge / K. Peattie // Pitman Publishing, UK. – 1995.
10. Pimonenko T. Ukrainian Perspectives for Developing Green Investment Market: EU Experience / T. Pimonenko // Economics and Region. – 2018. – № 4(71). – P. 35-45.
11. Пімоненко Т. В. Зелене інвестування: досвід ЄС для України / Т. В. Пімоненко, К. В. Лущик // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2017. – № 4. – С. 121-127.

12. Пімоненко Т. В. Екологічні фондові індекси: зарубіжний досвід та уроки для України / Т.В. Пімоненко, Ю.О. Мирошніченко, О.М. Коробець, О.І. Литвиненко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2017. – №3. – С. 61-67.
13. Ус Я. О. Сучасні еколого-економічні інструменти забезпечення сталого розвитку / Т. В. Пімоненко, Я. О. Ус, Д. В. Леус, С. М. Федина // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2017. – №2. – С. 57-67.
14. Siano A. More than words: Expanding the taxonomy of greenwashing after the Volkswagen scandal / Siano, A., Vollero, A., Conte, F., Amabile, S. // Journal of Business Research. – 2015. – Issue 71. P 27–37. doi:10.1016/j.jbusres.2016.11.002
15. Sotnyk I. Management of Renewable Energy Innovative Development in Ukrainian Households: Problems of Financial Support / I. Sotnyk, I. Shvets, L. Momotiuk, Y. Chortok // Marketing and Management of Innovations. – 2018. – Issue 4. P. 150-160. <http://doi.org/10.21272/mmi.2018.4-14>
16. Testa F. Internalization of Environmental Practices and Institutional Complexity: Can Stakeholders Pressures Encourage Greenwashing? / F. Testa, O. Boiral, F. Iraldo // Journal of Business Ethics. – 2015. – Issue 147(2). P. 287–307. doi:10.1007/s10551-015-2960-2
17. The Domino Effect of Volkswagen's Emissions Scandal. (2015). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.forbes.com/sites/greatspeculations/2015/09/28/the-domino-effect-of-volkswagens-emissions-scandal/#3258544d282b>
18. Vos L. What is Green Marketing? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://learn.g2crowd.com/green-marketing>

REFERENCES:

1. Derjavna Slujba Statistici [State Statistic Service]. (2018). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Chygryn, O., Krasnyak V. (2015). Theoretical and applied aspects of the development of environmental investment in Ukraine. Marketing and Management of Innovations. 3, P. 226-234.
3. Banerjee, S. (2013). “Environmental Marketing (Green Marketing Rudiments)”, IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM), 7th International Business Research Conference IESMCRC Special Issue, vol. 2, pp. 69-74. Retrieved from: <http://www.iosrjournals.org/iosr-jbm/papers/7th-ibrc-volume-2/24.pdf>
4. Delmas, M., & Cuerel, Burbano V. (2011). The drivers of greenwashing. California Management Review, 54, 64–87
5. Delmas, M., & Toffel, M. W. (2008). Organizational responses to environmental demands: Opening the black box. Strategic Management Journal, 29, 1027–1055.
6. Dkhili, H. (2018). Environmental performance and institutions quality: evidence from developed and developing countries. Marketing and Management of Innovations, 3, 333-244. <http://doi.org/10.21272/mmi.2018.3-30>

7. Hens, L., Karintseva, O., Kharchenko, M., & Matsenko, O. (2018). The States Structural Policy Innovations Influenced by the Ecological Transformations. *Marketing and Management of Innovations*, 3, 290-301. <http://doi.org/10.21272/mmi.2018.3-26>
8. Lyulyov, O., Chygryn, O., and Pimonenko, T. (2018). National Brand as a Marketing Determinant of Macroeconomic Stability. *Marketing and Management of Innovations*, 3, 142-152. <http://doi.org/10.21272/mmi.2018.3-12>
9. Peattie, K. (1995). *Environmental Marketing Management-Meeting the Green Challenge*, Pitman Publishing, UK
10. Pimonenko T. Ukrainian Perspectives for Developing Green Investment Market: Eu Experience. *Economics and Region* No 4 (71) – 2018.
11. Pimonenko T., Lushyk K. (2017). Zelene investuvannya: dosvid EU dlya Ukrayiny [Green investing: EU experience for Ukraine]. *Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. seriya Ekonomika. – Bulletin of Sumy State University. Economy Ser.*, 3, 61–67. [10.21272/1817-9215.2017.2-08](http://doi.org/10.21272/1817-9215.2017.2-08)
12. Pimonenko T., Myroshnychenko Yu., Korobets O., Lytvynenko O. (2017). Ekolohichni fondovi Indeksy: zarubizhnyi dosvid ta uroky dlya Ukrayiny [Ecological stock indexes: foreign experience and lessons for Ukraine]. *Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. seriya Ekonomika. – Bulletin of Sumy State University. Economy Ser.*, 4, 121-127.
13. Us J., Pimonenko T., Leus D., Fedyna S. (2017). Suchasni ekoloho-ekonomichni instrumenty zabezpechennya staloho rozvytku [The modern ecological and economic instruments for sustainable development]. *Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. seriya Ekonomika. – Bulletin of Sumy State University. Economy Ser.*, 2, 57–67.
14. Siano A. More than words: Expanding the taxonomy of greenwashing after the Volkswagen scandal / Siano, A., Vollero, A., Conte, F., Amabile, S. // *Journal of Business Research*. – 2015. – Issue 71. P 27–37. doi:10.1016/j.jbusres.2016.11.002
15. Sotnyk, I., Shvets, I., Momotiuk, L., & Chortok, Y. (2018). Management of Renewable Energy Innovative Development in Ukrainian Households: Problems of Financial Support. *Marketing and Management of Innovations*, 4, 150-160. <http://doi.org/10.21272/mmi.2018.4-14>
16. Testa, F., Boiral, O., & Iraldo, F. (2015). Internalization of Environmental Practices and Institutional Complexity: Can Stakeholders Pressures Encourage Greenwashing? *Journal of Business Ethics*, 147(2), 287–307. doi:10.1007/s10551-015-2960-2
17. The Domino Effect of Volkswagen's Emissions Scandal. (2015). Retrieved from: <https://www.forbes.com/sites/greatspeculations/2015/09/28/the-domino-effect-of-volkswagens-emissions-scandal/#3258544d282b>
18. Vos L. (2019). What is Green Marketing? Retrieved from: <https://learn.g2crowd.com/green-marketing>

ЕКОНОМІКО – МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ І МОДЕЛІ

УДК 65.012.32

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЇХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.214.340

Степанов Д. С.

Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон

Метою статті став пошук шляхів удосконалення системи моделювання процесу формування економічної безпеки підприємств в умовах їх інноваційного розвитку. Для удосконалення діагностики та прогнозування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, у цій статті викладені три загальноприйнятні моделі формування двоїстих моделей при вивченні технологій виробництва з кількома вхідними величинами, що складаються з декількох вихідних величин. Автором сформовані виробничі проблеми мінімізації витрат, максимізації доходів та максимізації прибутку. Двоїсті функції вартості, доходу або прибутку, що представляють ці проблеми оптимізації, визначені у своїх загальних формах як функції цін та / або кількості ресурсів. Описано набір теоретичних умов регулярності та їх економічну інтерпретацію для кожної з трьох двоїстих цільових функцій. Запропоновані оптимізовані функції попиту та пропозиції, що отримані шляхом застосування лемми Шепарда, Самуельсона-Макфаддена та Готелінга. Похідні вхідні величини обмежені вихідними величинами у випадку проблеми мінімізації витрат, а отримані вихідні величини обмежені вхідними даними у випадку проблеми максимізації доходу. Це дослідження охоплює теоретичні основи двоїстого підходу в економіці виробництва. В задачу оптимізації введені припущення про екзогенні та ендогенні змінні, включені в оціночну модель. Для кожного з трьох модельних утворень також представлені кількісні показники економічного інтересу, такі як еластичність цін, еластичність заміщення вхідних даних та перетворення вихідних даних.

Ключові слова: економічна безпека підприємства; модель; лемма; сільськогосподарське підприємство

UDC 65.012.32

MODELING PROCESS OF ECONOMIC SECURITY FORMATION OF ENTERPRISES IN TERMS OF THEIR INNOVATION DEVELOPMENT

DOI 10.30838/ P.ES.2224.261218.214.340

Stepanov D.

International University of Business and Law, Kherson

The aim of the article was the finding of ways to improve the modeling system for the

formation of economic security of enterprises in the context of their innovation development. In order to improve the diagnosis and forecasting of economic security of agricultural enterprises, this paper presents three commonly used models for the formation of binary models in the study of production technologies with several input quantities, which consist of several output quantities. The author created the production problems of minimizing costs, maximizing income and maximizing profits. Dual functions of cost, revenue or profit representing these optimization problems are defined in their common forms as a function of prices and / or quantity of resources. A set of theoretical regularities and their economic interpretation for each of the three dual target functions is described. The proposed optimized demand and supply functions obtained by applying the Shepard lemma, Samuelson-McFadden lemma and Hotelling lemma. Derivative input quantities are limited by output quantities in the case of the problem of cost minimization, and the resulting output quantities are limited by input data in the case of a problem of maximizing income. This study covers the theoretical foundations of a dual approach in the production economy. In the optimization problem, assumptions about exogenous and endogenous variables included in the estimation model are introduced. For each of three model entities, quantitative indicators of economic interest are also presented, such as price elasticity, elasticity of substituting incoming data and converting output data.

Keywords: economic security of enterprise; model; lemma; agricultural enterprise

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сьогодні продуктивність інновацій є визначальним чинником конкурентоспроможності підприємства та національного прогресу країни. Крім того, інноваційний розвиток підприємств допомагає процесу формування економічної безпеки та сприяє сталому розвитку. Але незважаючи на важливість інновацій, багато підприємств стикаються з труднощами у зміцненні їх економічної безпеки, незважаючи на нові можливості запропоновані глобалізацією та новими технологіями, особливо інформаційними та комунікаційними технологіями. Економічна безпека підприємства відіграє особливу роль у діяльності підприємства в довгостроковому періоді. Вимагають особливої уваги вивчення та аналіз фінансово-економічної діяльності підприємств, розширення сфери виробничої діяльності, пошук засобів для їх ефективної діяльності, а також знаходження джерел її фінансування.

Це підкреслює важливість управління економічною безпекою підприємств та фінансування інвестицій в науку та дослідження, а також підтримка інноваційної діяльності. Зважаючи на зміну середовища для інновацій, також необхідно розглянути чи продовжує діюча система правил та практики інтелектуальної власності стимулювати інновації,

одночасно надаючи доступ до знань. У певних випадках зловживання контролем, яким наділені власниками прав інтелектуальної власності, може перешкоджати конкуренції, справедливості використання та поширення технологій. Однак, необхідні значні зусилля для підтримання належного фінансового стану підприємств для забезпечення їх економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним аспектам формування механізму забезпечення економічної безпеки присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених.

Так, Nataliia Zachosova, Nataliia Babina (2018) пишуть, що рівень національного розвитку фінансового ринку, стабільний і рентабельний. Робота його професійних учасників є обов'язковою умовою для забезпечення фінансової безпеки держави. Фінансові посередників, які прагнуть продовжити свою роботу в період післякризового відновлення вітчизняної фінансової системи, усвідомили необхідність збереження достатнього рівня власної економічної безпеки і важливість побудови її інтегрованої системи. Вже можна спостерігати розвиток окремих функціональних складових системи економічної безпеки - кадрова, інформаційна, фінансова. Однак для деяких типів установ, збереження економічної безпеки залишається, у кращому випадку, стратегічними цілями, які не мають тактичного прояву та ресурсної підтримки. На практиці механізм управління економічною безпекою, навіть якщо її система формується в спільній системі управління господарюючих суб'єктів, відсутній. Її завдання виконуються в рамках управління ризиками або кризи управління. Причиною цього є, ймовірно, фінансова невідповідність керівників установ.

Anna Kozachenko, Victoriya Bukolova пишуть, що дослідження економічної безпеки будуються на принципах ієрархії, останній побудований навколо ядра - сутність економічної безпеки держави (регіону, сектора, підприємства). Ядро також включає принципи і засоби, що використовуються для забезпечення економічної безпеки та оцінки, інші елементи ядра включають: побудова системи, функціонування та об'єктивація системи економічної безпеки на різних його рівнях, процеси та механізми забезпечення, заходи профілактики на всіх соціально-економічних рівнях (державна, регіон, підприємство).

Ivanova, M., Varyanichenko, O., Sannikova, S., & Faizova, S. Вичають конкуренцію, яка є унікальним явищем сучасності, що розкриває специфічні компетенції суб'єктів господарювання та дозволяє їм

реалізувати свій потенціал. Однак підприємствам необхідна методика оцінки рівня їх конкурентоспроможності, яка дозволить ідентифікувати «вузькі місця» своєї економічної діяльності і пов'язані з конкретними галузями економіки.

Незважаючи на підвищену увагу до питань підвищення рівня економічної безпеки підприємств та формування ефективного механізму її забезпечення, економічна та суспільна криза спричинили новий стан, що потребує посиленого вивчення питань забезпечення економічної безпеки в умовах інноваційного розвитку.

Метою статті є пошук шляхів удосконалення системи моделювання процесу формування економічної безпеки підприємств в умовах їх інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу. У цій статті дослідження економічної безпеки сільськогосподарських підприємств продовжується через специфікацію та оцінку обмежених функцій надходжень від виробництва декількох видів продукції. Передбачається, що сільськогосподарські підприємства беруть рівень вхідних даних як заданий і регулюють рівень випуску, щоб максимізувати загальний дохід від виробництва, враховуючи, що ціни на продукцію визначаються екзогенно. Згідно з цим припущенням, визначається двоїста функція доходу і отримують та оцінюють рівняння попиту при максимізації доходу.

Максимізація доходів рідко приймається в емпіричних дослідженнях двоїстості, на відміну від популярності максимізації прибутку і мінімізації витрат. Припускається, що фіксація всіх виробничих ресурсів є занадто обмежувальною, щоб бути реалістичною. Однак існує кілька причин для припущення щодо максимізації доходів для дослідження економічної безпеки підприємств сільського господарства. По-перше, сільськогосподарські підприємства діють в умовах обмеженості природних, фінансових та управлінських ресурсів. Сільськогосподарські товаровиробники мають обмежену гнучкість у регулюванні цих ресурсів у короткостроковій перспективі. Незважаючи на те, що сільськогосподарські підприємства мають певну гнучкість у переході між виробництвом різних видів продукції протягом року.

Інтервал обмеження ресурсів може не дозволити їм максимізувати прибуток виробництва в короткостроковій перспективі, оскільки це вимагає коригування вхідних рівнів витрат.

Другою причиною прогнозування максимізації доходу в сільськогосподарському виробництві є складний, поетапний процес прийняття рішень, необхідний для технічної та економічної ефективності при максимізації прибутку. Щоб максимізувати прибуток, сільськогосподарські підприємства повинні коригувати та розподіляти обсяги як вхідних, так і вихідних даних у відповідь на відносні зміни цін. З численними вхідними та вихідними даними, максимізація прибутку є математично складною проблемою оптимізації, яка може бути вирішена тільки за допомогою комп'ютерної техніки, і є непрактичною для нормального ведення сільського господарства з обмеженими природними, фінансовими та управлінськими ресурсами. Натомість дохід від виробництва - це ефективний показник, який спрямовує виробничі рішення для забезпечення фінансового виживання, економічної безпеки та отримання прибутку.

Третя причина, що підтримує специфікацію двоїстої функції доходу для сільськогосподарських підприємств, стосується інформації, отриманої про основні технології виробництва. Визначення функції доходу показує відповіді на питання щодо ціни-кількості та можливості трансформації між результатами, коли рівень вхідних даних фіксований. Еластичність цих наявних (або умовних чи компенсованих вхідних даних або постійно введених) даних не охоплює коригування вхідних величин, спричинених ціновими змінами.

З урахуванням вищезгаданих мотивацій у сільського господарства широкомасштабного використання дістали вказані функції обмеженого доходу від декількох видів продукції. Ці функції матимуть однакові чотири сукупні результати, п'ять сукупних вхідних змінних, дві сукупних фіксованих вхідних змінних, п'ять фіктивних змінних, змінну кількість опадів та тенденції часу, як у функціях витрат.

Стаття містить опис традиційної виробничої функції із загальними вимірами економічного та технічного інтересу, що закладає основу для формул двоїстості. Розглянуто специфікацію двоїстої функції витрат, включаючи теоретичні умови регулярності, які ця функція задовольняє, та еластичність економічних і технічних зв'язків між виробничими витратами. Дослідження стосуються функцій двоїстості доходу та прибутку. Стаття розглядає специфікацію обмежених цільових функцій двоїстості у вирішенні питання щодо фіксації деяких виробничих ресурсів у короткостроковій перспективі, які часто зустрічаються в емпіричних дослідженнях.

Вихідна виробнича функція. Виробнича функція більш легко визначається для випадку однієї вихідної змінної, оскільки вихідна величина може бути представлена скаляром. У цьому випадку технологія виробництва може бути математично охарактеризована як $y = f(X)$, де y - вихідний рівень змінної, а X - вектор з n вхідних величин. Ця функція представляє максимальний вихід для заданого вхідного вектора. Для представлення реальних економічних проблем $f(X)$ має задовольняти безліч обмежень, які часто називаються умовами регулярності. Загальноприйнятими обмеженнями є:

Умова 1: $f(X)$ монотонна для всіх $X > 0$;

Умова 2: Вхідна вимога, що задається набором значень (визначена як $V(y) = \{X : f(X) \geq y\}$) є замкнутою, непорожньою і опуклою множиною для $y > 0$;

Умова 3: $f(0) = 0$ (слабка сутність);

Умова 4: $f(x_1, x_2, \dots, 0, x_{n-1}, x_n) = 0$ (сувора сутність);

Умова 5: $f(X)$ скінченна, невід'ємна, реальна і однозначна для всіх невід'ємних і кінцевих X ;

Умова 6: $f(X)$ всюди безперервно диференційовані.

Кожна з цих теоретичних умов має економічну інтерпретацію. Наприклад, перша умова передбачає, що якщо рівень будь-якого вхідного показника зростає, рівень вихідного показника ніколи не зменшується. Технічно, можливо, що коли інші показники залишаються фіксованими, до певного рівня будь-яке подальше збільшення вхідного показника може викликати зменшення вихідного показника. Наприклад, надмірний посів даної ділянки землі може знизити врожайність. Такий випадок, однак, ніколи не буде спостерігатися, якщо підприємство економічно раціональне. Тим часом, друга умова передбачає зменшення граничної норми технічної заміни, яка лежить в основі майже кожної економічної проблеми. Шоста умова вводиться більше для математичної зручності, ніж для економічної необхідності. Ця умова дозволяє диференціювати виробничу функцію для досягнення ряду технологічних заходів: головне, еластичності заміщення між вхідними показниками. Інші умови є простими з точки зору відображення виробничих проблем у реальності.

Функція виробництва з декількома вихідними змінними. У випадку виробництва з кількома вхідними змінними та кількома вихідними змінними, представлення виробничої функції більш загально визначається як набір технічно ефективних комбінацій вхідних та

вихідних даних, що визначають виробничі можливості. Технологія множинних вихідних величин може бути представлена як: $h(X, Y) = 0$, де $X = [x_1, x_2, \dots, x_n]$ та $Y = [y_1, y_2, \dots, y_m]$ відповідно вхідних і вихідних наборів. Оскільки технологія виробництва більше не представлена як функція, де ліва сторона є скалярною, неможливо виразити умови регулярності так само, як у випадку з однією вихідною величиною вище. Технологія виробництва та пов'язані з нею умови регулярності зазвичай описуються та обговорюються з точки зору встановлених понять, які складаються з наборів виробничих можливостей, наборів вхідних вимог та набору виробничих вихідних величин. Альтернативно, технологія може бути представлена як $-x_i = L(X_{-i}, Y)$ де x_i довільно обрана вхідна величина та X_{-i} вектор всіх інших вхідних величин, крім x_i . У цьому поданні, подібно до випадку з однією вихідною величиною, L вважається кінцевим, непозитивним, реальним значенням, обмеженим, безперервним, гладким, монотонним, опуклим у вхідних та вихідних величинах і двічі диференційованим значенням.

Двоїсті моделі з використанням функцій витрат. Розглянемо проблему оптимізації багатопродуктових технологій виробництва. Якщо, залежно від рівня випуску, передбачається, що виробники реагують на зміну ринкової ціни на вході, регулюючи всі рівні введення для мінімізації виробничих витрат, функцію двоїстості витрат можна визначити для базової технології виробництва, навіть у випадку декількох вихідних величин. Розглянемо технологію множинних вихідних величин $h(X, Y) = 0$. Визначимо $W = [w_1, w_2, \dots, w_n]$ як вхідний вектор ціни та $V(Y)$ як набір вхідних вимог, що відповідають цій технології виробництва. Функція витрат, двоїста для цієї технології, тоді визначається як $C(W, Y) = \min_x \{W'X : X \in V(Y)\}$. Ця функція витрат задовольняє наступним умовам:

Умова 1: $C(W, Y)$ невід'ємна для $W > 0$ та $Y > 0$;

Умова 2: $C(W, Y)$ не зменшується в W ;

Умова 3: $C(W, Y)$ є безперервною та увігнутою у W ;

Умова 4: $C(W, Y)$ є позитивно лінійно однорідною в W , тобто

$C(tW, Y) = tC(W, Y)$ для всіх $t > 0$;

Умова 5: $C(W, Y)$ не зменшується в Y ;

Умова 6: $C(W, 0) = 0$, тобто не існує постійних витрат;

Умова 7: $C(W, Y)$ безперервно диференціюється в W , тому можна застосувати для отримання мінімальних витрат як перших похідних функції вартості відносно вхідних цін.

Ці умови гарантують, що функція витрат, що представляє мінімізацію витрат, здатна зображувати звичайну технологію і зазвичай називається умовами регулярності. Умова 1 означає, що функція витрат має бути невід'ємною в діапазоні позитивних вхідних цін і не може бути нульовою для позитивних вихідних даних. Умова 2 означає, що збільшення ціни на будь-який ресурс не зменшує рівня собівартості даного випуску, а інші ресурси фіксовані. Умова 3 визначає, що існують можливості для заміщення між вхідними даними, щоб, якщо ціна вхідних ресурсів зростає, собівартість виробництва зростає на меншу або рівну частку. Наступна умова лінійної однорідності в цінах на виробництво означає, що мінімальна величина витрат не змінюється, коли ціни на продукцію змінюються в межах однієї пропорції. Вимоги, що не зменшується величина випуску продукції та нульові фіксовані витрати (умова 5 та 6), означають, що виробництво більшої кількості продукції коштує дорожче, і нічого не варто виробляти. Нарешті, умова 7 має більшу емпіричну імплікацію, ніж теоретичний висновок, оскільки ця умова дозволяє систематично виводити вхідні вимоги, які успадковують властивості, що впливають з функції витрат.

Заходи економічного та технічного інтересу. В економіці виробництва дослідники переважно зацікавлені в економічних і технічних відносинах між вхідними та вихідними даними. Загальні безризикові заходи цих технічних зв'язків можуть бути отримані з другої похідної двоїстої функції вартості. Ця операція вимагає подальшого припущення, що двоїста функція вартості є двічі безперервно диференційованою за цінами на виробництво. У специфікації двоїстої функції вартості, еластичність ціни (умовна або вихідна "компенсація" або константа випуску) для вхідного попиту визначається як:

$$\eta_{ij} = (\partial x_i(W, Y) / \partial w_j) (w_j / x_i(W, Y)), \quad (1)$$

що задовольняє $\sum_{j=1}^n \eta_{ij} = 0$ та $\eta_{ij} = C_j / C_i \eta_{ij}$ де
 $C_i = (x_i(W, Y) W_i) / C(W, Y)$ та $C_j = (x_j(W, Y) W_j) / C(W, Y)$
 відповідно частки вхідних витрат i та вихідних витрат j .

Застосовуючи визначення часткової еластичності Аллена в первісному випадку виробничої функції до функції витрат, чиста

(«компенсована») вихідна часткова еластичність заміщення може бути виражена наступною формулою:

$$\begin{aligned}\sigma_{ij} &= C(W, Y) / ((\partial C(W, Y) / \partial w_j)(\partial C(W, Y) / \partial w_i)) * (\partial^2 C(W, Y) / \partial w_i \partial w_j) = \\ &= (C(W, Y) / (x_j(W, Y) x_i(W, Y))) * (\partial^2 C(W, Y) / \partial w_i \partial w_j)\end{aligned}\quad (2)$$

При припущенні подвійної диференційованості функції витрат, чиста часткова еластичність Аллена симетрична, тобто $\sigma_{ij} = \sigma_{ji}$.

З виразів чистої цінової еластичності, чистої часткової еластичності Аллена заміщення та чистої еластичності Морішіма заміщення, це просто встановимо, що $\sigma_{ij} = \eta_{ij} / C_j$ та $\sigma_{ij}^M = \eta_{ij} - \eta_{jj}$. Ці дві рівності можна використовувати, щоб продемонструвати відносну значущість еластичності Аллена і Морішіма (σ_{ij} та σ_{ij}^M) у мульти-вхідних виробництвах. З виразу $\sigma_{ij} = \eta_{ij} / C_j$ випливає, що один раз цінова еластичність між двома вхідними величинами відома, часткова еластичність Аллена не дає додаткової корисної інформації про заміненість або комплементарність пари, оскільки c_j є позитивною. Симетрія парних еластичностей заміщення навряд чи буде «натуральною властивістю» у виробництві з багатьма вхідними величинами, що передбачає, що часткова міра Аллена з її властивістю симетрії, може бути непридатною для технологій з декількома вхідними величинами.

На відміну від часткової еластичності Аллена, чиста еластичність Морішіма між двома вхідними величинами залежить від того, яка з двох цін вхідних даних змінюється. Відносини можуть бути замінюваними в одному напрямку, але взаємодоповнюючими в іншому напрямку, а ефекти заміщення залежать від того, яка ціна змінюється. Оскільки η_{ij} and η_{jj} у виразі $\sigma_{ij}^M = \eta_{ij} - \eta_{jj}$ це цінові еластичності по відношенню до однієї вхідної величини j , σ_{ij}^M вимірює різницю у відсотковій зміні вхідних значень i та відсотковій зміні вхідних значень j по відношенню до зміни ціни вхідного j . Аналогічним чином, $\sigma_{ji}^M = \eta_{ji} - \eta_{ii}$ – це різниця між процентною зміною вхідних даних j та відсотковою зміною вхідних даних i у відповідь на зміну ціни на вхідні значення i . σ_{ij}^M та σ_{ji}^M не рівні між собою, за винятком випадків дво-вхідних і CES-Cobb-Douglas мульти-вхідних технологій виробництва. Більш того, у випадку множинного входу, σ_{ij}^M та σ_{ji}^M можуть мати протилежні знаки, що означає, що напрямок відносин Морішіма між двома вхідними величинами залежить від того, яка з двох вхідних цін змінюється. Ця асиметрія робить еластичність Морішіма більш інтуїтивною.

Двоїсті моделі з використанням функцій доходу. Проблема оптимізації багатопродуктових технологій виробництва. Коли передбачається, що виробники коригують вихідні дані, щоб максимізувати дохід від виробництва для даної сукупності ресурсів, функція доходу є двоїстою для основної виробничої функції. Для багаторазового виходу технологія представлена $h(X, Y) = 0$, двоїста функція доходу визначається як $R(P, X) = \max \{P'Y : Y \in U(X)\}$, де P – вектор Y вихідних цін, а $U(X)$ – вихідні виробничі можливості. Функція доходу повинна задовольняти набір умов регулярності:

Умова 1: $R(P, X)$ є невід'ємним для $P > 0$;

Умова 2: $R(P, X)$ не зменшується в P ;

Умова 3: $R(P, X)$ безперервна і опукла в P ;

Умова 4: $R(P, X)$ позитивно лінійно однорідна в P ;

Умова 5: $R(P, X)$ не зменшується в X ;

Умова 6: $R(P, X)$ диференційована в P , тому вихідні запаси, що максимізують дохід, можуть бути отримані шляхом застосування лемми Самуельсона-МакФаддена (Samuelson-McFadden).

Економічна інтерпретація цих умов аналогічна тій, що стосується функції витрат, за винятком того, що вони інтерпретуються з урахуванням ціни випуску продукції, а не вхідних цін. Крім того, функція доходу опукла в цінах на виробництво, що залежить від рівня цін вхідних ресурсів, а функція витрат – увігнута у цінах на виробництво (залежно від рівня випуску). Знову ж таки, остання умова (умова 6) не є необхідною для функції доходу, але її використовують для математичної та емпіричної зручності.

Двоїсті моделі з використанням функцій прибутку. Розглянемо проблему оптимізації багатопродуктових технологій виробництва. Нехай Ω – виробничі можливості, встановлені для технології виходу багатьох видів продукції, представлені функцією $h(X, Y) = 0$ з вхідними та вихідними ціновими векторами W і P . Функція прибутку, двоїста для цієї виробничої функції, визначається як:

$$\pi(W, P) = \max_{X, Y} \{P'Y - W'X : (Y, X) \in \Omega; W, P > 0\} \quad (3)$$

Сукупність умов регулярності, що задовольняє цю функцію прибутку, складається з:

Умова 1: $\pi(W, P)$ є невід'ємним для $W > 0$ та $P > 0$;

Умова 2: $\pi(W, P)$ не збільшується в W ;

Умова 3: $\pi(W, P)$ не зменшується в P ;

Умова 4: $\pi(W, P)$ є опуклою і суцільною у всіх її аргументах;

Умова 5: $\pi(W, P)$ позитивно лінійно однорідна в W і P .

На додаток до цих умов, $\pi(W, P)$ зазвичай вважається безперервно диференційованою у W та P , так що можна застосувати лему Готелінга (Hotelling's lemma) для отримання прибутків, що максимізують вихідні поставки та потреби, а еластичність ціни та заміщення може бути вилучене з похідної вихідних поставок та вхідних потреб.

Заходи економічного та технічного інтересу. Виведення валової цінової еластичності аналогічне випадкам двоїстої функції вартості та доходу. Еластичність попиту на вхідні показники i ($i = 1, 2, \dots, n$) відносно ціни вхідних показників j ($j = 1, 2, \dots, n$) становить:

$$\xi_{ij} = (-\partial x_i(W, P) / \partial w_j) * (w_j / x_i(W, P)) \quad (4)$$

Еластичність пропозиції вихідних величин k ($k = 1, 2, \dots, m$) відносно ціни випуску l ($l = 1, 2, \dots, m$) становить:

$$\xi_{kl} = (\partial y_k(W, P) / \partial p_l) * (p_l / y_k(W, P)) \quad (5)$$

Нарешті, еластичність попиту на перехресні ціни вхідних величин i ($i = 1, 2, \dots, n$) відносно ціни вихідних величин k ($k = 1, 2, \dots, m$) є:

$$\xi_{ik} = (-\partial x_i(W, P) / \partial p_k) * (p_k / x_i(W, P)) \quad (6)$$

Економічні інтерпретації цінової еластичності тут, однак, відрізняються від чистої еластичності, яка походить від функцій витрат і доходів. Ці еластичності являють собою грубі ефекти, тобто вони включають як ефекти заміщення, так і ефекти розширення, оскільки кількості обох вхідних і вихідних величин можуть змінюватися у відповідь на зміни цін. Ці еластичності не залежать від обсягу виробництва чи кількості вхідних ресурсів, як у випадку функцій витрат і доходів, коли вихідні дані є екзогенними в першому випадку, а вхідні дані є екзогенними в останніх випадках.

Коли оцінюється функція прибутку, ефекти заміщення і розширення у відповідях на вхідні та вихідні показники можуть бути розділені. Виведення компенсованої цінової еластичності пропозиції вхідних показників попиту та пропозиції, які в порівнянні з чистою еластичністю, отримано від функцій витрат і доходів, використовуючи лише оцінки функції прибутку. Термін "компенсований" використовується тут для розмежування чистої еластичності, опосередковано отриманої з функції прибутку, та порівнянних чистих еластичностей, отриманих від функцій витрат і доходів. При обчисленні компенсованої цінової еластичності попиту на вхідні ресурси всі вихідні

величини вважаються фіксованими при зміні ціни вхідних даних. Таким чином, вони є заходами змінюваності без коригування обсягів виробництва. Аналогічно, при розрахунку компенсованої цінової еластичності пропозиції вихідних даних, всі вхідні дані вважаються фіксованими при зміні ціни випуску. Вони є показниками перетворюваності вихідних величин, які є чистими від ефекту вхідних величин. Саме в цьому сенсі компенсаційна еластичність є чистою і порівнянна з чистою еластичністю, отриманою від функцій витрат і доходів.

Нехай $A_1 = [\partial y(W, P) / \partial p_l]_{m \times m}$ матриця відповідей вихідних поставок на зміну вихідної ціни,

$A_2 = [\partial y_k(W, P) / \partial w_i]_{m \times n}$ матриця відповідей вихідних поставок на зміну вхідної ціни,

$A_3 = [-\partial x(W, P) / \partial p_k]_{n \times m}$ матриця відповідей вимог вхідних величин до зміни вихідної ціни. Потім, компенсовані цінові відповіді на попит на вхідні ресурси та відповіді на валові ціни попиту мають наступне співвідношення:

$$[(\partial^2 C(W, Y)) / (\partial w_i \partial w_j)]_{n \times n} = -A_4 + A^T_2 \times A^{-1}_1 \times A_2 \quad (7)$$

Аналогічно, компенсовані цінові відповіді вихідної пропозиції відносяться до відповіді на валові ціни постачання, як у такій рівності:

$$[(\partial^2 R(P, X)) / (\partial p_k \partial m_l)]_{m \times m} = A_1 - A^T_3 \times A^{-1}_4 \times A_3 \quad (8)$$

Ці компенсовані рівні відповідних рівнів цін можуть бути виражені в термінах одиничних вільних еластичностей, використовуючи визначення

$$\eta_{ij} = (\partial x_i(W, Y) / \partial w_j) (w_j / x_i(W, Y)). \quad (9)$$

Валова часткова еластичність Аллена заміщення/перетворення між вхідними величинами i та j ($i, j = 1, 2, \dots, n$), між вихідними величинами k та вихідними величинами l ($k, l = 1, 2, \dots, m$), між вхідними величинами i ($i = 1, 2, \dots, n$) та вихідними величинами k ($k = 1, 2, \dots, m$) відповідно, задаються як:

$$\kappa_{ij}^I = ((-\pi(W, P) / (x_i(W, P) x_j(W, P))) * ((\partial^2 \pi(W, P)) / (\partial w_i \partial w_j))) \quad (10)$$

$$\kappa_{kl}^O = ((\pi(W, P) / (y_k(W, P) y_l(W, P))) * ((\partial^2 \pi(W, P)) / (\partial p_k \partial p_l))) \quad (11)$$

$$\kappa_{ik}^{IO} = ((-\pi(W, P) / (x_i(W, P) y_k(W, P))) * ((\partial^2 \pi(W, P)) / (\partial w_i \partial p_k))) \quad (12)$$

Валова еластичність Морішіма виражається аналогічно її чистим показникам, як:

$$\kappa_{ij}^{M, I} = \xi_{ji} - \xi_{ii}, \text{ де } i, j = 1, 2, \dots, n; \kappa_{kl}^{M, O} = \xi_{lk} - \xi_{kk}, \text{ де } k, l = 1, 2, \dots, m; \quad (13)$$

$$\kappa_{ik}^{M, IO} = \xi_{ki} - \xi_{ii}, \text{ де } i = 1, 2, \dots, n \text{ та } k = 1, 2, \dots, m \quad (14)$$

Важливо відзначити відмінності еластичності заміщення і перетворення, отримані з різних цільових функцій двоїстості вище. Еластичність, отримана з функції витрат, називається чистою еластичністю для того, щоб явно вказати, що вона являє собою можливості заміщення, не враховуючи вихідний ефект. Хоча еластичність Морішіми була спочатку виведена для функції витрат, ця назва використовується для функції прибутку тут, у поєднанні з «чистим» і «брутто», для розмежування функцій витрат, доходів і прибутку, для зручності опису. Аналогічно, еластичність трансформації, що генерується з функцій доходу, є чистою від вхідного ефекту. Навпаки, еластичність заміщення / трансформації, отримана в оцінці функції прибутку, є грубою або некомпенсованою еластичністю, оскільки вона представляє комбінований ефект коригувань як вхідних, так і вихідних даних. Однак, подібно до компенсованої цінової еластичності, компенсована еластичність Аллена і Морішіми може бути обчислена після оцінки функції прибутку.

Виробничі операції зазвичай включають різні вхідні дані, які мають різні часові рамки регулювання. Багато з цих ресурсів, як правило, капітальні або довговічні, можуть бути скориговані тільки протягом певних періодів часу, які є більшими, ніж звичайні виробничі цикли, завдяки їхній природі та великим інвестиційним потребам. Через ці обмеження виробники не можуть миттєво коригувати кількість вхідних ресурсів у відповідь на зміну ринкових цін. Коли дані про виробництво повідомляються в часових інтервалах, коротшим або рівним виробничим циклом, ці витрати стають фіксованими або квазіфіксованими за своєю природою.

Для врахування фіксації деяких виробничих ресурсів, двоїсті цільові функції іноді вказуються в їх обмежених (або змінних) формах. Двоїсті функції обмежені у розглянутий термін через відсутність коригувань у фіксованих (і квазі-фіксованих) вхідних величинах, незважаючи на зміни їх цін. Двоїсті обмежені функції являють собою проблеми короткострокової оптимізації, на відміну від довгострокових проблем, де всі фіксовані вхідні ресурси оптимально відрегульовані. Відповідно до цих специфікацій, виробники регулюють рівні змінних вхідних та вихідних величин залежно від заданих рівнів фіксованих вхідних величин. Фіксовані вхідні величини вважаються екзогенними в таких специфікаціях. Таким чином, на відміну від обробки змінних вхідних величин, кількості фіксованих вхідних величин, а не їхні ціни

відображаються на правій стороні як пояснювальні змінні в двоїстих обмежених функціях витрат і прибутку. Отримані вхідні вимоги та вихідні поставки, отримані з цих двох функцій, є умовними за рівнями фіксованих входів.

Нехай Z - вектор фіксованих вхідних величин. Загальні уявлення про двоїсту функцію обмеженої вартості і про двоїсту функцію обмеженого прибутку стають

$$C(W, Y, Z) = \min_x \{W'X : X \in V(Y, Z)\} \quad (15)$$

$$\pi(W, P, Z) = \max_{x,y} \{P'Y - W'X : (Y, X) \in \Omega ; W, P > 0\} \quad (16)$$

де X являє собою тільки вхідні змінні. Хоча загальне уявлення про двоїсту функцію подвійного обмеженого доходу стає таким:

$$R(P, X, Z) = \max_y \{P'Y : Y \in U(X, Z)\},$$

по суті, не існує диференціації між змінними і фіксованими вхідними величинами, оскільки рівні наданих вихідних величин є умовними для змінних вхідних величин, а також для фіксованих вхідних величин. Введене значення інкрементної одиниці фіксованої вхідної величини, що зазвичай називається "тіньовою ціною" цієї вхідної величини, може бути отримано як перша похідна двоїстої обмеженої цільової функції щодо кількості цих вхідних величин. Умови регулярності для кожної з двоїстих обмежених функцій аналогічні описаним для двоїстих необмежених функцій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З метою удосконалення діагностики та прогнозування економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, у цій статті викладені три загальноприйняті моделі формування двоїстих моделей при вивченні технологій виробництва з кількома вхідними величинами, що складаються з декількох вихідних величин. Формуються виробничі проблеми мінімізації витрат, максимізації доходів та максимізації прибутку. Двоїсті функції вартості, доходу або прибутку, що представляють ці проблеми оптимізації, визначаються у своїх загальних формах як функції цін та / або кількості ресурсів. Описано набір теоретичних умов регулярності та їх економічну інтерпретацію для кожної з трьох двоїстих цільових функцій. Потім оптимізують функції попиту та пропозиції отримані шляхом застосування лемми Шепарда, Самуельсона-Макфаддена та Готелінга. Похідні вхідні величини обмежені вихідними величинами у випадку проблеми мінімізації витрат, а отримані вихідні поставки обмежені вхідними даними у випадку проблеми максимізації доходу.

Еластичність цін і попиту, а також еластичність заміщення та трансформації між вхідними та вихідними величинами визначаються для кожної з трьох формулювань моделі, що базуються на двоїстості. У двоїстому аналізі витрат, ці еластичності є чистими заходами, оскільки вони не мають коригувань рівня випуску. Аналогічним чином, еластичність, визначена для двоїстої функції доходу, є вираженою від коригувань на рівні вхідних величин. Еластичність, визначена у випадку двоїстої функції прибутку, - це валові заходи, що показують комбіновані наслідки коригувань як вхідних, так і вихідних даних. Нарешті, для випадків, коли деякі виробничі фактори зафіксовані під час звичайних виробничих циклів, визначаються обмежені двоїсті цільові функції.

Результати оцінки, отримані з нормованих функцій квадратичного доходу для українських сільськогосподарських підприємств, відкривають деякі важливі уявлення про емпіричну застосовність підходу двоїстості. По-перше, сильна статистична значущість результатів для обох функціональних форм свідчить про те, що в короткостроковій перспективі сільськогосподарські підприємства пропонують максимум доходів від виробництва для даних виробничих ресурсів. Важливим є те, що умова регулярності опуклості задовольняється оціненою системою постачання, що впливає з нормованої квадратичної функції доходу. Оцінена система розподілу доходів відображає відсутність відповідності між статистичною придатністю та економічною значимістю. Звідси впливає, що хороша статистична придатність в економетричній оцінці не обов'язково означає, що розрахункова модель свідомо зображує раціональну економічну поведінку. Орієнтовна система частки доходів початково виглядає дуже привабливою, що свідчить про високий відсоток значних коефіцієнтів системи, високу статистичну значущість майже всіх змінних цін і наявність позитивних коефіцієнтів власних цін. Проте розрахункова модель не задовольняє опуклості та умови монотонності на значній частині вибірки даних. Більш того, оцінки власних цін на еластичність є негативними для всіх поставок продукції. Цей результат передбачає, що криві пропозиції широкомасштабних продуктів є низхідними, а не висхідними, як це передбачено економічною теорією. Невеликі частки доходу за значну кількість спостережень, що є результатом мікро характеру даних, що використовуються для оцінки, сприяють цьому результату, але основною причиною цього є величини позитивних оцінок власного цінового коефіцієнта.

Оцінки цінової еластичності, часткові еластичності перетворення Аллена та еластичності трансформації Морішіми, що генеруються з нормованої квадратичної функції доходу, узгоджуються між собою. Оцінки всіх перехресних цінових, часткових еластичностей Аллена є негативними, що свідчить про те, що широкомасштабні продукти, як правило, конкурують один з одним за виробничі ресурси. Всі три з цих наборів еластичностей мають високу частку статистично незначних еластичностей, що свідчить про те, що в короткостроковій перспективі існує мало можливостей для трансформації між результатами досліджуваних сільськогосподарських підприємств.

Висновки в цій статті, що стосуються еластичності цін і трансформації, мають важливі наслідки для вітчизняних сільськогосподарських підприємств для розробки політики та управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств. Мала величина власних та перехресних цінових еластичностей поставок продукції та незначність більшості еластичності цін та трансформацій означають, що існує невелика можливість впливати на постачання продукції в короткостроковій перспективі через цінові інтервенції. Це означає, що сільськогосподарські товаровиробники, як правило, не можуть скористатися сприятливими ціновими рухами або пом'якшити втрати, спричинені несприятливими цінами в короткостроковій перспективі. Волатильність цін на продукцію, особливо внаслідок коливань обмінних курсів, може мати суттєвий вплив на щорічне виживання (економічну безпеку) та / або прибутковість фінансово-господарських операцій сільськогосподарських підприємств. Таким чином, управління ризиками, спричиненими курсами валют або коливаннями ринкових цін через такі стратегії, як хеджування та форвардне контрагування, є важливим для поліпшення життєздатності сільськогосподарського виробництва в Україні та забезпечення економічної безпеки вітчизняних сільськогосподарських підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Abuzyarova M. I. Methodological approaches to ensure the competitiveness of organizations / M.I. Abuzyarova. //Journal of Business and Retail Management Research (JBRMR), 11(2), 2017. pp. 125-132. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=3027939>
2. Altman N. Social Security Works: Why Social Security Isn't Going Broke and How Expanding It Will Help Us All. // N. Altman, E. Kingson, NY, New York: The New Press, 2015. 208 p.

3. Bernal-Conesa J.A. CSR Strategy in Technology Companies: its Influence on Performance, Competitiveness and Sustainability. / J.A. Bernal-Conesa, C. de Nieves-Nieto, A.J. Briones-Penalver, //Corporate social responsibility and environmental management, 24(2), 2017. pp. 96-107. doi: <https://doi.org/10.1002/csr.1393>
4. Bernal-Conesa J. A. Impacts of the CSR strategies of technology companies on performance and competitiveness. / J. A. Bernal-Conesa, A. J. Briones-Penalver, C. de Nieves-Nieto, //Tourism & Management Studies, 13(4), 2017. pp. 73-81. Retrieved from https://tmstudies.net/index.php/ectms/article/viewFile/1043/pdf_72
5. Grodzka D. Competitiveness of Polish regions in comparison to other EU member states. /D. Grodzka //Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu (Studies of the Sejm Analysis Office of the Sejm Office), 49(1), 2017. pp. 169-202. Retrieved from [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/1EB58F3E2E7098E6C1258132004166AD/\\$file/Studia_BAS_49.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/1EB58F3E2E7098E6C1258132004166AD/$file/Studia_BAS_49.pdf) (in Polish)
6. Ivanova M. Assessment of the competitiveness of enterprises / M. Ivanova, O. Varyanichenko, S.Sannikova, S. Faizova, // Economic Annals-XXI, 173(9-10), 2018. pp. 26-31.
7. Kozachenko A. Socioeconomic security of a region as an object in economic security studies at the mesolevel / A. Kozachenko, V. Bukolova //Baltic Journal of Economic Studies, Vol. 3, No. 5, 2017. pp. 188-195. DOI: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-5-188-195>
8. Matthews J. Social Security, Medicare and Government Pensions: Get the Most Out of Your Retirement and Medical Benefits (Social Security, Medicare & Government Pensions). California, Berkeley: NOLO, 2017. 496 p.
9. Miller B. International and Regional Security: The Causes of War and Peace. Abingdon: Routledge, 2016. 308 p.
10. Nowacki R. Diagnosis of the level of competitiveness of enterprises in Poland based on evaluation carried out by their managers. Handel Wewnętrzny (Internal Trade), 358(5), 2015. pp 446-462. Retrieved from <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-cf332edf-8993-4a07-b805-18844aaa89ab> (in Polish)
11. Wu Ch. Evaluating competitiveness using fuzzy analytic hierarchy process - A case study of Chinese airlines. / Ch. Wu, X. Zhang, I. Yeh, F. Chen, J. Bender, T. Wang //Journal of Advanced Transportation, 47(7), 2013. pp. 619-634. doi: <https://doi.org/10.1002/atr.183>
12. Zachosova N. Diagnostics by financial regulators of financial institutions preparedness to the implementation of economic security management /N.Zachosova, N.Babina //Baltic Journal of Economic Studies Vol. 4, No. 4. – 2018. pp. 106-115. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-106-115>

REFERENCES:

1. Abuzyarova, M. I. (2017). Methodological approaches to ensure the competitiveness of organizations. *Journal of Business and Retail Management Research (JBRMR)*, 11(2), 125-132. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=3027939>
2. Altman, N. & Kingson, E. (2015). *Social Security Works: Why Social Security Isn't Going Broke and How Expanding It Will Help Us All*. NY, New York: The New Press, 208 p.
3. Bernal-Conesa, J. A., de Nieves-Nieto, C., & Briones-Penalver, A. J. (2017). CSR Strategy in Technology Companies: its Influence on Performance, Competitiveness and Sustainability. *Corporate social responsibility and environmental management*, 24(2), 96-107. doi: <https://doi.org/10.1002/csr.1393>
4. Bernal-Conesa, J. A., Briones-Penalver, A. J., & de Nieves-Nieto, C. (2017). Impacts of the CSR strategies of technology companies on performance and competitiveness. *Tourism & Management Studies*, 13(4), 73-81. Retrieved from https://tmstudies.net/index.php/ectms/article/viewFile/1043/pdf_72
5. Grodzka, D. (2017). Competitiveness of Polish regions in comparison to other EU member states. *Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu (Studies of the Sejm Analysis Office of the Sejm Office)*, 49(1), 169-202. Retrieved from [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/1EB58F3E2E7098E6C1258132004166AD/\\$file/Studia_BAS_49.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/1EB58F3E2E7098E6C1258132004166AD/$file/Studia_BAS_49.pdf) (in Polish)
6. Ivanova, M., Varyanichenko, O., Sannikova, S., & Faizova, S. Assessment of the competitiveness of enterprises / *Economic Annals-XXI* (2018), 173(9-10), 26-31
7. Kozachenko A., Bukolova V. Socioeconomic security of a region as an object in economic security studies at the mesolevel // *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 3, No. 5, 2017. 188-195. DOI: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-5-188-195>
8. Matthews, J. (2017). *Social Security, Medicare and Government Pensions: Get the Most Out of Your Retirement and Medical Benefits (Social Security, Medicare & Government Pensions)*. California, Berkeley: NOLO, 496 p.
9. Miller, B. (2016). *International and Regional Security: The Causes of War and Peace*. Abingdon: Routledge, 308 p.
10. Nowacki, R. (2015). Diagnosis of the level of competitiveness of enterprises in Poland based on evaluation carried out by their managers. *Handel Wewnętrzny (Internal Trade)*, 358(5), 446-462. Retrieved from <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-cf332edf-8993-4a07-b805-18844aaa89ab> (in Polish)
11. Wu, Ch., Zhang, X., Yeh, I., Chen, F., Bender, J., & Wang, T. (2013). Evaluating competitiveness using fuzzy analytic hierarchy process - A case study of Chinese airlines. *Journal of Advanced Transportation*, 47(7), 619-634. doi: <https://doi.org/10.1002/atr.183>
12. Zachosova N., Babina N. (2018). Diagnostics by financial regulators of financial institutions preparedness to the implementation of economic security management // *Baltic Journal of Economic Studies* Vol. 4, No. 4. – 106-115. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-106-115>

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Засновник фахового видання з економіки – державний вищий навчальний заклад Придніпровська державна академія будівництва та архітектури (ПДАБА).

Свідоцтво про державну реєстрацію в Мінюсті України № 12699–1583Р від 17.05.2007р.

Фахова реєстрація: *Наказ МОНУ №1081 від 29.09.2014р.*

Редакційну колегію очолює завідувача кафедри міжнародної економіки, д.е.н., проф. Ю.В. ОРЛОВСЬКА.

До складу редколегії входять провідні вчені по різних напрямкам економічної науки: д.т.н., заслужений діяч науки і техніки України Большаков В. І., д.е.н. Божанова В. Ю., д.е.н. Вакульчик О. М., д.е.н. Верхоглядова Н. І., д.е.н. Дубницький В.І., д.е.н. Задоя А.О., д.е.н. Залунін В.Ф., д.е.н. Іванов С.В., д.е.н. Коломицева О. В., д.е.н. Максимова Т. С., д.е.н. Поповиченко І. В., д.е.н. Стукало Н.В., д.е.н. Уманець Т.В., д.е.н. Чимшит С.І., д.е.н. Чужиков В.І., д.е.н. Шейнфілде М.

Термін публікації матеріалів складає 3 місяці з дня їх надходження до редакційної колегії. Статті, відхилені рецензентами та редакційною колегією, повертаються авторам для доопрацювання.

До публікації в збірник наукових праць «Економічний простір» приймаються матеріали, що стосуються результатів оригінальних науково–економічних досліджень і розробок.

Мова – українська, російська або англійська.

Наукові статті, що публікуються в журналі «Економічний простір», організовуються редколегією в блоки, які містять декілька статей одного достатньо загального і значущого тематичного напрямку

- МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ;
- ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ;
- ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЙНО – БУДІВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ;
- ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО – КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС;
- РОЗБУДОВА ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ;
- ОСВІТА В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ;
- СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА.

Блоки можуть змінюватися за рішенням редакційної колегії.

Кожна стаття супроводжується рецензією доктора економічних наук. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, не рецензуються.

Редакція журналу залишає за собою право скорочення отриманих матеріалів і внесення в них редакційних змін. Зміни в статтях узгоджуються з представниками авторського колективу.

Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не розділяючи точки зору авторів. Автори опублікованих статей несуть відповідальність за точність приведених фактів, статистичних даних, власних імен і інших відомостей, а також за зміст матеріалів, що не підлягають відкритій публікації.

СТРУКТУРА СТАТТІ

Стаття повинна складатися з логічно взаємопов'язаних розділів, озаглавлених згідно нижченаведеної схеми:

УДК

Назва статті

ШБ автору (авторів) з зазначенням наукового ступеню, місце роботи (повністю).

Анотація – розширена, мінімум 900 знаків (від 0,5 до 1 сторінки) українською та англійською мовами.

Ключові слова та словосполучення – від 5 до 10 – українською та англійською мовами.

Актуальність проблеми та її зв'язок з важливими науково–практичними завданнями.

Аналіз останніх наукових досліджень з досліджуваної проблеми та (ОБОВ'ЯЗКОВО!) визначення питань, що не вирішені.

Мета роботи.

Викладення основного матеріалу дослідження з науковим авторським обґрунтуванням отриманих результатів.

Висновки (висновки та перспективи подальших наукових розробок в даному напрямі).

Список використаних джерел – мінімум 8 одиниць.

ДО СТАТТІ ДОДАЮТЬСЯ:

(для виконання вимог міжнародних наукометричних баз даних):

1) засвідчена печаткою установи рецензія доктора економічних наук – скан.копія;

2) МЕТАДАНІ на трьох мовах – англійській, українській та російській:

прізвище, ім'я, по–батькові автора (–ів),

назва статті,

анотація обсягом не менше 900 знаків,

ключові слова та словосполучення – від 5 до 10,

вчений ступінь і вчене звання автора (–ів),

місце роботи та посада кожного з авторів,

номери службового, домашнього або мобільного телефонів,

поштова адреса,

адреса електронної пошти кожного з авторів – ОБОВ'ЯЗКОВО!

Стаття та метадані надсилаються електронною поштою на адресу редакції

Важливо: назва файлу зі статтю – прізвища авторів; назва файлу з МЕТАДАНИМИ – прізвища авторів зі словом «метадані»; в темі листа обов'язково вказувати прізвища авторів В одному електронному листі має бути тільки одна стаття!

ВИМОГИ ДО МАТЕРІАЛІВ, ЩО НАДАЮТЬСЯ У СЕКТОР КОМП'ЮТЕРНОГО МАКЕТУВАННЯ

– Обсяг статті – від десяти сторінок комп'ютерного набору у форматі А4. Міжрядковий інтервал 1,5. Шрифт Times New Roman, розмір (кегль) – 14. Абзац–10мм.Поля з усіх боків повинні складати 25 мм.

– Рисунки і таблиці набираються шрифтом Times New Roman №12 з одинарним міжрядковим інтервалом. Рисунки, діаграми і таблиці створюються з використанням чорно–білої гамми. Використання кольору не допускається!

– Формули набираються за допомогою редактора формул Microsoft Equation і нумерувати в круглих дужках, наприклад: (2).

– Список літератури повинен містити відомості з доступних читачам джерел і бути оформлений згідно діючим стандартам. Посилання в тексті на літературу подаються в прямих дужках, наприклад: [12].

Кількість літературних джерел– не менше вісьмох!

– Підрядкові примітки не дозволяються.

Більш детальну інформацію щодо надання статей до редакції збірника «Економічний простір» можна отримати на сайті: www.eprostir.dp.ua, e-mail: eprostir@gmail.com, або в робочі дні з 9.00 до 16.00 за телефоном (096) 559–20–18 Олена Миколаївна.

Наукове видання

Економічний Простір

Збірник наукових праць

№140

Українською, російською та англійською мовами

*Комп'ютерну верстку та друк виконано
в редакційно-видавничому відділі ПДАБА*

Відповідальний редактор *Вертелецька О.М.*
Технічний редактор *Морозова С.А.*

Підписано до друку 28.12.2018 р.
Формат 60x84 1/16. Цифровий друк.
Умов.друк.арк. 14 Тираж 200 прим.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
Україна, 49600, м. Дніпро,
вул. Чернишевського, 24-А, офіс В-500
www.eprostir.dp.ua, e-mail: eprostir@gmail.com